

Turystyka i rekreacja – przygoda w plenerze

Studia Periegetica No. 2(14)/2015

Tourism and Recreation Adventure Outdoors

volume editor

Marek Nowacki

The Poznan School of Banking Press

Poznań 2015

Studia Periegetica nr 2(14)/2015

Turystyka i rekreacja – przygoda w plenerze

redaktor naukowy

Marek Nowacki

Wydawnictwo
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

Poznań 2015

Komitet wydawniczy / Editorial Board

Przewodniczący / Chair: *prof. dr hab. Józef Orczyk*

Członkowie / Members: *dr hab. Władysław Baliński, dr hab. Arnold Bernaciak, dr Piotr Dawidziak, dr hab. Marek Dylewski, dr hab. Sławomir Jankiewicz, Grażyna Krasowska-Walczak* (dyrektor Wydawnictwa WSB w Poznaniu / Director of the Poznan School of Banking Press), *dr Alicja Kaiser, dr hab. inż. Tadeusz Leczykiewicz, dr hab. Magdalena Majchrzak, Andrzej Malecki* (sekretarz / Secretary), *dr hab. Ilona Romiszewska, dr Łukasz Wawrowski, prof. dr hab. Stanisław Wykrętowicz, dr Maria Zamelska*

Rada naukowa / Scientific Advisory Board

dr hab. Stefan Bosiacki (Polska), *prof. dr hab. Wanda M. Gaczek* (Polska), *dr hab. Zygmunt Kruczek* (Polska), *dr hab. Ryszard Asienkiewicz* (Polska), *Assoc. Prof. Miroslava Pridalova, PhD* (Czechy), *dr hab. Ewa Szczepanowska* (Polska), *dr hab. Agata Wiza* (Polska)

Czasopismo umieszczone na liście „B” MNSW, w bazach: Index Copernicus, BazEkon, PBN i POL-Index.

Czasopismo recenzowane według standardów Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Lista recenzentów na stronie www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl oraz w ostatnim numerze czasopisma z danego roku.

Journal included in List B of the Ministry of Science and Higher Education as well as in Index Copernicus, BazEkon, PBN and POL-Index databases.

Journal reviewed in compliance with the standards set forth by the Ministry of Science and Higher Education.

A list of referees is available at www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl and published in the last issue of the Journal each year.

Procedura recenzowania / Review procedure

www.wydawnictwo.wsb.pl/informacje-dla-recenzentow

Redaktor naczelny czasopisma / Editor-in-chief

dr hab. Arnold Bernaciak

Zastępca redaktora naczelnego

dr Maria Zamelska

Sekretarz redakcji

dr Alicja Kaiser

Redaktor naukowy (tematyczny) / Scientific (Theme) editor

dr hab. inż. Marek Nowacki

Redaktor statystyczny / Statistical editor

dr hab. Maria Chromińska

Weryfikacja tekstów w języku angielskim / Texts in English revised by

Victoria Szpyrka (native speaker)

Redaktor prowadzący / Text editor

Elżbieta Turzyńska

Redakcja, skład i łamanie / Copyedited and typeset by

Adriana Staniszevska

Projekt okładki / Cover design by

Martyna Dawidziak

Publikacja finansowana przez Wyższą Szkołę Bankową w Poznaniu

Publication financed by the Poznan School of Banking

Wersja pierwotna – publikacja drukowana / Source version – print publication

Nakład: 150 egz. / Circulation: 150 copies

© Copyright by Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, 2015

ISSN 1897-9262

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

al. Niepodległości 2, 61-874 Poznań, tel. 61 655 33 99, 61 655 32 48

e-mail: wydawnictwo@wsb.poznan.pl, dzialhandlowy@wsb.poznan.pl, www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl

Druk i oprawa / Printed and bound by Zakład Poligraficzny Moś i Łuczak, Poznań

Spis treści

Wstęp (<i>Marek Nowacki</i>)	9
Rajmund Tomik	
Turystyka aktywna – pojęcie, rodzaje i formy	13
Marek Nowacki	
Model zadowolenia z aktywności rekreacyjnej w plenerze	25
Kornelia Kubiczak	
Determinanty zadowolenia osób podejmujących aktywność turystyczno-rekreacyjną w Wielkopolskim Parku Narodowym	41
Matylda Awedyk, Anna Kluba	
Bariery i możliwości rozwoju turystyki zagranicznej w wybranych państwach regionu Południowej Afryki	53
Marek Nowacki, Izabela Wiśniewska	
Uwarunkowania aktywności rekreacyjnej na przykładzie graczy ASG (<i>airsoft gun</i>)	69
Michał Faryś	
Wykorzystanie wybranych walorów przyrodniczych w Parku Narodowym Iguazú do uprawiania turystyki przygodowej	83
Aleksandra Vierek	
Od obszarów zdegradowanych do obszarów chronionych – zielona turystyka w czarnym Bytomiu	105
Arnold Bernaciak, Renata Wiśniewska	
Możliwości turystycznego wykorzystania dawnych obiektów militarnych północnego odcinka Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego	123

Mateusz Rogowski, Marcin Nadolski

Turystyka rowerowa w aglomeracji poznańskiej w opinii mieszkańców 137

Krzysztof Skibicki*Slackline* jako prozdrowotna forma aktywności fizycznej ..... 157**Olga Smoleńska**Rozwój innowacyjnych obiektów noclegowych oraz środków transportu i rekreacji
wśród współczesnego pokolenia millenialsów i neonomadów ..... 171**Katarzyna Pukowiec, Wojciech Kurda**Ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania
obiektów zabytkowych na przykładzie Zamków nad Piotrówką 185

Recenzenci „Studia Periegetica” nr 13-14 za rok 2015 207

Wymogi edytorskie Wydawnictwa WSB w Poznaniu dla autorów 209

Contents

Introduction (<i>Marek Nowacki</i>)	9
Rajmund Tomik	
Active sport tourism – understanding and classifications	13
Marek Nowacki	
A model of satisfaction for outdoor recreational activities	25
Kornelia Kubiczak	
Determinants of satisfaction in people participating in touristic and recreational activities in Wielkopolski National Park	41
Matylda Awedyk, Anna Kluba	
Tourism development barriers in selected countries of the Southern African region	53
Marek Nowacki, Izabela Wiśniewska	
Determinants of recreational activity – through the example of ASG players (airsoft gun) ..	69
Michał Faryś	
The use of selected natural values in the Iguazú National Park for the practice of adventure tourism	83
Aleksandra Vierek	
From degraded to protected areas – the green tourism in black Bytom	105
Arnold Bernaciak, Renata Wiśniewska	
The possibilities of using former military facilities for tourism in the northern section of the Międzyrzecz Fortified Area	123
Mateusz Rogowski, Marcin Nadolski	
Inhabitant opinion on cycling in the Poznan agglomeration	137

Krzysztof Skibicki

Slackline as a pro-health form of physical activity 157

Olga Smoleńska The development of innovative accommodations and means of transport and recreation
among contemporary generations of millennials and neonomads ..... 171**Katarzyna Pukowiec, Wojciech Kurda**The assessment of cultural and tourist value in developing historical buildings
as exemplified by Castles on the Piotrówka River 185

Reviewers of the journal "Studia Periegetica" issues 13-14 of the year 2015 207

The WSB Press Instructions for Authors Submitting Their Contributions 210

Wstęp

„Planowanie przygód to jakieś szaleństwo. Przygody nie da się ani zaplanować, ani powtórzyć. Przygody są niebezpieczne” – stwierdził kiedyś Reinhold Messner. Pomimo tych niewątpliwych przeszkód turystyka przygodowa rozwija się w najlepsze. Panująca obecnie moda na zdrowy styl życia, chęć podejmowania aktywności w środowisku naturalnym, ucieczki od monotonii codziennego życia popychają wiele osób do podejmowania aktywności w środowisku naturalnym. Oprócz aktywności fizycznej ważne dla nich jest także poszukiwanie wyjątkowych i autentycznych przeżyć, kontakt z obcymi kulturami.

Krótkie wycieczki organizowane we własnym zakresie w najbliższej okolicy miejsca zamieszkania określa się mianem rekreacji plenerowej lub przygodowej. Aktywność taka, będąca elementem zdrowego stylu życia, ma korzystny wpływ na samopoczucie i zdrowie jednostki. Dlatego ważnym problemem naukowym jest zidentyfikowanie czynników wpływających na chęć podejmowania tej aktywności i decydujących o towarzyszącej jej satysfakcji. Celem menedżerów rekreacji plenerowej jest więc stworzenie warunków środowiskowych do tej aktywności i przez to umożliwienie podejmowania preferowanych form rekreacji, które dostarczą satysfakcjonujących przeżyć i zapewnią społeczeństwu oczekiwane korzyści.

Dłuższe wyprawy, zwykle organizowane przez touroperatorów, realizowane z dala od utartych szlaków, wymagające od uczestników aktywności fizycznej, odbywające się w środowisku naturalnym i zapewniające kontakt z lokalną kulturą, określa się mianem turystyki przygodowej. Na tym obszarze zainteresowanie badaczy koncentruje się na analizach rynku turystycznego oraz różnych aspektach zarządzania organizacją i marketingiem imprez turystycznych. Niezwykle ważny jest także element percepcji i zarządzania ryzykiem w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa uczestników.

W rekreacji plenerowej niezwykle ważne jest posiadanie i rozwijanie umiejętności osobistych, kontrola nad ryzykiem, doświadczanie autonomii i pokonywa-

nie wyzwiań. W turystyce przygodowej odpowiedzialność za realizację tych celów i zarządzanie ryzykiem przejmuje touroperator. Tym, co łączy jedno i drugie, jest przygoda doświadczana w plenerze, w otwartej przestrzeni, w środowisku naturalnym.

W niniejszym numerze czasopisma „*Studia Periegetica*”, zatytułowanym *Turystyka i rekreacja – przygoda w plenerze*, zawarto artykuły poświęcone interdyscyplinarnym aspektom turystyki i rekreacji realizowanych w plenerze i oferujących elementy przygody.

Zagadnienia teoretyczne związane z turystyką aktywną i rekreacją plenerową przedstawiono w dwóch pierwszych opracowaniach. W pierwszym z artykułów teoretycznych pt. *Turystyka aktywna – pojęcie, rodzaje i formy* Rajmund Tomik zdefiniował pojęcie turystyki aktywnej oraz bazując na literaturze krajowej i zagranicznej, omówił jej cechy, formy i rodzaje. Według niego turystyka aktywna jest jedną z najbardziej dynamicznie rozwijających się form aktywności turystycznej, a jej rodzajami są: turystyka kwalifikowana, ekstremalna i przygodowa. W drugim z artykułów, opracowanym przez redaktora Marka Nowackiego, pt. *Model zadowolenia z aktywności rekreacyjnej w plenerze*, autor dokonał przeglądu i omówienia czynników decydujących o zadowoleniu uczestników podejmujących aktywność rekreacyjną w plenerze. Do najważniejszych determinant zadowolenia zaliczył: warunki (zasoby) środowiskowe, społeczne i menedżerskie, cechy społeczno-ekonomiczne, postawy i preferencje, cechy kulturowe, normy subiektywne, doświadczenie, a także zatłoczenie oraz percepcję ryzyka i konfliktu rekreacyjnego. Autor przedstawił ponadto zintegrowany model uwarunkowań zadowolenia z plenerowej aktywności rekreacyjnej.

Kolejne trzy artykuły są pracami badawczymi, prezentującymi wyniki badań empirycznych przeprowadzonych wśród osób podejmujących aktywność w zakresie rekreacji plenerowej. Problematykę identyfikacji czynników warunkujących zadowolenie z aktywności rekreacyjnej podjęła Kornelia Kubiczak w artykule pt. *Determinanty zadowolenia osób podejmujących aktywność turystyczno-rekreacyjną w Wielkopolskim Parku Narodowym*. Autorka wyróżniła dwie grupy czynników: indywidualne, do których zaliczyła cechy społeczno-demograficzne i motyw, oraz środowiskowe, wśród których znalazły się: percepcja walorów krajoznawczych i infrastruktura turystyczna obszaru Wielkopolskiego Parku Narodowego. Czynniki, które miały istotny wpływ na zadowolenie z aktywności podejmowanej na terenie parku, okazały się: czynnik indywidualny motywacyjny – poznawczy oraz czynniki środowiskowe – przyrodniczy, kulturowy, źródeł informacji i infrastruktury.

W drugim artykule, autorstwa Matyldy Awedyk i Anny Kluby, pt. *Bariery i możliwości rozwoju turystyki zagranicznej w wybranych państwach regionu Południowej Afryki* omówiono uwarunkowania rozwoju turystyki przygodowej w krajach Afryki Subsaharyjskiej (jej południowej części), a następnie przedstawiono

wyniki międzynarodowych badań sondażowych diagnozujących zainteresowanie podróżami w ten region świata.

Trzecia z prac badawczych pt. *Uwarunkowania aktywności rekreacyjnej na przykładzie graczy ASG (airsoft gun)*, autorstwa Izabeli Wiśniewskiej i Marka Nowackiego, dotyczy rzadko poruszanego w literaturze problemu zaangażowania jednostki w gry rekonstrukcyjne i wojenne. Autorzy sugerują, że istotnym motywem uczestnictwa i zaangażowania w gry typu *airsoft* jest chęć występowania w roli berserka – nieznanego strachu wojownika gotowego na śmierć. Autorzy zweryfikowali tę hipotezę, przeprowadzając badanie sondażowe wśród 100 graczy ASG.

Kolejne dwie prace dotyczą uwarunkowań aktywności turystyczno-rekreacyjnej w środowisku przyrodniczym. W artykule pt. *Wykorzystanie wybranych walorów przyrodniczych w Parku Narodowym Iguazú do uprawiania turystyki przygodowej* Michał Faryś opisał warunki do uprawiania turystyki przygodowej w najatrakcyjniejszym turystycznie parku narodowym Argentyny. Autor przedstawił ofertę turystyki przygodowej i ocenił wpływ oddziaływania tej formy turystyki na walory przyrodnicze obszaru.

W drugim artykule, pt. *Od obszarów zdegradowanych do obszarów chronionych – zielona turystyka w czarnym Bytomiu*, Aleksandra Vierek przedstawiła ewolucję zdegradowanych obszarów poeksploatacyjnych w okolicach Bytomia na Górnym Śląsku. Obecnie dzięki interwencji człowieka, a często i bez niej, obszary te zajmuje przyroda, a wiele jej fragmentów objęto ochroną prawną. Dzięki temu stały się one interesującym miejscem rekreacji i edukacji plenerowej mieszkańców Bytomia.

W artykule Arnolda Bernaciaka i Renaty Wiśniewskiej pt. *Możliwości turystycznego wykorzystania dawnych obiektów militarnych północnego odcinka Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego* omówione zostały zabytkowe obiekty fortyfikacyjne położone na terenie gminy Bledzew. Autorzy wskazali szanse i zagrożenia dotyczące wykorzystania ich w ruchu turystycznym oraz korzyści wynikające z rozwoju produktów turystycznych stworzonych na bazie omówionych obiektów.

Artykuł Mateusza Rogowskiego i Marcina Nadolskiego pt. *Turystyka rowerowa w aglomeracji poznańskiej w opinii mieszkańców* podejmuje problematykę rozwoju aktywności rowerowej w aglomeracji poznańskiej. W części wstępnej autorzy omówili rozwój infrastruktury rowerowej w Poznaniu i na obszarze aglomeracji. W części badawczej, wykorzystując badania sondażowe przeprowadzone wśród poznańskich rowerzystów, sformułowali szereg wniosków dotyczących bezpieczeństwa, atrakcyjności tras rowerowych oraz słabości infrastruktury rowerowej aglomeracji poznańskiej.

W kolejnym artykule, pt. *Slackline jako prozdrowotna forma aktywności fizycznej*, Krzysztof Skibicki szczegółowo scharakteryzował tę stosunkowo nową formę rekreacji plenerowej. Chodzenie po taśmie jest także bardzo widowiskową dys-

cypliną sportu, której miłośnicy spotykają się na licznych zawodach i festiwalach organizowanych na całym świecie. Autor przekonuje, że *Slackline* jest traktowany przez wiele osób jako ważny element stylu życia, a nawet specyficzna filozofia życiowa.

Dwa ostatnie artykuły dotyczą zabytkowej i nowoczesnej infrastruktury turystycznej wykorzystywanej m.in. jako baza noclegowa. W artykule Olgi Smoleńskiej pt. *Rozwój innowacyjnych obiektów noclegowych oraz środków transportu i rekreacji we współczesnym pokoleniu millenialsów i neonomadów* przedstawione zostały aktualne trendy w rozwoju obiektów noclegowych na świecie, a także innowacyjne środki transportu, które są wykorzystywane zarówno w celach użytkowych, jak i w rekreacji. Opracowanie teoretyczne uzupełniono badaniem sondażowym dotyczącym preferencji grupy respondentów odnoszącym się do korzystania z innowacyjnych usług noclegowych i transportowych.

Artykuł autorstwa Katarzyny Pukowiec i Wojciecha Kurdy pt. *Ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych na przykładzie Zamków nad Piotrówką* dotyczy ważnego problemu zagospodarowania obiektów zabytkowych i wykorzystania ich w ruchu turystycznym. W pracy wykorzystano metody studialne i badania terenowe. Ocenę atrakcyjności zabytkowych zamków wykonano metodą bonitacji punktowej. Na jej podstawie wyłoniono obiekty o najwyższej wartości dla turystyki.

dr hab. inż. Marek Nowacki

RAJMUND TOMIK*

Turystyka aktywna – pojęcie, rodzaje i formy

Streszczenie. Turystyka aktywna uznawana jest w literaturze angielskojęzycznej, obok turystyki widowisk sportowych i nostalgicznej turystyki sportowej, za jedną z form turystyki sportowej. Cechą turystyki aktywnej jest podróżowanie w celu uprawiania różnego rodzaju sportów, bycia aktywnym fizycznie. Formami turystyki aktywnej są: turystyka kwalifikowana, ekstremalna i przygodowa. Turystyka aktywna może być uprawiana w różnych środowiskach: lądowym, wodnym i powietrznym, zarówno w okresie letnim, jak i zimowym, w formie wyjazdów jednodniowych, weekendowych i wielodniowych. Celem pracy jest autorska próba zdefiniowania pojęcia „turystyka aktywna”, z uwzględnieniem jej podstawowych form i rodzajów, na podstawie literatury światowej i opisów tej formy turystyki w literaturze krajowej.

Słowa kluczowe: turystyka, turystyka aktywna, rekreacja ruchowa

1. Wprowadzenie

Pojęcie „turystyka aktywna” zaczęto w rodzimej literaturze upowszechniać w latach 70. XX w. Zdaniem Janusza Merskiego i Joanny Wareckiej „nazwa ta była od dawna używana w praktyce dla określenia tych form uprawiania turystyki, które nie są biernym, pasywnym uczestnictwem w turystyce, lecz jeszcze niezbyt doskonałym, aby mogły nosić nazwę turystyki kwalifikowanej” (Merski i Warecka 2009: 20). Człon nazwy „aktywna” najczęściej utożsamiany jest w Polsce z aktywnością fizyczną, pojęciem powszechnie stosowanym w anglojęzycznej, a coraz częściej także krajowej literaturze, związaną z zachowaniami rekreacyjnymi

---

* Akademia Wychowania Fizycznego im. J. Kukuczki w Katowicach, Wydział Wychowania Fizycznego, e-mail: r.tomik@awf.katowice.pl, tel. 32 207 51 69.

i prozdrowotnymi. Według definicji Światowej Organizacji Zdrowia „aktywność fizyczna” (*physical activity*) to każdy ruch ciała wykonywany dzięki pracy mięśni szkieletowych wymagający wydatku energetycznego¹. Może on być związany zarówno z wysiłkiem fizycznym w trakcie wykonywania pracy zawodowej, prac domowych, z przemieszczaniem się, jak i z zachowaniami rekreacyjnymi oraz uprawianiem sportu w czasie wolnym. Turystyka aktywna jest jedną z najdynamiczniej rozwijających się form turystyki. Wzrost zainteresowania wysokiej jakości ofertą turystyki aktywnej i specjalistycznej, przeznaczonej dla wszystkich grup wiekowych, wskazano jako jedną z głównych tendencji rozwojowych w turystyce światowej w rządowym dokumencie „Kierunki rozwoju turystyki do 2015 roku” (s. 9). Według Ireny Jędrzejczyk i Władysława Mynarskiego: „Turystyka z przewagą wysiłku fizycznego, tzw. turystyka aktywna, jest najczęstszą formą rekreacji ruchowej ludzi w wieku produkcyjnym i emerytalnym” (Jędrzejczyk i Mynarski 2008: 34). Charakterystyczną cechą turystyki aktywnej jest długi czas i mała intensywność aktywności fizycznej podejmowanej w trakcie uprawiania tej formy turystyki. Wysiłek o takich cechach jest szczególnie istotny w prewencji chorób cywilizacyjnych, szczególnie układu krążeniowo-oddechowego.

Źródeł turystyki aktywnej można upatrywać w indywidualnej turystyce (zwłaszcza górskiej), która rozwinęła się w XIX w., działalności takich stowarzyszeń, jak: The Alpine Club (1857), Club Alpino Italiano (1863), Beskiden-Verein (1893), Towarzystwo Tatrzańskie (1873), Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie (1878), Warszawskie Towarzystwo Cyklistów (1886), oraz w programie wychowawczym angielskiego skautingu i rozwiniętych na tym gruncie koncepcji kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży w warunkach środowiska naturalnego, określanych terminem *outdoor education* (kształcenie i wychowanie plenerowe) (Dougherty 1998; Gilbertson, Bates, McLoughlin i Ewert 2006; Martin, Cashel, Wagstaf i Breuning 2006). W wielu krajach ważnym elementem tego nurtu jest *adventure education* (edukacja przygodowa). W XX w. stała się ona podstawowym elementem specyficznych systemów wychowania, zwłaszcza w USA i Wielkiej Brytanii (Morlock 1994; Prouty, Panicucci i Collinson 2007; Stremba i Bisson 2009). O początkach rozwoju wybranych rodzajów turystyki kwalifikowanej na ziemiach polskich na tle jej początków na świecie pisze obszernie Barbara Pisarska (2015).

Celem opracowania jest autorska próba zdefiniowania pojęcia „turystyka aktywna”, z uwzględnieniem jej podstawowych form i rodzajów, na podstawie literatury światowej i opisów tej formy turystyki w literaturze krajowej. Opracowanie oparto na publikacjach czasopism angielskojęzycznych, szczególnie poglądów na ten temat Heather J. Gibson z lat 90., książce Thomasa Hinch i Jamesa

¹ www.who.int/topics/physical_activity/en [21.06.2013].

Highama *Sport Tourism Development* (2011) oraz dyskusji i prezentacji w trakcie II Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Sport Tourism: New Challenges in a Globalized World” zorganizowanej w Coimbrze (Portugalia) w 2013 r. przez The International Research Network in Sport Tourism (IRNIST)² (Melo 2015).

2. Turystyka aktywna w literaturze zagranicznej

Turystyka aktywna (*active sport tourism*) uznawana jest w literaturze angielskojęzycznej, obok turystyki widowisk sportowych (*event sport tourism*) i nostalgicznej turystyki sportowej (*nostalgia sport tourism*), za jedną z form turystyki sportowej (*sport tourism*). Cechą turystyki aktywnej jest podróżowanie w celu uprawiania różnego rodzaju sportów, bycia aktywnym fizycznie (Hall 1992; Gibson 1998). Definiując ten rodzaj turystyki, niektórzy autorzy podkreślają, że odnosi się on do aktywnego uprawiania sportu przez turystów podczas urlopu (de Knop 1990; Nogawa, Yamguchi i Hagi 1996; Gibson, Attle i Yiannakis 1998). Słowo „sport” w powyższych charakterystykach należy rozumieć inaczej niż powszechnie rozumie się je w Polsce. Sport w anglojęzycznej terminologii utożsamiany jest z różnego rodzaju aktywnością fizyczną³. Główne rodzaje turystyki aktywnej to wędrowki piesze, turystyka rowerowa, spływy kajakowe, rejsy żeglarskie, turystyka jeździecka, wyjazdy na narty i inne rodzaje aktywności wymagające wysiłku fizycznego w plenerze, związane z wykorzystywaniem specjalnych walorów środowiska naturalnego. W literaturze światowej uwzględnia się również wyjazdy wakacyjne, w trakcie których turyści grają w golfa i tenisa ziemnego (Pedersen, Parks, Quarterman i Thibault 2010; Hinch i Higham 2011).

Na podstawie takiego rozumienia turystyki sportowej, a w jej ramach turystyki aktywnej, funkcjonuje IRNIST – Międzynarodowa Sieć Badawcza Turystyki Sportowej (The International Research Network in Sport Tourism), z siedzibą na uniwersytecie w Lille i przewodniczącym Claude’em Sobry. Kolejne konferencje (Lille 2013, Coimbra 2014 i Zagrzeb 2016) związane są z wymianą doświadczeń badawczych w zakresie różnych form turystyki sportowej. Doniesienia dotyczą najczęściej aktywnych form turystyki⁴ (Melo 2015).

² www.esec.pt/pagina/stc2014/index.php [24.12.2015].

³ https://d1dmfej9n5lgmh.cloudfront.net/msport/files/Downloads/20130103151557/BIA-LA_KSIEGA_NA_TEMAT_SPORTU.pdf?1357226159 [24.12.2015].

⁴ <http://irnist.com> [24.12.2015].

3. Turystyka aktywna w literaturze krajowej

W krajowej literaturze przedmiotu występują kontrowersje i nieścisłości terminologiczne związane ze stosowaniem pojęć „turystyka aktywna”, „turystyka kwalifikowana”, „turystyka specjalistyczna” (Durywidka 2006; Adamczyk 2011; Bończak 2013; Mokras-Grabowska 2015). W publikacji Wydawnictwa Naukowego PWN z 2008 r. pt. *Turystyka* (red. W. Kurek) autorzy rozdziału *Rodzaje i formy turystyki*, klasyfikując ruch turystyczny według kryterium motywacji do wyjazdów turystycznych, wymieniają „turystykę kwalifikowaną, określaną także jako specjalistyczna” obok takich rodzajów, jak: turystyka poznawcza, wypoczynkowa, zdrowotna, religijna i biznesowa (s. 197). Jednocześnie dostrzegają, że „coraz częściej w stosunku do turystyki kwalifikowanej używa się terminu »turystyka aktywna«, jednakże pojęcia te mają różne zakresy znaczeniowe i nie powinny być stosowane zamiennie” (s. 257).

Według geografii turystyki i innych subdyscyplin turystyka kwalifikowana związana jest z „walorami specjalistycznymi”, na które „składają się te cechy i elementy środowiska przyrodniczego, które umożliwiają uprawianie żeglarstwa, myślistwa, jeździectwa, wędkarstwa, taternictwa itp.” (Lijewski, Mikułowski i Wyrzykowski 2008: 16). W związku z tym omawiany rodzaj turystyki określany jest też jako turystyka specjalistyczna. Znajduje to odzwierciedlenie w rządowym dokumencie z 2008 r. „Kierunki rozwoju turystyki do 2015 roku”, w którym jednym z celów operacyjnych jest rozwój wiodących typów turystyki, m.in. „Wspieranie rozwoju turystyki aktywnej i specjalistycznej” (s. 70). W opracowaniu tym w wielu miejscach występują jednak niekonsekwencje terminologiczne, świadczące o niezrozumieniu zakresu takich pojęć, jak: turystyka aktywna, kwalifikowana i specjalistyczna. W „Strategii rozwoju turystyki w województwie śląskim na lata 2004-2013” (2004) jako jeden z celów strategicznych wymienia się natomiast „Rozwój produktu markowego – turystyka rekreacyjna, aktywna i specjalistyczna” (s. 88).

J. Merski i J. Warecka (2009) próbują wyjaśnić część kontrowersji pojęciowych, podkreślając, że turystyka aktywna nie stawia osobom uprawiającym ją tak wielu wymagań jak turystyka kwalifikowana, dotyczy zatem szerszego kręgu odbiorców. Turystykę aktywną można więc traktować jako pierwszy etap turystyki kwalifikowanej, na tyle nieskomplikowany pod względem wymaganych umiejętności i sprawności psychofizycznej, by mógł być dostępny dla wszystkich chętnych niezależnie od ich predyspozycji i stanu zdrowia. Trafnie i precyzyjnie zakres pojęcia „turystyka aktywna” zdefiniował również Jerzy Wyrzykowski (Wyrzykowski i Marak 2010). Uznał on, że jest to pojęcie używane coraz częściej w lite-

raturze turystycznej, w niektórych regionach odnoszące się nawet do markowych produktów turystycznych, i „obejmuje różne formy aktywnego wypoczynku w środowisku naturalnym, takie jak: kąpiele i sporty wodne, wycieczki piesze, rowerowe, kajakowe, rekreacja jeździecka (konna), różne gry terenowe, narciarstwo zjazdowe i biegowe, saneczkarstwo, łyżwiarstwo, a także zachowania rekreacyjno-turystyczne określane mianem turystyki specjalistycznej lub kwalifikowanej, takie jak: żeglarstwo, taternictwo, wspinaczka skałkowa, speleologia, sporty lotnicze. Przedmiotem zainteresowania uczestników są odpowiednio przystosowane walory wypoczynkowe i specjalistyczne” (Wyrzykowski i Marak 2010: 25).

Zagadnienia terminologiczne dotyczące turystyki aktywnej były również przedmiotem kilku wystąpień w trakcie konferencji pt. „Wczoraj, dziś i jutro turystyki aktywnej i specjalistycznej”, zorganizowanej w dniach 7-9 października 2015 r. w Karpaczu przez ZG PTTK i Instytut Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego. Znalazły też odzwierciedlenie w pracach Justyny Mokras-Grabowskiej (2015), Krzysztofa Kaganka (2015) oraz Andrzeja Stasiaka i Bogdana Włodarczyka (2015).

4. Pojęcie turystyki aktywnej w działalności promocyjnej

Kilkanaście lat temu, pod koniec XX w., Tadeusz Łobożewicz zauważył, że „turystyka aktywna jest czymś, co dawniej nazywano turystyką kwalifikowaną”, i postulował, „aby nie tylko uporządkować nazewnictwo, ale aby zapobiec śmierci najdoskonalszej z turystyk, turystyki kwalifikowanej” (Łobożewicz 1999: 5).

Wydaje się, że pojęcie „turystyka kwalifikowana” coraz częściej jest wypierane i zastępowane określeniem „turystyka aktywna”, które jest bardziej nośne, a więc i bardziej użyteczne w działaniach promocyjnych. Potwierdzają to również wyniki badań Joanny Adamczyk (2011), która analizowała ofertę biur podróży i wykazała upowszechnienie się pojęcia „turystyka aktywna” przy jednoczesnym zanikaniu pojęcia „turystyka kwalifikowana”. Hasło „turystyka kwalifikowana” zostało odnalezione w ofercie „jedynie 9 polskich biur podróży i dotyczyło dyscyplin definiowanych od lat jako formy turystyki kwalifikowanej. Tendencja do wyróżniania biura podróży przez włączenie do nazwy tego hasła jest jeszcze mniejsza – znaleziono jedynie 3 takie działające biura. Zupełnie inaczej wyglądały wyniki wyszukiwania w odniesieniu do hasła »turystyka aktywna«. W ofertach biur turystyki aktywnej znaleziono cały zakres rodzajów aktywności, które tradycyjnie pojmowane są zarówno jako należące do turystyki kwalifikowanej, aktywnej, jak i ekstremalnej. Szeroka była również oferta sportów i gier grupowych. Tak szeroki zakres dyscyplin oferowany przez każde z tych biur spowodował konieczność

wprowadzenia podziału na turystykę aktywną i ekstremalną [...]. Hasło »turystyka aktywna« znaleziono w ofertach aż 74 biur podróży, a 25 z nich włączyło to określenie do swojej nazwy” (Adamczyk 2011: 65). Podobną tendencję można zauważyć, analizując internetowy katalog Centralna Ewidencja i Wykazy w Turystyce Ministerstwa Sportu i Turystyki⁵. Sformułowanie „turystyka aktywna” znalazło się w nazwie 32 podmiotów, a „turystyka kwalifikowana” – w nazwie zaledwie 9 (Tomik, Hadzik i Cholewa 2012). O tendencji tej świadczy również zawartość strony internetowej Polskiego Towarzystwa Krajoznawczo-Turystycznego, głównego propagatora turystyki kwalifikowanej w Polsce od lat 50. XX w. Wśród odnośników na stronie głównej⁶ oprócz m.in. krajoznawstwa znajduje się turystyka aktywna (a nie kwalifikowana).

O rosnącym znaczeniu turystyki aktywnej w działalności promocyjnej jednostek samorządu terytorialnego świadczą także wyniki konkursu „Polska pięknieje – 7 cudów funduszy europejskich”, organizowanego przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego od 2008 r. Jego celem było wyłonienie i nagrodzenie najlepszych przedsięwzięć współfinansowanych z funduszy europejskich dotyczących rozwoju turystyki, infrastruktury sportowej i rekreacyjnej, zagospodarowania przestrzeni publicznej i rewitalizacji. Jedną z 7 ocenianych kategorii jest turystyka aktywna⁷.

Interesujących wyników na temat preferowanych motywów wyjazdów turystycznych dostarczają badania europejskie ze stycznia 2013 r. „Postawy Europejczyków wobec turystyki”. Badania sondażowe przeprowadzono w 34 państwach europejskich, objęto nimi 30 628 respondentów z różnych grup społecznych i demograficznych. Ankietowanych, którzy w 2012 r. wyjechali na wakacje, zapytano, jakie były główne powody ich wyjazdu. „Aktywność sportowa” znalazła się na 7. miejscu – zaledwie 10% respondentów (11% w Polsce) wskazało na ten motyw. Można mieć jednak wątpliwości co do trafności pytania, w którym jako jeden z przykładów „aktywności sportowej” podano nurkowanie – bardzo specjalistyczną formę aktywności turystycznej (*Attitudes of Europeans Towards Tourism* 2013).

5. Pojęcie turystyki aktywnej w koncepcji własnej

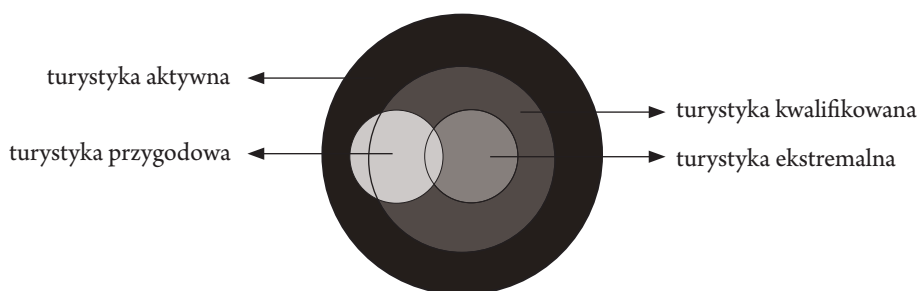
Zdaniem autora turystyka aktywna związana jest z różnego rodzaju wyjazdami dwu- lub wielodniowymi, których głównym celem jest podejmowanie aktyw-

⁵ www.turystyka.gov.pl/CRZ.aspx [2.12.2015].

⁶ www.pttk.pl [2.12.2015].

⁷ www.funduszeeuropejskie.gov.pl/strony/wiadomosci/konkurs-polska-pieknieje-2015-rozpoczynamy-glosowanie-internautow/ [2.12.2015].

ności fizycznej (uprawianie różnych form rekreacji ruchowej). Cechą odróżniającą turystykę aktywną od rekreacji ruchowej jest opuszczenie miejsca stałego zamieszkania i wejście w interakcję ze środowiskiem naturalnym i jego specjalistycznymi walorami. Podstawowymi formami turystyki aktywnej są: turystyka kwalifikowana, turystyka przygodowa i turystyka ekstremalna. Główne rodzaje turystyki aktywnej to wszelkiego rodzaju wędrówki piesze, turystyka rowerowa, spływy kajakowe, rejsy żeglarskie, turystyka jeździecka, wyjazdy na narty i inne rodzaje aktywności wymagające wysiłku fizycznego w plenerze, związane z wykorzystywaniem specjalistycznych walorów środowiska naturalnego (rys. 1).

Rys. 1. Formy turystyki aktywnej

Źródło: opracowanie własne.

Charakterystycznymi cechami turystyki kwalifikowanej są:

- konieczność wykazywania się przez jej uczestników specjalistycznymi umiejętnościami ruchowymi i/lub zdolnościami motorycznymi i/lub cechami psychicznymi,
- potrzeba osiągnięć w związku z działalnością turystyczną (odznaki, dyplomy, wypełnianie książeczek, zdobywanie punktów),
- posiadanie formalnych uprawnień (patenty, certyfikaty),
- umiejętność posługiwania się specjalistycznym sprzętem.

Turystykę ekstremalną z kolei cechują:

- konieczność wykazywania się przez jej uczestników ponadprzeciętnymi umiejętnościami ruchowymi i/lub zdolnościami motorycznymi i/lub cechami psychicznymi (odwaga, wytrwałość),
- motywami ambicjonalne popychające turystów do działania,
- występowanie realnego ryzyka, a nierzadko zagrożenia życia,
- konieczność posługiwania się specjalistycznym sprzętem.

Turystyka przygodowa związana jest najczęściej z:

- brakiem pewności osiągnięcia zamierzonego celu podróży,
- elementami nowości, spotkania z nieznanym,
- występowaniem zagrożenia (ryzyko nie jest jednak przesadne),

- interakcją ze środowiskiem naturalnym (głusza),
- odosobnieniem, oddaleniem od tłumu, brakiem masowości,
- podnieceniem (napięciem) psychicznym,
- magią miejsca, chwili (*genius loci*).

Turystyka aktywna może być uprawiana w różnych środowiskach: lądowym, wodnym i powietrznym, zarówno w okresie letnim, jak i zimowym, w formie wyjazdów dwudniowych, weekendowych i wakacyjnych.

Najpopularniejszymi rodzajami turystyki aktywnej uprawianymi na lądzie lub w głębi ziemi są:

- turystyka piesza nizinna,
- turystyka piesza górską,
- turystyka wspinaczkowa,
- turystyka speleologiczna,
- turystyka rowerowa,
- turystyka narciarska (narciarstwo zjazdowe, biegowe, snowboard i ski touring),
- turystyka jeździecka,
- myśliwstwo.

Najpopularniejszymi rodzajami turystyki aktywnej uprawianej w środowisku wodnym są:

- turystyka żeglarska (żeglarstwo śródlądowe, morskie, windsurfing, kitesurfing, bojery, kite na lodzie),
- turystyka kajakowa (kajakarstwo, kanu, rafting),
- turystyka podwodna,
- turystyka motorowodna,
- wędkarstwo (śródlądowe, morskie).

Turystyka aktywna realizowana w powietrzu związana jest z szybownictwem, lotniarstwem, motolotniarstwem, paraglidingiem, motoglidingiem itp.

Powszechnym błędem występującym zarówno w materiałach drukowanych, jak i na stronach internetowych województw w Polsce jest tłumaczenie na język angielski „turystyki aktywnej” jako *active tourism*. Przegląd literatury anglojęzycznej, zwłaszcza pozycji związanych z turystyką sportową, wskazuje bowiem, że o wiele właściwsze i bardziej zrozumiałe dla osób anglojęzycznych będzie wyrażenie *active sport tourism*. Słowo „sport” w tym przypadku wyraźnie wskazuje, że chodzi o aktywność fizyczną, w odróżnieniu od aktywności turysty związanej np. z gromadzeniem pamiątek czy zbieraniem informacji o odwiedzanych miejscach. W tłumaczeniu pojęcia „turystyka aktywna” nie należy się sugerować zawartością Internetu. Portal internetowy o adresie www.active-tourism.com jest prowadzony przez organizację meksykańską, a strona o adresie www.activetourism.org związana jest z unijnym projektem, którego liderem jest bułgarska organizacja pozarządowa.

6. Podsumowanie

Zdaniem Ryszarda Winiarskiego i Janusza Zdebskiego jednym z czynników wpływających na rozwój turystyki jest „zmiana stylu życia, wyrażająca się zmianą stosunku do pracy i czasu wolnego. Coraz więcej ludzi będzie żyć nie tylko po to, aby pracować, ale pracować po to, aby móc realizować swoje marzenia w czasie wolnym” (Winiarski i Zdebski 2008: 25). Wydaje się, że w świadomości społecznej konieczność podejmowania aktywności fizycznej w celu zachowania zdrowia staje się powszechna. Przekłada się to na motywy podejmowania aktywności turystycznej. Z badań „Barometr Providenta”, przeprowadzonych w 2012 r. w formie wywiadu telefonicznego, opublikowanych na portalu eGospodarka.pl, wynika, że Polacy podczas urlopu najczęściej zamierzają wolny czas wykorzystać aktywnie, uprawiając sport i spacerując. Takiej odpowiedzi na pytanie „Jak najchętniej spędza Pan/Pani czas podczas wakacji” udzieliło 48% badanych; była to najczęściej podawana odpowiedź. Inne, znacznie mniej popularne sposoby spędzania wolnego czasu na wakacjach to „opalanie się i nic nierobienie” oraz „zwiedzanie ciekawych miejsc”, wymieniane przez 17% uczestników badania⁸.

Wiele doniesień potwierdza, że głównym motywem podejmowania rekreacji ruchowej w czasie wolnym jest zdrowie (Baker, Brennan, Brownson i Houseman 2000; Marcus i Forsyth 2003; Sallis i in. 2006), a powszechna staje się świadomość, że warunkiem zdrowia jest ruch (aktywność fizyczna), zwłaszcza na świeżym powietrzu. Stąd też turystyka aktywna może stać się jedną z najdynamiczniej rozwijających się form turystyki, gdyż cechuje ją podejmowanie różnego rodzaju aktywności fizycznej ukierunkowanej na rozwój sprawności fizycznej oraz poprawę zdrowia. Kontakt z naturą, jako istotny element turystyki aktywnej, ma pozytywny wpływ na ciało turysty; działają tu bowiem takie czynniki, jak: światło słoneczne, zmienne ciśnienie atmosferyczne, wysoka lub niska temperatura oraz zróżnicowana wilgotność powietrza. Czynniki te sprzyjają hartowaniu się organizmu, szczególnie współczesnego człowieka, który coraz więcej pracuje, częściej przemieszcza się i odpoczywa w zamkniętej (zwykle klimatyzowanej lub ogrzewanej) przestrzeni. Istotne znaczenie dla psychiki turysty ma także bezpośredni kontakt z walorami przyrody, takimi jak: cechy estetyczne i kulturowe krajobrazu, unikalna roślinność, obserwowanie zwierząt. Pozwala to na odprężenie, a także może zapobiegać depresji i innym chorobom duszy wynikającym z postępu cywilizacji. Wielu autorów prac empirycznych dostrzegło, że aktywność fizyczna w plenerze umożliwia doznawanie działania bodźców zarówno o charakterze biologicznym (których źródłem mogą być powietrze, słońce, woda), jak i psychicznym, wzmacniających efekty aktywności fizycznej. Służą one ak-

⁸ www.egospodarka.pl/81405,Plany-wakacyjne-Polakow-2012,1,39,1.html [9.08.2013].

tywizacji naturalnych mechanizmów adaptacyjnych, zwiększając odporność organizmu na czynniki termiczne, mechaniczne i świetlne, przeciwdziałają upowszechniającemu się wydelikaceniowi i nadwrażliwości na bodźce natury fizycznej i psychicznej (Ferguson 2007; Kożuchowski 2005; Pańczyk 1999). Kontakt ze środowiskiem przyrodniczym jest bowiem także źródłem niezapomnianych wrażeń estetycznych budzących szacunek do natury, służących nabieraniu dystansu do spraw codziennych. Uczestnictwo w turystyce aktywnej jest zgodne z ideą powrotu do natury w aktywności rekreacyjnej (Hodań i Dohnal 2005; Jethon 1994; Toczek-Werner 2005).

Literatura

- Adamczyk J. (2011), Od turystyki aktywnej do ekstremalnej – miejsce turystyki kwalifikowanej na współczesnym rynku, w: I. Ozimek (red.), *Funkcjonowanie i rozwój współczesnej turystyki – wybrane zagadnienia*, Warszawa: SGGW.
- Attitudes of Europeans Towards Tourism. Flash Eurobarometer 370* (2013), TNS Political & Social.
- Baker E., Brennan L., Brownson R., Houseman R. (2000), Measuring the determinants of physical activity in the community: Current and future directions, *Research Quarterly for Exercise and Sport*, nr 71: 146-158.
- Bończak B. (2013), Aktywne formy turystyki – problemy terminologiczne, w: R. Wiluś, J. Wojciechowska (red.), *Nowe-stare formy turystyki w przestrzeni*, Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.
- Dougherty N. (red.) (1998), *Outdoor recreation safety*, Champaign: Human Kinetics.
- Durywidka M. (2006), Turystyka aktywna a turystyka kwalifikowana. Dylematy terminologiczne, w: A. Świeca, K. Kałamucki (red.), *Turystyka aktywna i jej rozwój na roztoczu – regionie pogranicza*, Lublin: Kartpol.
- Ferguson N. (2007), *Imperium. Jak Wielka Brytania zbudowała nowoczesny świat*, Warszawa: Sprawy Polityczne.
- Gibson H.J. (1998), Sport Tourism: A Critical Analysis of Research, *Sport Management Review*, nr 1: 45-76.
- Gibson H., Attle S., Yiannakis A. (1998), Segmenting the sport tourist market: A lifespan perspective, *Journal of Vacation Marketing*, nr 4: 52-64.
- Gilbertson K., Bates T., McLoughlin T., Ewert K. (2006), *Outdoor education. Methods and strategies*, Champaign: Human Kinetics.
- Hall C. (1992), *Adventure, Sport and health tourism*, w: B. Weiler, C. Hall (red.), *Special Interest Tourism*, London: Belhaven.
- Hinch T., Higham J. (2011), *Sport Tourism Development*, Bristol – Buffalo – Toronto: Channel View Publications.
- Hodań B., Dohnal T. (2005), *Rekreologie*, Olomouc: Hanex.
- <http://irnist.com> [24.12.2015].
- https://d1dmfej9n5lgmh.cloudfront.net/msport/files/Downloads/20130103151557/BIALA_KSIEGA_NA_TEMAT_SPORTU.pdf?1357226159 [24.12.2015].

- Jethon Z. (1994), *Ekologia człowieka w wychowaniu fizycznym i sporcie*, Wrocław: Wyd. AWF.
- Jędrzejczyk I., Mynarski W. (2008), Trendy rozwojowe w światowej i krajowej turystyce, w: W. Mynarski (red.), *Teoretyczne i empiryczne zagadnienia rekreacji i turystyki*, Katowice: Wyd. AWF.
- Kaganek K. (2015), Różnorodność pojęć w zakresie aktywnego uprawiania turystyki, w: A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Wczoraj, dziś i jutro turystyki aktywnej i specjalistycznej*, Warszawa: PTTK.
- Kierunki rozwoju turystyki do 2015 roku* (2008), Warszawa: Ministerstwo Sportu i Turystyki.
- Knop P. de (1990), Sport for all and active tourism, *World Leisure and Recreation*, nr 32: 30-36.
- Kozuchowski J. (2005), *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*, Poznań: Kurpisz.
- Kurek W. (2008), *Turystyka*, Warszawa: WN PWN.
- Kwilecka M. (red.) (2006), *Bezpośrednie funkcje rekreacji ruchowej*, Warszawa: Almamer.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. (2008), *Geografia turystyki Polski*, Warszawa: PWE.
- Łobożewicz T. (1999), Wstęp, w: T. Łobożewicz, R. Kogut (red.), *Turystyka aktywna, turystyka kwalifikowana*, I Ogólnopolska Konferencja Naukowo-Methodyczna Iława 23-24 października 1998 r., Warszawa.
- Marcus B.H., Forsyth L.H. (2003), *Motivating people to be physically active*, Champaign: Human Kinetics.
- Martin B., Cashel C., Wagstaff M., Breuning M. (2006), *Outdoor leadership. Theory and practice*, Champaign: Human Kinetics.
- Melo R. (red.) (2015), *New Challenges in a Globalized World. Proceedings E-Book*, Coimbra: Coimbra College of Education.
- Merski J., Warecka J. (2009), *Turystyka kwalifikowana. Turystyka aktywna*, Warszawa: Almamer.
- Mokras-Grabowska J. (2015), Turystyka aktywna – zagadnienia terminologiczne i klasyfikacje, w: A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Wczoraj, dziś i jutro turystyki aktywnej i specjalistycznej*, Warszawa: PTTK.
- Morlock C. (1994), *The Adventure Alternative*, Umbria: Cicerone Press.
- Nogawa H., Yamaguchi Y., Hagi Y. (1996), An empirical research study on Japanese sport tourism in Sport-for-All Events: Case studies of a single-night event and a multiple-night event, *Journal of Travel Research*, nr 35: 46-54.
- Pańczyk W. (1999), *Biologiczno-zdrowotne i wychowawcze efekty lekcji wychowania fizycznego w terenie i w sali*, Zamość: ODN.
- Pedersen P.M., Parks J.B., Quarterman J., Thibault L. (2010), *Contemporary Sport Management*, Champaign: Human Kinetics.
- Pisarska B. (2015), Znaczenie i zakres turystyki kwalifikowanej i aktywnej w ujęciu historycznym, w: A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Wczoraj, dziś i jutro turystyki aktywnej i specjalistycznej*, Warszawa: PTTK.
- Prouty D., Panicucci J., Collinson R. (red.) (2007), *Adventure Education. Theory and Applications*, Champaign: Human Kinetics.

- Sallis J.F. i in. (2006), An ecological approach to creating active living communities, *Annual Review of Public Health*, nr 27: 297-322.
- Stasiak A., Włodarczyk B. (2015), Czy turystyka może nie być aktywna? O potrzebie podziałów i klasyfikacji turystyki, w: A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Wczoraj, dziś i jutro turystyki aktywnej i specjalistycznej*, Warszawa: PTTK.
- Strategia rozwoju turystyki w województwie śląskim na lata 2004-2013 (2004), Katowice: Sejmik Województwa Śląskiego.
- Stremba B., Bisson Ch.A. (2009), *Teaching adventure education theory. Best practices*, Champaign: Human Kinetics.
- Toczek-Werner S. (2005), *Podstawy rekreacji i turystyki*, Wrocław: Wyd. AWF.
- Tomik R., Hadzik A., Cholewa J. (2012), Turystyka aktywna w materiałach promocyjnych województw w Polsce, w: A. Rapacz (red.), *Wyzwania współczesnej polityki turystycznej. Problemy funkcjonowania rynku turystycznego*, Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Winiarski R., Zdebski J. (2008), *Psychologia turystyki*, Warszawa: Wyd. Akademickie i Profesjonalne.
- Wyrzykowski J., Marak J. (red.) (2010), *Turystyka w ujęciu interdyscyplinarnym*, Wrocław: Wyd. WSH.
- www.egospodarka.pl/81405,Plany-wakacyjne-Polakow-2012,1,39,1.html [9.08.2013].
- www.esec.pt/pagina/stc2014/index.php [24.12.2015].
- www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/wiadomosci/konkurs-polska-pieknieje-2015-rozpozynamy-glosowanie-internautow/ [2.12.2015].
- www.pttk.pl [2.12.2015].
- www.turystyka.gov.pl/CRZ.aspx [2.12.2015].
- www.who.int/topics/physical_activity/en [21.06.2013].

Active sport tourism – understanding and classifications

Abstract. English language literature on tourism perceives active sport tourism, event sport tourism and nostalgia sport tourism as three forms of sport tourism. The primary aim of active sport tourism is travelling to participate in different sport activities, ie. to be physically active. Active sport tourism is further divided into qualified, extreme, and adventure tourism. Active sport tourism can be practiced in different environments, ie. on land or water, as well as, in the air, in summer and winter, and in the form of one-day, weekend-, or multi-day trips. The paper presents the author's definition and classification of active sport tourism and discusses its significance for the contemporary theory and practice of tourism.

Keywords: tourism, active sport tourism, movement recreation

MAREK NOWACKI*

Model zadowolenia z aktywności rekreacyjnej w plenerze

Streszczenie. Celem opracowania jest określenie czynników decydujących o zadowoleniu osób podejmujących aktywność w zakresie rekreacji plenerowej i wykorzystanie ich w budowie modelu uwarunkowań zadowolenia z uczestnictwa w rekreacji plenerowej. Zdefiniowano w nim pojęcie rekreacji plenerowej i zadowolenia. W wyniku analizy krytycznej literatury przedmiotu omówiono następujące czynniki determinujące zadowolenie: hierarchię potrzeb, spektrum warunków rekreacyjnych, zatłoczenie, jakość, stres, indywidualną percepcję przygody, stany emocjonalne oraz konflikt rekreacyjny. Stwierdzono, że model uwarunkowań zadowolenia z aktywności w zakresie rekreacji plenerowej powinien uwzględniać jak największą liczbę zmiennych: czynniki sytuacyjne (zasoby środowiska, społeczne i ekonomiczne) i subiektywne (cechy socjoekonomiczne, postawy i preferencje, cechy kulturowe, subiektywne normy, doświadczenia, percepcja ryzyka, zatłoczenie i percepcja konfliktu rekreacyjnego). Wielowymiarowy charakter zmiennej „satysfakcja” (zadowolenie) sprawia, że może być ona mało wrażliwym wskaźnikiem oddziaływania czynników menedżerskich, czyli tych, na które mogą wpływać menedżerowie rekreacji plenerowej. W związku z tym pomiary poziomu satysfakcji powinny dotyczyć zadowolenia z poszczególnych elementów usług rekreacyjnych, cech środowiska, konkretnych doświadczeń lub korzyści, a nie ogólnego poziomu satysfakcji z uczestnictwa w określonej formie rekreacji plenerowej.

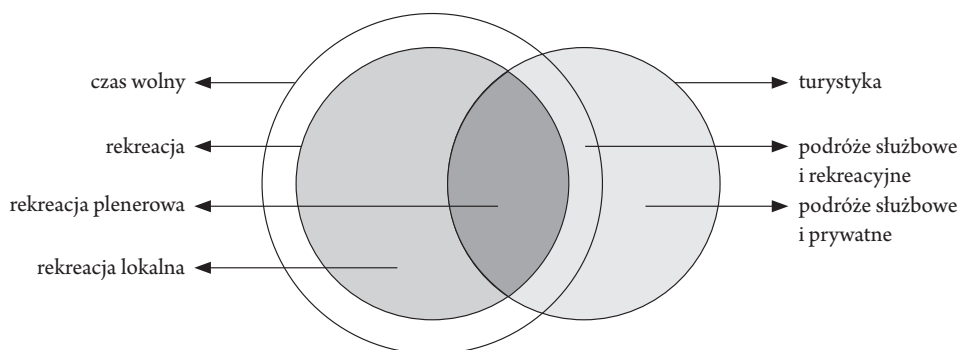
Słowa kluczowe: model, zadowolenie, rekreacja plenerowa

1. Wprowadzenie

Rekreacja plenerowa jest formą aktywności podejmowanej w czasie wolnym, która ma miejsce w otwartej przestrzeni (w plenerze) i obejmuje interakcje między ludźmi a środowiskiem naturalnym (Plummer 2009: 1). Rekreacja plenero-

---

* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Instytut Nauk Ekonomiczno-Społecznych, e-mail: marek.nowacki@wsb.poznan.pl.

Rysunek 1. Zależności między czasem wolnym, rekreacją i turystyką

Źródło: opracowanie własne na podstawie Plummer 2009.

wa (przestrzenna), jak przedstawiono na rys. 1, umiejscowiona jest w obszarze czasu wolnego na pograniczu turystyki i rekreacji.

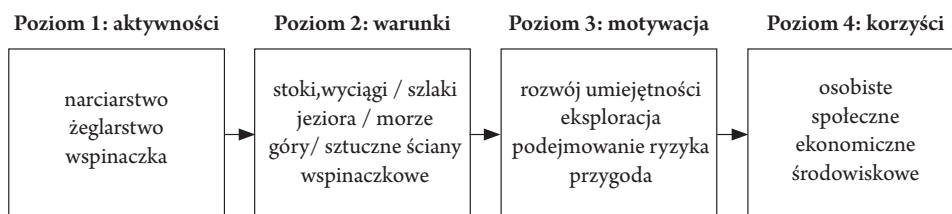
Cechami charakterystycznymi rekreacji plenerowej są według Ryana Plummera (2009): poczucie przyjemności wynikające z jej uprawiania, podejmowanie aktywności w otwartej przestrzeni, podziwianie środowiska naturalnego, silne zaangażowanie uczestników, specjalistyczna wiedza wymagana do jej uprawiania, wykorzystanie środowiska naturalnego, podejmowanie jej w czasie wolnym, w środowisku zmodyfikowanym przez człowieka i w interakcji ze środowiskiem naturalnym.

Czynnikiem, któremu poświęca się wiele uwagi w studiach z dziedziny rekreacji plenerowej, jest zadowolenie. Jak twierdzi Myron F. Floyd (1997: 83), „zadowolenie jest jedną z najważniejszych koncepcji w studiach nad zachowaniami rekreacyjnymi”. Co więcej, poziom zadowolenia jest często wykorzystywany jako wyznacznik jakości, gdyż „za główny miernik jakości w rekreacji plenerowej tradycyjnie uważa się zadowolenie uczestników” (Manning 1999: 8), a także jako główny produkt rekreacji plenerowej, gdyż „zadowolenie często bywa identyfikowane z głównym produktem doświadczeń rekreacyjnych i głównym celem zarządzania zasobami rekreacyjnymi” (Drogin, Graefe i Titre 1990: 167). W literaturze przedmiotu często cytowana jest następująca definicja zadowolenia: „zadowolenie jest funkcją poziomu zgodności pomiędzy aspiracjami a postrzeganymi w rzeczywistości doświadczeniami” (Bultena i Klessing 1969: 349).

Celem niniejszego artykułu jest opis wybranych czynników decydujących o zadowoleniu z aktywności podejmowanej w zakresie rekreacji plenerowej. Opisano w nim następujące czynniki: hierarchię potrzeb, spektrum warunków rekreacyjnych, zatłoczenie, jakość, stres, osobistą percepcję przygody, stany emocjonalne i konflikt rekreacyjny.

2. Hierarchia potrzeb w rekreacji plenerowej

Beverly L. Driver i Robert Toucher (1970: 10) zdefiniowali rekreację jako „doświadczenie, które powstaje w wyniku zaangażowania w aktywność rekreacyjną”. Takie spojrzenie, zwane behawioralnym, zakłada, że każda osoba kieruje się w swoim postępowaniu chęcią osiągnięcia określonych celów, którym towarzyszyć ma pewien poziom satysfakcji. Wiele prac amerykańskich uczonych prowadzonych pod kierownictwem B. Driver opartych jest na teorii oczekiwań Victora Vrooma (Griffin 1996). Dowodzi się w nich, że ludzie angażują się w różne formy aktywności w specyficznych warunkach w celu osiągnięcia psychologicznych efektów, które są znane, oczekiwane i którym przypisywana jest określona wartość. Zatem „ludzie wybierają i angażują się w pewne formy aktywności rekreacyjnej, aby osiągnąć określone cele i zaspokoić określone potrzeby” (Manning 1999: 159). Takie założenie doprowadziło do zidentyfikowania czterech poziomów oczekiwań wobec aktywności w zakresie rekreacji plenerowej (rys. 2).

Rysunek 2. Cztery poziomy oczekiwania wobec aktywności rekreacyjnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie Manning 1999.

Poziom pierwszy reprezentuje oczekiwania wobec wybranej formy aktywności rekreacyjnej podejmowanej w otwartej przestrzeni, takiej jak narciarstwo, żeglarstwo czy wspinaczka górską. Poziom drugi oznacza oczekiwania wobec warunków, w jakich dana aktywność jest podejmowana. Na przykład narciarstwo można uprawiać na dobrze przygotowanych, zagospodarowanych, należących do zatłoczonych stacji narciarskich i stosunkowo bezpiecznych stokach narciarskich lub w dzikich, surowych i dość niebezpiecznych miejscach oddalonych od kurtortów narciarskich i położonych z dala od osiedli ludzkich. Poszczególne osoby, angażując się w rekreację plenerową, wybierają różne warunki do jej uprawiania w celu zaspokojenia różnych potrzeb znajdujących się na trzecim poziomie oczekiwań. Mogą one obejmować: podziwianie natury, rozwój umiejętności, eksplorację nieznanymi obszarami, podejmowanie ryzyka, współpracę w grupie. Poziom

czwarty reprezentują z kolei korzyści wyższego rzędu, które płyną z satysfakcjonujących doświadczeń powstałych w efekcie aktywności rekreacyjnej. Mogą nimi być: korzyści osobiste, społeczne, ekonomiczne lub środowiskowe. Do korzyści osobistych można zaliczyć poprawę zdrowia i samopoczucia, społeczne obejmują wzmocnienie więzi rodzinnych, ekonomiczne – redukcję kosztów opieki zdrowotnej, zaś środowiskowe – zmniejszenie stopnia zanieczyszczenia środowiska (Manning 1999).

3. Spektrum warunków rekreacyjnych

Kolejnym z czynników decydujących o zadowoleniu z aktywności rekreacyjnej są warunki i jakość środowiska, w której jest ona podejmowana. Warunki te zostały szczegółowo zdefiniowane w spektrum warunków rekreacyjnych (warunków do uprawiania rekreacji) (*Recreation Opportunity Spectrum – ROS*) (Brown, Driver i McConnell 1978; Clark i Stankey 1979). W ROS zdefiniowano cztery poziomy oczekiwania, które opisano powyżej (rys. 2), a także określono związki pomiędzy warunkami środowiska a motywami lub efektami psychologicznymi wywoływanymi przez rekreację plenerową. Im bardziej warunki do uprawiania rekreacji plenerowej spełniają oczekiwania i umożliwiają uzyskanie efektów psychologicznych, tym większą satysfakcję odczuwają dzięki niej jej uczestnicy. Roger N. Clark i George H. Stankey (1979) wyróżnili ponadto sześć czynników menedżerskich decydujących o warunkach uprawiania rekreacji plenerowej: 1) dostępność, 2) pozarekreacyjne wykorzystanie zasobów, 3) zarządzanie środowiskiem, 4) interakcje społeczne, 5) akceptacja oddziaływania odwiedzających, 6) poziom reglamentacji (ograniczeń wykorzystania). Na tej podstawie określili cztery klasy środowiska do uprawiania rekreacji plenerowej: nowoczesne, półnowoczesne, półprymitywne i prymitywne (tab. 1).

W podobny sposób warunki do uprawiania rekreacji plenerowej zdefiniowali Perry J. Brown, Beverly Driver i Charles McConnell (1978). Wyróżnili oni sześć klas warunków: 1) prymitywne, 2) półprymitywne niezmotoryzowane, 3) półprymitywne zmotoryzowane, 4) wiejskie, 5) skoncentrowane, 6) nowoczesne zurbanizowane. W celu wyodrębnienia klas warunków do uprawiania rekreacji plenerowej wykorzystali pięć specyficznych czynników: 1) menedżerska reglamentacja (ograniczanie wykorzystania), 2) interakcje pomiędzy grupami użytkowników, 3) poziom przekształcenia środowiska przez człowieka, 4) powierzchnia i rozległość obszaru do uprawiania rekreacji, 5) odosobnienie.

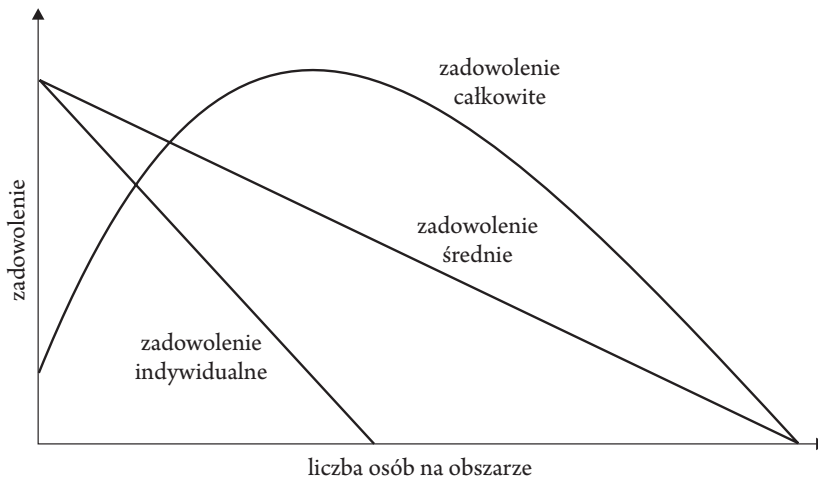
Tabela 1. Czynniki określające warunki uprawiania rekreacji plenerowej

Czynniki menedżerskie	Zakres klas warunków do uprawiania rekreacji			
	nowoczesne	pół- nowoczesne	pół- prymitywne	prymitywne
1. Dostępność a) trudność b) system dostępu i. drogi ii. szlaki c) środki transportu	łatwa szosy zagospodarowane zmotoryzowane	←———— ←———— ←———— ←————	————→ ————→ ————→ ————→	trudna drogi ścieżki pieszo
2. Pozarekreacyjne wykorzystanie zasobów	zbieżne	←————	————→	sprzeczne
3. Zarządzanie zasobami (modyfikacja) a) zakres b) widoczność c) złożoność d) zagospodarowanie	ekstensywny widoczne zmiany b. złożone b. komfortowe	←———— ←———— ←———— ←————	————→ ————→ ————→ ————→	brak brak zmian niezłożone brak
4. Interakcje społeczne	częste kontakty z innymi osobami	←————	————→	brak kontaktów z innymi osobami
5. Akceptacja oddziaływa- nia odwiedzających a) poziom oddziaływania b) częstotliwość oddziaływania	wysoki poziom przeważający, rozległe obszary	←———— ←————	————→ ————→	brak brak
6. Poziom reglamentacji	ściska reglamentacja	←————	————→	brak

Źródło: opracowanie własne na podstawie Clark i Stankey 1979.

4. Zatłoczenie

Kolejnym czynnikiem silnie wpływającym na zadowolenie z rekreacji plenerowej jest poziom zatłoczenia obszaru. Model teoretyczny satysfakcji jako funkcji poziomu zatłoczenia (czyli liczby osób uprawiających rekreację w danym terenie) przedstawiono na rysunku 3. Widać tu, że w miarę wzrostu liczby osób uprawiających rekreację na danym obszarze zadowolenie każdej z osób będzie stopniowo maleć z powodu rosnącego zatłoczenia. Pomimo tego całkowite zadowolenie wszystkich osób (rozumiane jako suma zadowolenia każdej osoby) będzie rosnąć. Tak będzie do momentu, kiedy indywidualne zadowolenie każdej kolejnej osoby przybywającej na dany obszar nie zrekompensuje spadku sumy zadowolenia wszystkich przybyłych wcześniej osób. W tym momencie z każdą nowo przybyłą

Rysunek 3. Zależności między rosnącym poziomem użytkowania obszaru a zadowoleniem

Źródło: opracowanie własne na podstawie Alldredge 1973, za: Manning 1999.

osobą całkowite zadowolenie wszystkich osób uprawiających rekreację na danym obszarze zaczyna spadać, co oznacza, że społeczna pojemność rekreacyjna obszaru została przekroczona (Fisher i Krutilla 1972; Alldredge 1973, za: Manning 1999).

Badania empiryczne w niewielkim stopniu potwierdziły jednak prawdziwość tego modelu. Może to wynikać ze strategii, jakie podejmują użytkownicy obszarów rekreacyjnych, którzy starają się unikać zbyt zatłoczonych obszarów.

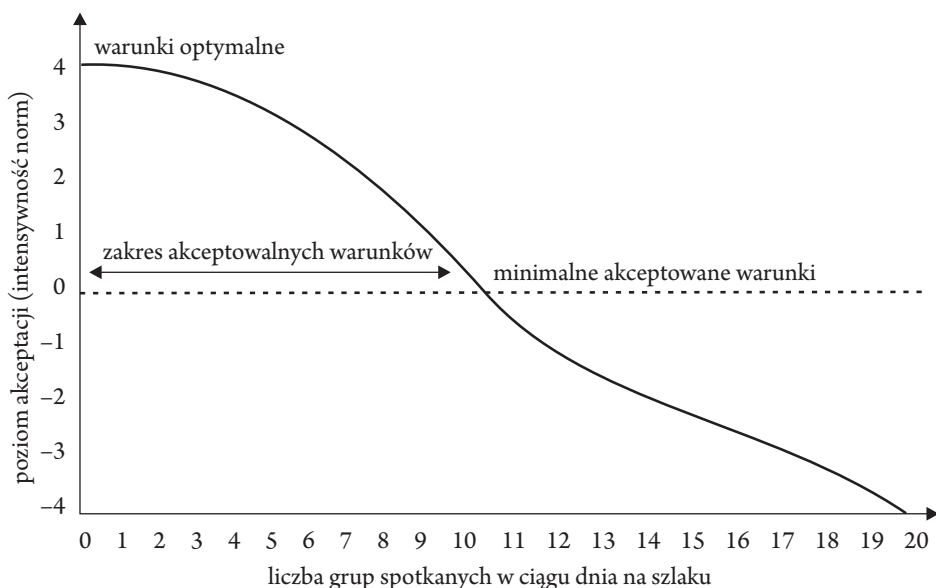
5. Jakość

W początkowym okresie rozwoju nauk o rekreacji zadowolenie uważano za główny wyznacznik jakości usług rekreacyjnych (Manning 1999). Z czasem uznanie znalazła koncepcja rozróżniająca pojęcie jakości, rozumianej jako jakość usług świadczonych przez usługodawcę, oraz zadowolenia jako miary jakości doświadczeń osób uprawiających rekreację (Baker i Crompton 2000).

Popularną metodą oceny jakości świadczonych usług jest SERVQUAL, metoda opracowana przez A. Parasuramanna, Valerie A. Zeithaml i Leonarda L. Berry'ego (1985; 1988). W wyniku badań prowadzonych w grupach fokusowych zidentyfikowali oni dziesięć czynników zadowolenia z jakości usług: 1) materialne (infrastruktura, urządzenia, wystrój wnętrz, wygląd personelu, wy-

posażenie), 2) rzetelność (świadczenie usług w sposób niezawodny, dokładny), 3) wrażliwość (chęć i gotowość do świadczenia klientom usług), 4) komunikacja (przekazywanie informacji w zrozumiały sposób), 5) wiarygodność (wiedza i umiejętności, grzeczność i zdolność wzbudzania u klientów zaufania, uczciwość i prawdomówność), 6) bezpieczeństwo (zapewnienie bezpieczeństwa fizycznego i finansowego), 7) uprzejmość (dbałość o klientów, uwaga poświęcana klientom indywidualnym, indywidualizacja usługi), 8) dostępność (pełen zakres usług), 9) kompetencje i 10) zrozumienie dla klienta. W efekcie dalszych badań kwestionariuszowych ograniczono liczbę czynników do pięciu: materialne, rzetelność, wrażliwość, pewność i empatia. Jakość poszczególnych atrybutów oceniano, porównując oczekiwania wobec nich z aktualną percepcją ich jakości. John L. Crompton i Kelly J. Mackay (1989), badając zadowolenie uczestników rekreacji, wyodrębnili zaś pięć czynników satysfakcji: pewność, niezawodność, wrażliwość, empatia i materialne, a J.L. Crompton, K.J. MacKay i Daniel R. Fesenmaier (1991) cztery czynniki: pewność, niezawodność, elastyczność i materialne. Z kolei Robert C. Burns, Alan R. Graefe i James D. Absher (2003) wykorzystali skalę do pomiaru satysfakcji zawierającą 19 elementów tworzących cztery czynniki: urządzenia, usługi, informacje i doświadczenia.

Innym sposobem pomiaru jakości jest podejście normatywne wywodzące się z metodologii pomiaru norm opracowane przez Jaya Jacksona (1965). W tej me-

Rysunek 4. Krzywa normatywna

Źródło: Manning 1999.

todzie uczestników rekreacji prosi się o ocenę alternatywnych poziomów potencjalnego oddziaływania spowodowanego przez wzrost użytkowania obszaru rekreacyjnego. Metodę tę można np. wykorzystać do zbadania poziomu akceptacji dla wzrostu liczby grup rekreacyjnych na szlaku (Manning 1999). Przykładowa krzywa norm, pokazana na rys. 4, ilustruje zależność między poziomem akceptacji a liczbą spotkanych grup na pieszym szlaku terenowym w ciągu dnia. Jeden koniec krzywej (lewy) znajduje się w punkcie określającym warunki optymalne – w najwyższym stopniu akceptowalne przez uczestników rekreacji, kiedy nie spotkali oni ani jednej innej grupy na szlaku. W miarę spotykania coraz większej liczby grup poziom akceptacji maleje aż do punktu warunków minimalnej akceptacji. Jest to punkt, w którym krzywa normatywna przecina linię neutralną, a więc taki, w którym mniej więcej połowa badanych ocenia warunki jako akceptowalne, a druga połowa jako nieakceptowalne (Manning 1999). Poniżej tego poziomu liczba grup spotykanych na szlaku jest dla większości osób zbyt duża, co może prowadzić do niezadowolenia.

Jako inne normatywne wskaźniki jakości można wykorzystać: preferencje użytkowników co do miejsca rekreacji, zatłoczenie i spotkanie innych użytkowników lub grup, motywacje wobec rekreacji i konflikty z innymi użytkownikami zasobów rekreacyjnych (Manning 1999).

6. Stres

Mianem stresu w rekreacji plenerowej określa się kłopoty, które wystąpiły podczas aktywności rekreacyjnej podejmowanej w plenerze. Stres jest kolejnym czynnikiem wpływającym na zadowolenie uczestników rekreacji plenerowej. Owymi kłopotami, według Rudy'ego Schustera, Williama E. Hammita i Dewayne'a Moore'a (2006: 97), są „irytujące zdarzenia, które występują podczas codziennych interakcji ze środowiskiem”. W czasie aktywności rekreacyjnej stres mogą wywoływać zarówno czynniki fizyczne, jak i społeczne, np. widok śmieci, zbyt głośne zachowanie innych osób, dźwiganie zbyt ciężkiego plecaka lub interakcje ze zbyt dużą liczbą osób spotykanych na szlaku. Innego typu kłopoty wywołujące stres to: zła pogoda, zgubienie rzeczy osobistych, duży ruch i rozczarowanie zdobytymi doświadczeniami (Kanner i in. 1981; Kaplan 1996; Schuster i in. 2006). Źródłem stresu mogą być problemy same w sobie lub pochodne innych, bardziej znaczących wydarzeń. Może też być odwrotnie: pojedynczy niewielki problem może skutkować szeregiem innych problemów, np. niezabranie na wyprawę narciarską przez jednego uczestnika „fok”¹, uniemożliwia tej osobie nadążenie za innymi,

¹ Pasy przyklejane pod spodem narty podczas podchodzenia na nartach pod górę.

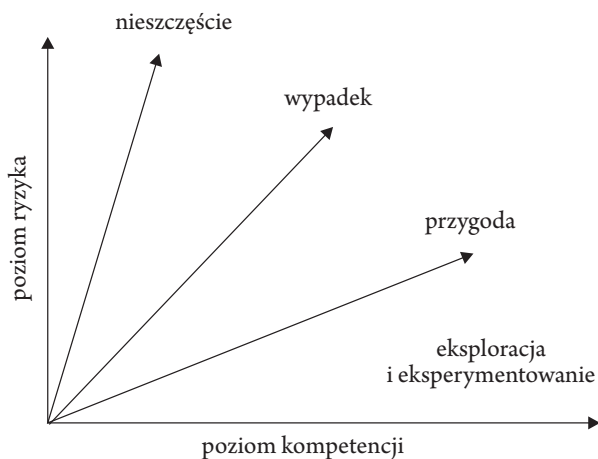
co spowalnia marsz całej grupy i może przyczynić się do nieosiągnięcia zamierzonego celu (np. schroniska z noclegiem), spowodować konieczność nocowania w terenie, wywołać odmrożenia, a nawet doprowadzić do śmierci.

Richard Lazarus i Susan Folkman (1984) opisali dwie główne strategie radzenia sobie ze stresem pojawiającym się podczas aktywności rekreacyjnej: skoncentrowanie na emocjach i skoncentrowanie na problemie. Strategię koncentrowania się na emocjach stosuje się wtedy, kiedy nie można wpłynąć na szkodliwą, groźną lub wymagającą interakcję między osobą a środowiskiem (np. znajdując się na jachcie na pełnym morzu podczas sztormu). Strategia ta nastawiona jest na łagodzenie emocjonalnych dolegliwości wynikających ze stresującej sytuacji poprzez unikanie, oddalanie, selektywną uwagę, pozytywne porównania i znajdowanie pozytywnych wartości w negatywnych zdarzeniach (Schuster i in. 2006). Strategię koncentrowania się na problemie stosuje się wtedy, kiedy sytuację ocenia się jako zmienną, czyli taką, która może ulec zmianie (np. przy nagłej zmianie pogody podczas wycieczki narciarskiej). W takiej sytuacji należy zdefiniować problem, opracować alternatywne sposoby rozwiązania go, ocenić je, wybrać jeden z nich i wdrożyć do działania. W tej strategii oddziaływanie stresujących aspektów środowiska redukuje się poprzez zmianę źródła stresu, zredukowanie liczby czynników sytuacyjnych lub zmianę swojego stosunku do zaistniałej sytuacji. Może to polegać na zmianie motywacji, przesunięciu poziomu aspiracji, redukcji własnego zaangażowania, poszukiwaniu alternatywnych sposobów gratyfikacji lub wypracowaniu nowych standardów zachowań (Lazarus i Folkman 1984).

7. Indywidualna percepcja przygody

W rekreacji plenerowej ważnym czynnikiem związanym z satysfakcją jest poziom optymalnego (pożądanego) ryzyka. Jest on w znacznym stopniu zależny od preferencji jednostki: te same warunki, które u jednych osób wywołują emocje, u innych powodują strach. Przy dużym niebezpieczeństwie i wysokim poziomie umiejętności ryzyko będzie postrzegane jako niskie, a aktywność traktowana jak zabawa. Inaczej jest w przeciwnym wypadku: kiedy charakter aktywności znacznie przekracza możliwości uczestnika, doświadczenie przeradza się w niepowodzenie, nieszczęście, a nawet w tragedię (rys. 5).

Model Colina Mortlocka (1984) zakłada, że nie tylko poziom wyzwania musi być dostosowany do poziomu uczestników, lecz także uczestnicy powinni mieć określone oczekiwania, które w efekcie podjętej aktywności powinny zostać osiągnięte. Osoba podejmująca aktywność rekreacyjną musi widzieć szansę osiągnięcia sukcesu, dzięki czemu w działaniu będzie jej towarzyszył optymizm.

Rysunek 5. Paradygmat doświadczania przygody

Źródło: Mortlock 1984, za: Swarbrooke i in. 2007.

Tym, co skłania ludzi do uprawiania rekreacji plenerowej, są oczekiwane emocje, wynikające z przekraczania przez nich tzw. strefy komfortu. Wiąże się to z wykonywaniem czynności, które wymagają znacznego wysiłku fizycznego, a jednocześnie wywołują poczucie ryzyka (rzeczywistego lub domniemanego) bądź zagrożenia fizycznego. To, czym różni się wąskie grono zaawansowanych specjalistów rekreacji plenerowej od rzeszy „masowych” uczestników, jest poziom umiejętności, dystans, jaki trzeba pokonać dla jej uprawiania, a także dostępność miejsca uprawiania rekreacji plenerowej.

8. Stan emocjonalny

Na zadowolenie w dużym stopniu wpływają indywidualne doświadczenia zdobywane podczas uprawiania rekreacji plenerowej. Na przykład początkujący wspinacze górscy będą doświadczali wahań emocjonalnych podczas przechodzenia zbyt trudnych dróg wspinaczkowych, chociaż po osiągnięciu szczytu poczują ulgę i uniesienie (Pomfret 2006). Z kolei, jak twierdzi Loewenstein (1999: 320), uczestnicy wypraw wysokogórskich doświadczają „długich okresów ogłupiającej nudy przerywanej krótkimi okresami strachu”.

Doznania uznawane za przyjemne, a jednocześnie pobudzające należą do najbardziej pożądanego przez uczestników rekreacji plenerowej. Towarzyszą one stanowi określonemu przez Mihály Csíkszentmihályi'ego (1996) jako optymalne doświadczenie lub „przepływ” (ang. *flow*). Takie doświadczenie to „poczucie,

że nasze umiejętności są odpowiednie do stawienia czoła bieżącym wyzwaniom w kierowaniu celami i określonym zasadami systemie, który daje jasne informacje dotyczące jakości naszych działań. Stan koncentracji jest tak intensywny, że nie jesteśmy w stanie myśleć o czymkolwiek innym ani martwić się naszymi problemami. Znika samoświadomość, a poczucie czasu ulega zachwianiu. Czynność, która dostarcza takich doświadczeń, daje tyle zadowolenia, że ludzie chcą wykonywać ją tylko dla niej samej, nie zważając na to, co mogą dzięki niej osiągnąć, nawet jeżeli jest to trudne lub niebezpieczne” (Csikszentmihalyi 1996: 133).

Główną cechą optymalnego doświadczenia jest zatem to, że stanowi ono cel sam w sobie. Zwykle towarzyszy mu ożywienie, poczucie głębokiego zadowolenia. Zjawisko „przepływu” odnosi się do optymalnego stanu doznań wewnętrznych, które charakteryzują się: koncentracją na bieżącym zadaniu, pełnym zaangażowaniem świadomości i wykorzystaniem posiadanych umiejętności, zatraceniem samoświadomości i poczucia upływu czasu, a przede wszystkim dominacją doznań autotelicznych. Podobnym stanem emocjonalnym jest doświadczenie szczytowe (ang. *peak experience*), które charakteryzuje „momenty największego szczęścia i spełnienia, kiedy wszystkie lęki, wszystkie zahamowania, wszystkie niedociągnięcia są pozostawione poza sobą” (Maslow 1968: 9, 73, za: Pomfret 2006). Doświadczenie szczytowe można scharakteryzować za pomocą takich cech, jak: utrata poczucia czasu, przestrzeni, włożonego wysiłku, brak poczucia strachu, całkowite skupienie uwagi, podziw i szacunek dla tego doświadczenia (Maslow 1967, za: Pomfret 2006).

9. Konflikt rekreacyjny

Kolejnym czynnikiem, który może wywołać niezadowolenie, a więc obniżyć poziom zadowolenia, jest konflikt rekreacyjny. Jest to rodzaj niezadowolenia, którego przyczyną u pewnych osób jest zespół zachowań innych osób (Jacob i Schreyer 1980). Konflikt występuje także wtedy, gdy zasoby środowiska są zbyt ograniczone, aby umożliwić realizację celów aktywności wszystkim grup uprawiających rekreację na danym obszarze (np. gdy na ścieżce wokół jeziora jest zbyt mało miejsca dla osób spacerujących, biegających, jeżdżących na rolkach i rowerze).

Kolejną ważną cechą konfliktu rekreacyjnego jest przypisywanie go konkretnym osobom. Konflikt nie występuje, gdy niezadowolenie jest efektem braku własnej zaradności. Poczucie niezadowolenia wywołane konfliktem rekreacyjnym musi być zatem przypisane zachowaniu innych osób. Taka sytuacja występuje w dwóch przypadkach: 1) gdy zachowanie innych osób modyfikuje oczekiwane społeczne lub fizyczne komponenty własnych doświadczeń rekreacyjnych, 2) gdy nikt inny nie jest odpowiedzialny za nałożenie się celów, następuje poszu-

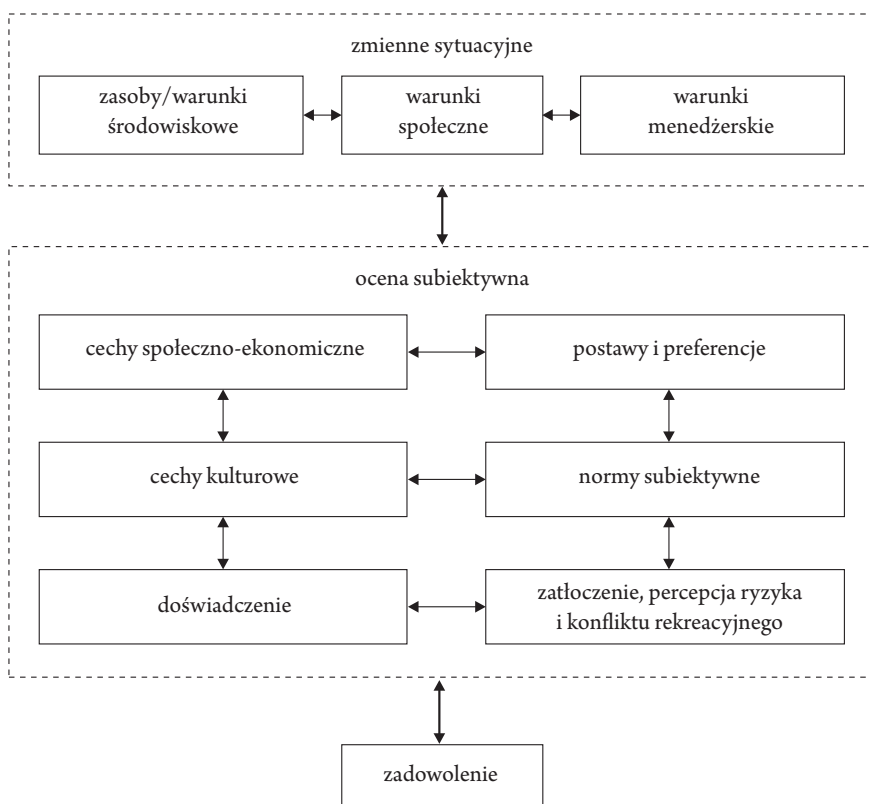
kiwanie „kozła ofiarnego”, czyli projekcja własnych odczuć lub frustracji na inną osobę i przeniesienie na nią odpowiedzialności (Jacob i Schreyer 1980).

Gerald R. Jacob i Richard Schreyer (1980) zidentyfikowali cztery czynniki decydujące o pojawianiu się konfliktu rekreacyjnego: 1) styl aktywności rekreacyjnej, 2) specyfika środowiska, w którym podejmowana jest dana aktywność, 3) tryb doświadczenia oraz 4) tolerancja wobec stylów życia innych osób. Pod pojęciem stylu aktywności rozumie się osobiste znaczenie, jakie jednostka przypisuje własnej aktywności rekreacyjnej. Osoby silnie zaangażowane w określoną formę aktywności mają specyficzne oczekiwania, ściśle sprecyzowane cele, duże doświadczenie oraz wysoki poziom umiejętności i z tego powodu są bardziej narażone na konflikt rekreacyjny. Specyfika środowiska, w którym podejmowana jest aktywność, związana jest ze znaczeniem, jakie przypisuje się pewnym obszarom dla określonych form aktywności rekreacyjnych. Osoby, które uznają cechy pewnego obszaru za wyjątkowe (w porównaniu z innymi obszarami), są bardziej narażone na konflikt niż osoby, które takich znaczeń nie przypisują. Tryb doświadczenia odnosi się do sposobu postrzegania i doświadczenia środowiska aktywności rekreacyjnej (kontinuum koncentracji na środowisku związanym z formą aktywności). Osoby przypisujące małe znaczenie miejscu aktywności postrzegają i doświadczają środowisko jako całość, nie przywiązując wagi do szczegółów. Z kolei osoby przypisujące duże znaczenie miejscu aktywności są bardzo wrażliwe na poszczególne cechy środowiska. Konflikt łatwo powstaje, kiedy na jednym obszarze spotykają się osoby należące do różnych typów. Tolerancja wobec stylu życia wiąże się z tendencją do akceptowania lub odrzucania stylu życia odmiennego od własnego. Osoby, które tolerują obecność osób o odmiennym stylu życia, są mniej skłonne do konfliktu. Osoby nietolerancyjne są zaś bardziej narażone na konflikt. Nietolerancji sprzyjają także stereotypy dotyczące osób o odmiennych stylach życia.

Konflikt zwykle jest asymetryczny, tzn. jedna ze stron postrzega go w znacznie silniejszy sposób niż druga. Największy konflikt występuje pomiędzy osobami poruszającymi się pojazdami zmotoryzowanymi (motocyklami, motorówkami) a osobami poruszającymi się pieszo lub pojazdami napędzanymi siłą własnych mięśni (kajakami, rowerami).

10. Podsumowanie

Ogólny model zadowolenia z podejmowanej aktywności w zakresie rekreacji plenerowej powinien uwzględniać jak największą liczbę zmiennych. Można je podzielić na dwie grupy: sytuacyjne (zasoby lub warunki środowiskowe, warunki społeczne i menedżerskie) oraz subiektywne oceny (cechy społeczno-ekono-

Rysunek 6. Model zadowolenia z podejmowania aktywności w zakresie rekreacji plenerowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie Whisman i Hollenhorst 1998; Manning 1999.

miczne, postawy i preferencje, cechy kulturowe, subiektywne normy, doświadczenie, zatłoczenie, percepcja ryzyka i konfliktu rekreacyjnego) (rys. 6).

Bardzo szeroki i wielowymiarowy charakter pojęcia zadowolenia sprawia, że może być ono mało wrażliwym wskaźnikiem jakości zarządzania rekreacją plenerową. Innymi słowy, o poziomie satysfakcji mogą decydować inne zmienne, takie jak: pogoda, skład grupy uczestników, chwilowe samopoczucie jednostki, wywołane innymi czynnikami, na które nie mają wpływu menedżerowie usług i obszarów rekreacyjnych.

Duża liczba zmiennych, jaka decyduje o zadowoleniu z aktywności rekreacyjnej i jej relatywny charakter sugerują, że może on pozostawać wysoki, nawet gdy jakość warunków do uprawiania rekreacji ulegnie zmianie. Jak potwierdzają badania (Whisman i Hollenhorst 1998; Manning 1999; Pomfret 2006), poziom zadowolenia pozostaje często wysoki, stanowiąc barierę w wykorzystywaniu go

jako efektywnego wskaźnika do diagnozowania zależności między warunkami do uprawiania rekreacji a doświadczeniami.

Pomiary poziomu satysfakcji powinny zatem dotyczyć zadowolenia z poszczególnych elementów usług, cech środowiska, konkretnych doświadczeń lub korzyści, a nie ogólnego poziomu satysfakcji wynoszonego z uczestnictwa w określonej formie rekreacji plenerowej. Dlatego też, jak twierdzi Manning (1999), wieloczynnikowe pomiary zadowolenia są znacznie bardziej efektywnym narzędziem pomiaru satysfakcji niż pojedyncze pytania o zadowolenie.

Literatura

- Allredge R. (1973), Some capacity theory for parks and recreation areas, *Trends*, nr 10: 20-29.
- Baker D., Crompton J.L. (2000), Quality, Satisfaction and Behavioral Intentions, *Annals of Tourism Research*, nr 27(3): 785-804.
- Brown P., Driver B., McConnell C. (1978), The opportunity spectrum concept in outdoor recreation supply inventories: Background and applications, *Proceedings of the Integrated Renewable Resource Inventories Workshop*. USDA Forest Service General Technical Report RM-55: 73-84.
- Bultena G., Klessing L. (1969), Satisfaction in camping: A conceptualization and guide to social research, *Journal of Leisure Research*, nr 1: 348-364.
- Burns R.C., Graefe A.R., Absher J.D. (2003), Alternate Measurement Approaches to Recreational Customer Satisfaction: Satisfaction-Only Versus Gap Scores, *Leisure Sciences*, nr 25: 363-380.
- Clark R.N., Stankey G.H. (1979), *The Recreation Opportunity Spectrum: A Framework for Planning, Management, and Research*, USDA Forest Service Research Paper, PNW-98.
- Crompton J.L., MacKay K.J. (1989), Users' perceptions of the relative importance of service quality dimensions in selected public recreation programs, *Leisure Sciences*, nr 11: 367-375.
- Crompton J.L., MacKay K.J., Fesenmaier D.R. (1991), Identifying dimensions of service quality in public recreation, *Journal of Park and Recreation Administration*, nr 9(3): 15-27.
- Csikszentmihályi M. (1996), *Przepływ. Psychologia optymalnego doświadczenia*, Warszawa: Studio Emka.
- Driver B., Toucher R. (1970), Toward a behavioral interpretation of recreational engagements, with implications for planning, w: B. Driver (red.), *Elements of Outdoor Recreation Planning*, Ann Harbor: University Microfilms.
- Drogin E., Graefe A., Titre J. (1990), Factors affecting boating satisfaction: A replication and comparative analysis, w: Th.A. More, M.P. Donnelly, A.R. Graefe, J.J. Vaske (red.), *Proceedings of the 1990 Northeastern Recreation Research Symposium*, Saratoga Springs: USDA Forest Service General Technical Report NE-145: 167-173.

- Fisher A., Krutilla J. (1972), Determination of optimal capacity of resource-based recreation facilities, *Natural Resources Journal*, nr 12: 417-444.
- Floyd M.F. (1997), Pleasure, arousal, and dominance: Exploring affective determinants of recreation satisfaction, *Leisure Sciences*, nr 19: 83-96.
- Griffin R.W. (1996), *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa: WN PWN.
- Jackson J. (1965), Structural of characteristics of norms, w: I.D. Steiner, M. Fishbein (red.), *Current studies of social psychology*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Jacob G.R., Schreyer R. (1980), Conflict in Outdoor Recreation: A Theoretical Perspective, *Journal of Leisure Research*, nr 12(4): 368-380.
- Kanner A.D., Coyne J.C., Schaefer C., Lazarus R.S. (1981), Comparison of two modes of stress measurement: Daily hassles and uplifts versus major life events, *Journal of Behavioral Medicine*, nr 4: 1-39.
- Kaplan H.B. (1996), Perspectives on psychosocial stress, w: H.B. Kaplan (red.), *Psychosocial stress, perspectives on structure, theory, life-course, and methods*, San Diego: Academic Press.
- Lazarus R.S., Folkman S. (1984), *Stress, appraisal, and coping*, New York: Springer.
- Loewenstein G. (1999), Because it is there: the challenge of mountaineering... for utility theory, *Kyklos*, nr 52(3): 315-344.
- Manning R. (1999), *Studies in Outdoor Recreation: Search and Research for Satisfaction*, Corvallis: Oregon State University Press.
- Maslow A. (1967), Lessons from the peak experience, *The Journal of Humanistic Psychology*, nr 2: 9-18.
- Maslow A. (1968), A theory of metamotivation: the biological rooting of the value life, *Psychology Today*, nr 38: 58-61.
- Mortlock C. (1984), *The Adventure Alternative*, Cumbria: Cicerone Press.
- Parasuraman A., Zeithaml V.A., Berry L.L. (1985), A conceptual model of service quality and its implications for further research, *Journal of Marketing*, nr 49: 41-50.
- Parasuraman A., Zeithaml V.A., Berry L.L. (1988), SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality, *Journal of Retailing*, nr 64: 12-40.
- Plummer R. (2009), *Outdoor Recreation*, New York – London: Routledge.
- Pomfret G. (2006), Mountaineering adventure tourists: A conceptual framework for research, *Tourism Management*, nr 27: 113-123.
- Schuster R., Hammitt W.E., Moore D. (2006), Stress Appraisal and Coping Response to Hassles Experienced in Outdoor Recreation Settings, *Leisure Sciences*, nr 28: 97-113.
- Swarbrooke J., Beard C., Leckie S., Pomfret G. (2007), *Adventure Tourism. The new frontier*, Oxford: Butterworth Heinemann.
- Whisman S., Hollenhorst S. (1998), A path model of whitewater boating satisfaction on the Cheat River of West Virginia, *Environmental Management*, nr 22: 109-117.

A model of satisfaction for outdoor recreational activities

Abstract. The aim of the study is to identify the factors determining the satisfaction of people undertaking activity in the field of outdoor recreation and to use them to build a model of satisfaction. In the introduction, the concept of outdoor recreation and satisfaction is clarified. As a result of a critical analysis of literature, the following factors determining satisfaction were discussed: a hierarchy of needs, recreation opportunity spectrum, congestion, quality, stress, individual perception of adventure, emotional states, and recreational conflict. It was found that the model of satisfaction in outdoor recreation should take into account as many variables as possible: situational factors (environmental, social, and economic resources) and subjective factors (socio-economic characteristics, attitudes and preferences, cultural characteristics, subjective norms, experience, perception of risk, congestion, and the perception of recreational conflict). The multifaceted nature of satisfaction makes it a very sensitive indicator for the impact of management factors, that is, those which may affect outdoor recreation managers. The author suggests that the measurements of satisfaction levels should relate to the satisfaction of various elements of leisure services, environmental features, specific experience or benefits, and the general level of satisfaction with participation in a particular form of outdoor recreation.

Keywords: model, satisfaction, outdoor recreation

KORNELIA KUBICZAK*

Determinanty zadowolenia osób podejmujących aktywność turystyczno-rekreacyjną w Wielkopolskim Parku Narodowym

Streszczenie. Celem przeprowadzonych badań było poznanie determinant zadowolenia osób podejmujących aktywność turystyczno-rekreacyjną na terenie Wielkopolskiego Parku Narodowego (WPN). Zidentyfikowano w ich ramach motywy decydujące o podjęciu aktywności turystyczno-rekreacyjnej na tym obszarze, oceniono znaczenie walorów przyrodniczych i kulturowych, a także infrastrukturę turystyczną wpływającą na zadowolenie odwiedzających. W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego, a także analizą czynnikową, która pozwoliła na identyfikację czynników determinujących zadowolenie. W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że istotny wpływ na satysfakcję ma: wiek i wykształcenie osób odwiedzających park, a także walory turystyczne oraz infrastruktura turystyczna na tym obszarze. Dla mieszkańców aglomeracji poznańskiej WPN wydaje się być miejscem atrakcyjnym turystycznie, wybieranym w szczególności na jednodniową aktywność turystyczno-rekreacyjną.

Słowa kluczowe: Wielkopolski Park Narodowy, determinanty zadowolenia, rekreacja

1. Wprowadzenie

Do nowych trendów w turystyce i rekreacji należy aktywne spędzanie czasu wolnego powodujące duże zainteresowanie obszarami cennymi przyrodniczo (Janeczko 2005). Turystyka na obszarach chronionych, choć nie należy do ich podstawowych funkcji, odgrywa znaczącą rolę. Parki narodowe w Polsce należą do najbardziej atrakcyjnych terenów turystycznych (Kurek 2008). Od wielu lat jednym z najczęściej odwiedzanych jest Wielkopolski Park Narodowy (WPN),

---

* Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Zakład Ekologii i Ochrony Środowiska, e-mail: korneliakubiczak@interia.pl, tel. 509 111 473.

do którego przybywa ponad milion turystów rocznie¹. Poznanie determinant zadowolenia odwiedzających pozwoli na lepsze planowanie i zarządzanie parkiem, a także na stworzenie korzystniejszych warunków do aktywności rekreacyjnych (Manning 1999).

Analizując motywy podejmowania aktywności turystyczno-rekreacyjnej, można zauważyć stałe odwoływanie się do teorii potrzeb, samorozwoju i chęci poznania środowiska. Motywy zależą od indywidualnych zainteresowań i temperamentu jednostek. Odpowiedzią na potrzeby i obierane cele staje się aktywność turystyczna i rekreacyjna. Zadowolenie i przyjemność są jedynym z głównych motywów podejmowania aktywności i stanowią swego rodzaju nagrodę. Rekreację podejmuje się zgodnie z zainteresowaniami, dla samej satysfakcji. Przyjemność natomiast jest składnikiem jakości rekreacji, zadowoleniem i spełnieniem oczekiwań związanych z wybraną formą aktywności (Toczek-Werner 1998).

Istotną rolę w podejmowaniu aktywności turystyczno-rekreacyjnej odgrywa czynnik motywacyjny. Jednak zdolność do eksplorowania nowego środowiska w dużym stopniu zależy od osobowości człowieka (Winiarski i Zdebski 2008). Działania eksploracyjne zwiększają kompetencje i doświadczenie jednostek. Natomiast odkrywanie i poznawanie nowych miejsc zaspokaja potrzeby, przyczyniając się do samorozwoju i zwiększenia kompetencji.

O wyborze miejsca, do którego udają się turyści, decyduje jego atrakcyjność oraz możliwość osiągnięcia przyjętych przez podróżujących celów turystycznych i rekreacyjnych. Na atrakcyjność turystyczną oraz wielkość ruchu turystycznego na danym terenie wpływ mają zwłaszcza: wielkość i znaczenie walorów turystycznych, położenie i dojazd do terenu oraz możliwość obsługi ruchu turystycznego (Bieńczyk 2003).

Aby dane miejsce było atrakcyjne i zachęcało turystów do przybycia, musi posiadać elementy zagospodarowania turystycznego i być gotowe do przyjęcia odpowiedniej liczby osób. Infrastruktura turystyczna powinna także pozwalać korzystać z walorów przyrodniczych i kulturowych oraz wpływać na rozwój ruchu turystycznego na danym obszarze (Kowalczyk 2010). Czynniki te wpływają na atrakcyjność terenu i poziom zainteresowania odwiedzających. Do głównych czynników determinujących zadowolenie należy nie tylko możliwość dojazdu do miejscowości i regionów turystycznych, ale także warunki umożliwiające swobodny pobyt (Gołembski 2002). Poziom zagospodarowania turystycznego jest obecnie ważnym czynnikiem wyboru miejsca wypoczynku. Z tego powodu miejscowości turystyczne konkurują ze sobą, oferując turystom jak najdogodniejsze warunki do uprawiania aktywności turystyczno-rekreacyjnych (Kowalczyk 2010).

---

¹ Wielkopolski Park Narodowy, www.wielkopolskipn.pl/index.php/park/kategoria/pl/informacje_o_parku/1 [2.01.2014].

Wielkopolski Park Narodowy chroni rozmaite formy krajobrazu polodowcowego oraz najbardziej naturalne zbiorowiska roślinne, a także występujące na tym terenie zwierzęta. Jest to najbardziej malowniczy z obszarów Wielkopolski. Ukształtowanie terenu parku jest ściśle związane z działalnością lądolodu, który nasuwał się na ten obszar trzykrotnie. Na stosunkowo niewielkiej powierzchni parku można znaleźć wiele typowych elementów polodowcowej rzeźby terenu: wysoczyzny morenowe, rynny polodowcowe wyłobione przez wody płynące pod lądolodem, w których znajdują się liczne jeziora, a także owalne pagórki kemowe czy ozy przypominające nasypy kolejowe. Można zaobserwować tam także charakterystyczne ogromne głazy narzutowe, przyniesione przez lądolód aż z terenów Skandynawii (Fabijański 2000).

W literaturze przedmiotu można znaleźć wiele prac poświęconych atrakcyjności rekreacyjno-turystycznej polskich parków narodowych i ocenie przystosowania lasów Polski dla potrzeb turystyki i rekreacji (Kikulski i Pieńkos 2005). Przedstawione tam zostały również uwagi osób odwiedzających parki narodowe oraz sugestie dotyczące przygotowania parku do turystyki (Gajewski i Popiel 2005), jednak nie poruszono dotąd kwestii determinant zadowolenia osób podejmujących aktywność rekreacyjno-turystyczną na terenie WPN.

Głównym celem badań było poznanie determinant zadowolenia osób podejmujących aktywność rekreacyjno-turystyczną na terenie WPN oraz określenie motywów, które decydują o podjęciu aktywności na tym obszarze, ocena znaczenia walorów przyrodniczych i kulturowych dla zadowolenia odwiedzających, a także ocena infrastruktury turystycznej parku.

2. Metoda

W badaniach posłużono się metodą sondażu diagnostycznego, zaś wykorzystaną techniką była ankieta. Kwestionariusz ankiety składał się z 14 pytań – 5 z nich odnosiło się do cech charakterystycznych badanych osób, a 9 dotyczyło determinant zadowolenia osób podejmujących aktywność rekreacyjno-turystyczną w WPN. Odpowiedzi dostarczyły informacji ogólnych pozwalających scharakteryzować próbę badawczą. Ankietowani określali: płeć, wiek, wykształcenie, miejscowość i województwo zamieszkania. Ponadto udzielały odpowiedzi na pytania dotyczące częstotliwości odwiedzania parku oraz oceniały motywy, które ich do tego skłoniły. Motywy zostały określone na podstawie preferencji w podejmowaniu aktywności rekreacyjnych ustalonych przez Rosalind Driver i Gaalena Ericksona (1983). Ankietowani poddali również ocenie atrakcyjność turystyczną WPN, wartościując kolejno walory przyrodnicze i kulturowe. Infrastruktura turystyczno-rekreacyjna na terenie parku była oceniana za pomocą pięciostopniowej skali

Likerta, gdzie 1 oznaczało bardzo nisko, 2 – nisko, 3 – obojętnie, 4 – wysoko, a 5 – bardzo wysoko. Kolejne pytania dotyczyły zadowolenia z odbytej wizyty, chęci ponownych odwiedzin, a także polecenia odwiedzenia WPN znajomym. Ankietowali wybierali odpowiedzi z pięciostopniowej skali Likerta, gdzie wartość 1 oznaczała zdecydowanie nie, a 5 – zdecydowanie tak.

3. Wyniki

Płeć. Wśród 103 respondentów podejmujących aktywność rekreacyjno-turystyczną na terenie WPN znalazło się 56 kobiet i 47 mężczyzn, co stanowi odpowiednio 54% i 46%.

Wiek. Badana próba została podzielona na sześć grup wiekowych. Największą grupę (44%) stanowiły osoby w przedziale wiekowym 21-30 lat, natomiast najmniej liczną – osoby reprezentujące grupy wiekowe do 20 lat i powyżej 60 lat (po 5%). Można zaobserwować, iż w WPN aktywność rekreacyjno-turystyczną najczęściej podejmowały osoby w wieku produkcyjnym.

Wykształcenie. Ankietowani zostali podzieleni na cztery grupy w zależności od rodzaju wykształcenia. Największy odsetek (59%) to osoby z wykształceniem wyższym, natomiast najmniejszy (2%) to respondenci z wykształceniem podstawowym. Odsetek osób posiadających wykształcenie zawodowe i średnie kształtuje się na podobnym poziomie – odpowiednio: 18% i 20%.

Miejsce zamieszkania. Spośród wszystkich ankietowanych najwyższy odsetek stanowią mieszkańcy województwa wielkopolskiego (92%). Są to osoby pochodzące głównie z Mosiny (29%), Poznania (20%), Puszczykowa (8%) i Lubonia (7%). Na terenie WPN aktywność rekreacyjno-turystyczną podejmowali również mieszkańcy województwa kujawsko-pomorskiego, lubuskiego i mazowieckiego (po 3%). W gronie badanych był też jeden obywatel Holandii, z miasta Groningen.

Częstotliwość odwiedzania WPN. Największy odsetek ankietowanych, bo aż 51,5%, był w parku od dwóch do dziesięciu razy. 27% badanych odwiedziło park więcej niż dziesięć razy, natomiast 14% ankietowanych była na tym obszarze po raz pierwszy. Odpowiedzi respondentów na pytanie dotyczące częstotliwości odwiedzania WPN rozkładały się następująco: 82% ankietowanych odwiedzało park kilka razy w roku lub rzadziej, a tylko 3% ankietowanych bywało w nim kilka razy w tygodniu. Czas jednorazowego pobytu ponad połowy respondentów (53%) wynosił od 3 do 5 godzin. Jedna czwarta ankietowanych (25%) spędza w parku od 1 do 2 godzin, natomiast odpowiedzi: „więcej niż jeden dzień” i „tydzień” nie zostały wybrane przed badanych, co oznacza, że badani są jednodniowymi odwiedzającymi.

Motywy. Najważniejszym motywem skłaniającym do wybrania WPN jako miejsca aktywności było przebywanie w środowisku naturalnym ($\bar{x} = 4,47$; $\delta = 0,71$). Równie ważne okazały się chęć podziwiania unikatowego krajobrazu przyrodniczego i potrzeba odpoczynku psychicznego ($\bar{x} = 4,43$; $\delta = 0,33$). Najmniej istotnymi motywami wśród respondentów były chęć ucieczki od rodziny ($\bar{x} = 2,11$; $\delta = 1,35$) i potrzeba przebywania w samotności ($\bar{x} = 2,74$; $\delta = 1,27$).

Walory turystyczne. Najwyżej oceniane były walory środowiska przyrodniczego: jeziora polodowcowe ($\bar{x} = 4,52$; $\delta = 0,73$) oraz lasy ($\bar{x} = 4,39$; $\delta = 0,73$) (tab. 1). Spośród walorów kulturowych najwyżej ocenione zostały: wieża widokowa nad „Gliniankami” ($\bar{x} = 3,93$; $\delta = 1,05$) i ruiny zamku na wyspie Jeziora Góreckiego ($\bar{x} = 3,90$; $\delta = 0,94$). Ze wszystkich walorów turystycznych najmniej atrakcyjne okazały się: kościół zabytkowy w Łodzi oraz zwierzęta występujące w parku (odpowiednio: $\bar{x} = 3,11$; $\delta = 1,05$ oraz $\bar{x} = 3,16$; $\delta = 1,0$). Taki sam odsetek ankietowanych (44,7%) wskazał jako atrakcyjne i bardzo atrakcyjne: ośrodek edukacyjno-szkoleniowy w Jeziorach i zabytkowe dwory w Szreniawie i Trzebawiu.

Tabela 1. Ocena atrakcyjności turystycznej

Walory turystyczne	Odpowiedzi (w %)			Średnia	Odch. stand.
	zdecydowanie nie lub nie	ani nie, ani tak	zdecydowanie tak lub tak		
Zwierzęta	22,3	41,7	35,9	3,16	1,00
Roślinność	6,8	25,2	68,0	3,81	0,83
Krajobraz polodowcowy	9,7	28,2	62,1	3,83	1,06
Okazałe drzewa pomnikowe	15,5	23,3	61,1	3,65	1,05
Lasy	1,9	8,7	89,4	4,39	0,73
Jeziora	1,0	8,7	90,3	4,52	0,73
Ruiny zamku na wyspie Jeziora Góreckiego	5,9	29,1	65,0	3,90	0,94
Zabytkowy kościół w Łodzi	28,1	36,9	35,0	3,11	1,05
Ośrodek uzdrowiskowy w Ludwikowie	17,5	33,0	49,5	3,44	1,07
Wieża widokowa i mauzoleum w Szreniawie	9,7	29,1	61,2	3,74	1,01
Wieża widokowa nad „Gliniankami”	7,8	23,3	68,9	3,93	1,05
Ośrodek edukacyjno-szkoleniowy w Jeziorach	23,3	32,0	44,7	3,27	1,06
Zabytkowe dwory w Szreniawie i Trzebawiu	21,4	34,0	44,7	3,33	1,06

Źródło: badania własne.

Infrastruktura turystyczna. Najwyższą ocenę spośród elementów infrastruktury turystycznej otrzymały punkty widokowe w Mosinie-Pożegowie oraz w Szreniawie ($\bar{x} = 3,86$; $\delta = 0,89$). Wysoko oceniono również tablice informacyjne ($\bar{x} = 3,49$; $\delta = 0,82$), czytelność oznakowania szlaków ($\bar{x} = 3,46$; $\delta = 0,88$) i raz ścieżki dydaktyczne ($\bar{x} = 3,41$; $\delta = 0,90$). Najniżej ocenione elementy infrastruktury turystycznej to miejsca do schronienia, czyli zadaszenia na terenie parku ($\bar{x} = 2,69$; $\delta = 0,90$) – aż 41,7% ankietowanych oceniło je, wybierając odpowiedź „źle” i „bardzo źle”.

Poziom zadowolenia. Ponad połowa ankietowanych (53%) była zadowolona z wizyty w WPN, a tylko 13,6% udzieliło odpowiedzi „ani tak, ani nie”. Wysoka była też średnia poziomu zadowolenia odwiedzających. W badanej próbie określono średni poziom zadowolenia ze względu na płeć – mężczyźni (4,0) byli zdecydowanie bardziej zadowoleni niż kobiety (3,5), jednak po przeprowadzeniu testu U Manna-Whitneya okazało się, że nie jest to różnica statystycznie istotna.

W wyniku kolejnej analizy różnic międzygrupowych testem H Kruskala-Wallisa stwierdzono statystycznie istotną różnicę poziomu zadowolenia ze względu na wiek. Badania wykazały, że poziom zadowolenia jest najwyższy u osób reprezentujących grupę wiekową powyżej 60. roku życia (4,66) oraz u osób w wieku 21-30 lat (4,38). Najniższy poziom zadowolenia zaobserwowano u osób w wieku 41-50 lat (3,98), a także młodzieży do 20. roku życia (4,06). Poziom zadowolenia wśród respondentów ma kształt sinusoidalny – rośnie wraz z wiekiem u osób do 30. roku życia, następnie maleje w wieku 31-50 lat i znowu wzrasta u osób po 50. roku życia.

Analizie poddano także wykształcenie badanych. Nie stwierdzono różnic statystycznie istotnych w poziomie zadowolenia ze względu na wykształcenie. Zestawienie wyników badania poziomu zadowolenia osób zwiedzających pod względem ich cech społeczno-demograficznych przedstawiono w tabeli 2.

Wyniki analizy testu U Manna-Whitneya potwierdzają, że osoby po 60. roku życia cechuje w sposób istotny statystycznie wyższy poziom zadowolenia z podjęcia aktywności rekreacyjno-turystycznej niż osoby z pozostałych grup wiekowych. Statystycznie istotny okazał się również niski poziom zadowolenia badanych w wieku do 20 lat. Niewielkie różnice występują u osób reprezentujących przedział wiekowy 41-50 lat. Nie stwierdzono także istotnego statystycznie wpływu wieku na poziom zadowolenia wśród osób między 21. a 30. rokiem życia.

Analiza czynnikowa elementów motywacji. W wyniku analizy czynnikowej skali do pomiaru motywacji badanych wyodrębniono pięć czynników: poznawczy, rekreacyjny, samorealizacji, społeczny i ucieczki (tab. 3). Powstałe czynniki wyjaśniły razem 51% wariancji zmiennej „motywacja”.

Czynniki atrakcyjności walorów turystycznych. Analiza czynnikowa skali do pomiaru atrakcyjności walorów turystycznych ujawniła dwa czynniki: przy-

Tabela 2. Cechy społeczno-demograficzne zwiedzających a poziom ich zadowolenia

Cecha		Poziom zadowolenia
Płeć	kobieta	3,50
	mężczyzna	4,00
Test U Manna-Whitneya		1115,5
<i>p</i> testu U Manna-Whitneya		0,050
Wiek	> 20 lat	4,06
	21-30 lat	4,38
	31-40 lat	4,19
	41-50 lat	3,98
	51-60 lat	4,24
	< 60 lat	4,66
Test H Kruskala-Wallis		12,14
<i>p</i> testu H Kruskala-Wallis		0,030
Wykształcenie	podstawowe	3,83
	zawodowe	4,10
	średnie	4,15
	wyższe	3,98
Test H Kruskala-Wallis		5,31
<i>p</i> testu H Kruskala-Wallis		0,150

Źródło: opracowanie własne.

rodniczy i kulturowy. Obydwa czynniki wyjaśniają łącznie 33,05% całkowitej wariancji zmiennej „atrakcyjność walorów turystycznych”.

Korelacje między zmiennymi niezależnymi i zadowoleniem. Wykazano, że wszystkie zmienne niezależne mają związek z poziomem zadowolenia. Największy wpływ na satysfakcję odwiedzających miały następujące czynniki: przyrodniczy ($r = 0,42$), źródła informacji ($r = 0,39$), w równym stopniu czynnik kulturowy i poznawczy ($r = 0,28$), a także czynnik infrastruktury ($r = 0,25$). Wszystkie one okazały się statystycznie istotne ($p < 0,05$). Natomiast najmniejszy wpływ na zadowolenie miał czynnik społeczny ($r = 0,05$).

Najsilniejsze statystycznie istotne związki wystąpiły między czynnikiem poznawczym ($r = 0,39$ i $0,44$) i czynnikiem przyrodniczym ($r = 0,44$ i $0,49$). Najsłabszą korelację stwierdzono dla zmiennych: czynnik społeczny ($r = -0,10$ i $r = -0,02$) i czynnik ucieczki ($r = 0,01$ i $0,02$). Przeprowadzona analiza pozwoliła stwierdzić, że zmienne wzajemnie na siebie działają, natomiast najsłabszy związek ze wszystkimi zmiennymi zaobserwowano dla czynników: społecznego i ucieczki.

Tabela 3. Tablica współczynników korelacji r -Pearsona pomiędzy zmiennymi niezależnymi a zmienną zależną „zadowolenie”

Lp.	Zmienne niezależne – czynniki	r -Pearsona	p
1.	Czynnik poznawczy	0,28	0,004
2.	Czynnik rekreacyjny	0,18	0,076
3.	Czynnik samorealizacji	0,13	0,176
4.	Czynnik społeczny	0,05	0,617
5.	Czynnik ucieczki	0,14	0,158
6.	Czynnik przyrodniczy	0,42	0,000
7.	Czynnik kulturowy	0,28	0,004
8.	Czynnik źródła informacji	0,39	0,009
9.	Czynnik infrastruktury	0,25	0,009

Pogrubioną czcionką oznaczono czynniki istotne na poziomie $p < 0,050$.

Źródło: badania własne.

Tabela 4. Tablica współczynników korelacji r -Pearsona pomiędzy zmiennymi niezależnymi

Lp.	Zmienne	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
1.	Czynnik poznawczy	1	0,18	0,16	0,19	0,00	0,44^c	0,26^b	0,39^c	0,29^b
2.	Czynnik rekreacyjny		1,00	0,18	0,04	0,00	0,15	0,08	0,16	-0,09
3.	Czynnik samorealizacji			1,00	0,42^c	0,26^b	0,03	-0,07	0,08	0,29^b
4.	Czynnik społeczny				1,00	-0,05	-0,10	0,04	-0,02	0,08
5.	Czynnik ucieczki					1,00	0,02	0,01^b	0,07	0,10
6.	Czynnik przyrodniczy						1,00	0,49^c	0,44^c	0,15
7.	Czynnik kulturowy							1,00	0,41^c	0,09
8.	Czynnik źródła informacji								1,00	0,43^c
9.	Czynnik infrastruktury									1,00

Kolejnymi literami oznaczono: a – $p < 0,05$; b – $p < 0,01$, c – $p < 0,001$.

Źródło: badania własne.

Analiza regresji determinant zadowolenia. Model regresji wielorakiej okazał się istotny ($p < 0,001$), a wszystkie zmienne niezależne wyjaśniły 21,39% wariacji zmiennej zależnej ($R^2 = 0,2139$). Statystycznie istotny wpływ na zadowolenie spośród wszystkich zmiennych niezależnych miał czynnik przyrodniczy ($\beta = 0,282$, $p < 0,015$). Wynika z tego, że czynnikiem decydującym o zadowoleniu osób podejmujących aktywność turystyczno-rekreacyjną jest wysoka atrakcyjność jezior i krajobrazu południowego.

4. Podsumowanie

Celem opracowania było zidentyfikowanie determinant zadowolenia osób podejmujących aktywność turystyczno-rekreacyjną na terenie Wielkopolskiego Parku Narodowego. Wśród problemów badawczych znalazło się określenie motywów, jakimi kierują się odwiedzający, ocena walorów turystycznych i atrakcyjności parku, a także ocena infrastruktury turystycznej.

Wyniki badań pozwoliły na identyfikację czynników determinujących zadowolenie, a także zbadanie zależności między nimi a zadowoleniem.

Głównymi motywami decydującymi o podejmowaniu aktywności turystyczno-rekreacyjnej na terenie WPN są motywy wypoczynkowe, zdrowotne i poznawcze. Badani przy podejmowaniu swojej decyzji byli motywowani potrzebą wypoczynku fizycznego i psychicznego, a także poszerzenia wiedzy i zainteresowań.

Walory przyrodnicze są czynnikiem decydującym o podejmowaniu aktywności turystyczno-rekreacyjnej na terenie parku. Podobne wyniki otrzymała Małgorzata Ornoch-Tabędzka (2006) podczas waloryzacji obszaru Wielkopolskiego Parku Narodowego pod kątem przydatności dla wypoczynku. Walory przyrodnicze są bardziej atrakcyjne dla odwiedzających te tereny niż walory kulturowe.

Kolejnym czynnikiem decydującym o zadowoleniu osób podejmujących aktywność turystyczno-rekreacyjną jest duża atrakcyjność jezior i krajobrazu południowego. Obszar parku słynie przede wszystkim z urozmaiconej rzeźby terenu, która jest pozostałością po zlodowaceniach i obecności dużej liczby jezior. Zrealizowane badania potwierdziły, że z tych właśnie względów park budzi zainteresowanie odwiedzających i jest dla nich atrakcyjnym miejscem spędzania czasu wolnego.

Stwierdzono, że zagospodarowanie turystyczne parku jest niewystarczające dla potrzeb ruchu turystycznego pod względem małej infrastruktury, jednak pozytywnie oceniono obecność punktów widokowych, oznakowania i czytelności szlaków turystycznych.

Otrzymane wyniki skłaniają do poszukiwania kolejnych zmiennych, które mogą mieć wpływ na poziom zadowolenia osób podejmujących aktywność turystyczno-rekreacyjną w Wielkopolskim Parku Narodowym.

Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski:

1. Wielkopolski Park Narodowy jest obszarem atrakcyjnym turystycznie dla mieszkańców aglomeracji poznańskiej i chętnie wybierany na podejmowanie kilkugodzinnych aktywności turystyczno-rekreacyjnych.

2. Na poziom zadowolenia z podejmowanej aktywności turystyczno-rekreacyjnej wpływ mają następujące cechy: wiek, wykształcenie, walory turystyczne oraz infrastruktura turystyczna parku.

3. Należy zmodernizować infrastrukturę turystyczną, brakuje bowiem zadań i miejsc do biwakowania. Prace prowadzone w tym kierunku mogą przyczynić się do pozostawania odwiedzających dłużej na terenie parku oraz podnieść poziom ich zadowolenia.

4. Najważniejszym motywem, dla którego podejmowana jest aktywność turystyczno-rekreacyjna w Wielkopolskim Parku Narodowym, jest chęć przebywania i odpoczywania w środowisku naturalnym.

5. Dokonanie segmentacji odwiedzających i przygotowanie odpowiedniej oferty turystycznej dla każdej z nich mogłoby zwiększyć atrakcyjność turystyczną parku oraz stopień zadowolenia z wizyty. Szczególnie mowa tu o nastolatkach i osobach w wieku podeszłym, których udział procentowy w przeprowadzonych badaniach był najmniejszy.

Literatura

- Bieńczyk G. (2003), *Krajoznawstwo i jego związku z turystyką*. Warszawa: Wyd. WSE.
- Driver R., Erickson G. (1983), *Theories-in-action: Some theoretical and empirical issues in the study of students' conceptual frameworks in science*, www.tandfonline.com/loi/rsse20?open=10^1.
- Fabijański P. (2006), *Cuda Polski. Parki Narodowe*, Poznań: Publicat.
- Gajewski A., Popiel J. (2005), Uwagi osób odwiedzających Kampinoski Park Narodowy dotyczące przygotowania parku do turystyki, *Turystyka i Rekreacja*, nr 1: 74-77.
- Gołębski G. (2002), *Kompendium wiedzy o turystyce*, Poznań: WN PWN.
- Janeczko K. (2005), Las jako produkt turystyczny na przykładzie Leśnego Kompleksu Promocyjnego (LKP) Puszcza Białowieska, *Turystyka i Rekreacja*, nr 1: 57-70.
- Kikulski J., Pieńkos K. (2005), Przystosowanie lasów Polski dla potrzeb turystyki i rekreacji w świetle Leśnego Przewodnika Turystycznego, *Turystyka i Rekreacja*, nr 1: 61-66.
- Kurek W. (2008), *Turystyka*, Warszawa: WN PWN.
- Kowalczyk A., Derek M. (2010), *Zagospodarowanie turystyczne*, Warszawa: WN PWN.
- Manning R. (1999), *Studies in Outdoor Recreation: Search and Research for Satisfaction*. Corvallis: Oregon State University Press.
- Ornoch-Tabędzka M. (red.) (2006), *Strategia zrównoważonego rozwoju turystyki i rekreacji Mikroregionu Wielkopolskiego Parku Narodowego*. Poznań: Bogucki Wyd. Naukowe.
- Toczek-Werner S. (1998), *Podstawy rekreacji i turystyki*, Wrocław: Wyd. AWF.
- Winiarski R., Zdebski J. (2008), *Psychologia turystyki*. Warszawa: Wyd. WAiP.
- Wielkopolski Park Narodowy, www.wielkopolskipn.pl/index.php/park/kategoria/pl/informacje_o_parku/1 [2.01.2014].

Determinants of satisfaction in people participating in touristic and recreational activities in Wielkopolski National Park

Abstract. The main aim of this study was to identify determinants of satisfaction in people participating in touristic and recreational activities in Wielkopolski National Park (WPN). This work determined the motivations which gave interest in the touristic and recreational activities and the importance of tourist values like natural resources and cultural heritages. The study evaluated the tourist infrastructure which may impact on visitor satisfaction. The results were obtained from a questionnaire survey and a factors and components analysis. The conducted research confirms these influences on satisfaction: age of the visitors, level of education, tourist values, and tourist infrastructure. Wielkopolski National Park is an attractive place for people from the agglomeration of Poznań and chosen, in particular, for one-day activities.

Keywords: Wielkopolski National Park, determinants of satisfaction, recreation

MATYLDA AWEDYK*, ANNA KLUBA**

Bariery i możliwości rozwoju turystyki zagranicznej w wybranych państwach regionu Południowej Afryki

Streszczenie. Głównym obszarem międzynarodowego ruchu turystycznego jest obecnie Europa. Systematyczny wzrost liczby turystów oraz zmiana miejsca ich zamieszkania i zainteresowań w połączeniu z rozwojem nowych technologii i coraz większymi inwestycjami w sektor turystyczny w innych regionach świata powodują jednak zmniejszanie się udziału Europy w turystyce światowej na korzyść innych kontynentów. Procentowy wzrost udziału regionu Afryki w rynku światowym wydaje się stosunkowo niewielki i mało znaczący (jej udział w światowym ruchu turystycznym w 2013 r. wyniósł tylko 5%), jednak przy rosnącej liczbie turystów przewiduje się wzrost zainteresowania turystycznego tym regionem. Celem niniejszego artykułu jest wskazanie głównych barier rozwoju ruchu turystycznego w wybranych państwach regionu Południowej Afryki oraz przedstawienie koncepcji zwiększenia zainteresowania turystycznego tymi państwami. Artykuł prezentuje również wyniki międzynarodowych badań sondażowych określających zainteresowanie turystyczne regionem Południowej Afryki w innych częściach świata. Kwestionariusz ankiety został przygotowany w trzech wersjach językowych (polskiej, angielskiej i hiszpańskiej) dla mieszkańców 21 krajów świata.

Słowa kluczowe: bariery rozwoju, region Południowej Afryki, turystyka międzynarodowa, preferencje turystyczne, rozwój regionalny, planowanie turystyczne

1. Wprowadzenie

Głównym destynacją międzynarodowego ruchu turystycznego jest obecnie Europa. Systematyczny wzrost liczby turystów oraz zmiana miejsca ich zamieszka-

---

* Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, e-mail: awedyk@awf.poznan.pl, 61 835 53 57.

** Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, e-mail: aniakluba@yahoo.com.

nia i zainteresowań w połączeniu z rozwojem nowych technologii oraz rosnącymi inwestycjami w sektor turystyczny w innych regionach świata powodują jednak zmniejszanie się udziału Europy w turystyce światowej na korzyść innych kontynentów. Procentowy wzrost udziału regionu Afryki w rynku światowym wydaje się stosunkowo niewielki i mało znaczący. Jej udział w światowym ruchu turystycznym w 2014 r. wyniósł tylko 5% (WTO 2014: 3), jednak przy rosnącej liczbie turystów przewiduje się wzrost zainteresowania turystycznego tym regionem.

Celem niniejszego artykułu jest wskazanie głównych barier rozwoju ruchu turystycznego w wybranych państwach regionu Południowej Afryki oraz przedstawienie koncepcji zwiększenia zainteresowania turystycznego tymi państwami. Artykuł prezentuje również wyniki międzynarodowych badań sondażowych określających zainteresowanie turystyczne regionem Południowej Afryki w innych częściach świata.

2. Bariery turystyczne w państwach Południowej Afryki

Większość obecnych barier turystycznych wynikających z wewnętrznych uwarunkowań państw regionu Południowej Afryki wiąże się z szeroko pojętą problematyką krajów rozwijających się. Za jedną z podstawowych barier turystyki międzynarodowej można więc uznać rozwój społeczno-gospodarczy poszczególnych państw i regionów oraz związany z nim rozwój infrastruktury i transportu. Jak trafnie zauważa Antoni Kukliński (1976: 17-20), „proces wzrostu gospodarczego może przebiegać, nie generując procesu rozwojowego. [...] Ciągłość rozwoju wymaga zapewnienia sprawiedliwego dochodu i powszechnego udziału społeczeństwa w życiu gospodarczym i politycznym. [...] Rozwój, który czyni bogatych bogatszymi, nie prowadzi do stworzenia ustabilizowanego i zdrowego społeczeństwa”.

Na rozwój społeczeństw składa się więc o wiele więcej czynników niż tylko wzrost gospodarczy. Podział społeczny, etniczny i klasowy w wielu przypadkach w krajach Południowej Afryki przyczyniał się do faworyzowania jednych i ucisku innych grup obywateli. W czasach apartheidu (w RPA i Namibii) panowała jawna niechęć do uznania niektórych grup społecznych obywatelami danego państwa i przyznania im podstawowych praw społecznych. Szczególnie w Namibii oraz w RPA, mimo wprowadzenia rządów demokratycznych, wciąż odczuwalna jest sytuacja historyczna.

Wysokość PKB w Namibii na jednego mieszkańca w skali roku wynosi 8200 dol. (2013, tab. 1), podczas gdy 28,7% obywateli kraju żyje poniżej poziomu ubóstwa. Według Human Development Report (2005: 230) 34,9% całej populacji

żyje za 1 dol. dziennie, natomiast 55,8% – za 2 dol. dziennie. Namibia jest jednym z państw o największym zróżnicowaniu dochodów, co widoczne jest w strukturze społecznej. Podobna sytuacja, choć na nieco mniejszą skalę, występuje w RPA oraz w Suazi. W 2013 r. PKB na jednego mieszkańca RPA wynosiło 11 500 dol. rocznie, a pomimo to odnotowano wysoki poziom osób żyjących poniżej poziomu ubóstwa (31,3% w 2009 r.). Podobnie rzecz się ma w sąsiedniej Botswanie (tab. 1).

Tabela 1. Zestawienie statystyk gospodarczych krajów Południowej Afryki

Państwo	PKB kraju (w mld dol.)	PKB na 1 mieszkańca	Roczny wzrost gosp. (%)	% osób poniżej poziomu ubóstwa	Stopa bezrobocia (%)
RPA	353 900 (2013)	11 500 (2013)	2,0 (2013)	31,3 (2009)	24,9 (2013)
Namibia	12 300 (2013)	8 200 (2013)	4,4 (2013)	28,7 (2013)	27,4 (2012)
Botswana	15 530 (2013)	16 400 (2013)	3,9 (2013)	30,3 (2003)	17,8 (2009)
Zimbabwe	104 800 (2013)	600 000 (2013)	3,2 (2013)	68,0 (2004)	95,0 (2009)
Suazi	3 807 (2013)	5 700 (2013)	0,0 (2013)	69,0 (2006)	40,0 (2006)
Lesoto	2 457 (2013)	2 200 (2013)	4,1 (2013)	49,0 (1999)	25,0 (2008) 45,0 (2002)

Źródło: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html [15. 04.2014].

Z kolei kryzys gospodarczy w Zimbabwe wywołało wiele czynników, z których najważniejsze są: nadmierna rozbudowa programów socjalnych, zbyt wysokie wydatki państwa w stosunku do zysków, gospodarka kontrolowana przez państwo, a także dążenie do utrzymania władzy (w postaci jednopartyjnych rządów o ideologii komunistycznej). Niszczący wpływ na gospodarkę tego kraju miały także susze, wydatki związane ze zbrojeniami oraz zaangażowaniem się w wojnę w Demokratycznej Republice Konga. Ponadto przeprowadzone w Zimbabwe reformy rolne, odbierające ziemię białym farmerom i przekazujące je do programu redystrybucji, spowodowały wyłączenie dla zwiedzających dużej części terenów atrakcyjnych turystycznie bądź będących pod ochroną. Większość wywłaszczonych ziem znalazła się w rękach elity politycznej kraju (Milewski i Lizak 2002: 29-33). W wyniku tych działań nastąpił poważny kryzys gospodarczy, którego skutki widoczne są do dziś w postaci m.in. wysokiej stopy bezrobocia sięgającej 95% (w 2009 r., tab. 1), wzrostu emigracji oraz znacznego spadku przyjazdów turystycznych.

Gospodarki Suazi i Lesotho znajdują się na niskim poziomie, cechują je bardzo wysoki wskaźnik ubóstwa, ale także wysoka stopa bezrobocia. Państwa te w dużej mierze są zależne od RPA, która jest ich głównym partnerem handlowym (zarówno w eksporcie, jak i imporcie towarów) (Central Intelligence Agency 2014).

Podstawą gospodarki w wielu krajach afrykańskich jest wydobycie i przetwórstwo surowców mineralnych. Gospodarka Namibii jest zależna od wydobycia wysokiej jakości diamentów, uranu i cynku. Górnictwo generuje 11,5% PKB, zapewniając ponad 50% obrotów dewizowych, przy czym sektor górniczy kraju zatrudnia zaledwie 1,8% populacji. Podobna sytuacja występuje w Botswanie, której głównym towarem eksportowym są diamenty. Sektor górniczy generuje tu ponad 30% PKB rocznie. Dzięki bogatym złożom stosunkowo niedawno odkrytych diamentów gospodarka tego kraju szybko się rozwija, ale cechuje się małą różnorodnością (Central Intelligence Agency 2014). Gospodarki oparte na jednej gałęzi przemysłu zależne są od wahań cen artykułów rolniczych i surowców na rynkach światowych, w wyniku czego przy nagłym spadku cen może nastąpić załamanie gospodarcze. Niedorozwój rolnictwa oraz niewielkie zużycie środków ochrony roślin, a także częste susze mogą prowadzić do braku stabilności w produkcji żywności, a tym samym uzależniać poszczególne kraje od dostaw zewnętrznych.

Najbardziej zróżnicowaną gospodarką regionu oraz wiodącą w całej Afryce jest gospodarka RPA. Jednak i w tym kraju występują problemy hamujące rozwój. Najważniejszym z nich jest epidemia AIDS, która rozprzestrzeniła się głównie w krajach położonych na południe od Sahary. Skutkiem tego jest znaczne skrócenie długości życia, duża śmiertelność oraz wysoki wskaźnik umieralności niemowląt, niska stopa wzrostu populacji i zmiany w dystrybucji ludności według płci i wieku (Central Intelligence Agency 2014). Epidemia przyczynia się także do zmniejszenia ogólnej wydajności społeczeństwa. Najwyższy współczynnik zakażenia wirusem HIV (26,5% w 2012 r.) ma najmniejszy kraj tego regionu – Suazi (tab. 2), którego populacja wynosi zaledwie ok. 1,4 mln osób i któremu z powodu rozprzestrzeniania się epidemii może grozić wymarcie. Z kolei najwyższą liczbę ofiar śmiertelnych w regionie Południowej Afryki w wyniku AIDS odnotowano w RPA, gdzie na chorobę tę umiera 235,1 osób rocznie. Jest to zaledwie 4,6 tys. osób mniej niż w Nigerii, która charakteryzuje się najwyższą liczbą ofiar śmiertel-

Tabela 2. Dane statystyczne dotyczące AIDS w krajach Południowej Afryki

Państwo	HIV/AIDS w 2012 r. (w %)	Zarażeni wirusem z 2012 r.	Liczba zgonów w 2012 r.	Całkowita liczebność populacji w 2014 r.
RPA	17,9	6 070 800	235 100	48 375 645
Namibia	13,3	220 100	5 000	2 198 406
Botswana	23,0	337 700	5 700	2 155 784
Zimbabwe	14,7	1 368 100	39 500	13 771 721
Suazi	26,5	212 900	5 500	1 419 623
Lesotho	23,1	358 700	15 500	1 942 008

Źródło: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html [20.01.2015].

nych w wyniku tej choroby na świecie (239,7 tys. zgonów w 2012 r.). Pozostałe kraje tego obszaru są równie mocno dotknięte skutkami epidemii. Niedostateczna opieka zdrowotna oraz brak skutecznej szczepionki pogłębiają ten problem.

Kolejnym ograniczeniem rozwoju turystyki jest uboga infrastruktura publiczna. Niewielkie nakłady finansowe na infrastrukturę przyczyniają się do niedorozwoju krajów południowoafrykańskich we wszystkich dziedzinach. Są z tym związane brak wykwalifikowanej kadry, która konsekwentnie realizowałaby koncepcje rozwojowe (zasób wiedzy i umiejętności pracowników, jakość siły roboczej) oraz nadwyżka niewykwalifikowanych pracowników.

Istotne znaczenie ma również sytuacja polityczna poszczególnych państw. Powszechna korupcja na wysokich szczeblach władzy, brak świadomości społecznej, zachowane wczesne formy państwowości (np. w Suazi) mogą przyczynić się do zachwiania gospodarki, niedorozwoju kraju i wynikających z sytuacji napięć społecznych. Duże znaczenie mają również stosunki gospodarcze i polityczne między państwami regionu. Brak wymiany towarowej, eksportu surowców i importu produktów będzie nadal negatywnie wpływać na gospodarkę całego regionu.

Rozwój turystyki międzynarodowej może być również skutecznie hamowany przez warunki klimatyczne i geograficzne regionu (np. wysokie koszty budowy dróg w górach Lesotho), trudne dziedzictwo historyczne (apartheid, obozy koncentracyjne, liczne wojny) i sztywną strukturę społeczną, odporną na modernizację. Duże znaczenie ma także chłonność turystyczna regionu (ekoturystyka i turystyka zrównoważona), związana z ograniczeniami dotyczącymi wykorzystania obszaru ze względów ekologicznych. Do innych barier rozwoju turystyki w regionie Południowej Afryki można zaliczyć: podziały etniczne, choroby zakaźne (malaria, dur brzuszny, wirusowe zapalenie wątroby) oraz obowiązkowe dla turystów szczepienia. Powszechny rozbój, wysoka liczba gwałtów, zabójstw i kradzieży, szczególnie charakterystyczna dla Johannesburga, ale także wielu innych miast RPA, może przyczynić się do spadku zainteresowania turystycznego tym regionem.

Do barier rozwoju turystyki należą ponadto uwarunkowania zewnętrzne, kreowane przez potencjalnych turystów. Są to np. uprzedzenia, objawiające się w różnicach kulturowych, barierach językowych i powszechnie panujących stereotypach.

3. Atrakcyjność regionu Południowej Afryki i możliwości jej rozwoju

Wykorzystując metodę sondażowo-diagnostyczną, w 2014 r. przeprowadzono analizę sondażową w formie anonimowego badania ankietowego, które miało na celu określenie poziomu zainteresowania turystów regionem Południowej

Afryki w innych częściach świata. Kwestionariusz był dostępny w trzech wersjach językowych: polskiej, angielskiej i hiszpańskiej. W badaniu wzięło udział 200 respondentów: 59 (29,5%) w polskiej wersji językowej, 51 (25,6%) w angielskiej i 90 (44,9%) w hiszpańskiej. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 25-34 lata (54,3%), natomiast najmniej respondentów miało powyżej 60 lat (2,3%). W związku z międzynarodowym charakterem ankiety wybrano respondentów pochodzących z różnych krajów i regionów świata. Największa liczba respondentów pochodziła z Polski, ale w grupie znalazły się też osoby z Niemiec, Rosji i Włoch oraz emigranci z Anglii. Główną grupą wypełniającą ankietę w języku angielskim byli obywatele Stanów Zjednoczonych, a także Indii, Polski, Wielkiej Brytanii, Ukrainy i Niemiec. Hiszpańską wersję językową wypełnili głównie mieszkańcy Ameryki Łacińskiej, w tym Wenezueli, Meksyku, Kolumbii, Argentyny, Chile, oraz kilku obywateli Hiszpanii. Poziom wykształcenia badanych osób to głównie ukończone studia licencjackie lub wyższe (73,6% respondentów z grupy polskojęzycznej, 78,8% z grupy angielskojęzycznej i 89,7% z hiszpańskojęzycznej).

Na pytanie o najbardziej interesujący obszar świata respondenci z Polski zgodnie odpowiedzieli: Europa. Z kolei osoby zamieszkujące inne regiony, poza Europą, wyraźnie interesowali się też innymi częściami świata. Afryka była regionem cieszącym się zainteresowaniem tylko 16% badanych (tab. 3). Niemniej warto zauważyć, że zarówno respondenci z krajów anglo-, jak i hiszpańskojęzycznych uznają Afrykę za region dużo ciekawszy niż respondenci z Polski. Zarówno respondenci anglo-, jak i hiszpańskojęzyczni uznali Afrykę za ciekawszą niż Ameryka Północna, Australia i Oceania oraz Antarktyda (wśród respondentów z Polski Antarktyda okazała się regionem zupełnie niebranym pod uwagę). Wszy-

Tabela 3. Preferencje regionalne badanej grupy respondentów.

Odpowiedzi respondentów	Jaki obszar świata najbardziej Pana/Panią interesuje? (do 3 odpowiedzi)	Which area of the world...? (up to 3 answers)	¿Qué área del mundo...? (máximo 3 respuestas)
W obrębie własnego kraju	13,2% (5)	27,3% (9)	34,5% (20)
Europa	57,9% (22)	63,6% (21)	50,0% (29)
Ameryka Płn.	10,5% (4)	18,2% (6)	8,6% (5)
Ameryka Płd.	5,3% (2)	39,4% (13)	48,3% (28)
Azja	5,3% (2)	42,4% (14)	41,4% (24)
Afryka	2,6% (1)	27,3% (9)	19,0% (11)
Australia i Oceania	5,3% (2)	18,2% (6)	17,2% (10)
Antarktyda	0,0% (0)	6,1% (2)	5,2% (3)

Źródło: opracowanie własne.

szy uczestnicy ankiety jednoznacznie zaliczyli Europę do najciekawszych turystycznie destynacji. Warto również zwrócić uwagę, że odpowiedzi polskich respondentów znacznie rzadziej wskazywały na zainteresowanie turystyką krajową.

Niewielki procent respondentów kiedykolwiek w życiu odwiedził kraje regionu Południowej Afryki, mimo że uważają je za atrakcyjne pod względem turystycznym. W tym przypadku, pomimo wcześniejszych odpowiedzi respondentów polskojęzycznych, że Afryka nie jest najciekawszym regionem turystycznym,

Tabela 4. Ocena atrakcyjności turystycznej Południowej Afryki według respondentów

Odpowiedzi respondentów	Czy kiedykolwiek był Pan/Pani w jednym z krajów regionu Płd. Afryki?	Have you ever been...?	¿Ha viajado alguna...?
Nie	84,2% (32)	87,9% (29)	91,4% (53)
Tak	15,8% (6)	12,1% (4)	8,6% (5)
Odpowiedzi respondentów	Jak ocenia Pan/Pani atrakcyjność turystyczną płd. części Afryki	How would you rate the attractiveness of southern part of Africa?	¿Cómo valora el atractivo turístico del África del Sur?
Bardzo atrakcyjne	15,8% (6)	27,3% (9)	19,1% (11)
Atrakcyjne	63,2% (24)	48,5% (16)	37,9% (22)
Mało atrakcyjne	13,2% (5)	18,2% (6)	25,9% (15)
Nieatrakcyjne	7,9% (3)	6,1% (2)	17,2% (10)
Odpowiedzi respondentów	Jaki kraj (z wymienionych) w Płd. Afryce uważa Pan/Pani za najbardziej atrakcyjny pod względem turystycznym?	Which of the southern African destinations...?	¿Cuál de los países de África del Sur...?
Republika Płd. Afryki	34,2% (13)	21,2% (7)	32,8%
Lesotho	0,0% (0)	0,0% (0)	0,0%
Swaziland	0,0% (0)	0,0% (0)	0,0%
Namibia	0,0% (0)	9,1% (3)	5,2%
Botswana	2,6% (1)	6,1% (2)	1,7%
Zimbabwe	5,3% (2)	0,0% (0)	10,3%
Mozambik	2,6% (1)	3,0% (1)	3,4%
Madagaskar	23,7% (9)	27,3% (9)	24,1%
Wszystkie z wyżej wymienionych	21,1% (8)	24,2% (8)	15,5%
Żadne z wyżej wymienionych	10,5% (4)	9,1% (3)	6,9%

Źródło: opracowanie własne.

była to grupa osób, która najliczniej odwiedziła ten kontynent. Jednocześnie na pytanie o atrakcyjność konkretnego regionu Afryki (część południowa) polskojęzyczni respondenci ocenili ją zdecydowanie lepiej niż respondenci z grupy anglo- i hiszpańskojęzycznej. Można zauważyć, że wśród wszystkich grup respondentów największym zainteresowaniem cieszy się Republika Południowej Afryki i Madagaskar, mniej zaś inne kraje (Namibia, Botswana i Zimbabwe). Część osób jednak nie jest w ogóle zainteresowana tym regionem (tab. 4).

Pod względem możliwości wykorzystania atrakcji turystycznych Południowej Afryki i rodzajów aktywności podczas pobytu najwięcej osób uważa, że wyjątkowo interesującym elementem wyjazdu turystycznego jest spotkanie z nową kulturą. Była to najczęściej wybierana odpowiedź we wszystkich grupach językowych (tab. 5). Za bardzo atrakcyjne zostały również uznane możliwość uczestniczenia w safari i zwiedzanie parków narodowych. Można na tej podstawie uznać, że turyści podróżują do regionu Południowej Afryki w celach związanych z turystyką kulturową i przyrodniczą. Jest to również region, który kojarzy się z turystyką aktywną, np. nurkowaniem i wędkowaniem. Dla grupy anglojęzycznej jest to także doskonały region do odpoczynku.

Okolo 50% respondentów z poszczególnych grup językowych uważa wyjazd do Południowej Afryki za „raczej bezpieczny” (tab. 5), ale jest również duża grupa, która zalicza takie podróże do „raczej niebezpiecznych” (respondenci anglojęzyczni). Istnieje wiele czynników wywołujących obawy przed podróżą (tab. 6).

Tabela 5. Aktywność turystyczna w Południowej Afryce

Odpowiedzi respondentów	Jaki rodzaj aktywności turystycznej w krajach Płd. Afryki jest dla Pana/Pani najbardziej interesujący? (do 3 odpowiedzi)	Which of the following...? (up to 3 answers)	¿Cuál de las siguientes...? (máximo 3 respuestas)
Odwiedzanie parków narodowych	44,7% (17)	48,5% (16)	62,1% (36)
Safari	52,6% (20)	51,5% (17)	60,3% (35)
Wędkowanie	10,5% (4)	0,0% (0)	3,4% (2)
Nurkowanie	23,7% (9)	12,1% (4)	6,9% (4)
Plażowanie	15,8% (6)	39,4% (13)	13,8% (8)
Spotkanie z nową kulturą	73,7% (28)	75,8% (25)	62,1% (36)
Zabytki architektury	23,7% (9)	33,3% (11)	34,5% (20)
Zakupy	5,3% (2)	3,0% (1)	1,7% (1)
Odpoczynek	26,3% (10)	3,0% (1)	3,4% (2)
Inne	0,0% (0)	3,0% (1)	3,4% (2)

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 6. Bezpieczeństwo i możliwe niebezpieczeństwa według respondentów

Odpowiedzi respondentów	Czy wyjazd do regionu Płd. Afryki jest bezpieczny?	Is the trip...?	¿Considera peligroso...?
Tak	21,1% (8)	12,1% (4)	15,5% (9)
Raczej tak	50,0% (19)	45,5% (15)	44,8% (26)
Raczej nie	23,7% (9)	36,4% (12)	27,6% (16)
Nie	5,3% (2)	6,1% (2)	12,1% (7)
Odpowiedzi respondentów	Jakie są powody, dla których wyjazd do regionu Płd. Afryki może być niebezpieczny? (1-3 odpowiedzi)	What are the reasons...? (1-3 answers)	¿Cuáles son las razones...? (máximo 3 respuestas)
Różnice na tle kulturowym, religijnym	13,2% (5)	21,2% (7)	22,4% (13)
Możliwość zarażenia się chorobami	36,8% (14)	30,3% (10)	36,2% (21)
Epidemie	28,9% (11)	21,2% (7)	29,3% (17)
Kradzieże	10,5% (4)	63,6% (21)	37,9% (22)
Niestabilność polityczna państw	13,2% (5)	33,3% (11)	44,8% (26)
Brak dostatecznej opieki medycznej	15,8% (6)	15,2% (5)	24,1% (14)
Kryzys gospodarczy	0,0% (0)	6,1% (2)	3,4% (2)
Inne	2,6% (1)	9,1% (3)	12,1% (7)

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 7. Planowane podróże według respondentów

Odpowiedzi respondentów	Czy planuje Pan/Pani podróż do regionu Płd. Afryki?	Are you planning...?	¿Está planificando...?
Tak, w najbliższej przyszłości (w tym roku)	2,6% (1)	3,0% (1)	5,2% (3)
Tak, w ciągu kilku lat	15,8% (6)	27,3% (9)	27,6% (16)
Być może kiedyś	39,5% (15)	51,5% (17)	36,2% (21)
Raczej nie	13,2% (5)	6,1% (2)	3,4% (2)
Aktualnie interesują mnie inne miejsca	13,2% (5)	9,1% (3)	13,8% (8)
Nie	15,8% (6)	3,0% (1)	13,8% (8)

Źródło: opracowanie własne.

Wszyscy respondenci za istotny czynnik zniechęcający do podróży w region Południowej Afryki uznali ryzyko zarażenia się chorobami i epidemie, jednak anglojęzyczni ankietowani szczególnie obawiają się kradzieży, a hiszpańskojęzyczni – niestabilności politycznej odwiedzanych państw. Brak dostatecznej opieki medycznej oraz różnice kulturowe i religijne są również czynnikami branymi przez nich pod uwagę.

Z uwagi na atrakcyjność regionu Południowej Afryki możliwości spędzania czasu wolnego oraz zagrożenia związane z podróżą w tym kierunku ankietowani zostali również zapytani o plany wyjazdu do tego regionu (tab. 7). Dominującą odpowiedzią we wszystkich grupach językowych było: „być może kiedyś” lub „tak, w ciągu kilku lat”. Dużo więcej osób zdecydowało się również na odpowiedź „nie” niż „tak”. Prawdopodobnie wynika to z niestabilnej sytuacji politycznej w regionie, która może stanowić ryzyko dla podróżujących, ale także z obaw związanych z możliwością zarażenia się chorobami tropikalnymi.

4. Możliwości rozwoju turystyki w Południowej Afryce

Na zwiększenie zainteresowania turystycznego krajami Południowej Afryki będzie wpływało zapobieganie i przeciwdziałanie przedstawionym barierom turystycznym i rozwojowym. W obecnych warunkach migracji międzypaństwowych próby zwalczania AIDS w obrębie jednego państwa są bezzasadne. Konieczna jest współpraca międzyregionalna. W opanowaniu chorób niezbędny jest wysoko wykwalifikowany personel medyczny, współpraca organizacji międzynarodowych i rządów państw Afryki Subsaharyjskiej. Wpływ epidemii na społeczeństwo nie ogranicza się tylko do prywatnych tragedii, ale w skali kraju może oznaczać zahamowanie rozwoju gospodarczego i wzrost wydatków budżetowych. Jednak pomimo wysokiej śmiertelności spowodowanej AIDS państwa afrykańskie odnotowują dodatni przyrost naturalny. Szacuje się, że ludność Afryki będzie stopniowo wzrastać, a w 2050 r. jej liczba może wynieść 20% całkowitej liczby ludności świata (ok. 1770 mln) (Milewski i Lizak 2002: 30).

Innym ważnym aspektem jest niepewność polityczna i ekonomiczna, która w dużej mierze przyczynia się do spadku atrakcyjności turystycznej regionu. Stabilizacja polityczna (przeciwdziałanie konfliktom zbrojnym, polityka pokoju, eliminacja wewnętrznej korupcji) i ekonomiczna państw (generowanie wzrostu ekonomicznego, dążenie do samowystarczalności gospodarczej) stanowi jeden z priorytetów rozwoju turystyki tego obszaru. Znaczenie ma także uniezależnienie się gospodarek poszczególnych państw (poprzez inwestycje międzynarodo-

we, współpracę międzyregionalną, rozwój własnych gałęzi przemysłu, zróżnicowanie gospodarcze i rozwój turystyki) od dominującej w tym regionie RPA.

Rozwój turystyki wymaga również takiej współpracy międzynarodowej, która pozwoli stworzyć nowe produkty turystyczne, doprowadzi do rozbudowy infrastruktury technicznej i komunikacyjnej. Odpowiednie planowanie i zarządzanie zarówno na szczeblu lokalnym (np. realizowanie projektów turystycznych na terenach słabo zurbanizowanych, podjęcie aktywnych działań niwelujących wysoki poziom bezrobocia), jak i globalnym – uczestnictwo w międzynarodowych konferencjach naukowych poświęconych turystyce (SA Tourism Annual Report 2013, inwestycje zagraniczne) może przyczynić się do lepszego wykorzystania walorów naturalnych, powstawania nowych miejsc pracy i generowania wzrostu gospodarczego (Turner i Sears 2013: 65).

Poprzez rozbudowę infrastruktury i transportu wpływ na rozwój turystyki w regionie mają również inwestycje zagraniczne. W latach 1989-2000 w Afryce odnotowano zaledwie dwukrotny wzrost inwestycji (z 4 do 8 mld dol., tab. 8), podczas gdy w tym samym czasie inwestycje na terenie Unii Europejskiej wzrosły ponad ośmiokrotnie (z 79 do 633 mld dol.) i wraz z inwestycjami w USA (wzrost z 42 do 281 mld dol.) stanowiły większość inwestycji światowych. W 2000 r. inwestycje na terenie Unii Europejskiej i USA wynosiły łącznie 1005 mld dol., z całkowitej sumy 1270 mld dol. (w 200 r.) inwestycji na świecie.

Do regionu Afryki napływa najmniej inwestycji międzynarodowych, a zarazem odpływ inwestycyjny w tym regionie w skali świata jest minimalny. W związku z tym istotna jest promocja kraju zarówno pod względem turystycznym, jak

Tabela 8. Zagraniczne inwestycje bezpośrednie (FDI) w Afryce i na świecie w latach 1989-2000 (w mld dol.)

Region/kraj	Napływ FDI 1989-1994*	Napływ FDI 1997	Napływ FDI 2000	Odpływ FDI 1989-1994*	Odpływ FDI 1997	Odpływ FDI 2000
Kraje rozwinięte	137	271	1005	203,0	396,0	1046,0
Unia Europejska	79	137	633	114,0	241,0	820,0
USA	42	103	281	49,0	95,0	139,0
Kraje rozwijające się	59	187	240	25,0	65,0	99,0
Afryka	4	7	8	0,9	0,7	1,7
Ameryka Łacińska	17	71	86	3,0	14,0	13,0
Azja	37	107	143	20,0	49,0	85,0
Europa Środk. i Wsch.	3	19	25	0,1	3,0	4,0
Świat	200	477	1270	228,0	466,0	1150,0

* średnie roczne.

Źródło: UNCTAD 2001: 93.

i inwestycyjnym, np. poprzez uczestnictwo w targach turystycznych czy szeroką współpracę z mediami (telewizja, magazyny itp.). Niezbędne jest też zapewnienie dostępu do informacji i budowanie mocnego wizerunku destynacji turystycznej. Do czynników generujących rozwój należy również Południowoafrykańska Wspólnota Rozwoju (SADC). Jest to organizacja wywodząca się z powstałej w 1979 r. Południowoafrykańskiej Konferencji Koordynacji Rozwoju. Obecnie organizacja ta propaguje podejmowanie działań na rzecz rozwoju regionu, a także działa w sferze politycznej (np. poprzez utworzenie pokojowych, regionalnych sił szybkiego reagowania, propagowanie demokracji, praw człowieka i zasad tzw. dobrego rządu).

5. Podsumowanie

W kategoriach ekonomicznych wiele krajów Afryki, zwłaszcza Afryki Subsaharyjskiej, w ostatnich latach czerpało korzyści z silnego wzrostu w sektorze turystyki. Jednak jak wskazują dane UNWTO, pomimo gospodarczego znaczenia turystyki udział kontynentu w światowym rynku turystycznym jest niewielki. Aby pomóc zmienić tę sytuację, Bank Światowy opracował Strategię rozwoju turystyki regionu afrykańskiego (Africa Region Tourism Strategy 2011), w której przedstawiono rozwiązania dla krajów afrykańskich. Wskazano pozytywne aspekty korzystania z naturalnych i kulturowych zasobów, pozwalające budować ekonomicznie produktywne i zrównoważone sektory turystyki. Znaczenie strategii opartej na rozwoju turystyki w Afryce jest wyraźnie potwierdzone przez rolę tego sektora na świecie, a także w regionie (WTO 2014):

- turystyka tworzy miejsca pracy i stymuluje wzrost MŚP: w 2014 r. stanowiły one 9% światowego PBK (bezpośrednie, pośrednie i indukowane wpływy);
- turystyka jest jednym z najszybciej rozwijających się sektorów gospodarki światowej: od 1950 r. turystyka międzynarodowa wykazuje niemal nieprzerwany wzrost, a w ciągu ostatniej dekady ruch turystyczny wzrósł dwukrotnie;
- turystyka to szansa dla krajów rozwijających się: w regionach wschodzących postępuje szybciej niż w pozostałej części świata;
- popyt na afrykańskie produkty turystyczne cały czas rośnie: od niewielkich wartości – zaledwie 14,7 mln odwiedzających w 1990 r. – w 2014 r. Afryka przyciągnęła 56 mln odwiedzających;
- turystyka pociąga za sobą reformy, jest magnesem dla polityki probiznesowej i zmian, jakie mogą stymulować przyrost MŚP i inwestycji zagranicznych.

Z analizy dokumentów WTO dotyczących turystyki wynika, że Afryka ma ogromny potencjał turystyczny, a tylko niewielka część krajów subsaharyjskich korzysta z możliwości, jakie stwarza ten sektor. Zostało to potwierdzone przez

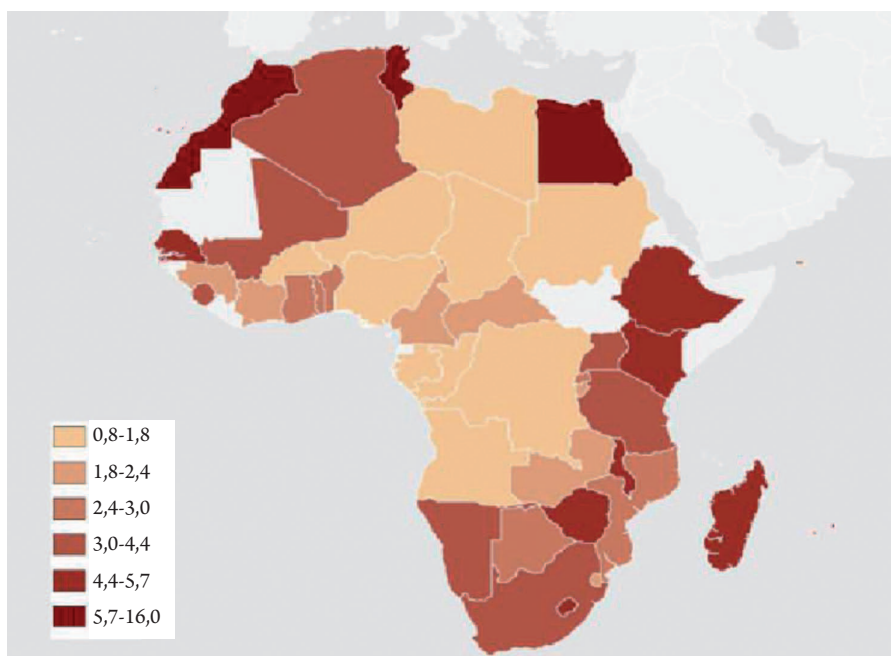

WTTC'S Travel and Tourism Economic Impact 2015-Africa Report, w którym wykazano, że bezpośredni wkład podróży i turystyki w PKB w 2014 r. wyniósł 83,3 mld dol. (3,4% PKB) i według prognoz ma wzrosnąć do 86,4 mld dol. (3,7% PKB) w 2015 r. Odzwierciedla to przede wszystkim działalność gospodarcza prowadzona przez hotele, biura podróży, linie lotnicze i inne usługi transportu pasażerskiego (z wyłączeniem usług podmiejskich). Dotyczy to także działalności restauracyjnej i bezpośredniej obsługi turystów. Niewątpliwie podróże i turystyka mają swój bezpośredni udział w PKB (% PKB) w krajach afrykańskich (rys. 1). Safari, turystyka plażowa, podróże służbowe, diaspora, turystyka przyrodnicza i przygodowa, turystyka kulturowa, podróże krajowe i w obrębie regionu to tylko niektóre z przykładów podanych przez Bank Światowy jako główne możliwości rozwoju (Africa Region Tourism Strategy 2011).

Aby ocenić te możliwości, konieczne jest, aby kraje afrykańskie przyjęły jasne strategie, opierające się na odpowiednich metodologiach rozwoju produktu turystycznego. Mając to na uwadze, UNWTO Affiliate Members Programme przedstawiło cele, narzędzia i techniki wspierające konkurencyjność kontynentu afrykańskiego w globalnym sektorze turystycznym. Skupiono się przede wszystkim na aspektach wspomagających rozwój produktu turystycznego, w powstaniu których znaczącą rolę odgrywają władze regionalne. Dotyczy to głównie:

- udziału we wzroście i przyspieszeniu rozwoju sektora gospodarczego;
- kształtowaniu i monitorowaniu rozwoju w formie zrównoważonej i odpowiedzialnej, przy zapewnieniu pozytywnych doświadczeń turystom, ale także korzyści społecznościom lokalnym oraz ochrony środowiska naturalnego;
- dodaniu do dostarczanych turystom rozrywek rekreacyjnych innych urządzeń i usług, z których mogą korzystać mieszkańcy nie tylko jako organizatorzy, ale również konsumenci.

Podczas gdy większość tego typu działań i bezpośrednie interwencje przez zachętę odnoszą się do wzrostu gospodarczego, władze mogą także kształtować rozwój konkretnego produktu turystycznego, przy jednoczesnym dążeniu do zminimalizowania aktywności szkodliwej dla środowiska oraz uwzględnieniu aspektów społeczno-kulturowych w danym miejscu. Jest to podkreślone w trzecim celu, ponieważ wyposażenie w infrastrukturę turystyczną i dodanie nowych usług, do których dostęp ma również społeczność lokalna, może doprowadzić do poprawy jakości jej życia. Jeśli standard jakości życia ludności wzrasta, wzrasta również popyt na wypoczynek oraz produkty i usługi rekreacyjne. Turystyka może zaspokoić obie te potrzeby: po pierwsze, wprowadzając odwiedzających w celu zobaczenia atrakcji turystycznych, aktywności w wydarzeniach i korzystania z rozwiniętej infrastruktury turystycznej, po drugie poprzez udostępnienie tych atrakcji, aktywności i urządzeń mieszkańcom. W wielu przypadkach sam popyt lokalny nie jest wystarczający, ale może służyć jako uzupełnienie funkcji stworzonych z myślą o turystach.

Rysunek 1. Bezpośredni wkład z podróży i turystyki w PKB (% PKB)

Źródło: *Tourism in Africa...* 2014.

Do władz lokalnych należy również ustalenie kwestii, które są fundamentalne dla efektywnego rozwoju produktu turystycznego. Jest to określenie:

- struktury – ustanowienia odpowiednich dla turystyki rozwiązań instytucjonalnych;
- koordynacji działań pomiędzy różnymi organami, zarówno pomiędzy departamentami administracji centralnej, jak i niższego szczebla, czyli regionalnymi i lokalnymi;
- systemu planowania – stworzenie systemu planowania, a także pełnego procesu planistycznego, który daje odpowiednie wskazówki, a przy tym zachęca oryginalnością i stymuluje inwestycje; turystyka jak wszystkie inne sektory gospodarki wiąże państwo, sektor prywatny i społeczności, dlatego planowanie turystyczne jest niezbędne, w długoterminowej perspektywie wymaga specjalnego podejścia i aby stworzyć w pełni zrównoważony ekonomicznie sektor, powinno być kompleksowe, dobrze koordynowane i przeprowadzane w dłuższym okresie.

Władze lokalne mają złożone i zróżnicowane powiązania instytucjonalne oraz możliwości, które są wynikiem panujących w regionie warunków i czynników na nie wpływających. Samorządy nie są odpowiedzialne za tworzenie nowych miejsc pracy, a raczej za podejmowanie aktywnych działań w celu zapewnienia

odpowiednich warunków gospodarczych i społecznych do zdobycia pracy. Jako dostawcy usług socjalnych, twórcy infrastruktury, inicjatorzy działalności gospodarczej i menedżerowie środowiska naturalnego mają wiele narzędzi służących ukierunkowaniu rozwoju turystyki lokalnej. W związku z tym strategia rozwoju produktu turystycznego jest pierwszym krokiem do opracowania rozwiązań formalnych, które w początkowym etapie współpracy są istotne w przezwyciężaniu problemów komunikacyjnych między zaangażowanymi stronami. Strategiczne planowanie działań, zazwyczaj dotyczące perspektywy długoterminowej, jest więc działalnością najwyższego szczebla, w tym znaczeniu, że musi w nim uczestniczyć władza lokalna jako kierownictwo naczelne, gdyż tylko ona ma dostateczne zasoby wiedzy i doświadczenia. Jej aktywna postawa jest konieczna do pobudzenia i podtrzymania zaangażowania pozostałych uczestników kształtujących produkt turystyczny.

Wyjątkowe atrakcje turystyczne Południowej Afryki, takie jak dzika przyroda, wielość parków narodowych, festiwali muzycznych i wiosek kulturalnych, wzbudzały i będą wzbudzać zainteresowanie podróżników. By zmienić skalę tego zainteresowania, trzeba zmienić skalę nękających ten region problemów. Są to jednak bariery wynikające przede wszystkim z ogólnie słabego, uwarunkowanego historycznie i geograficznie rozwoju gospodarczego i społecznego tych państw. Przyszłość atrakcyjności turystycznej tego regionu na arenie turystyki międzynarodowej zależy więc od zmian w polityce wewnętrznej. Istotne będzie również wsparcie tych działań, które Południowa Afryka może otrzymać od społeczności globalnej.

Literatura

- Africa Region Tourism Strategy: Transformation through Tourism (2011), Washington: World Bank.
- Central Intelligence Agency (2014), *South Africa*, www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sf.html [28.09.2014].
- Human Development Report 2005. International cooperation at a crossroads. Aid, trade and security in an unequal world*, USA: United Nations Development Programme.
- Kukliński A. (1976), *Afryka, gospodarka, społeczeństwo*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Milewski J., Lizak W., Łęcka I., Vorbrich R. (2002), *Stosunki międzynarodowe w Afryce*, Warszawa: Scholar.
- Milewski J., Lizak W., Solarz M.W. (2002), *Stosunki międzynarodowe w Afryce*, Warszawa: Scholar.
- South African Tourism Annual Report (2013)*, South Africa: The Strategic Research Unit Sandton.
- Turner R., Sears Z. (2013), *Travel & Tourism as a Driver of Employment Growth. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013*, World Economic Forum.

UNCTAD (2001), *World Investment Report 2001 Promoting Linkages, Overview*, New York – Geneva.

WTO (2014), *Tourism in Africa: A Tool for Development*, Madrid: .

WTO (2015), *UNWTO Tourism Highlights. 2015 Edition*, Madrid.

Tourism development barriers in selected countries of the Southern African region

Abstract. At present, the main area for international tourism is Europe. However, in connection with the development of new technologies and an increasing investment in the tourism sector in other regions of the world, a systematic increase in the number of tourists, changes in their place of origin and their interests, actually cause a decline in the European share of the global tourism market, thus benefitting other continents. The percentage increase of tourism in the African region seems to be relatively small and insignificant (Africa's share of world tourism in 2013 was amounted to only 5%), but with an increasing total number of tourists an increase of tourist interest of this region is estimated too. The main purpose of this article is to point out the barriers of tourism development in selected countries in the South African region and to present the concepts which may increase tourist interest to visit these countries. The article presents the results of an international survey. The questionnaire was conducted in three languages (Polish, English, and Spanish) among residents of 26 countries of the world.

Keywords: development barriers, South Africa region, international tourism, travel preferences, regional development, tourism planning

MAREK NOWACKI*, IZABELA WIŚNIEWSKA**

Uwarunkowania aktywności rekreacyjnej na przykładzie graczy ASG (*airsoft gun*)

Streszczenie. *Airsoft gun* (ASG) jest wierną repliką broni palnych, a także grą zespołową opartą na rekonstrukcji działań wojennych i polegającą na walce takimi replikami broni. Celem opracowania jest określenie uwarunkowań zaangażowania w plenerowe gry rekreacyjne typu *airsoft*. Główny problem badawczy stanowi pytanie: co decyduje o poziomie zaangażowania graczy w *airsoft*? Sformułowano hipotezę badawczą, która brzmi: istotnym motywem uczestnictwa i zaangażowania w gry *airsoft* jest chęć występowania w roli berserka. W wyniku przeprowadzonych badań sondażowych na próbie 100 graczy ASG stwierdzono, że poziom ich zaangażowania w *airsoft* jest stosunkowo wysoki, a dla większości z nich jest ona najważniejszą formą aktywności rekreacyjnej. Gracze najczęściej uczestniczą w indywidualnie organizowanych grach na małą skalę, a na miejsca spotkań wybierają miejsca mało uczęszczane i ruiny budynków. Głównymi motywami graczy są: chęć przebywania z przyjaciółmi, ucieczka od codzienności oraz potrzeba doznania mocnych przeżyć. Wyniki badań zmusiły autorów do odrzucenia hipotezy o istotnym znaczeniu roli berserka: motywy związane z poczuciem bliskości śmierci uzyskały najniższą rangę oraz nie wykazały związku z zaangażowaniem w *airsoft*.

Słowa kluczowe: ASG, *airsoft gun*, zaangażowanie, motywy, berserk

1. Wprowadzenie

Airsoft gun (ASG) jest wierną repliką broni palnej, wykonaną zwykle w skali 1:1, strzelającą plastikowymi kulkami (Kowalska-Sendek 2009: 63-64). Gra polegająca na walce takimi replikami broni nosi nazwę ASG lub *airsoft*. *Airsoft* jest grą

---

* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Instytut Nauk Ekonomiczno-Społecznych, e-mail: marek.nowacki@wsb.poznan.pl.

** Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Katedra Geoekologii Turystyki i Rekreacji, e-mail: wisniewskaiza@o2.pl.

zespołową opartą na rekonstrukcji działań wojennych. Uczestnicy podzieleni są zazwyczaj na dwie grupy stanowiące strony konfliktu.

Airsoft powstał w Japonii, a w latach 70. rozprzestrzenił się w Hong Kongu oraz w Chinach (*The Game of Airsoft Essay* 2014). W Polsce pojawił się w 1995 r. w Łodzi, gdzie została założona grupa pod nazwą Dzikie Gęsi. W 2001 r. została stworzona strona internetowa www.wmasg.pl, która stała się ogólnopolskim portalem internetowym społeczności ASG. Za najnowszy przejaw tej aktywności uważane są scenariusze historyczne (Starzycki 2008: 60-62).

Airsoft jest formą rekreacji przypominająca paintball. Są jednak także różnice – przede wszystkim realizm w grach airsoft jest znacznie większy niż w paintballu. Gracze w airsoft zazwyczaj noszą wojskowe mundury armii różnych krajów, a repliki są bardziej zbliżone do oryginałów. Inna różnica polega na posługiwaniu się przez uczestników innymi nabojami – w paintballu używa się kulek wypełnionych farbą, zaś w grach airsoft strzela się kulkami z tworzywa sztucznego (Kowalska-Sendek 2009: 63-64).

Gry airsoft mają specyficzne scenariusze, zasady i przebieg, które mają uatrakcyjnić walkę (Kowalska-Sendek 2009: 63-64). Według Medarda Starzyckiego (2008) istnieją trzy odmiany airsoftu: 1) manewry (strzelanki), czyli gry-sportkania, zwykle jednodniowe, organizowane dla dużej liczby osób, 2) LARP (ang. *Live Action Role Play*), które cechuje wcielanie się podczas gry w specyficzne role, 3) milsim (ang. *Military Simulation*), obejmujące symulację podczas gry całego pola bitwy.

Repliki ASG działają tak samo jak broń pneumatyczna (wiatrówki), lecz strzelają pociskami ze znacznie obniżoną energią kinetyczną, która nie przekracza 2 J (dżuli). Wbrew powszechnej opinii aktywność ta nie jest niebezpieczna dla życia i zdrowia ludzi oraz zwierząt (Kowalska-Sendek 2009: 63-64). Zgodnie z ustawą z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (Dz.U. z 2012 r., poz 576) szczegółowo określone są wymogi, jakie musi spełnić narzędzie, aby stało się bronią. Na tej podstawie repliki używane przez uczestników nie stanowią zagrożenia ani dla środowiska, ani dla społeczeństwa.

Amunicję do ASG można podzielić według posiadanej przez nią masy, co pomaga w określeniu jej zasięgu i celności. Lżejsza amunicja ma większy zasięg od cięższej, ale też mniejszą celność. Plastikowe kulki mogą mieć rozmiary od 6 do 8 mm oraz osiągać wagę od 0,12 do 0,43 g. Zasięg strzału jest ograniczony poprzez prędkość wyjścia z lufy, a także przez masę amunicji (*Measuring the Velocity...* 2014).

Uczestnicy gier airsoft powinni posiadać: gogle, które obowiązkowo noszą podczas walki, by zwiększyć bezpieczeństwo, mundur, kamizelkę ochronną, nakolanniki, plecak, rękawice ochronne oraz zasobniki i ładownice zamocowane na kamizelkach. Istotnym elementem ubioru jest także specjalistyczne obuwie taktyczne. Wszystkie te elementy powinny umożliwić upodobnienie się do otoczenia (kamouflaż). Ważne jest też odpowiednie przygotowanie, które pomaga

graczom poruszać się w różnych warunkach atmosferycznych i terenowych (Kowalska-Sendek 2009: 63-64).

2. Gra a zabawa – airsoft jako „gra śmierci”¹

Według Zygmunta Gilewicza (1964: 48) „mianem zabawy należy objąć wszelkie stany aktywności ludzi i zwierząt, w których nie potrafimy dopatrzeć się motywu, jakim może być zaspokajanie życiowych potrzeb, konieczność samoobsługi, wytwarzanie i gromadzenie dóbr, potrzeba walki lub obrony, wypełnienie obowiązków, zewnętrzne naciski, itp.” Gra jest wyższą formą zabawy, zróżnicowaną pod względem stopnia trudności. Podstawową różnicę między grą a zabawą stanowi element współzawodnictwa między drużynami, który występuje tylko w grach (Król-Zielińska i Bronikowski 2008: 70-73) W przeciwieństwie do zabawy, w grze konkretne reguły są jasno określone i każdy uczestnik musi ich przestrzegać. Gracze ponadto muszą sobie ufać oraz na sobie polegać, co jest niezbędne przy organizacji grupy podczas odtwarzania gry (Hannemayer 2011).

Jak twierdzi George Herbert Mead (1934), to właśnie postawa graczy zaangażowanych w grę odróżnia ją od zabawy. W grze ważne jest nastawienie graczy do gry oraz do innych uczestników. Wszystkie emocje graczy pojawiające się w czasie potyczki wpływają na jej przebieg i organizację. Zachowanie jednych osób uczestniczących w grze ma wpływ na zachowanie innych graczy. Decyzje podejmowane przez jednego gracza wpływają na działanie całej drużyny.

Na jakość gry bezpośredni wpływ ma ekscytacja nią. Ariane Hannemayer (2011) podkreśla znaczenie ekscytacji w grach strategicznych. Pisze, że z góry określone zasady, strategie, rozkazy oraz zachowanie, a także zaangażowanie i poważne podejście graczy powodują, że gry stają się bardzo realistyczne. Zwraca też uwagę na znaczenie roli berserka (wojownika mającego opinię niezwycięzonego) w grach airsoft. Berserk jest bowiem postacią, która nie tylko nie ma nic do stracenia, ale która wręcz chce zostać zabita przez przeciwnika (Norman 2009: 49, za: Hanemaayer 2011). Taki gracz chce trafić jak najwięcej przeciwników, jednak nie może tego dokonać szybko i bezpiecznie. Wykonuje więc atak z zaskoczenia, jednocześnie narażając się w niebezpiecznych sytuacjach na ogień nieprzyjaciela. To niebezpieczeństwo jest oczywiście uludą, gdyż w następnej rundzie gracz może ponownie uczestniczyć w grze.

Według Hanemaayer (2011) zawodnicy tacy naśladują zachowanie prawdziwych kamikadze, którzy ginęli podczas ataku na nieprzyjaciela. Wierzyli oni, że

¹ Ang. *game death*.

po śmierci spotka ich za to wieczna chwała. Warto zaznaczyć, że prawdziwi kamikadze nie byli wojownikami, którzy pod wpływem emocji atakowali i ginęli, popełniając jednocześnie samobójstwo. Byli japońskimi pilotami, którzy w czasie II wojny światowej wykonywali samobójcze ataki na okręty wojenne (*Nowa encyklopedia powszechna* 2003). Kamikadze byli długo przygotowywani do wykonania takiego zadania. Przed jego dokonaniem zakładali szaty, które mówiły, że zginą, atakując innych. Byli osobami o wysokim statusie w państwie, szanowanymi przez wszystkich obywateli.

Uzasadnieniem zachowań typu berserk jest cel, jaki gracz chce osiągnąć, a mianowicie sukces drużyny. Pomimo podjętego ryzyka i nierealistycznej śmierci berserk pomaga drużynie w osiągnięciu celu i wypełnieniu zadania. To właśnie relacje pomiędzy członkami drużyny i wola wygranej całej grupy przyczyniają się do zachowań typu berserk. Zdaniem Hanemaayer (2011) rola „kamikadze” wiąże się z podejmowaniem przez gracza ryzyka. Ryzyko jest w grze elementem, który prowadzi do ekscytacji i fascynacji. Podniesienie poziomu adrenaliny wzmacnia emocje, a także czyni grę tak realistyczną, co jest pożądane przez osoby grające w ASG. Ważnym elementem gry jest także odzwierciedlenie rzeczywistości. To konkretne zasady i reguły nadają grze specyficzny charakter. Zasady wyimaginowanej śmierci są również jasno określone: gracz trafiony odpada z gry. W takim przypadku musi symulować śmierć i czekać do następnej potyczki. Działania, które uczestnik podejmuje w trakcie gry, wpływają na jego obecność w potyczce.

Fantazja oraz symulacja śmierci w grze pozwala na zetknięcie się ze śmiercią bez ponoszenia związanych z nią konsekwencji. Podczas gry gracze mogą zrozumieć uczucia osoby, która umiera, i utożsamić się z nią. Sytuacja ta jest jednak chwilowa, krótka symulacja pozwala szybko wrócić do rzeczywistości. Samo udawanie śmierci także wzmacnia emocje oraz powoduje, że gra ASG jest tak ekscytująca (Hanemaayer 2011).

Według Zygmunta Freuda (1955) człowiek już jako dziecko lubi odgrywać różne role. Przykładem jest zabawa dzieci, które wcielają się w postać lekarza. Kiedy dziecko idzie do lekarza i dostaje zastrzyk, odczuwa negatywne emocje. Pomimo tego podczas zabawy z kolegami chętnie odgrywa rolę lekarza, dzięki czemu utożsamia się z nią i lepiej ją rozumie.

Podobnie podczas gry airsoft poprzez stworzenie wyimaginowanej sytuacji można utożsamić się z prawdziwymi postaciami, w tym wypadku żołnierzami, którzy walczą na froncie. Gracz stara się zrozumieć uczucia prawdziwego żołnierza podczas bitwy. Emocje oraz wyimaginowany ból towarzyszą ranom, jakich doznaje on podczas walki (Hanemaayer 2011).

W grze airsoft jest też medyk, który leczy „rannych” zawodników z obrażeń. Jego zadaniem nie jest atakowanie, a dbanie o innych graczy, jak podczas prawdziwej walki. Daje to pozostałym graczom poczucie bezpieczeństwa oraz wzmacnia

więzi w grupie. W rzeczywistości żołnierz jest w stanie oddać życie za drugiego, co trudno zrozumieć nawet podczas symulowanej gry.

Celem artykułu jest określenie uwarunkowań zaangażowania w plenerowe gry rekreacyjne typu airsoft. Główny problem badawczy wyraża pytanie: co decyduje o poziomie zaangażowania graczy w airsoft? Hipoteza badawcza zaś brzmi: istotnym motywem uczestnictwa i zaangażowania w gry airsoft jest chęć występowania w roli berserka.

3. Metoda

Metodą badawczą wykorzystaną w pracy jest sondaż diagnostyczny, zaś narzędziem internetowy kwestionariusz ankiety. Składał się on z 10 pytań: zamkniętych, otwartego i metryczki. Pytania zawierały skale do pomiaru: motywacji, zaangażowania, preferowanego sposobu oraz miejsca gier.

Zaangażowanie. „Zaangażowanie to nieobserwowalny stan motywacji, pobudzenia i zainteresowania wywołany przez szczególną stymulację lub sytuację. Jego konsekwencją są różnego rodzaju poszukiwania, procesy informacyjne i decyzje” (Rothschild 1984: 216). Zaangażowanie odgrywa kluczową rolę w sporcie i rekreacji. Decyduje o osiągniętym poziomie umiejętności i ilości czasu przeznaczanego na tę aktywność. Poziom zaangażowania zbadano za pomocą trzech twierdzeń (tab. 1).

Motywacja. „Motywacja to siła lub siły napędowe, odpowiedzialne za rozpoczęcie, trwanie, kierunek i siłę zachowania nastawionego na cel” (Colman 2009: 412). Niektórzy teoretycy uważają, że różnego rodzaju motywacje są specyficzne dla określonych potrzeb oraz popędów, które zawsze są ukierunkowane na określone cele (Reber i Reber 2005: 404). Skalę do pomiaru motywacji opracowano na podstawie skali REP (ang. *Recreation Experience Preference*) (Manfredo, Driver i Tarrant 1997). Spośród 108 pozycji wybrano 17 twierdzeń adekwatnych do specyfiki aktywności airsoft (tab. 2).

Doświadczenie graczy. Doświadczenie ma trzy znaczenia: 1) jest to każde zdarzenie, które przeżyła osoba, 2) wiedza, jaką zdobyła podczas tego zdarzenia, 3) całkowita zgromadzona wiedza o tym zdarzeniu (Reber i Reber 2005: 161). Wiedzę taką gracze zdobywają podczas gry; świadczy ona o tym, co gracze wiedzą o airsoft. Pomaga to w wyborze broni, pozwala uczestnikom wczuć się w klimat imprezy oraz wygrywać potyczki. Doświadczenie oceniono na podstawie liczby lat grania w airsoft oraz liczby dni w roku przeznaczanych na tę grę.

Preferencje co do miejsca rozgrywania gry. Środowisko jest przestrzenią, w której jednostki społeczne realizują różne formy aktywności, tworząc w ten

sposób idealne warunki do zaspokajania swoich potrzeb (Okoń 1992: 206). Preferencje środowiskowe graczy w airsoft odnoszą się do środowiska mało zurbanizowanego. W takiej przestrzeni gracze mogą swobodnie prowadzić swoją grę. Preferencje co do miejsca rozgrywania gier oceniano za pomocą czterech twierdzeń (tab. 3).

Sposób organizacji gry. Airsoft jest grą zespołową, gdyż gracze nie są w stanie grać sami ze sobą. Preferencje co do sposobu organizacji gry oceniano za pomocą trzech twierdzeń (tab. 2).

Twierdzenia wszystkich skal oceniano na pięciostopniowej skali Likerta.

Cechy społeczno-demograficzne. W kwestionariuszu znalazły się także pytania dotyczące: wieku, płci, wykształcenia, miejsca zamieszkania oraz wydatków przeznaczanych na airsoft.

Organizacja badań i charakterystyka badanej próby. Kwestionariusz ankiety został udostępniony na witrynie internetowej miłośników ASG (www.wmasg.pl) w dniu 14 marca 2014 r. Po uzyskaniu 100 wypełnionych kwestionariuszy ankietę zamknięto w dniu 20 marca 2014 r. W badanej próbie 96 osób stanowili mężczyźni, a 4 – kobiety. Najwięcej respondentów posiadało wykształcenie wyższe i średnie (po 40%), 13% stanowiły osoby z wykształceniem gimnazjalnym, 5% z podstawowym i 2% z zawodowym. Prawie połowa badanych znalazła się w przedziale wiekowym 19-24 lata (47%), 18% stanowiły osoby w wieku 25-30 lat i zaledwie 5% w wieku powyżej 41 lat.

4. Wyniki badań

Roczne wydatki na ASG. Gra airsoft wymaga dość dużych nakładów finansowych (koszty sprzętu, dojazdu). Najwięcej osób wydaje w ciągu roku do 500 zł (23%), 18% wydaje od 501 do 1000 zł, 19% – od 1001 do 1500 zł, 17% – od 1501 do 2000 zł, 12% – od 2001 do 3000 zł. Najmniej osób (11%) jest w stanie wydać większą sumę pieniędzy – powyżej 3000 zł.

Poziom aktywności i doświadczenie. Najwięcej badanych osób (35%) gra w airsoft 22-39 dni w ciągu roku, nieco mniej (29%) do 21 dni, zaś 19% – od 40 do 59 dni. Doświadczenie badanych osób, mierzone liczbą lat grania w airsoft, jest stosunkowo niewielkie, co wiąże się z ich relatywnie młodym wiekiem. Większość respondentów (59%) gra w airsoft od 1 do 4 lat, 30% badanych – od 5 do 8 lat i tylko 11% graczy uprawia tę aktywność powyżej 8 lat.

Poziom zaangażowania. Analiza wyników badań pokazała, że granie w airsoft jest ważną formą aktywności podejmowaną w codziennym życiu: 78% badanych zgadza się, że gra w airsoft jest jedną z najlepszych rzeczy, jaką się zajmują (tab. 1). Ponad połowa osób (61%) uważa, że uczestnictwo w grach airsoft two-

rzy ich wizerunek. Dla 57% airsoft jest najważniejszą formą aktywności w czasie wolnym. Średnia wyliczona dla wszystkich trzech twierdzeń wynosi 3,64, przy odchyleniu standardowym 1,28, co świadczy o dużym zaangażowaniu w airsoft badanych osób.

Tabela 1. Poziom zaangażowania badanych osób

Czy zgadzasz się z poniższymi twierdzeniami?	5	4	3	2	1	Średnia	Odch. stand.
	dane w %						
Uprawianie airsoft jest jedną z najlepszych rzeczy, jakimi się zajmowałem/łam	50	29	5	11	4	4,11	1,1
Uczestniczenie w airsoft pomaga mi określić, jaki/jaka jestem	26	35	14	9	16	3,46	1,39
W stosunku do innych aktywności airsoft jest dla mnie najważniejsze	21	36	10	24	9	3,36	1,30
Średnia dla skali						3,64	1,28

Objaśnienia: 5 – tak, 4 – raczej tak, 3 – nie wiem, 2 – raczej nie, 1 – nie.

Źródło: badania własne.

Sposób organizacji gier. Zdecydowana większość badanych (82%) uczestniczy bardzo często i dość często w spotkaniach organizowanych na małą skalę ($\bar{x} = 4,12$) (tab. 2). Ponad połowa badanych indywidualnie organizuje spotkania z innymi graczami (53% bardzo często i dość często). Natomiast najrzadziej gracze wyjeżdżają na zloty (31% bardzo często i dość często, aż 19% badanych nigdy nie było na zorganizowanym zlocie airsoft).

Tabela 2. Sposób organizacji gier airsoft

Jak organizujesz sobie spotkania airsoft?	5	4	3	2	1	Średnia	Odch. stand.
	dane w %						
Uczestniczę w zorganizowanych spotkaniach na małą skalę	43	39	9	5	4	4,12	1,04
Indywidualnie organizuje spotkania z innymi graczami	20	33	21	16	10	3,37	1,25
Wyjeżdżam na zloty	8	23	29	21	19	2,80	1,22

Objaśnienia: 5 – bardzo często, 4 – dość często, 3 – dość rzadko, 2 – bardzo rzadko, 1 – nigdy.

Źródło: badania własne.

Preferencje co do miejsca gry. Niemal wszyscy badani (90%) jako miejsce gier ASG wybierają miejsca mało uczęszczane, opuszczone lub ruiny. Jest to najistotniejszy czynnik przy wyborze miejsc na grę ASG ($\bar{x} = 4,26$; $\delta = 0,97$). Niemal równie ważne dla graczy (89% badanych) są miejsca zalesione, o zróżnicowanej

powierzchni ($\bar{x} = 4,17$; $\delta = 0,96$). Kolejna cecha środowiska gier – dzika, nieskażona przyroda – jest już mniej ważna: tylko 53% uważa ją za bardzo ważną lub dość ważną ($\bar{x} = 3,23$; $\delta = 1,32$). Najmniej ważne w grach są otwarte przestrzenie w postaci łąk i pól: zaledwie 21% uważa je za bardzo lub dość ważne. Oznacza to, że takie obszary nie są odpowiednie do gry airsoft, co wynika zapewne z braku możliwości ukrycia się czy odpowiedniego zamaskowania.

Tabela 3. Preferencje wobec miejsca rozgrywania gry

Na co zwracasz uwagę, wybierając miejsce spotkań?	5	4	3	2	1	Średnia	Odch. stand.
	dane w %						
Mało uczęszczane, opuszczone obiekty, ruiny	48	42	1	6	3	4,26	0,97
Miejsca o zróżnicowanej powierzchni, zalesione	40	49	3	4	4	4,17	0,96
Dzika, nieskażona przyroda	17	36	13	21	13	3,23	1,32
Na otwartej przestrzeni (pola, łąki)	9	12	9	43	27	2,33	1,25

Objaśnienia: 5 – bardzo ważne, 4 – dość ważne, 3 – nie wiem, 2 – mało ważne, 1 – nieistotne.

Źródło: badania własne.

Motywy. W badaniach wykorzystano skalę do pomiaru motywacji złożoną z 17 twierdzeń. Najwyższą ocenę uzyskały następujące motywy: chęć przebywania z przyjaciółmi ($\bar{x} = 4,48$), ucieczka od codzienności ($\bar{x} = 4,42$), doznawanie mocnych wrażeń i przeżyć ($\bar{x} = 4,26$), utrzymywanie sprawności fizycznej ($\bar{x} = 4,10$), obniżanie napięcia psychicznego ($\bar{x} = 4,00$) (tab. 4). Motywy, które zostały ocenione najniżej to: poczucie bliskości „śmierci” ($\bar{x} = 1,77$), poczucie się „jak zabity na wojnie” ($\bar{x} = 2,20$), możliwość symbolicznego „zabijania” innych osób ($\bar{x} = 2,26$). Taka hierarchia ważności motywów wskazuje, że omówiona na wstępie koncepcja berserka niezbyt trafnie opisuje dążenia uczestników gier w airsoft. Najniższą ocenę uzyskały motywy nawiązujące do realizmu wojennego. Aż 80% badanych osób twierdzi, że motyw poczucia bliskości „śmierci” jest nieistotny, a 66% graczy uważa za nieistotną możliwość poczucia się „jak zabity na wojnie”. Te ustalenia zmuszają do odrzucenia hipotezy mówiącej, że istotnym motywem uczestnictwa i zaangażowania w gry airsoft jest chęć występowania w roli berserka.

Kwestionariusz ankiety zawierał także pytanie otwarte: „Dlaczego zajmujesz się airsoft?”. Analiza wyników pokazała, że badane osoby grają w airsoft głównie z powodu swego zainteresowania historią i militariami. Częstym powodem jest także odreagowanie stresu, który przeżywają w codziennym życiu, czy chęć spotkania się ze znajomymi i poznania nowych graczy. Wiele osób wskazywało też, że grają w airsoft, ponieważ pragną poczuć ryzyko i adrenalinę.

Oto kilka interesujących odpowiedzi:

„Interesuję się militariami, survivaliem i AS jest idealnym, praktycznym uzupełnieniem, a także rozwinięciem teorii zaczerpniętej z książek, prasy i materia-

Tabela 4. Motywy graczy w airsoft

Co jest dla Ciebie ważne w airsoft?	Średnia	Odch. stand.
Przebywanie z przyjaciółmi	4,48	0,92
Ucieczka od codzienności	4,42	0,99
Mocne wrażenia i przeżycia	4,26	0,86
Utrzymywanie wysokiej sprawności fizycznej	4,10	0,99
Zmniejszenie napięcia psychicznego	4,00	1,15
Obcowanie z naturą	3,88	1,09
Zawieranie nowych znajomości	3,84	1,13
Rywalizacja, współzawodnictwo z innymi	3,57	1,25
Poznanie samego siebie	3,57	1,24
Możliwość podejmowania ryzyka	3,48	1,24
Możliwość dzielenia się z innymi swoją wiedzą, np. na temat replik	3,32	1,30
Uczestniczenie w niebezpiecznych sytuacjach	3,04	1,36
Możliwość udowodnienia innym, że jest się w czymś dobrym	2,46	1,31
Możliwość oderwania się od rodziny	2,38	1,39
„Zabijanie” innych osób	2,26	1,43
Możliwość pocucia się „jak zabity na wojnie”	2,20	1,36
Poczucie bliskości „śmierci”	1,77	1,29
Średnia dla skali	3,35	1,19

Objaśnienia: 5 – bardzo ważne, 4 – dość ważne, 3 – nie wiem, 2 – mało ważne, 1 – nieistotne.

Źródło: badania własne.

łów filmowych. Dodatkowo przedkładam aktywność fizyczną nad bierne kibicowanie sportowcom przed telewizorem”.

„Ponieważ interesuję się wojskiem, a ASG to sport, który moim zdaniem jest odzwierciedleniem »wojny« o charakterze bezpiecznym, w kręgu znajomych”.

„Kocham adrenalinę, bardzo lubię ludzi poznanych dzięki ASG i interesuję się bronią i wojskiem”.

„Zainteresowanie wojskowością i taktyką w teorii przełożyłem na praktykę. Daje mi to możliwość realizacji pasji w sposób aktywny i z pewnością znakomitej zabawy, o jaką trudno w wielu innych typach zainteresowań/hobby”.

„Potrzebuję tego. Z racji tego, że bardzo długo pracuję, nie mam za bardzo czasu na jakąkolwiek aktywność fizyczną. Spotkania na weekendowych „strzelanek” są dla mnie taką skondensowaną dawką ruchu i świeżego powietrza. A ponieważ żeby zrobić cokolwiek, muszę mieć jakiś cel, to scenariusze rozgrywane na spotkaniach są takim fajnym motywatorem do tego, żeby się ruszać. Osobną sprawą jest zainteresowanie historią i ogólnie militariami. Możliwość pobiegania z repliką daje mi taką namiastkę wojska”.

„Hobby, ruch, trening, propagowanie pewnego stylu życia (outdoor, survival, orienteering, współpraca zespołowa, ale też i samodzielne radzenie sobie w trudnych sytuacjach, no i dobra zabawa)... a tak na serio – coś trzeba robić poza pracą, bo inaczej człowiek zwariuje ;)”.

„Jest to fajna odskocznia od codzienności, możliwość przebywania na świeżym powietrzu oraz bardzo dobra lekcja uczestnictwa, fair play. Dodatkowo na własnej skórze można poczuć wydarzenia z filmów czy gier. Dzięki zróżnicowaniu rozgrywek: od krótkich i dynamicznych, poprzez zakrojone na szeroką skalę symulacje działań wojskowych, kończąc na samotnym penetrowaniu anomalii na terenie opanowanym przez mutanty, każdy znajdzie coś dla siebie i zawsze spróbuje czegoś nowego”.

„Jest to świetna rozrywka. Wysiłek fizyczny, świetni ludzie, współpraca z innymi, cele do realizacji, rywalizacja i to wszystko z wojaczką w tle... coś pięknego”.

„Odreagowuję stres zawodowy. Karmię swoje mordercze zapędy. Zażywam świeżego powietrza. Realizuję potrzebę ruchu innego niż podczas seksu”.

Poziom zaangażowania a motywacy graczy airsoft. Analiza regresji wielokrotnej poziomu zaangażowania graczy w stosunku do motywów wykazała, że

Tabela 5. Wyniki analizy regresji wielokrotnej poziomu zaangażowania w stosunku do motywów

Motywy graczy	β	Błąd stand.	t	p
Możliwość udowodnienia innym, że jest się w czymś dobrym	0,104	0,067	1,556	ni.
Możliwość podejmowania ryzyka	0,182	0,089	2,046	0,043
Rywalizacja, współzawodnictwo z innymi	0,024	0,075	0,328	ni.
Ucieczka od codzienności	0,185	0,095	1,949	ni.
Możliwość poczucia się „jak zabity na wojnie”	0,091	0,072	1,271	ni.
Przebywanie z przyjaciółmi	-0,281	0,119	-2,345	0,021
Możliwość dzielenia się z innymi swoją wiedzą, np. na temat replik	0,184	0,073	2,519	0,013
Utrzymywanie wysokiej sprawności fizycznej	-0,010	0,098	-0,106	ni.
Zawieranie nowych znajomości	0,057	0,083	0,682	ni.
„Zabijanie innych” osób	-0,097	0,066	-1,461	ni.
Obcowanie z naturą	0,101	0,089	1,133	ni.
Mocne wrażenia i przeżycia	0,054	0,114	0,476	ni.
Poznawanie samego siebie	0,290	0,077	3,742	0,0003
Uczestniczenie w niebezpiecznych sytuacjach	-0,134	0,089	-1,496	ni.
Możliwość oderwania się od rodziny	-0,016	0,070	-0,238	ni.
Zmniejszenie napięcia psychicznego	0,109	0,089	1,219	ni.
Poczucie bliskości „śmierci”	0,116	0,075	1,552	ni.

Źródło: badania własne.

tylko cztery czynniki motywacji mają związek z poziomem zaangażowania w airsoft (tab. 5). Są to: chęć poznawania samego siebie, który ma najsilniejszy wpływ na zaangażowanie ($\beta = 0,29$; $p = 0,0003$), możliwość dzielenia się z innymi swoją wiedzą ($\beta = 0,184$; $p = 0,013$) oraz możliwość podejmowania ryzyka ($\beta = 0,182$; $p = 0,043$). Istotny związek z zaangażowaniem ma także czynnik przebywania z przyjaciółmi ($\beta = -0,280$; $p = 0,021$), jednakże ujemny znak współczynnika β wskazuje na zależność. Można to zinterpretować w następujący sposób: osoby, które przychodzą na spotkania ASG w celu spotkania się z przyjaciółmi, w niewielki sposób angażują się w grę, gdyż ważniejsze dla nich jest spotkanie niż sama gra. Równie dobrze mogłyby spotykać się przy innych okazjach lub imprezach innego typu.

5. Podsumowanie

Celem badań było określenie uwarunkowań zaangażowania w plenerowe gry rekreacyjne typu airsoft. Badania przeprowadzono za pomocą sondażu internetowego wśród 100 osób zajmujących się graniem w airsoft. W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że poziom zaangażowania graczy airsoft jest stosunkowo wysoki i dla większości graczy stanowi najważniejszą formę aktywności rekreacyjnej. Gracze najczęściej uczestniczą w indywidualnie organizowanych grach na niewielką skalę, a na miejsca spotkań wybierają miejsca mało uczęszczane i ruiny budynków.

Głównymi motywami osób grających w airsoft są: chęć przebywania z przyjaciółmi, ucieczka od codzienności oraz chęć doznania mocnych wrażeń i przeżyć. Nie udało się potwierdzić hipotezy o istotnym znaczeniu roli berserka – motyw związany z poczuciem bliskości „śmierci” uzyskał najniższą ocenę i nie wykazał związku z zaangażowaniem w airsoft.

Najsilniejszy związek z zaangażowaniem stwierdzono dla motywów: poznanie samego siebie, dzielenie się wiedzą z innymi i możliwość podejmowania ryzyka. Motywy te powinny być wykorzystywane w marketingu firm organizujących gry airsoft. Także czwarty z motywów, który, choć ujemny, ma związek z zaangażowaniem (przebywanie z przyjaciółmi), powinien być ważnym elementem działań marketingowych w dziedzinie airsoft.

Stwierdzone w badaniach zależności pozwalają na sformułowanie zaleceń dotyczących organizacji gier airsoft:

1. Korzystne jest organizowanie spotkań i zlotów na terenie mniejszych miejscowości, opuszczonych budynków lub zakładów przemysłowych, a także spotkań terenowych połączonych z survivaliem.

2. Organizowanie spotkań wyjazdowych w celu poznania nowych ludzi i nowego środowiska gry.

3. Wykorzystanie urządzeń rozszerzających rzeczywistość (*augmented reality*) takich jak Google Glass, w celu poszerzenia postrzeganej w trakcie gry rzeczywistości i symulowania warunków pola walki zbliżonych do rzeczywistości.

Ponieważ w powyższych badaniach tylko w przypadku czterech motywów udało się stwierdzić związek z poziomem zaangażowania, w przyszłych badaniach należałoby uwzględnić także inne motywy, takie jak wzrost statusu, wzajemne docenienie, dbałość o wspólnotę i budowanie związków w grupie w celu lepszego zdiagnozowania rzeczywistych celów angażowania się w tę aktywność rekreacyjną.

Literatura

- Colman A. M. (2009), *Słownik psychologii*, Warszawa: WN PWN.
- Freud Z. (1955), *Standard Edition of the Complete Psychological Works*, t. XXIII, London: Hogarth Press.
- Gilewicz Z. (1964), *Teoria wychowania fizycznego*, Warszawa: Sport i Turystyka.
- Hanemaayer A. (2011), *Game Death: Fantasy and Mastery in Scenario Paintball*, w: T. Connolly (red.), *Spectacular Death: Interdisciplinary Perspectives on Mortality and (Un)Representability*, Bristol – Chicago: Intellect.
- Kowalska-Sendek M. (2009), Dla dużych chłopców, *Polska Zbrojna*, nr 639(16): 63-64.
- Król-Zielińska M., Bronikowski M. (2008), Zabawy i gry ruchowe, w: M. Bronikowski (red.), *Metodyka wychowania fizycznego w reformowanej szkole*, cz. I, Poznań: eMP.
- Manfredo J.M., Driver B.L., Tarrant M.A. (1987), Measuring Leisure Motivation: A Meta-Analysis of the Recreation Experience Preference Scales, *Journal of Leisure Research*, nr 29(1): 189-213.
- Mead G.H. (1934), *Mind Self and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*, Chicago: University of Chicago Press.
- Measuring the Velocity and Kinetic Energy of Airsoft BBs using a Ballistic Pendulum* (2014) <http://tuhsphysics.ttsd.k12.or.us/Research/IB11/FletCrosCavaComp/index.htm> [10.03.2014].
- Nowa encyklopedia powszechna a-z* (2003), Kraków: Zielona Sowa.
- Okoń W. (1992), *Słownik pedagogiczny*, Warszawa: WN PWN.
- Reber A.S., Reber E.S. (2005), *Słownik psychologii*, Warszawa: Scholar.
- Rothschild M.L. (1984), Perspectives on Involvement: current Problems and Future Directions, *Advanced Consumer Research*, nr 11: 216-217.
- Starzycki M. (2008), Airsoft zwany ASG, *Strzał*, nr 62(6): 60-62.
- The Game of Airsoft Essay* (2014), www.antiessays.com/free-essays/318186.html [9.03.2014].
- Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji, Dz.U. z 2012 r., poz. 576.

Determinants of recreational activity – through the example of ASG players (airsoft gun)

Abstract. An *airsoft gun* (ASG) is a faithful replica of a firearm, as well as, a team game based on the reconstruction of war and the struggle involving the replicas of such weapons. The aim of this study was to determine the conditions of involvement in outdoor recreational airsoft games. The main research problem was the following question: what determines the level of involvement of the airsoft players? The hypothesis formulated in the research process was that an important motive for participation and involvement in the airsoft game is the desire to act like a berserk. The result of the survey conducted on a sample of 100 ASG players stated that the level of their involvement in airsoft is relatively high and, for most of them, it is the most important form of recreational activity. Players mostly participate in individually organized games on a small scale and prefer meeting places that are less frequented and happen to be ruins of buildings. The main motives of the players are: the desire to be with friends, an escape from everyday life, and the desire to experience the survival of the fittest. The results have forced the authors to reject their hypothesis as the motives associated with a sense of the nearness of death received the lowest rank, and did not show a connection with an involvement in airsoft.

Keywords: ASG, airsoft gun, involvement, motives, berserk

MICHAŁ FARYŚ*

Wykorzystanie wybranych walorów przyrodniczych w Parku Narodowym Iguazú do uprawiania turystyki przygodowej

Streszczenie. Uwarunkowania środowiska przyrodniczego Argentyny sprzyjają rozwojowi turystyki przygodowej. Stanowi ona istotny element gospodarki tego kraju. Wyjątkowe walory przyrodnicze, jakimi wyróżnia się najchętniej odwiedzany w Argentynie Park Narodowy Iguazú, są wykorzystywane przez wiele współczesnych form ruchu turystycznego zaliczanych do turystyki przygodowej. Aktywności w ramach tej turystyki cechują się stosunkowo dużą dostępnością i są powszechnie podejmowane. Działalność turystyczna na obszarze chronionym, jakim jest park narodowy, w różny sposób oddziałuje na wybrane komponenty środowiska. W artykule dokonano analizy oferty turystycznej umożliwiającej uprawianie różnych form turystyki przygodowej na obszarze Parku Narodowego Iguazú oraz podjęto próbę oceny potencjalnego oddziaływania turystyki przygodowej na walory przyrodnicze objęte szczególną ochroną.

Słowa kluczowe: turystyka przygodowa, Park Narodowy Iguazú, oferta turystyczna, oddziaływanie na środowisko

1. Wprowadzenie

Turystyka jest jednym z najszybciej rozwijających się sektorów gospodarki na świecie, a turystyka przygodowa wiodzie prym wśród licznych kategorii turystyki (UNWTO 2015). Coraz częściej państwa, bez względu na poziom rozwoju gospodarczego, uznają rozwój turystyki przygodowej za działanie istotne nie tylko w wymiarze ekonomicznym, ale także promujące walory kulturowe i przyrodnicze danego kraju. W tym sensie turystyka jest ważnym elementem gospodarki Argentyny. Bezpośredni udział tego sektora w PKB w 2014 r. wyniósł 22,6 mld dol.,

---

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, e-mail: mafarys@amu.edu.pl, tel. 61 929 62 61.

co plasuje Argentynę na drugim miejscu na kontynencie, po Brazylii (World Travel & Tourism Council 2015: 7). Niestety brakuje danych dotyczących wpływów do budżetu państwa generowanych przez turystykę przygodową. Muszą być one jednak znaczne, gdyż wśród turystów zagranicznych uzasadniających swoją podróż do Argentyny ten rodzaj wypoczynku wybierany był jako drugi, zaraz po tangu. Warunki do uprawiania turystyki przygodowej w Argentynie są bardzo dobre. Świadczy o tym fakt, że kraj ten znajduje się na liście dziesięciu miejsc podróży przygodowych najchętniej wybieranych na świecie przez studentów (UNWTO 2014: 25). Park Narodowy Iguazú (PNI) nazywany jest natomiast klejnotem w koronie atrakcji turystycznych Argentyny. Jest to najchętniej odwiedzany park narodowy w tym kraju, o czym świadczą statystyki. W 2014 r. liczba odwiedzających go turystów wyniosła 1,2 mln, a w 2015 r. nastąpił jej wzrost o 20 p.p. Jeśli prognozy się sprawdzą, dotychczasowy rekord z 2012 r. zostanie pobity o kolejne 2 p.p.¹ Liczby te świadczą o ogromnym zainteresowaniu tym obszarem jako miejscem turystycznym.

Celem artykułu jest analiza oferty turystycznej Parku Narodowego Iguazú umożliwiającej uprawianie różnych form turystyki przygodowej na badanym obszarze. Uwzględniono w niej przede wszystkim oferty biur podróży zawierające produkty dla turystów zainteresowanych uprawianiem turystyki przygodowej. Podjęto także próbę oceny potencjalnego oddziaływania turystyki przygodowej na walory przyrodnicze objęte szczególną ochroną w ramach parku narodowego. Do realizacji tego celu posłużyła metoda SWOT oraz analiza danych statystycznych dotyczących ruchu turystycznego na terenie parku i preferencji turystów. Materiał do analiz i badań z terenu parku został zebrany w ciągu sześciu pobytów w latach 2006-2012. Uzupełniono go o kwerendę literatury oraz obserwację uczestniczącą, a także o doświadczenia autora zdobyte w trakcie pięcioletniego pobytu w Argentynie i metodę ekspercką. Wykorzystano także statystyki PNI oraz argentyńskiego urzędu statystycznego INDEC.

2. Zakres pojęciowy

Do tej pory nie powstała jednoznaczna definicja turystyki przygodowej w literaturze UNWTO, choć przyjmuje się za Adventure Travel Trade Association (ATTA), że każda podróż krajowa lub zagraniczna może być definiowana jako „turystyka przygodowa” jeśli składa się z co najmniej dwóch z trzech elementów: 1) interakcji z naturą, 2) wymiany kulturowej, 3) programu aktywności ruchowej, takiej jak wspinaczka, kajakerstwo, rafting, nurkowanie, kite-surfing. Chociaż definicja

¹ Telam, www.telam.com.ar/notas/201512/131050-record-historico-visitantes-parque-nacional-iguazu.html [23.12.2015].

turystyki przygodowej wymaga tylko dwóch z tych składników, to wycieczki zawierające wszystkie trzy elementy zapewniają turystom najpełniejsze doświadczenie podróży przygodowej, np. wycieczka nad wodospady Iguazú gwarantuje wysiłek fizyczny, kontakt ze środowiskiem przyrodniczym (wodospady), a interakcje z ludnością tubylczą (Indianami) pozwalają na zanurzenie w kulturze. Jak każda kategoria turystyki, także turystyka przygodowa, zgodnie z definicją WTO, powinna być aktywnością podejmowaną na wyjazdach połączonych z co najmniej jednym noclegiem. Zazwyczaj są to podróże w tereny odległe, egzotyczne i trudno dostępne, a motywacją do ich odbycia jest chęć przeżycia wyjątkowej przygody.

W definicji zaproponowanej przez Ralfa Buckleya pojawia się też element korzystania ze sprzętu sportowego. Są to „komercyjne, zorganizowane wyprawy z przewodnikiem, podczas których główną atrakcją stanowi aktywność na otwartej przestrzeni, silnie uzależniona od naturalnych warunków terenowych, generalnie wymagająca sportowego lub podobnego sprzętu i dostarczająca emocji uczestnikom wyprawy” (Buckley 2006: 10). Rozumienie turystyki przygodowej jako kategorii powszechnej i ogólnie dostępnej proponuje Marek Nowacki. Za jej cechy charakterystyczne uznaje: podwyższony poziom ryzyka (fizycznego lub społecznego), niepewność rezultatów, wyzwanie, oczekiwanie nagrody wewnętrznej, nowość, stymulację, ucieczkę, eksplorację i kontrastujące emocje (Nowacki 2011: 287). Zdaniem autora cechą odróżniającą turystykę przygodową od tradycyjnej turystyki kwalifikowanej jest brak konieczności specjalistycznego przygotowania, umiejętności i posiadania sprzętu. Warto dodać, że tego typu wyjazdy są w zdecydowanej większości organizowane przez profesjonalnych touroperatorów.

3. Obszar badań

Obszarem badań jest Park Narodowy Iguazú (Parque Nacional Iguazú) stanowiący najchętniej odwiedzaną atrakcję turystyczną Argentyny i drugą Brazylii, po Rio de Janeiro (MTur, 2014). Główny walor parku – wodospady Iguazú – znajdują się na liście siedmiu cudów świata. O wyjątkowości tego miejsca decydują przede wszystkim wybitne walory środowiska przyrodniczego, ale również elementy kulturowe. Wodospady zlokalizowane są w centralnej części Ameryki Południowej na rzece Iguazú (arg.) / Iguazu (br.), stanowiącej naturalną granicę między Argentyną i Brazylią. Położone są na styku trzech granic państwowych: Argentyny, Paragwaju i Brazylii (tzw. Triple Frontera). Obszar wodospadów chroniony jest prawnie jako parki narodowe utworzone po stronie brazylijskiej (Parque Nacional do Iguazu) oraz na terytorium Argentyny (Parque Nacional Iguazú). Miasto Puerto Iguazú na terenie Argentyny stanowi centrum wsparcia

turystów odwiedzających parki, a jednocześnie jest bazą turystyczną dla produktu turystycznego – wodospadów Iguazú (Faryś i Kijowska 2015: 35).

4. Wybrane walory przyrodnicze wykorzystywane w turystyce przygodowej

Rzeka Iguazu/Iguazú wypływa z Serra do Mar (wschodnie wybrzeże Brazylii), na południe od São Paulo, w pobliżu Kurytyby i płynie w głąb lądu, na zachód, ok. 1275 km (IAP 2010). Dorzecze zajmuje powierzchnię 72 637,5 km², z czego tylko ok. 1837,5 km² przypada na terytorium Argentyny (Maack 1981: 30). Przez Wyżynę Brazylijską rzeka silnie meandruje wzbogacona wodami dopływów. Podczas swojego biegu, jeszcze przed wodospadami Iguazú, opada po blisko 70 progach skalnych rozbijających jej nurt. Największy z wodospadów, Ñacunday, ma wysokość 40 m. Następnie na 889. km rzeki na progu skalnym tworzą się wodospady, będące największą atrakcją tego obszaru (teren parków). Dzieje się to w miejscu, w którym rzeka dociera do skraju bazaltowego płaskowyżu Planalto Meridional, w pobliżu ujścia do rzeki Parany. Rzeka przed wodospadami ma ok. 1,2 km szerokości, następnie zwęża się do 65-100 m i tworzy kanion. Kaskada wodospadu to półkolista półka skalna o długości ok. 2700 m (Maack 1981). W 80% wodospady znajdują się na terytorium Argentyny, natomiast pozostałe 20% na obszarze Brazylii (800 m po stronie brazylijskiej i 1900 m po stronie argentyńskiej). Wodospady spadają z wysokości 192 m n.p.m.; ich wysokość względna wynosi ok. 70-80 m, a szerokość – 2,7 km. Wodospady składają się z 275 odrębnych progów skalnych. Średni przepływ wody wynosi 1746 m³/s (max. 13 000 m³/s, a min. 200 m³/s). Szum spadającej wody słyszany jest w promieniu 20 km. Na obszarze parków występuje 19 głównych wodospadów: 5 po stronie Brazylii: Floriano, Deodoro, Benjamin Constant, Santa Maria i União, a 14 na terytorium Argentyny: Floriano, Deodoro, Benjamín Constant, Unión, Escondido, Mitre, Belgrano, Rivadavia, Dos Mosqueteros, Tres Mosqueteros, San Martín, Adán y Eva, Bozzetti, Ramírez, Chico, Dos Hermanos, Alvar Nuñez, Lanusse, Peñón, Mbigua, Alférez, Bernabé Méndez oraz największy z nich – Garganta del Diablo (Diabelska Gardziel).

Ważnym walorem przyrodniczym wpływającym na uprawiane formy turystyki jest klimat. Według klasyfikacji Köppena jest to Cfa, klimat wilgotny, subtropikalny, łagodny, bez pory suchej i z gorącym latem (Pidwirny 2011). Wilgotność waha się między 70% a 90%. Ponadto klimat charakteryzuje się obfitymi opadami deszczu, których średnia roczna wynosi ponad 1700 mm. Dwie pory wzmożonych opadów występują wiosną, do października i na początku lata (grudzień-styczeń). Średnie temperatury z przedziału 20-30°C są w ciągu całego roku,

latem zaś wzrastają do 37°C. Zimą notuje się spadki do 5°C. Przymrozki poranne pojawiają się w lipcu i sierpniu. Nad brzegami rzek występują mgły i zamglenia (zima). Na obszarze parków nie ma silnych wiatrów (SMN 2014), a w najbliższym sąsiedztwie wodospadów panuje specyficzny mikroklimat o bardzo dużej wilgotności, ok. 80-90%, zapewniającej wzrost bujnej roślinności.

O atrakcyjności parku decyduje także jego roślinność. Większość obszaru porastają gatunki charakterystyczne dla strefy przejściowej pomiędzy wilgotnymi lasami araukariowymi *Araucaria Moist Forest*, lasem przejściowym *Semi-deciduous Seasonal Forest* i lasem atlantyckim *Atlantic Forest* (*selvaparanaense* – Brazylia, *selvamisionera* – Argentyna). Granica między tymi typami formacji roślinnych nie jest wyraźna, jej przebieg uzależniony jest od szerokości geograficznej i wysokości nad poziomem morza. Generalnie poniżej 400 m n.p.m. występuje *Semi-deciduous Seasonal Forest*, a powyżej tej wysokości – zbiorowiska charakterystyczne dla *Araucaria Moist Forests* (Olson i Dinerstein 2001: 936).

Ponieważ większość obszaru parku znajduje się na wysokości pomiędzy 300 a 500 m n.p.m., trudne jest ustalenie jednoznacznych granic występowania typów lasu. Można zatem uznać, że mamy do czynienia z geosystemem przejściowym obejmującym obszar parku i jego otoczenie.

Dominująca na terenie parku *selva* – wiecznie zielony las subtropikalny – charakteryzuje się piętrowym układem roślinności: najwyższe piętro tworzą „wyłaniające się” gigantyczne drzewa dochodzące do 30-40 m wysokości. Na pniach dużych drzew i krzewów niższych pięter rosną epifity, np. różnobarwne storczyki, stanowiące specyfikę omawianej formacji roślinnej (Ziller 1999: 68). W otaczającym wodospady subtropikalnym lesie występuje ponad 2000 gatunków roślin naczyniowych; żyje tu także wielu przedstawicieli fauny, w tym typowe dla tego regionu tapiry, gigantyczne mrówkojady, małpy, oceloty, jaguary i kajmany. Sklasyfikowano tu 45 gatunków ssaków, 12 płazów, 41 węży, 8 jaszczurek i 18 ryb, ponad 400 gatunków ptaków i 257 gatunków motyli (Estatístico Do Brasil 1992, 1995).

Tak znaczna bioróżnorodność tego obszaru zdecydowała o utworzeniu parków narodowych. Parque Nacional Iguazú po stronie argentyńskiej został powołany – mimo wcześniejszych starań – dopiero 9 października 1934 r. W 1984 r. został zaś wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

5. Charakterystyka wybranych produktów turystyki przygodowej

Przez Park Narodowy Iguazú prowadzą główne szlaki turystyczne: dolny i górny, przy których zlokalizowane są punkty widokowe i tablice informacyjne. Przy nich rozpoczynają się fakultatywne wycieczki prowadzące turystów po dodatkowych

atrakcjach terenu. Ścieżki są dobrze wytyczone i oznakowane, czasami prowadzące po specjalnie skonstruowanych podestach metalowych, nad powierzchnią, tak by nie niszczyć endemicznych zbiorowisk roślinnych. Takie zorganizowanie szlaków spełnia dwie funkcje: ułatwia dotarcie do punktów widokowych oraz zapobiega degradacji obszarów położonych bezpośrednio przy szlaku (Faryś i Kijowska 2015: 36). Szlak górny (*Circuito superior*) ma ok. 840 m długości, wiedzie obok wodospadów: Dos Hermanas, Bossetti, Chico, Ramírez y San Martín i prowadzi do wodospadu Mbiguá. Na trasie są liczne punkty widokowe, balkony i tarasy.

Częścią szlaku górnego jest droga do Garganta del Diablo – szlak najczęściej odwiedzany, prowadzący do największej atrakcji parku – wodospadu stanowiącego granicę między Argentyną i Brazylią. Szlak ma długość 1289 m i wiedzie m.in. obok wodospadów San Martín i Cañadón de la Garganta del Diablo. Tu też zlokalizowana jest przystań, gdzie można rozpocząć spływ łodziami po rzece Iguazú.

Szlak dolny (*Circuito inferior*), którym można dotrzeć do wyspy San Martín, ma długość 2500 m. Wiedzie wśród licznych wodospadów, dlatego też wzdłuż szlaku zlokalizowane są tarasy widokowe. Szlak składa się z wielu odcinków znajdujących się na różnych wysokościach, toteż do pokonania na nim jest wiele schodów. Trasy te ze względu na walory krajobrazowe wykorzystywane są także do turystyki przygodowej, głównie obserwacji przyrody, pieszych wędrówek i ekoturystyki.

Oprócz opisanych szlaków umożliwiających uprawianie turystyki przygodowej lekkiej (*soft*)², cechujących się powszechną dostępnością i niskim stopniem trudności, istnieje bogata oferta dla turysty przygodowego. Ofertę z tego zakresu zestawiono w formie tabelarycznej, gdzie uwzględniono popularność poszczególnych produktów turystycznych oraz dominującą formę aktywności fizycznej.

Na podstawie tabeli 1 można stwierdzić, że najchętniej wybierane u touroperatorów są atrakcje związane z walorami wodnymi PNI, stanowiącymi o wyjątkowości tego miejsca. Turyści mogą zdecydować się także na wizytę w społeczności Indian Guaraní, podjąć naukę ich języka (kontakt z kulturą), udać się na safari fotograficzne do dżungli, przejażdżkę konną czy wyprawę na rowerach górskich. Mogą obejrzeć wodospady nocą podczas pełni księżyca, a także podjąć trekking. W bliskim sąsiedztwie PNI istnieją możliwości uprawiania turystyki przygodowej twardej np. różnego rodzaju wspinaczki: *top ropeclimbing* (asekuracja na wędkę), *rappelling* itp.

Najczęściej wybraną przez odwiedzających park wycieczką jest „Wielka Przygoda” (Gran Aventura)³. Jej program został tak opracowany, by połączyć najważniejsze walory Parku Narodowego Iguazú: dżunglę i wodospady. Turyści po

² Zgodnie z klasyfikacją The Adventure Travel Trade Association: lekka (*soft*) i ostra (*hard*).

³ Według informacji z Ministerstwa Turystyki prowincji Misiones i agencji Iguazú Jungle.

Tabela 1. Produkty turystyki przygodowej oparte na walorach przyrodniczych PNI

Nazwa produktu*	Popularność**	Dominujący walor przyrodniczy	Dominująca forma turystyki przygodowej	Typ uprawianej turystyki
Wielka Przygoda	duża	wodospady, rzeka	safari, rafting	lekka
W świetle księżycy	duża	wodospady	wędrówka piesza, konna	lekka
Tylko dla odważnych	średnia	wodospady, rzeka	rafting	ostra
Luksusowy prysznic	średnia	wodospady, rzeka	rafting	ostra
Szlak ekologiczny	duża	rzeka, fauna, flora	kajakarstwo	lekka
Safari w dżungli	średnia	fauna, flora, rzeźba terenu	safari, obserwacja dzikiej przyrody	lekka
Szlak Macuco i wodospad Arrechea	średnia	fauna, flora	trekking, obserwacja dzikiej przyrody	lekka
Szlak Yacaratiá	średnia	fauna, flora	obserwacja dzikiej przyrody, ekoturystyka	lekka
Safari fotograficzne	mała	fauna, flora	safari, obserwacja dzikiej przyrody, ekoturystyka	lekka
kolarstwo górskie	mała	rzeźba terenu, fauna, flora	kolarstwo	ostra
Jazda konna przez dżunglę	mała	rzeźba terenu, fauna, flora	jeździectwo	lekka
Dżungla Iguazú	mała	wodospady, rzeka, flora, topoklimat	trekking, wet rappelling, canopying	ostra
Wędkarstwo	mała	fauna, rzeka	wędkarstwo	lekka
Wioska indiańska	mała	inny (kulturowy)	poznawcza	lekka/inna

* Nazwy oryginalne: La gran Aventura, A la luz de la luna, Aventura náutica, Ducha de lujo, Paseo ecológico, Safaris por la Selva, Sendero Macuco y salto Arrechea, Sendero Yacaratiá, Safari fotográfico, Desafío Parque Nacional, Cabalgatas por la selva, La gran aventura de Iguazú Jungle Explorer, Pesca deportiva, Aldea Aborigen Guarani (w tabeli tłumaczenie własne).

** Popularność mierzono liczbą sprzedanych imprez w miesiącu: duża < 10 tys. klientów miesięcznie średnia 5-10 tys. klientów miesięcznie, > 5 tys. klientów miesięcznie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych i danych statystycznych.

przejściu kilkuset metrów wsiadają do samochodów terenowych i przejeżdżają przez dżunglę szlakiem Yacaratiá (ok. 5 km) do Puerto Macuco, po drodze zapoznają się z najważniejszymi informacjami o parku narodowym, o osobliwościach jego flory i fauny oraz poznają dziedzictwo kulturowe. Następnie schodzą w dolinę rzeki Iguazú, gdzie są okrętowani na łodzie, wyposażeni w kapoki oraz specjalne worki służące zabezpieczeniu rzeczy osobistych przed zamoczeniem. Podróż łodzią odbywa się na odcinku 6 km w górę rzeki. Po drodze przepływa się w pobliżu wodospadów Tres Mosqueteros, obserwuje się grupy wodospadów zarówno po stronie brazylijskiej i argentyńskiej. Największa atrakcja PNI, Garganta del Diablo, wieńczy podróż. Następnie wzrasta poziom adrenaliny, bowiem

turyści podpływają pod wodospad San Martín, drugi pod względem wielkości, gdzie doświadczają siły wodospadu i w sekundzie ulegają przemoczeniu. Na nadbrzeżu w sąsiedztwie wyspy San Martín wycieczka się kończy. Turyści, wędrując schodami pod górę, docierają do szlaku dolnego i mogą włączyć się w sieć ogólnodostępnych szlaków pieszych. Czas realizacji programu Gran Aventura to 1 godz. 45 min (fot. 1). Oferta jest przeznaczona dla osób powyżej 12. roku życia o ogólnie dobrym stanie zdrowia. Nie wymaga specjalnego przygotowania, jedyna trudność do podejście pod górę ok. 150 m.

Niektóre wycieczki przygodowe łączą wizytę w parku z dodatkowymi atrakcjami i przygodami, które można realizować w bliskim sąsiedztwie. Zdarza się, że turysta w krótkim czasie wraz z realizacją trasy turystycznej zmienia topoklimat. W czasie uczestnictwa w wyprawie „Dżungla Iguazú” turysta rozpoczyna trasę nad pionowymi brzegami rzeki Paraná, ok. 10 km od PNI, gdzie jest mała wilgotność powietrza, temperatury są niższe niż w PNI i jest większa przejrzystość powietrza. Turyści podróżują na początku samochodami terenowymi, następnie udają się na trekking, podczas którego poznają osobliwości florystyczne. Zapoznają się z piętrami roślinnymi dżungli (puchowce, cedry, orchidee, pnącza, liany, paprocie gigantycznych rozmiarów itp.) oraz zwracają uwagę na zachowanie

Fot. 1. W trakcie wyprawy Gran Aventura (fot. M. Faryś)

zasad zrównoważonego rozwoju. Podczas wędrówki zapoznają się z krajobrazem dźwiękowym dzungli, na który składają się głównie odgłosy lokalnego ptactwa.

Po trekkingu turyści mają możliwość wspięcia się po sznurowej drabinie na wysokość ponad 30 m ponad wierzchołki drzew, gdzie ze zbudowanej platformy mogą podziwiać wspaniałą panoramę PNI. Wyposażeni w specjalny sprzęt asekurujący turyści przejeżdżają tyrolką na linie do następnego drzewa. Daje to niezapomniane przeżycie przemieszczania się po wierzchołkach drzew dzungli. Emocje są potęgowane przez kontakt z wodą, gdy turyści po zjedzie przechodzą pod wodospad. Woda spada tam pośród drzew z wysokości 35 m. Następnie uczestnicy schodzą w dolinę rzeki i mogą poczuć na swoim ciele spadającą wodę. Czas trwania całej wyprawy wynosi ok. 5-6 godzin.

Zwiedzanie pieszo lub konno największego wodospadu PNI Garganta del Diablo w nocy podczas pełni księżyca oferuje program „W świetle księżyca”. Turyści mogą obserwować tworzącą się w unoszącej się nad wodospadem mgłą tęczę. To unikatowe zjawisko stanowi niezwykle przeżycie. Również podróż nocą pociągiem, przez ok. 20 min, gwarantuje wiele wrażeń: słysząc odgłosy zwierzyny leśnej, a znane atrakcje PNI można obejrzeć dosłownie w innym świetle. Możliwość obserwacji nocnego życia fauny parku jest w tym programie czymś wyjątkowym. Ze względu na ochronę przyrody wycieczki mają ograniczoną liczbę uczestników, a czas pobytu na terenie parku sprowadza się do kilometrowej przechadzki do wodospadu i dojazdu pociągiem. Spektakl, który mogą obserwować biorące udział w programie osoby zainteresowane taką turystyką, pozostawia niezatarte wrażenia.

Wśród największych wyzwań dla miłośników turystyki przygodowej znajdują się przejażdżki wodne pontonami z wiosłami lub łodziami wiosłowymi. Są to wycieczki „Tylko dla odważnych”, wytyczone na odcinku 5 km wzdłuż dolnego odcinka rzeki Iguazú. Podróż trwa 1,5 godziny, rozpoczyna się w miejscu, gdzie nurt wody nie jest zbyt szybki, ale po kilku minutach zmienia się gwałtownie w rwący. Wielu turystów ma tu swój „chrzest w wodospadach”, moknąc pod spadającymi masami wody. Po osiągnięciu rzeki Iguazú Superior tempo przygody i emocje opadają, a kolejne etapy trasy są spokojniejsze. Z łodzi można podziwiać osobliwości florystyczne oraz ptactwo i motyle. Wycieczka kończy się oglądaniem panoramy wodospadu Garganta del Diablo.

Inną potencjalnie interesującą dla turysty przygodowego ofertą może być „Luksusowy prysznic”. To wycieczka wodna, trwająca ok. 15 min, która daje możliwość doświadczenia bliskości ogromnych mas wodnych, obejrzenia wielu jednoczesnych tęczy tworzących się z rozbryzgującej wody wodospadów oraz doświadczenia niesamowitego huku spadających tysięcy metrów sześciennych wody. Unikalnym przeżyciem jest również „chrzest” w chłodnych, połyskujących strugach rzeki. Ochłonać z wrażeń i uspokoić emocje, a przede wszystkim wysuszyć się można na plaży na wyspie San Martin.

PNI oferuje także zwiedzanie parku szlakiem ekologicznym. Turyści na miejsce rozpoczęcia wycieczki mogą dotrzeć „ekologicznym pociągiem”. Przejazd 7 km zajmuje ok. 20 min. i wiedzie przez tereny leśne oraz dolinę rzeki Iguazú. Następnie turyści pokonują ok. 3 km rzeką Iguazú w dół jej biegu, gdzie nurt jest słabszy, a siła erozyjna rzeki mniejsza. Ponad powierzchnię wody wystają bazaltowe bloki skalne, tworząc wyspy. Miejsca te są ostoją zwierząt. Już chwilę po rozpoczęciu spływu turyści zapominają o zgiełku i tłumach turystów w parku. Mogą swobodnie oddać się kontemplacji przyrody. Wycieczka pozwala na bezpośredni i niepowtarzalny kontakt z naturą w ciszy, przerywanej jedynie odgłosami owadów, płazów i ptaków. Wyprawa odbywa się nad wodospadami, a rola przewodnika polega także na utrzymaniu łódki w wolnym nurcie rzeki i niedostaniu się do silnego, wiodącego na główne wodospady.

Aktywny program „Safari w dżungli” przygotowany jest na obszarze parku poza wodospadami. Pozwala turystom poznać inne elementy turystyki przygodowej w PNI. Trasa safari wiedzie wzdłuż szlaku Yacaratiá Grande. Jest to dukt zamknięty dla indywidualnych turystów, którzy nie mają możliwości penetracji parku poza wyznaczonymi ścieżkami (celem jest zminimalizowanie negatywnych wpływów na środowisko przyrodnicze). „Safari w dżungli” jest nastawione na zapewnienie kontaktu z czystą naturą. Yacaratiá ma charakterystyczny dla tej strefy geograficznej kolor czerwony (tzw. *tierra colorada*). Następnie wiedzie po obszarze leśnym (*selva misionera*), gdzie występuje ponad 2 tys. gatunków roślin, które zajmują prawie całą przestrzeń między glebą a szczytami najwyższych drzew, połączonymi ze sobą płataniną lian i epifitów. Turyści mogą podziwiać gatunki drzew charakterystyczne dla pierwotnej dżungli parańskiej. Świat zwierząt znany z książek przyrodniczych i przygodowych nabiera realnego kształtu. Na trasie uważny turysta ma okazję spotkać mrówki wszelkiego typu i wielkości, m.in. największą na świecie, długą na 3 cm tzw. mrówkę tygrysią. Dostrzeże też motyle, rajskie ptaki, a przy odrobinie szczęścia jaguary (*yaguareté*) i pumy – koto-wate uznawane za najpiękniejsze na świecie. Może również zobaczyć nieśmiałe, ale groźne krokodyle i endemiczne ssaki lądowe, takie jak tapiry czy pekari. Turysta w dżungli może ponadto poczuć charakterystyczny zapach stada pekari znaczącego swoje terytorium.

Obszar ten charakteryzuje się ogromnym bogactwem ptaków. Wśród ponad 500 gatunków są kolibry, tanagry, papugi, tukany i trogony. Z motyli na uwagę zasługuje *Hamadryas*, który ma zdolność kamuflażu (upodabnia się do kory drzew).

Innym szlakiem leśnym jest „Szlak Macuco” prowadzący do wodospadu Arrechea. Nazwa szlaku wywodzi się od ptaka z rodziny kusaczy (zbliżony wyglądem do kuropatwy, wielkości kury). Wędrówkę można odbywać w godz. 8.00-15.00, a powrót musi nastąpić przy świetle dziennym. Trasa liczy 7 km. Generalnie należy do łatwych, jedynie ostatni, 300-metrowy odcinek jest trudny. Kończy się przy wodospadzie strumienia Arrechea. Wycieczka tą trasą trwa ok. 3 godzin

i jest doskonałym programem dla uważnych miłośników fauny. Wiedzie w terenie gęsto pokrytym roślinnością, co może utrudniać obserwowanie przyrody, dlatego należy przemieszczać się ostrożnie. Na trasie spotyka się wiele gatunków ptaków i owadów oraz ślady drapieżników. Jest to naturalne terytorium małp *caí*. Zwierzęta te żyją w grupach do 20 osobników. Stanowią gatunek nadrzewny, są niespokojne i ciekawskie. Na szlaku znajdują się tablice informacyjne pomagające zrozumieć bogatą bioróżnorodność obszaru. Szlak kończy się na krawędzi kanionu rzeki Iguazú. W przeszłości geologicznej było to miejsce, gdzie znajdowały się dzisiejsze wodospady. Ze względu na erozję wsteczną cofnęły się do bieżącej lokalizacji. Aktualnie obszar ten zajęty jest przez wiele cieków, które wpadają do Iguazú, tak jak ma to miejsce w przypadku strumienia Arrechea, spadającego z wysokości 20 m.

W swojej ofercie park narodowy ma także szlak samochodowy. Trasa rozpoczyna się minibusem na drodze krajowej nr 12, która łączy się ze starą drogą krajową nr 101 biegnącą przez większą część PNI po obszarze ściśle chronionym. Przejazd ten prowadzi po obszarze, gdzie ok. 700 gatunków roślin współlistnieje w idealnej symbiozie z fauną. Rozpoczyna się 300-metrową ścieżką w głąb dżungli, przez którą następnie jedzie się ok. 23 km do naturalnego lasu palmowego.

Turysta przygodowy może też wybrać się na „Safari fotograficzne”. Wyprawa trwa 2 godziny, prowadzi w głąb dżungli. Pokonuje się ok. 30 km, obserwując ślady dzikich zwierząt, słuchając śpiewu ptaków i odgłosów lasu.

Również amatorzy wędkarstwa mogą oddawać się swej pasji podczas wyprawy do PNI. Na terenach przyległych do parku można łowić ryby z łodzi lub brzegu. Najczęściej spotkane ryby to dorada tygrysia, *pati*, *chafalote*, *surubí* (*pseudoplatystoma*), *boga* i *pirapitá*⁴. Najczęściej odwiedzanymi miejscami są rzeki Paraná i Iguazú. Najlepszy czas do połowów dorado i *surubí* to miesiące od początku września do końca marca, inne gatunki można łowić przez cały rok.

Krajobrazy Parku Narodowego Iguazú są idealne do uprawiania turystyki pieszej. Niewielkie deniwelacje terenu oraz duża bioróżnorodność sprzyjają tej formie turystyki i pozwalają odkryć dodatkowe walory przyrodnicze parku oprócz tych dostępnych na głównych szlakach.

Coraz większym zainteresowaniem turystów cieszy się oferta zwiedzania PNI na rowerach górskich. Ukształtowanie terenu (od 200 do ponad 600 m n.p.m.) decyduje o atrakcyjności tej oferty. Jest ona ograniczona do wyznaczonych dróg z dala od głównych szlaków turystycznych. Najciekawsza wydaje się oferta wycieczki obejmującej 40-kilometrowy szlak po dżungli i laterytowych bezdrożach. Podobnie zwiedzanie dżungli i parku konno jest dozwolone wyłącznie na wyznaczonych drogach, w godz. 9.00-16.00. Trwa ok. 2 godzin.

⁴ Nazwy powszechnie obowiązujące pochodzące z języka guaraní.

Przedstawiona oferta turystyczna PNI stanowi bogaty katalog programów turystyki przygodowej. Część z nich oferowana jest w pakietach, np. *pasaporte verde* (zielony paszport), na preferencyjnych warunkach finansowych. Przyjmując kryteria WTO, należy stwierdzić, że na terenie PNI dostępne są głównie aktywności z kategorii *soft*. Do kategorii *hard* należą pojedyncze propozycje, takie jak wspinaczka realizowana podczas trasy „Dżungla Iguazú” oraz rafting w ramach wyprawy „Tylko dla odważnych”. Cechą wspólną wszystkich ofert jest stosunkowo krótki czas realizacji: od 15 min do 6 godzin. Rodzi się pytanie, czy można je więc uznać za uprawianie turystyki, skoro w trakcie ich realizacji nie występuje warunek konieczny w postaci noclegu.

Analizując statystyki PNI i INDEC dotyczące długości pobytu turystów w PNI i najbliższym mieście będącym bazą noclegową i częściowo gastronomiczną⁵ dla turystów odwiedzających park, należy stwierdzić, że turyści krajowi zatrzymują się w Puerto Iguazú średnio na 2,7 dnia, a turyści zagraniczni spędzają tu 2,9 dnia. Dane te pozwalają zakwalifikować taką formę wypoczynku jako wyjazd turystyczny. Co więcej, czas trwania wypraw przygodowych umożliwi turystom pewną swobodę w konstruowaniu własnych pakietów pobytowych w parku. Jak przedstawiono wyżej, miejsca rozpoczęcia czy zakończenia fakultatywnych wypraw przygodowych są powiązane z istniejącą infrastrukturą podstawowych, masowo uczęszczanych, szlaków w PNI. Turystom szczególnie zainteresowanym wybranym rodzajem aktywności z zakresu turystyki przygodowej przedstawia się więc dodatkową, zróżnicowaną ofertę umożliwiającą realizację własnych pasji w parku i jego otulinie (zjazdy na liniach, obserwacja przyrodnicza, wspinaczka, wędkowanie). Tak skonstruowany program turystyczny parku pozwala na poznanie nie tylko atrakcji PNI, ale i jego otoczenia.

Według danych statystycznych PNI najczęściej i najchętniej wybieraną atrakcją dodatkowo płatną w parku jest program Gran Aventura. Pokonywanie kilkukilometrowego odcinka rzeki Iguazú z pełną prędkością, w piekielnym hałasie wodospadów, słowem: mocne przeżycia, które może zapewnić turystyka przygodowa, stanowią niemal obowiązkowy punkt programu turystycznego Parku Narodowego Iguazú.

Oferta turystyczna PNI jest tak skonstruowana, że cechuje się powszechnością, łatwym dostępem, mogą też w niej uczestniczyć całe rodziny. Jest doskonałą formą spędzenia wolnego czasu, zaspokaja potrzeby poznawcze, daje kontakt ze środowiskiem przyrodniczym, a jej atrakcje zapewniają przeżycie niezapomnianej przygody.

Samo dotarcie do największego wodospadu Garganta del Diablo dostarcza dużej dawki adrenaliny i stanowi przeżycie sensoryczne nie tylko ze względów

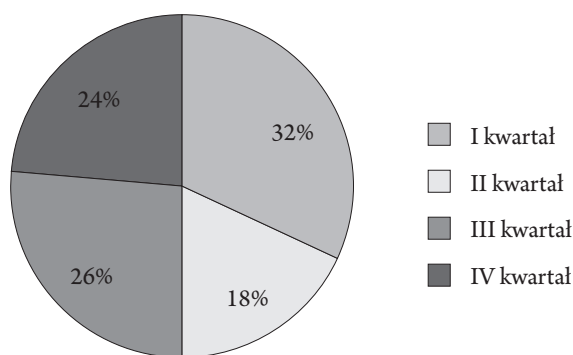
---

⁵ Na terenie parku znajduje się tylko jeden hotel, o najwyższym standardzie (5 gwiazdek), dysponujący 176 pokojami. Do bazy gastronomicznej należą trzy restauracje i cztery bary.

widokowych, ale także akustycznych. Szum spadającej wody można porównać do odgłosu pędzącego pociągu.

Analizując strukturę odwiedzających⁶, należy stwierdzić, że ponad 65% turystów stanowią Argentyńczycy, a 15% – obywatele pozostałych państw Mercosur⁷. Warto zaznaczyć, że ofertę typu *hard* znacznie częściej wybierają obcokrajowcy. O takim wyborze może także decydować ekonomiczny aspekt oferty. Turysta zagraniczny zazwyczaj świadomiej kształtuje aktywności czasu wolnego i przyjeżdża w określonym celu. Według przeprowadzonych badań Argentyńczycy traktują wizytę w PNI jako jeden z elementów wakacji spędzanych na północy, zmianę klimatu (weekendy w okresie zimowym), sposób na spędzenie wakacji wielkanoctnych (największe natężenie ruchu turystycznego w PNI – ponad 20 tys. turystów w ciągu Wielkiego Tygodnia). Jest to też obowiązkowy punkt turystyczny na mapie Argentyny. Dla wszystkich odwiedzających park wodospady stanowią nie tylko atrakcję turystyczną, ale także zapewniają doznania związane z obcowaniem z przyrodą, środowiskiem naturalnym, czyli – zgodnie z przyjętą na wstępie definicją – są miejscem realizacji turystyki przygodowej.

Wykres 1. Liczba turystów odwiedzających PNI w poszczególnych kwartałach w 2014 r. 100% = 1 188 563

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Administracji Parków Narodowych Argentyny.

Ważną cechą natężenia ruchu turystycznego na obszarze parku jest jego mała sezonowość (wykres 1). Wzmoczone wizyty turystów występują w okresie długich weekendów i w okresie wakacyjnym, choć warunki przyrodnicze nie stanowią przeszkód, by wizyty odbywały się w ciągu całego roku. Pod względem

⁶ www.telam.com.ar/notas/201512/131050-record-historico-visitantes-parque-nacional-iguazu.html [23.12.2015]. Zob. Récord histórico de visitantes al Parque Nacional Iguazú.

⁷ Wspólny Rynek Południa, utworzony w 1991 r., to ugrupowanie integracyjne Argentyny, Brazylii, Paragwaju, Urugwaju i Wenezueli o charakterze polityczno-ekonomicznym.

klimatycznym najkorzystniejszy do zwiedzania parku jest sezon zimowy (brak upałów). Jeśli chodzi o natężenie ruchu w ciągu roku, to w czasie ok. 110 dni park odwiedza 2-3 tys. turystów, a w czasie ponad 90 dni – 3-4 tys. Sporadycznie (raz w roku) występują ekstrema: do PNI przybywa poniżej 1 tys. turystów oraz ponad 10 tys. (Administración de Parques Nacionales 2014).

Na podstawie analizy literatury i badań własnych można naszkicować profil turysty zainteresowanego turystyką przygodową w PNI. Generalnie są to osoby młode, bezdzietne pary i rodzice, których dzieci nie mieszkają już w domu, turyści wykształceni, z doświadczeniem w podróżach po świecie, posiadający dochody na dobrym poziomie. Tą formą turystyki zainteresowani są także ludzie młodzi, studenci często podróżujący samodzielnie, ze względu na niechęć do podróży zorganizowanych i ograniczenia finansowe. Aktywnymi formami turystyki związanej z ekoturystyką zainteresowane są bezdzietne pary i rodzice, których dzieci nie mieszkają już w domu, a także ludzie w podeszłym wieku. Ich status społeczny jest raczej wysoki, przejawiają duże zainteresowanie środowiskiem przyrodniczym, przeważnie podróżują samotnie w celu obserwacji przyrody i wypoczynku na świeżym powietrzu, a obszary chronione są głównym czynnikiem ich wyboru destynacji (Plan de Competitividad Turistica Misiones).

6. Wybrane produkty turystyki przygodowej i ich wpływ na środowisko przyrodnicze

Przedstawiona oferta z zakresu turystyki przygodowej została poddana analizie w celu określenia jej wpływu na środowisko przyrodnicze. Ustalono potencjalne zagrożenia i siłę oddziaływania, opisano jej charakter na podstawie liczby uczestników i wskazano dominujące zagrożenia dla środowiska⁸. Ocenę wpływu wybranych produktów z zakresu turystyki przygodowej na środowisko przeprowadzono na podstawie siły ich oddziaływania na komponenty środowiska. Charakter aktywności podzielono na trzy grupy: masowy, powszechny i elitarny. Natomiast dostępność produktów określono według preferencji turystów. Za masowe uznano te produkty, które są najczęściej przez nich wybierane, do kategorii powszechnych zaliczone te, które są dostępne natychmiast, bez konieczności wcześniejszej rezerwacji. Za elitarne uznano wymagające przygotowania i wcześniejszej rezerwacji. Siłę oddziaływania wyznaczono metodą ekspercką i podzielono na trzy grupy.

Występujące zagrożenia można podzielić ze względu na oddziaływanie na poszczególne komponenty środowiska. Dominuje niekorzystne oddziaływanie

---

⁸ Przyjęta skala dla siły oddziaływania: duża, średnia, mała; dla charakteru oddziaływania: masowy, powszechny, elitarny.

Tabela 2. Produkty turystyki przygodowej i ich wpływ na środowisko przyrodnicze

Produkty turystyki przygodowej	Wpływ na środowisko przyrodnicze	Charakter turystyki	Dominujące zagrożenia
Gran Aventura	duże	masowy	hałas, zanieczyszczenie powietrza, erozja gleb, uszkodzanie systemów korzeniowych
Dżungla Iguazú	średnie	elitarny	hałas, zanieczyszczenie powietrza, erozja gleb, uszkodzanie roślin, płoszenie fauny
Safari w dżungli	średnie	powszechny	zanieczyszczenie powietrza, erozja gleb, uszkodzanie systemów korzeniowych, płoszenie fauny
W świetle księżycy	duże	powszechny	hałas, uszkodzanie systemów korzeniowych, płoszenie fauny
Tylko dla odważnych	małe	elitarny	hałas, płoszenie fauny
Luksusowy prysznic	duże	elitarny	hałas, zmiany w strefie brzegowej
Szlak ekologiczny	średnie	powszechny	erozja gleb
Szlak Macuco i wodospad Arrechea	małe	elitarny	erozja gleb, uszkodzanie systemów korzeniowych
Szlak samochodowy	małe	elitarny	erozja gleb, hałas, przecinanie naturalnych szlaków migracyjnych zwierząt, zanieczyszczenie powietrza
Safari fotograficzne	małe	elitarny	zanieczyszczenie powietrza.
Kolarstwo	małe	elitarny	erozja gleb, uszkodzanie systemów korzeniowych
Wędrówki pieszce	duże	masowe	erozja gleb, uszkodzanie systemów korzeniowych
Jazda konna	małe	elitarny	erozja gleb, uszkodzanie systemów korzeniowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych i literatury.

na atmosferę, w tym hałas (tzw. hałas rekreacyjny), który obniża komfort akustyczny turystów w wybranych miejscach parku. Zanieczyszczenia pyłowe powstałe wskutek intensywnej penetracji turystów powierzchni terenu niepokrytej roślinnością oraz na nieutwardzonych drogach, materiał pyłowy transportowany jest również przez wiatr. Zanieczyszczenia spalinowe w części głównie odwiedzanej przez turystów są znikome, ponieważ część samochodów używanych w PNI posiada napęd elektryczny. Dominują one jednak jako czynnik negatywnie wpływający na atmosferę wzdłuż drogi narodowej prowadzącej przez park.

W zakresie litosfery negatywne oddziaływania to przede wszystkim erozja gleb, zagęszczanie gruntu, inicjowanie procesów erozyjnych i masowych szczególnie w sąsiedztwie szlaków biegnących fragmentami nachylonych stoków oraz modyfikowanie nabrzeży w celu budowy przystani. Erozja gleb nasila się zarówno w porze suchej, jak i deszczowej. Gdy po deszczu na drogach i szlakach tworzą się

kałuże, turyści i samochody omijają je, niszcząc pokrywą roślinną, co uruchamia procesy erozyjne. Następuje trwale wydeptywanie i związane z tym poszerzanie penetracji turystycznej.

Analizując wpływ na biosferę, należy stwierdzić negatywne skutki w postaci uszkodzenia systemów korzeniowych roślin. Drogi, szlaki i ścieżki na terenie parku przecinają naturalne drogi migracji zwierząt. Bardzo często dochodzi też do śmiertelnego potrącenia zwierząt, szczególnie na drodze nr 101, która biegnie przez peryferia parku, a odbywa się na niej regularny ruch kołowy. Zwierzęta są płoszone przez intensywny ruch turystyczny. Generowany hałas działa na nie odstrasza i stresuje. Niektóre formy turystyki przygodowej wymagają budowania trwałych instalacji na drzewach (*rappelling*), co powoduje ingerencję w naturalny drzewostan parku.

Hydrosfera jest poddawana najmniejszej ingerencji z powodu turystyki przygodowej w parku. Śladowe zanieczyszczenia wynikają z zaśmiecania wód czy zmywania odpadów z powierzchni terenu w sytuacji ekstremalnie nawalnych opadów, a do punktowego pogarszania się jakości wody przyczynia się zmywanie zanieczyszczeń czy plam paliwa z łodzi motorowych.

Degradującą na środowisko wpływa infrastruktura budowana w celu zaspokojenia potrzeb turystów, szczególnie przystanie, mola i pomosty na rzece przystosowane do wsiadania i wysiadania pasażerów. Trwałą ingerencją w środowisko przyrodnicze parku są też zabezpieczenia szlaków turystycznych czy punktów widokowych. Ich urządzenie wiąże się z wprowadzeniem betonu i metalowych barier zapewniających bezpieczeństwo turystom. Należy jednak pamiętać, że choć wymienione elementy zagospodarowania turystycznego stanowią obciążenie dla środowiska, to ich brak przy udostępnieniu parku dla turystów spowodowałby większą degradację wielu geokomponentów środowiska.

Masowość ruchu turystycznego w PNI⁹ powoduje (średnio ponad 3700 osób dziennie), że w parku pozostaje wiele śmieci, resztek żywności, co przyczynia się do zmiany przyzwyczajeń żywieniowych niektórych gatunków zwierząt. Zwierzęta tracą także swój dziki charakter. Największy problem stanowi powszechne dokarmianie *coatí* (*Nasuanarica*). Negatywne oddziaływanie na środowisko przyrodnicze parku wynika przede wszystkim z liczby odwiedzających go turystów i niskiej świadomości ekologicznej. Według oficjalnych prognoz rozwoju turystyki na terenie PNI w 2022 r. liczba zwiedzających przekroczy 2 mln rocznie (Mtur 2014: 23).

Również władze PNI, jak większości parków narodowych na świecie, pozostają pod silną presją, by z jednej strony podejmować działania zachowujące

---

⁹ W 2015 r. odwiedziło PNI 1 381 736 turystów, co stanowi rekordową liczbę w historii działalności parku; www.telam.com.ar/notas/201512/131050-record-historico-visitantes-par-que-nacionaliguazu.html [27.12.2015].

obecny stan środowiska i zapobiegać jego degradacji, a z drugiej – nie ograniczać możliwości uprawiania turystyki przygodowej na obszarze parku ze względu na płynące z niej korzyści ekonomiczne. Pozyskane środki umożliwiają bowiem realizację planów związanych z ochroną środowiska.

7. Możliwości rozwoju turystyki przygodowej

Przedstawiona oferta i walory turystyczne parku posłużyły do stworzenia macierzy SWOT określającej mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia rozwoju turystyki przygodowej w PNI.

Mocne strony:

- walor przyrodniczy o światowym znaczeniu: wodospady, ciekły wodny,
- inne walory przyrodnicze: las podrównikowy, georóżnorodność, bioróżnorodność gatunkowa roślin i zwierząt,
- korzystne uwarunkowania przyrodnicze stanowiące podstawę zróżnicowania oferty turystycznej: obserwacja ptaków, wspinaczka, spływy kajakowe, ekoturystyka, jazda konna itp.,
- występowanie licznych walorów krajobrazowych (multisensorycznych) sprzyjających rozwojowi turystyki przygodowej,
- korzystny fitoklimat wysycony olejkami eterycznymi,
- dostępność atrakcji turystycznych dla turystów indywidualnych i grupowych w różnym wieku,
- sukcesywne dostosowywanie oferty turystycznej parku do tendencji przechodzenia od gospodarki „usług” do gospodarki „doświadczenia”; oferta zdobywania unikalnych doświadczeń wymagających osobistego zaangażowania się turystów w podejmowane działania: *rafting, wall climbing, cycling, canoeing, pasaporte verde, szlak macuco*,
- preferencyjne ceny wstępu dla turystów krajowych i obywateli państw należących do Mercosur, integracja regionalna,
- intensywne multisensoryczne bodźce w doświadczaniu krajobrazu: dźwiękowe, wizualne, zapachowe (wonne i złowonne), dotykowe (wilgoć, temperatura, woda),
- prawie równomierne rozłożenie ruchu turystycznego w skali roku.

Słabe strony:

- chaotyczny rozwój turystyki na terenie PNI,
- mała konkurencja, zmonopolizowany rynek usług w zakresie turystyki przygodowej,
- słabo rozpropagowane oferty turystyki przygodowej możliwej do realizacji w PNI i jego sąsiedztwie,

– niszowa i niepropagowana oferta turystyki przygodowej oparta na walorach kulturowych rdzennej społeczności (Indianie Guarani).

Szanse:

- wzrost zainteresowania turystyką przygodową w skali globalnej,
- duża bioróżnorodność obszaru zapewniająca jego stabilność przyrodniczą i umożliwiającą zbudowanie szerokiej oferty produktów turystycznych dla zainteresowanych turystyką przygodową,
- dobra dostępność transportowa, połączenia lotnicze (np. bezpośrednio połączenia z Europy, Buenos Aires i innych miast, regionów, państw),
- szeroka oferta komunikacji autobusowej,
- możliwość uzyskania cennej wiedzy o reakcji środowiska przyrodniczego poddanego silnej penetracji i wypracowanie rozwiązań, które stałyby się modelowymi,
- turystyka zintegrowana,
- możliwość rozwoju proprzyrodniczych form turystyki poprzez tworzenie presji ekonomicznej na zachowanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych, będących podstawą tej turystyki,
- rozbudowanie oferty turystycznej poza granicami parku, prowadzące do aktywizacji społeczności lokalnej,
- poszerzenie oferty o niewykorzystane dotąd walory kulturowe w turystyce przygodowej, głównie związane z Indianami Guarani,
- zwiększenie oferty popularnych form rekreacji i turystyki określanych jako ekstremalne (*bungee jumping*, *hydrospeeding*, *jumping dream* nad rzeką Iguazú poniżej wodospadów),
- zrównoważony, zgodny z uwarunkowaniami i możliwościami odtworzeniowymi przyrody rozwój infrastruktury.

Zagrożenia:

- ograniczenia formalne wynikające ze statusu obszaru chronionego i rezerwatów w PNI,
- zmiany klimatyczne, wyczerpywanie się zasobów wodnych (ocieplenie się klimatu, brak opadów zasilających rzekę Iguazú w porze suchej) mogą spowodować utratę (np. sezonowo) głównego waloru turystycznego (w 2006 r. brak wody w większości wodospadów),
- intensywna penetracja i wzrost liczby odwiedzających wpływa negatywnie na zasoby przyrodnicze,
- zaburzenia w nawykach żywieniowych dzikich zwierząt poprzez dokarmianie ich i zostawianie śmieci,
- tendencja do wzrostu liczby turystów odwiedzających park,
- wzrost zagrożenia dewastacją zasobów naturalnych: głównie erozja gleb, niszczenie gatunków endemicznych wskutek rosnącej penetracji, poszerzanie wytyczonych szlaków,

- samo wskazywanie posiadania walorów, bez podejmowania kroków umożliwiających dotarcie do nich w sposób z góry określony (np. szlakiem pieszym); wytyczenie w terenie szlaków i ścieżek turystycznych daje turyście gwarancję, że bezpiecznie i bez przeszkód dotrze do celu wyprawy, a przyrodzie zapewni zachowanie miejsc pozbawionych penetracji turystycznej,
- obszary o wybitnych walorach przyrodniczych pozostają pod silną presją turystyczną, która tym bardziej się uwidacznia, im słabiej rozwija się infrastruktura turystyczna,
- zapóźnienie w rozwoju turystycznej funkcji regionu w porównaniu do obszarów na drugim brzegu rzeki (w Brazylii), dotyczące przede wszystkim rozwoju infrastruktury turystycznej,
- silna konkurencja innych obszarów o podobnych walorach (Park Narodowy Iguazú w Brazylii),
- mało skuteczne programy polityki publicznej kształtujące postawy proekologiczne wśród turystów.

8. Podsumowanie

Walory przyrodnicze badanego obszaru predestynują go do uprawiania i rozwijania nowych form turystyki przygodowej. Jednak forma jego ochrony – Park Narodowy Iguazú – wymusza wprowadzenie ograniczeń w jej spontanicznym rozwoju. Turystyka przygodowa w parku narodowym jest w wyraźnej sprzeczności z charakterem obszaru, na którym ma być realizowana. Dlatego uzasadnione jest sformułowanie zalecenia dotyczące zmniejszenia liczby turystów odwiedzających PNI i tym samym zminimalizowania negatywnych oddziaływań na środowisko przyrodnicze poprzez ograniczenie rodzajów turystyki przygodowej. Jest to jednak zadanie niemożliwe do zrealizowania, stojące w wyraźnej sprzeczności z funkcjami parków narodowych w Argentynie. Należy pamiętać, że idea powołania parku narodowego w Argentynie, tak jak w większości krajów świata, służy ochronie zasobów naturalnych danego obszaru w celu zachowania ich naturalnej bioróżnorodności oraz dziedzictwa kulturowego. Oprócz funkcji ochronnych park narodowy ma być udostępniany zwiedzającym, by mogli cieszyć się tymi walorami. Zostało to zawarte w zaleceniach przy tworzeniu pierwszego parku narodowego w Argentynie (z prywatnej donacji). Również u podstaw powołanego w 1934 r. PNI leżała ochrona miejsc o wybitnych walorach środowiskowych w celach badawczych, edukacyjnych i rekreacyjnych (Contantino 1977: 68). Powołana do życia i podlegająca rządowi centralnemu Dyrekcja Parków Narodowych (aktualnie Administracja Parków Narodowych) zajmowała się nie tylko ochroną środowiska przyrodniczego, ale także realizowała zadania polityczne nastawione na utrwalenie i zachowanie terytorium młodego państwa. Z inicjatywy DPN

tworzona była infrastruktura transportowa i energetyczna w celu zapewnienia łatwego dostępu do parków narodowych oraz aktywizacji obszarów peryferyjnych kraju. Na tych obszarach, do tej pory nieznanych, funkcje turystyczne stają się dominujące. Wizyta w Parku Narodowym Iguazú jest nie tylko motywowana ciekawością świata i wypoczynkiem, ale dla większości Argentyńczyków ma wymiar patriotyczny. W świadomości społecznej istnieje bowiem przekonanie, że park powinien być dostępny i zapewniać przeżycie przygody.

Jak wynika z przeprowadzonych analiz, w celu utrzymania dobrej jakości walorów przyrodniczych i dotychczasowej ważnej funkcji obszaru dla uprawiania turystyki przygodowej:

1. Konieczne jest wypracowanie takich praktyk, które przy poszanowaniu uwarunkowań społecznych zapewnią odpowiednią ochronę zasobom przyrodniczym. Władze parku pozostają pod silną presją, by z jednej strony podejmować działania zachowujące obecny stan środowiska i zapobiegać jego degradacji, a z drugiej – nie ograniczać możliwości uprawiania turystyki przygodowej na obszarze parku ze względu na płynące z niej korzyści ekonomiczne.

2. Wraz ze wzrostem świadomości społecznej i dzięki prowadzonej polityce informacyjnej w parku można spodziewać się większego poszanowania poszczególnych elementów środowiska przyrodniczego przez turystów.

3. Dotychczas PNI nie propagował w ramach swojej oferty turystyki przygodowej opartej na unikatowych walorach kulturowych związanych z rdzenną ludnością tych terenów – Indianami Guaraní. Społeczność ta zachowała swój język, częściowo tradycje i rękodzieło, co może być atrakcyjne dla turysty zagranicznego.

4. Pewne zapóźnienie infrastrukturalne występujące wokół wodospadów po stronie argentyńskiej w stosunku do strony brazylijskiej, odpowiednio wykorzystane, może stać się atutem w rozwijaniu turystyki przygodowej w PNI.

Wydaje się, że każdy turysta odwiedzający PNI uczestniczy w przeżywaniu przygody. Czynniki ryzyka jest tu zminimalizowany, ale kontakt z naturą i jej zaskakująca bioróżnorodność dostarczają niezapomnianych wrażeń, a główna atrakcja – wodospady Iguazú – i możliwość ich „dotknięcia” w różnej formie turystycznej zadowolą najbardziej wymagających turystów przygodowych.

Literatura

Adventure Travel Trade Association, Adventure Tourism Market Study 2013, <http://files.adventuretravel.biz/docs/research/adventure-tourism-market-study-2013-web.pdf> [9.12.2015].

Buckley R. (2006), *Adventure Tourism*, Cambridge: CABI.

Costantino I. (1977), Los parques nacionales y la recreación, w: *Area Naturales y Turismo. Selección de conferencias presentadas en el I, II, III y IV seminario Internacional sobre Area Naturales y Turismo*, Provincia de Chubut: Secretaria de Turismo.

- Echeverri Cañas L.M., Estay-Niculcar A.Ch. (2013), The Role of Tourism in The Country Brand Consolidation of Argentina, *Visión de Futuro*, nr 17(2): 8.
- Estatístico Do Brasil (1992), *Manual Técnico da Vegetação Brasileira*, Rio de Janeiro.
- Estatístico Do Brasil (1995), *Mapa de Vegetação do Brasil 1993*, Rio de Janeiro.
- Farys M., Kijowska J. (2015), Rozwój turystyki w obszarze transgranicznym Argentyny i Brazylii na przykładzie Parków Narodowych Iguazú/Iguaçu, w: A. Wołoszyn, W. Staniewska-Zątek (red.), *Uwarunkowania rozwoju turystyki i rekreacji w regionie*, Gorzów Wlkp.: PWSZ.
- IAP (2010), Instituto Ambiental do Paraná, Secretaria do Meio Ambiente do Estado do Paraná.
- Maack R. (1981), *Geografia física do Estado do Paraná*, Rio de Janeiro: Livraria José Olympio Editora.
- Mtur (Ministério Do Turismo) (2014), *Boletim de desempenho econômico do turismo*, Rio de Janeiro: Fundação Getulio Vargas Outubro, XI(44).
- Nowacki M. (2011), Czym jest turystyka przygodowa?, w: W. Siwiński, D.R. Tauber, E. Mucha-Szajek (red.), *Teoria i praktyka usług turystycznych, rekreacyjnych i hotelarsko-żywnieniowych w świetle badań*, Poznań: WSHiG.
- Olson D.M., Dinerstein E. (2001), Terrestrial Ecoregions of the World: A New Map of Life on Earth, *BioScience*, nr 51(11): 933-938.
- Pidwirny M., Köppen Climate Classification System, in: *The Encyclopedia of Earth*, www.eoearth.org/view/article/162263/ [10.11.2015].
- Plan de Competitividad Turistica Misiones: Diagnóstico, Ministerstwo Turystyki Republiki Argentyny (maszynopis).
- UNWTO (2014), *Global Report on Adventure Tourism*, www.e-unwto.org [9.11.2015].
- Telam, www.telam.com.ar/notas/201512/131050-record-historico-visitantes-parque-nacional-iguazu.html [23.12.2015].
- World Travel & Tourism Council (2014), *Travel and Tourism Economic Impact-World*, London.
- www.iguazuargentina.com PNI [3.11.2015].
- www.parquesnacionales.gob.ar/2014/06/miles-de-visitantes-disfrutan-del-parque-nacional-iguazu/ [28.11.2015].
- Ziller S.R. (1998), *Avaliação ecológica rápida do Parque Nacional do Iguazu. Diagnóstico ambiental. Componente Vegetação*, Curitiba: IBAMA/FUPEF.

The use of selected natural values in the Iguazú National Park for the practice of adventure tourism

Abstract. The determinants of the natural environment of Argentina favour the development of adventure tourism. Adventure tourism is an important element of Argentina's economy. The unique nature values which distinguish the most visited natural park in Argentina, the Iguazú National Park, are used in various modern forms of tourism, pertaining to adventure tourism. Activities within this kind of tourism are characterized by relatively easy accessibility and the fact that

---

they are widely practiced. Tourist activity on a protected area, such as a national park, acts differently on selected components of the environment. The article analyses the tourist offers allowing for the practice of varied forms of tourism in the Iguazú National Park, and attempts to evaluate the potential impact that adventure tourism has on natural values placed under special protection.

Keywords: adventure tourism, Iguazú National Park, tourist offer, environmental impact

ALEKSANDRA VIEREK*

Od obszarów zdegradowanych do obszarów chronionych – zielona turystyka w czarnym Bytomiu

Streszczenie. Prowadzona w Bytomiu od kilku wieków eksploatacja rud cynku, ołowiu i żelaza oraz węgla kamiennego negatywnie wpłynęła zarówno na stan środowiska i rzeźbę terenu, jak i na postrzeganie miasta przez jego mieszkańców i osoby przyjezdne. Zanieczyszczenie powietrza, wody i gleby, pogorszenie walorów estetycznych krajobrazu i zubożenie bioróżnorodności, liczne szkody górnicze oraz wynikające z tego uciążliwości – taki obraz Bytomia utrwalił się przez lata w świadomości ludzi. W artykule przedstawiono inne, mało znane, zielone oblicze miasta. Zdegradowane tereny poeksploatacyjne, z pomocą człowieka lub bez niej, bardzo szybko zajęła przyroda. Obecnie wiele z tych obszarów objęto ochroną prawną: jeden związany jest z ochroną obszarową (rezerwat przyrody), dwa kolejne – z ochroną indywidualną (stanowisko dokumentacyjne i trzy zespoły przyrodniczo-krajobrazowe). W artykule zwrócono uwagę na możliwości turystyczno-rekreacyjnego i edukacyjnego wykorzystania zrewitalizowanych i chronionych terenów zielonych miasta.

Słowa kluczowe: obszary zurbanizowane, degradacja, obszary chronione, formy ochrony przyrody, Bytom, województwo śląskie

1. Wprowadzenie

Bytom to jeden z najstarszych śląskich grodów, miasto szczycące się bogatą i długą historią sięgającą prawdopodobnie XI-XII w. Na skrzyżowaniu dwóch szlaków handlowych łączących Kraków ze Śląskiem oraz Morawy z Wielkopolską został wybudowany gród obronny i osada targowa. Pierwsze wzmianki o nich pochodzą z lat 1123-1125, kiedy w dokumentach pojawiają się opisy placu tar-

---

* Akademia Wychowania Fizycznego im. J. Kukuczki w Katowicach, Katedra Turystyki, e-mail: a.vierek@awf.katowice.pl, tel. 32 207 51 56.

gowego z dwiema karczmami. Właścicielami tych obiektów oraz wybudowanego w 1170 r. kościoła Św. Małgorzaty, byli benedyktyni z Tyńca. Prawdopodobnie ok. 1177 r. książę Kazimierz Sprawiedliwy odstąpił kasztelanię bytomską swemu chrześniakowi, księciu Kazimierzowi. Bytom przeszedł wówczas z Małopolski do Śląska (Ślęzak 1988: 1-12).

Późniejsza historia miasta była związana przede wszystkim z rozwojem górnictwa i hutnictwa. Pierwszy korzystny okres w dziejach Bytomia opierał się na handlu i górnictwie kruszcowym i trwał aż do XIV w. Poważny kryzys górniczy miasta przyszedł wraz z osiągnięciem w kopalniach „poziomu wodnego”. Znaczenie gospodarcze Bytom zaczął odzyskiwać dopiero na przełomie XVIII i XIX w. Po 1831 r. powstało wiele szybów kopalnianych cynku i galmanu oraz hut żelaza. Do pracy w kopalniach masowo sprowadzano robotników z całej Polski. Konieczne stało się wybudowanie dla nich osiedli robotniczych. W 1847 r. liczba mieszkańców miasta została oszacowana na 11 tys. Ponad 100 lat później, w wyniku kolejnej wzmożonej industrializacji, ich liczba wzrosła do ponad 200 tys.¹ Budowano kolejne osiedla i zespoły mieszkaniowe, przyłączano dzielnice (rys. 1), takie jak: Bobrek, Karb, Szombierki, Łagiewniki i Miechowice (w 1954 r.) oraz Radzionków i Stolarzowice (w 1975 r.)². Poza przemysłem ciężkim w mieście funkcjonowały inne zakłady: mięsne, fabryka lin i drutu, browar, elektrownia, dworce kolejowe, w tym kolei wąskotorowej, zajezdnia tramwajowa, oczyszczalnia ścieków i inne.

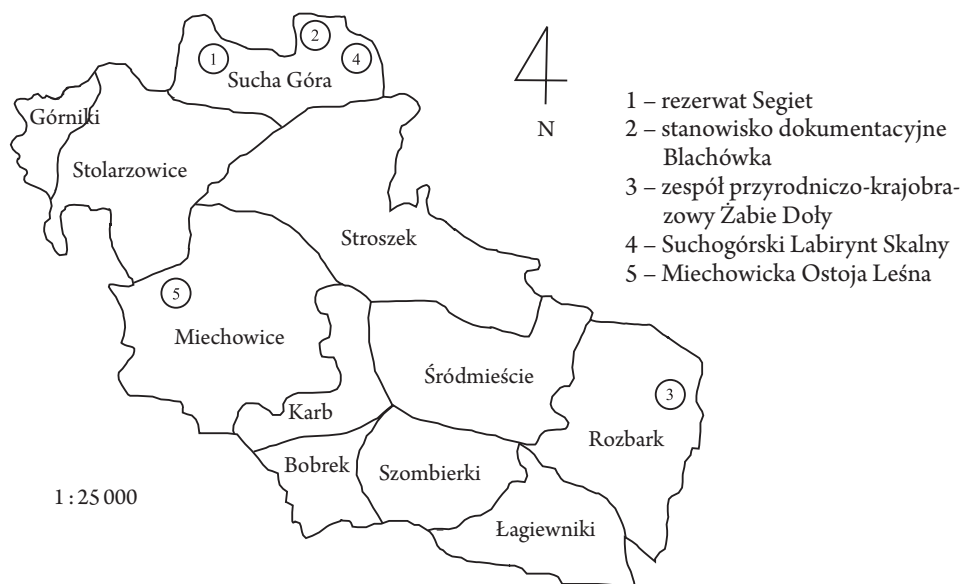
W wyniku przemian gospodarczych i społecznych, które miały miejsce pod koniec XX w., wiele zakładów, kopalń i hut, zwłaszcza tych o największym stopniu uciążliwości dla środowiska, zostało postawionych w stan likwidacji lub poddanych modernizacji. Lata rabunkowej gospodarki negatywnie odbiły się na stanie środowiska naturalnego, powietrza, wodzie i glebie oraz rzeźbie terenu. Prowadzona przez kilkadziesiąt lat eksploatacja węgla kamiennego metodą na „zawał” spowodowała nieodwracalne i często katastroficzne skutki, widoczne zwłaszcza w infrastrukturze budowlanej i komunikacyjnej. Po 2000 r. masowo zaczęto wysiedlać miejscową ludność z dzielnic objętych największymi szkodami górniczymi, głównie z Karbia. Liczba ludności spadła wówczas do 159 tys.³ Pojawiające się i nagłaśniane w mediach informacje na temat stanu środowiska, szkód górniczych i problemów mieszkańców sprawiły, że miasto zaczęło postrzegać jako czarne, brudne i nie warte odwiedzenia.

Jednakże studiując historię miasta, zarówno tę odległą, jak i bardziej współczesną, można dostrzec inne aspekty jego rozwoju. Okazuje się, że Bytom jest

¹ Według danych GUS największa populacja została odnotowana w 1987 r. i wynosiła 239 tys. osób; www.psh.gov.pl/ [4.05.2015].

² Po referendum w 1998 r. odłączyła się dzielnica Radzionków (obecnie jest to osobna gmina).

³ Dane z 2014 r. według <http://slaskie.naszemiasto.pl/> [4.05.2015].

Rys. 1. Schematyczna mapa dzielnic Bytomia z zaznaczonymi obszarami chronionymi

Źródło: opracowanie własne.

znaczącym punktem nie tylko na przemysłowej mapie regionu. To także ośrodek kultury i miejsce wielu imprez kulturalno-rozrywkowych. W samym centrum miasta tradycja ściera się z nowoczesnością. Średniowieczny układ małych uliczek schodzących się na prostokątnym rynku, przebudowanym i znacząco powiększonym po II wojnie światowej, jest miejscem funkcjonowania licznych butików, nowoczesnych galerii i klimatycznych kawiarni. Dumą mieszkańców Bytomia jest mieszcząca się w zabytkowym, 110-letnim gmachu wybudowanym w stylu neoklasycystycznym Opera Śląska. Swą działalność zainaugurowała w czerwcu 1945 r., wystawiając *Halkę* – pierwszą powojenną operę w wolnej Polsce⁴. Jedną z najstarszych instytucji kulturalnych w regionie jest Muzeum Górnośląskie, które od ponad 100 lat⁵ gromadzi i udostępnia zwiedzającym eksponaty związane z archeologią, etnografią, geologią, przyrodą i historią Górnego Śląska. Obecnie w muzeum czynne są cztery wystawy stałe związane z bioróżnorodnością i ekosystemami naturalnymi regionu, historią życia ludu śląskiego w XIX i XX w. oraz zbiór malarstwa polskiego. Z bogatą ofertą wychodzi także Bytomskie Centrum

⁴ www.opera-slaska.pl [29.03.2015].

⁵ Początki muzeum sięgają 1910 r., kiedy grupa pasjonatów i miłośników miasta założyła Bytomskie Towarzystwo Historyczno-Muzealne i utworzyła lokalne, niewielkie wówczas, muzeum bazujące na prywatnych kolekcjach i zbiorach pamiątek miejskich i cechowych przekazanych przez magistrat bytomski.

Kultury, z cyklicznymi imprezami typu Teatromania czy Festiwal Kabaretowy „Dziwnie fajne”. Miłośnicy zabytkowych pojazdów i wozów militarnych od 10 lat, co roku w czerwcu, spotykają się na zlocie „Śląskie manewry”. Impreza przyciąga nie tylko stałych bywalców. Stała się już wizytówką miasta. Pojawiają się nowe samochody, nowy sprzęt i nowi kolekcjonerzy. Nie brak też mieszkańców i turystów ciekawych historycznych inscenizacji, paradnej musztry, pokazów broni i pojazdów wojskowych. Podobno przyjeżdżają też goście z zagranicy.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie jeszcze jednego, mało znanego oblicza miasta – zielonego z bogatym środowiskiem przyrodniczym oraz próba oceny stanu jego zagospodarowania pod kątem rekreacji i możliwości uprawiania turystyki przyrodniczo-edukacyjnej. Ważnym aspektem pracy jest też zwrócenie uwagi na ekologiczno-zdrowotne funkcje terenów zielonych, w tym obszarów prawnie chronionych, w gęsto zaludnionych aglomeracjach miejskich. Badania oparto na kwerendzie bibliotecznej i internetowej, a także analizie dokumentów: historycznych o mieście i współczesnych, m.in. wydawanych przez Urząd Miasta w Bytomiu, obowiązujących ustaw, uchwał i rozporządzeń prawnych oraz publikacji z dziedziny geoekologii. Na przełomie maja i czerwca 2015 r. przeprowadzono weryfikujące badania terenowe zwieńczone zebraną dokumentacją fotograficzną.

2. Zielone oblicze Bytomia

Przez ostatnie dziesięciolecia większość miast Górnego Śląska, w tym Bytom, była i jest postrzegana głównie przez pryzmat przemysłu ciężkiego, hut i kopalń. Jednak przemysłowe dziedzictwo nie odzwierciedla w pełni charakteru Bytomia. Jego zielone oblicze często zaskakuje samych mieszkańców, jak i osoby przyjezdne. Aż 20% powierzchni zajmują lasy, nie bez powodu nazywane „zielonymi płucami” Bytomia (Plan rozwoju Bytomia 2011). Poza walorami estetycznymi i rekreacyjnymi tereny zielone pełnią dodatkowe funkcje – zarówno społeczno-wychowawcze, jak i zdrowotno-ekologiczne. W kontekście zrównoważonego rozwoju wysoko uprzemysłowionych terenów zurbanizowanych ogromną rolę odgrywają obszary chronione. Na rzecz ich tworzenia przemawiają różne istotne motywy: ochronne, społeczno-wychowawcze, kulturowe i naukowe. Kwestie prawne regulują natomiast dwa podstawowe akty prawne obowiązujące w Polsce: ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska (Dz.U. nr 62, poz. 627 z późn. zm.) oraz ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. nr 92, poz. 880 z późn. zm.). W rozumieniu tej ostatniej ochrona przyrody polega na „zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody [...] ożywionej i nieożywionej, krajobrazu, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień”.

Spośród występujących w Bytomiu form ochrony przyrody na uwagę zasługują: rezerwat przyrody Segiet, stanowisko dokumentacyjne Błachówka oraz trzy zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: Żabie Doły, Suchogórski Labirynt Skalny oraz Miechowicka Ostoja Leśna (rys. 1). Wszystkie są nie tylko atrakcyjnymi terenami rekreacyjnymi, ale i miejscem edukacji przyrodniczej dla mieszkańców i osób przyjezdnych. Warto podkreślić, że obecnie chronione obszary to miejsca, które jeszcze kilkadziesiąt lat temu były przedmiotem gospodarki rabunkowej człowieka. Liczne ekosystemy i siedliska organizmów przyrody ożywionej uległy wówczas przekształceniom lub zostały całkowicie zniszczone, głównie ze względu na postępującą eksploatację kopalin mineralnych i energetycznych. Skutkiem degradacji siedlisk było zmniejszenie się liczebności i zanik gatunków flory i fauny oraz intensywne przekształcenia rzeźby terenu. Na przeobrażonych terenach, aktualnie niepodlegających ingerencji człowieka, zachodzą dziś procesy kształtowania się nowych układów biocenotycznych.

3. Rezerwat przyrody Segiet

Zgodnie z definicją podaną w ustawie o ochronie przyrody rezerwat przyrody „obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze [...] wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi”. Ze względu na przedmiot ochrony wyróżnia się m.in. rezerваты: leśne, florystyczne, faunistyczne, przyrody nieożywionej, kserotermiczne (stepowe), torfowiskowe, krajobrazowe, wodne. Zarówno w Polsce, jak i w samym województwie śląskim najwięcej jest rezerwatów leśnych (ok. 39% terenów objętych ochroną rezerwatową; Radziejowski 2011: 184).

Na pograniczu Bytomia i Tarnowskich Gór położony jest jeden z nich: rezerwat leśny Segiet. Pomysł utworzenia tu obszarowej ochrony przyrody sięga początku XX w. (zapiski podają rok 1908), jednak realizacji doczekał się dopiero w 1953 r. Na mocy zarządzenia ministra leśnictwa z dnia 27 kwietnia 1953 r. obszar dawnego lasu segieckiego porastającego najwyższe wzniesienie w okolicy (sięgająca 347 m n.p.m. Srebrna Góra) został objęty ochroną rezerwatową. Obecna powierzchnia rezerwatu wynosi 24,29 ha⁶. Przedmiot ochrony stanowi drzewostan bukowy powstały w drodze naturalnej sukcesji na terenie wyrobisk pokopalnianych. Rezerwat jest świadectwem górniczej przeszłości tych ziem: pofałdowany teren z licznymi antropogenicznymi obniżeniami, nieckami, zwalówiskami i warpiami (tj. niewielkimi hałdami, kopcami) jest spadkiem po istnieją-

⁶ <http://przyroda.katowice.pl/pl/ochrona-przyrody/obiekty-ochrony-przyrody/rezerwaty-przyrody> [25.04.2015].

cych tu przed wiekami kopalniach srebra i ołowiu, z których wydobywano srebro kruszcowe, galenę⁷ oraz galmany⁸. Pod górą przebiegały korytarze drążone przez górników kopalni węgla kamiennego „Fryderyk”. Po zaprzestaniu wydobywania wyrobiska stopniowo pokrył naturalny las z przewagą buków i domieszką jaworów, świerków, sosen i brzoź. Ze względu na dużą różnorodność gatunkową można wydzielić tu aż trzy ekosystemy leśne. Od strony południowej w składzie gatunkowym zespołu dominuje ciepłolubna buczyna storczykowa. Wiek drzew przyrodniczy określają na 130-150 lat. W bogatym runie pojawiają się konwalia majowa, barwinek pospolity, kopytnik i fiołek leśny. W północnej części rezerwatu przeważają stare, 150-letnie drzewa budujące kwaśną buczynę niżową. Pozostała część rezerwatu to ekosystem żyznej buczyny karpackiej.

Oprócz lasów, o wysokich walorach zdrowotnych i estetycznych, w Segiecie występują też rośliny będące pod ochroną, często uznawane za rzadkie: tojad dziubaty, obuwik pospolity, wawrzynek wilcze лыko, śnieżyca wiosenna, barwinek. Bogatą listę przyrody ożywionej uzupełniają: 60 gatunków ptaków, 25 gatunków ssaków oraz płazy i gady zamieszkujące niewielkie oczka wodne i rozliczne leśne i skalne zakamarki.

4. Stanowisko dokumentacyjne Blachówka

Stanowiskami dokumentacyjnymi zgodnie z ustawą o ochronie przyrody są „niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych”. Szczególny charakter Bytomia, wynikający zarówno z warunków naturalnych (wyjątkowa budowa geologiczna i licznie występujące kopaliny), jak i górniczej przeszłości tych ziem (gospodarcze kilkusetletnie wykorzystanie bogactw naturalnych), sprawił, że jedno z nielicznych w województwie śląskim⁹ stanowisk dokumentacyjnych zlokalizowane jest właśnie tu. Na mocy rozporządzenia wojewody śląskiego z dnia 15 maja 2002 r. (Dz. Urz. woj. śl. nr 36/02, poz. 1320) 6-hektarowe wyrobisko

⁷ Galena to minerał o składzie chemicznym PbS (siarczek ołowiu). Stanowi najważniejszą rudę ołowiu (86,6% Pb) i główne źródło srebra (Mizerski i Sylwestrzak 2002: 63).

⁸ Galmany to mieszaniny mineralne, utworzone głównie z węglanów cynku, rzadziej z krzemianu cynku. Do połowy XIX w. stanowiły jedyne źródło cynku (Mizerski i Sylwestrzak 2002: 63).

⁹ Obecnie w województwie śląskim jest zaledwie 8 prawnie chronionych stanowisk dokumentacyjnych.

powierzchniowe dolomitu¹⁰ i obszar poeksploatacyjny kamieniołomu zostały objęte indywidualną formą ochrony przyrody jako stanowisko dokumentacyjne Blachówka. Kamieniołom zakończył eksploatację w 1990 r.; miejsce człowieka zastąpiła wówczas szybko wkraczająca przyroda z dominacją drzew iglastych. Nagie skały z cienką warstwą niedojrzałej jeszcze gleby porastają obecnie: narzeczka samcza, orlica, dziewięciśń beżłodygowy i dziurawiec. Obszary mocno nasłonecznione i zaciszne zasiedlają rośliny kserotermiczne.

Teren charakteryzuje się ostro zapadającymi się, stromymi ścianami skalnymi z dobrze zachowanymi warstwami geologicznymi, z licznymi zagłębieniami niekiedy wypełnionymi wodą. Potężne, kilkudziesięciometrowe dolomitowe zbocza nie są bezpiecznym miejscem do popołudniowych czy niedzielnych spacerów. Z uwagi na to stanowisko można oglądać tylko ze specjalnie przygotowanych tarasów widokowych.

Ustawa o ochronie przyrody zabrania uprawiania wspinaczki skałkowej na stanowiskach dokumentacyjnych. Niemniej warto wiedzieć, że skały dolomitowe nie są dobrym do tego miejscem. Ich charakterystyczna „cukrowa” struktura powoduje, że są bardzo kruche i często odłamują się pod naporem ręki lub nogi.

Na zboczach Blachówki, przy dnie wyrobiska znajdują się wejścia do podziemi tarnogórsko-bytomskich, czyli dawnych sztolni górniczych. Drażone przez blisko 800 lat nieprzerwanie od XII w., stanowią obecnie jeden z największych na świecie, długi na 300 km, system podziemnych korytarzy. Wewnątrz znajdziemy elementy i struktury typowe dla jaskiń krasowych: pokrywające duże powierzchnie skał i spągi korytarzy polewy kalcytowe, formy naciekowe, draperie skalne czy małe stalaktyty rurkowe (tzw. makarony) i soplewe. Wszystkie zbudowane są z krystalicznego kalcytu bądź związków żelaza i mleka wapiennego. Ze względu na krótki, zaledwie kilkusetletni, czas powstawania są one jeszcze słabo wykształcone. Dopiero za kilka tysięcy lat przybiorą kształt i stopień rozwoju znany obecnie z jaskiń w Jurze Krakowsko-Częstochowskiej. Specyficzny mikroklimat podziemnych korytarzy sprawił, że zamieszkują je, będące pod ochroną, nietoperze¹¹. W trosce o te ssaki wejście do podziemi zostało zakratowane, a cały obszar podziemi, decyzją Komisji Europejskiej, zatwierdzono i objęto ochroną siedliskową w ramach programu Natura 2000¹². W 2015 r. do Komitetu ds. Światowego Dziedzictwa Kulturowego trafił wniosek o wpisanie tarnogórsko-bytomskich

¹⁰ Dolomit to minerał o wzorze chemicznym $\text{CaMg}(\text{CO}_3)_2$ będący głównym składnikiem skały osadowej o takiej samej nazwie. Skała dolomitowa wykorzystywana jest wszechstronnie, jako: materiał budowlany, dekoracyjny, tłuźen drogowy, składnik do produkcji materiałów ogniotrwałych, nawozów rolniczych, ale też w farmakologii, jako główny dostarczyciel magnezu i wapnia w postaci suplementów.

¹¹ Według badań prowadzonych m.in. przez Kłysa (1994) jest to miejsce zimowania 8 gatunków nietoperzy.

¹² <http://obszary.natura2000.org.pl/> [25.05.2015].

podziemi na listę UNESCO. Obecnie znajduje się na niej 14 obiektów z Polski; żaden nie pochodzi z Górnego Śląska.

5. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe

W celu ochrony wyjątkowych fragmentów krajobrazu naturalnego i krajobrazu kulturowego oraz ze względu na wyjątkowe walory widokowe i estetyczne wyznacza się zespoły przyrodniczo-krajobrazowe (według ustawy o ochronie przyrody). Spośród 20 powołanych w granicach województwa śląskiego aż trzy występują w obrębie Bytomia.

Jako pierwszy objęty ochroną został, powołany na mocy rozporządzenia wojewody śląskiego z dnia 28 października 2002 r. (Dz. Urz. woj. śl. nr 79/02, poz. 2813) kompleks stawów, nieużytków oraz gruntów rolnych położony pomiędzy aglomeracjami miejskimi Bytomia i Chorzowa zwany Żabimi Dołami. Powierzchnia chronionego zespołu wynosi 217,66 ha. Pierwotny krajobraz tego miejsca bezpowrotnie zmieniła górnicza działalność człowieka prowadzona nieprzerwanie od XII w. Zalegające w podłożu rudy cynku i ołowiu oraz węgiel kamienny wydobywany głównie metodą podziemnej eksploatacji doprowadził do powstania wielu zapadlisk, lejów i niecek, stale pogłębianych, zwłaszcza po zakończeniu wydobywania pod koniec XX wieku. W obniżeniach terenu stopniowo gromadziła się woda, zarówno gruntowa, jak i opadowa, tworzyły się podmokłe bagna, stawy i większe zbiorniki wodne, które w wyniku naturalnej sukcesji przyrodniczej zarastały roślinnością wodną, bagienną i łąkową. Sukcesję naturalną wspomagał człowiek, sadząc na brzegu zbiorników drzewa lubiące wilgoć, czyli wierzby i topole. Wieloletnie nagromadzenie roślin przywodnych, drzew i krzewów stało się miejscem gniazdowania wielu gatunków ptaków wodno-błotnych, często chronionych i rzadkich na terenie województwa śląskiego, a nawet kraju. Obecnie obszar ten, ze 129 gatunkami ptaków, w tym 76 gatunkami lęgowymi, zalicza się do miejsc cennych ornitologicznie¹³.

Kolejny zespół przyrodniczo-krajobrazowy – Suchogórski Labirynt Skalny – jak większość obecnych w Bytomiu obszarów chronionych ma pochodzenie pokopalniane. Ponad 19 ha powierzchni stanowią pogórnice wyrobiska, grzędy skalne, doliny i grzbiety, wąwozy czy kopce ze starymi sztolniami, na których ukształtowały się ciekawe zbiorowiska roślinne i zwierzęce. Na mocy uchwały Rady Miejskiej w Bytomiu z dnia 27 maja 2008 r. (Dz. Urz. woj. śl. nr 130/08, poz. 2520) obszar objęto ochroną prawną. Do początków XX w. eksploatowano

¹³ www.bytom.pl/zespol-przyrodniczo-krajobrazowy-zabie-doly [20.04.2015].

tu metodą odkrywkową limonit¹⁴ i dolomit. Bogata szata roślinna, która pokryła ślady dawnej działalności człowieka, z dominacją drzew liściastych typu klon, lipa, jawor, grab, brzoza i niewielką domieszką sosny pospolitej i modrzewia europejskiego, stała się siedliskiem równie bogatej fauny, jak i miejscem wypoczynku i bliskiego kontaktu mieszkańców z ciekawą przyrodą.

Jako ostatnia na liście obszarów chronionych wpisana została Miechowicka Ostoja Leśna, granicząca od wschodu z dzielnicą Bytom-Miechowice, a od strony zachodniej z potokiem Rokitnica w dzielnicy mieszkaniowej Zabrze. Na mocy uchwały Rady Miejskiej w Bytomiu z dnia 25 stycznia 2012 r. (Dz. Urz. woj. śl. 2012, poz. 1052) stworzono tu zespół przyrodniczo-krajobrazowy o powierzchni 305,6 ha¹⁵, którego podstawowym celem jest zachowanie fragmentu terenów leśnych, oczek wodnych i polan śródleśnych ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych oraz z uwagi na licznie występujące na tym obszarze siedliska chronionych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt¹⁶.

Historia lasów bytomskich jest długa i burzliwa. Przed wieloma wiekami, kiedy rozpoczęto eksploatację zasobów naturalnych regionu, drzewa masowo wycinano, aby zapewnić łatwiejszy dostęp do zalegających w podłożu rud cynku, ołowiu i żelaza. Proceder ten trwał nieprzerwanie od XIV w. do 1812 r., kiedy wieś i otaczający ją las zakupił Ignacy Domes. Pięć lat później, w 1817 r. rozpoczął on budowę pałacu. Jego późniejsi właściciele, rodzina Wincklerów, stworzyli wokół pałacu park leśny. W 1926 r. park wraz z pałacem przejęło miasto. Ówczesne niemieckie władze szybko doceniły przyrodnicze walory tego miejsca i w 1929 r. ustanowiły ochronę prawną. Po wojnie Miechowicki Las został włączony do leśnego pasa ochronnego GOP. Rabunkowa polityka i proceder wycinania drzew został zakończony. Obecna ochrona prawna tego miejsca obejmuje m.in. zakaz niszczenia, uszkodzenia, przekształcania obszaru, wykonywania prac ziemnych zniekształcających rzeźbę terenu, dokonywania zmian stosunków wodnych, umieszczania tablic reklamowych (według ustawy o ochronie przyrody).

Miechowicka Ostoja Leśna posiada unikalne walory estetyczno-przyrodnicze i historyczne. Zachowały się tu nie tylko elementy rzeźby terenu przypominające o działalności górniczej. Obecne są też ruiny XIX-wiecznej posiadłości pałacowej rodziny Wincklerów, kamienne ławy (m.in. z wygrawerowanym napisem i datą: „RosenBank 1888 r.”) oraz kamienne kręgi, prawdopodobnie służące do wypoczynku w cieniu parkowych drzew. Dawni właściciele, tworząc tu park leśny, sprowadzili wiele krzewów i drzew z odległych rejonów świata, które znalazły

¹⁴ Limonit, inaczej żelaziak brunatny, to mieszanina minerałów o wzorze chemicznym $Fe_2O_3 \cdot nH_2O$. Tworzy porowate i zbite masy o barwie czerwonej, brunatnej i ochrowożółtej. Stanowi ważną gospodarczo rudę żelaza (Mizerski i Sylwestrzak 2002: 107).

¹⁵ W 2004 r. do Rady Miasta trafiła petycja mieszkańców z propozycją ochrony terenów leśnych.

¹⁶ www.przyroda.katowice.pl/pl/ochrona-przyrody/obiekty-ochrony-przyrody/zespoły-przyrodniczo-krajobrazowe [30.04.2015].

w Miechowicach doskonałe warunki do rozwoju i zdobią ten obszar do dziś: tulipanowiec amerykański, choina kanadyjska, sosna wejmutka, cyprysik Lawsons, świerk syberyjski i wiele innych mniej lub bardziej egzotycznych roślin. W zielonych zakamarkach mieszkają zaś sarny, dziki, wiewiórki, kuny, liczne gady, płazy i ptaki.

6. Znaczenie obszarów chronionych na terenach zurbanizowanych

Miasto w ponad dwumilionowej konurbacji górnośląskiej potrzebuje atrakcyjnych terenów zielonych, gdzie można wypocząć na łonie natury, delektując się w ciszy pięknem przyrody. Wypoczynek powinien być połączony z regeneracją sił fizycznych i psychicznych organizmu, a procesy takie najlepiej zachodzą w środowisku przyrodniczym w otoczeniu wolnym od zgiełku miasta oraz zanieczyszczeń komunalnych i przemysłowych.

Enklawy zieleni i obszary chronione na terenach o wysokim stopniu uprzemysłowienia i urbanizacji pełnią rozmaite funkcje. Ich ekologiczne i prozdrowotne aspekty wiążą się z:

- równoważeniem składu atmosferycznego (produkcja tlenu przy jednoczesnym wiązaniu CO₂, filtracja i usuwanie zanieczyszczeń, wychwytywanie pyłów zawieszonych i metali ciężkich);
- regulacją warunków klimatycznych (obniżenie temperatury¹⁷, tłumienie wiatrów, stabilizacja wilgotności i obiegu wody, cyrkulacja atmosferyczna);
- tłumieniem hałasów, przywracaniem właściwej, ujemnej jonizacji powietrza atmosferycznego;
- tworzeniem miejsc do rozwoju i życia wielu cennych, rzadkich gatunków fauny i flory (wzbogacanie bioróżnorodności).

Dominujące na obszarze Bytomia lasy bukowe mają duże walory zdrowotne. Charakteryzują się wysoką produkcją tlenu (rzędu 15-25 t/ha/rok) i równie wysoką produkcją ozonu (średnio od 0,007 do 0,015 mg/cm³). Jonizacja powietrza w warstwie rekreacyjnej wynosi około 1000-1800 jł/cm³. Ogólna gęstość aeroplanktonu i bakterii nie jest wysoka – przeważają pyłki i cząsteczki roślin wyższych oraz zarodniki grzybów. Buczyny mają silne działanie filtracyjno-detoksykacyjne. Dotyczy to zwłaszcza absorpcji pyłów (pochłaniają je w ilości do 70 t/ha/rok) i metali ciężkich, co ma ogromne znaczenie w miejscach, gdzie dochodzi do kumulacji zanieczyszczeń powietrza z wielu źródeł. W nieco mniejszym stop-

¹⁷ Na obszarach o zwartej zabudowie miejskiej temperatura może podnieść się w najbardziej upalne dni w roku nawet o 4,5 do 5°C.

niu tłumiony jest wiatr (ok. 50% na 100 m) i hałas (średnio 5-10 dB na 50 m od źródła). W powietrzu wytwarzanym przez zbiorowiska drzew bukowych występuje znaczne stężenie substancji bakteriobójczych i zdecydowanie mniejsze grzybobójczych, dlatego nadają się one do wypoczynku wszystkich grup wiekowych, bez względu na stan zdrowia (jedynym przeciwwskazaniem może być obecność alergenów, zwłaszcza wiosną). Chłonność naturalna lasów bukowych jest średnia, rzędu 8-10 osób/ha/dzień (Krzymowska-Kostrowicka 1997: 188-190). Lasy te mogą być wykorzystane jako tereny spacerowe, miejsca rekreacji ruchowej i turystyki przyrodniczej, z zachowaniem podstawowej zasady przemieszczania się turystów i spacerowiczów tylko po wyznaczonych szlakach i ścieżkach.

Kompleks roślinności wokół Żabich Dołów można zaliczyć do ekosystemu łągów wierzbowo-topolowych. Ich ekologiczno-zdrowotne znaczenie nie jest duże. Jak dotąd nie zbadano w nich produkcji ozonu, słabo rozpoznany jest skład chemiczny fitoerozoli (substancji lotnych wydzielanych przez rośliny). Niemniej w zaroślach tego typu przeważają korzystnie działające na organizm jony ujemne i produkowana jest duża ilość tlenu, rzędu 15-30 t/ha/rok (Krzymowska-Kostrowicka 1997: 199-200). Właściwości bioterapeutyczne łągów są korzystne i polegają na stymulowaniu naturalnej odporności organizmu. Ilość aeroplanktonu jest zmienna i zależna od pór roku i warunków pogodowych. Wiosną i latem przeważają pyłki drzew i roślin zielnych, co może być zjawiskiem niekorzystnym dla alergików. Lasy topolowo-wierzbowe w nieco mniejszym stopniu hamują prędkość wiatru (w granicach 50% w odległości 15-25 m od brzegu zarośli), ale znacząco tłumią hałas (od 20 do 60 db na 50 m od źródła). Co prawda ich właściwości filtracyjne i detoksykacyjne są słabo rozpoznane, ale w obszarach zurbanizowanych o wysokim stopniu zanieczyszczenia pochodzenia przemysłowego, komunalnego i komunikacyjnego każde, nawet najmniejsze działanie oczyszczające powietrze ma istotne znaczenie zdrowotne dla mieszkańców.

Z funkcji społeczno-wychowawczych obszarów chronionych najważniejsze są edukacyjne aspekty środowiska przyrodniczego realizowane poprzez ścieżki przyrodniczo-dydaktyczne, które pozwalają na eksponowanie i zwracanie powszechniej uwagi na walory przyrody żywej, nieożywionej oraz materialne wytwory kultury człowieka.

7. Zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne przemysłowych terenów Bytomia

Liczne tereny zielone Bytomia można odwiedzać w różny sposób: pieszo bądź na rowerze (fot. 1). Innym sposobem może być podróż zabytkową kolejką wąskotorową. To jedna z najstarszych w Europie, działająca nieprzerwanie od XIX w.,

Fot. 1. Fragment ścieżki rowerowej prowadzącej w rejonu stanowiska dokumentacyjnego Blachówka. Po lewej stronie: odsłonięcie skał dolomitowych (2015 r.) (fot. Marta Vierek)

czyli od ponad 150 lat, linia wąskotorowa (prześwit torów 785 mm) łącząca Bytom z Miasteczkiem Śląskim. Kiedyś była to kolejka przemysłowa, którą transportowano liczne dobra na potrzeby śląskich kopalń i hut. Po okresie restrukturyzacji zmieniła ona swój charakter. Sezonowy ruch turystyczny zainaugurowano w 1994 r. na trasie o długości 40 km: Chorzów – Bytom – Miasteczko Śląskie. Wraz z kryzysem przemysłu ciężkiego i takich instytucji, jak Polskie Koleje Państwowe, stopniowo wyłączano z użytku niektóre odcinki. Pozostawione bez opieki ulegały niszczeniu. W październiku 2001 r. postawiono w stan likwidacji Dyrekcję Kolei Dojazdowych wraz z bytomskim oddziałem zamiejscowym. Trasa turystyczna przestała istnieć (Klajmon 2007: 152-153). Dzięki osobistemu zaangażowaniu członków Stowarzyszenia Górnośląskich Kolei Wąskotorowych wyremontowano, posprzątało i odbudowano znaczną część torowisk. W maju 2005 r. Stowarzyszenie uzyskało wymaganą licencję na przewóz osób¹⁸. Obecnie krótsza, 24-kilometrowej długości trasa od 10 lat znów wiedzie turystów przez zróżnicowany krajobrazowo region Górnego Śląska. Widoki za oknem zmieniają się jak w kalejdoskopie: przemysłowo-miejski obszar Bytomia, rejon dawnego wydobywania kopalni z obecnie nieczynnym kamieniołomem dolomitu Blachówka, zielone, urokliwe tereny rezerwatu leśnego Segiet, kolejne pokopalniane tereny i węzły kolejowe w Tarnowskich Górach, znów zielone lasy i błękitny zalew Na-

¹⁸ www.gornyslask.net.pl/miejsca/kolejka-waskotorowa-bytom-miasteczko/ [25.05.2015].

kło-Chechło. Podróż kolejką jest nie tylko sposobem na dotarcie do celu, to także podróż przez historię i kulturę tych ziem.

Uzupełnieniem oferty kolei wąskotorowej i niewątpliwą atrakcją jest kursująca w okresie letnim tramwajowa linia turystyczna nr 38 (z wagonami z 1949 i 1951 r.), pozwalająca pasażerom przenieść się w czasie i zasmakować podróży tramwajem sprzed ponad pół wieku (Staszewska-Ludwiczak 2005: 223)¹⁹. Wagony wzorowane na niemieckich wojennych wozach tramwajowych mają szerokie pomosty i drzwi ułatwiające ewakuację. Zostały zmodernizowane na początku 2001 r., dostosowane do obecnych norm bezpieczeństwa (m.in. dodano oświetlenie awaryjne, hamulce bezpieczeństwa, elektryczny dzwonek) i dopuszczone do ruchu turystycznego.

W Bytomiu krzyżuje się bądź zaczyna przebieg aż pięciu oznakowanych szlaków turystycznych: czerwony Szlak Husarii Polskiej o długości ponad 155 km; rozpoczynający się w Bytomiu niebieski Szlak Powstańców Śląskich o długości 192 km; żółty Szlak im. Zygmunta Kłęczczyńskiego²⁰ i niebieski, o blisko 100 km długości Szlak Tysiąclecia. Na najnowszym, oficjalnie otwartym w 2006 r., Szlaku Zabytków Techniki umieszczono dwa obiekty z Bytomia: wspomnianą kolej wąskotorową oraz elektrociepłownię „Szombierki”. Wzdłuż granic miasta biegnie, oznaczony kolorem czarnym, Segiecki Szlak Turystyczny o długości 12 km, rozpoczynający się w rezerwacie Segiet.

Na uwagę zasługują też krótkie, kilkukilometrowe szlaki spacerowe: czerwony „Bytom – szlakiem tradycji i kultury” oraz krótszy, zielony „Spacer po Starym Mieście”. W bytomskich obszarach chronionych pojawiają się liczne dobrze oznaczone ścieżki dydaktyczne: „Ciekawe drzewa Lasu Bytomskiego”, „Las Segiecki”, „Na Garbie Tarnogórskim”, „Nietoperze Śląska”. Uwagę zwracają starannie wykonane i dobrze zachowane tablice informacyjne (fot. 2).

Pod koniec 2012 r. odbyło się oficjalne otwarcie nowej ścieżki przyrodniczej zlokalizowanej w Miechowskim Zespole Przyrodniczo-Krajobrazowym: „Ścieżkami Miechowskiej Ostoi Leśnej”²¹.

W bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska dokumentacyjnego Blachówka i rezerwatu Segiet, w części dawnego kamieniołomu, staraniem prywatnego inwestora w 2002 r. otwarto całoroczny ośrodek sportowo-rekreacyjny Dolomity Sportowa Dolina (fot. 3). Początkowo działalność obiektu i wybudowana infrastruktura obejmowały kompleksowy wypoczynek na świeżym powietrzu: bardzo dobrze zorganizowane i utrzymane stoki narciarski i saneczkowy oraz trasy snowboardowe z oświetleniem i sztucznym naśnieżaniem (a latem trasą igielitową),

¹⁹ Informacje na temat rozkładu jazdy i trasy linii tramwajowej: <http://turystyczna.kmtm.org.pl/?p=linia38> [12.05.2015].

²⁰ Krótki, mający zaledwie 12 km długości szlak rozpoczynający się w Bytomiu przy stacji kolejowej Północnej, a kończący w Zabrzcu. Nazwany imieniem współzałożyciela oddziału PTTK w Bytomiu.

²¹ <http://ostoja.miechowice.info> [22.05.2015].

Fot. 2. Tablica informacyjna znacząca początek ścieżki dydaktycznej „Na Garbie Tarnogórskim”. Z prawej strony tablica z regulaminem zachowania się na ścieżce „Nietoperze Śląska” (2015 r.) (fot. Marta Vierek)

Fot. 3. Ośrodek sportowo-rekreacyjny Dolomity Sportowa Dolina. Na drugim planie czynna baza gastronomiczno-noclegowa z atrakcjami typu „mini-zoo” oraz fragment nieczynnego w lecie stoku narciarskiego (2015 r.) (fot. Marta Vierek)

boiska do siatkówki, obiekty gastronomiczne i miejsca noclegowe. W planach było wybudowanie kortów tenisowych, hali do badmintonu i squasha oraz pola golfowego. Obiekt miał szansę stać się modelowym przykładem dobrze zagospo-

Fot. 4. Oznakowanie ścieżek rowerowych na Szlaku Gwarków. Stowarzyszenie Trasy Rowerowe w Tarnowskich Górach wytyczyło rowerowy szlak biegnący w kierunku lasu segieckiego wzdłuż bytomskiej Blachówki (2015 r.) (fot. Marta Vierek)

darowanej przestrzeni przemysłowej, wolnej od wielkokubaturowych zabytków postindustrialnych, na potrzeby turystyki i rekreacji. Stan obecny, w mojej ocenie, jest zaledwie dobry. Obiekt daje możliwość uprawiania narciarstwa, ale tylko w sezonie zimowym. W cieplejszych porach roku pozostały dobrze zachowane i dobrze oznaczone liczne ścieżki rowerowe (fot. 4) i spacerowe otaczające ośrodek i wkraczające w zielone obszary chronione, a także funkcjonująca baza gastronomiczna i noclegowa.

8. Podsumowanie

W każdej formie ochrony przyrody działalność rekreacyjna i turystyczna jest ograniczona przepisami prawnymi i zakazami związanymi z priorytetem ochrony przyrody ożywionej i nieożywionej. Zgodnie z prawem pod ochroną znajdują się zwierzęta, dlatego nie można w takich miejscach hałasować, aby ich nie płoszyć. Nie wolno niszczyć i zrywać roślin, owoców i grzybów, wywozić gleby czy grabić ściółki. Nie wolno też zbierać skał i minerałów. Ruch pieszy i rowerowy dozwolony jest tylko po wyznaczonych ścieżkach, niedozwolone jest zaś poruszanie się samochodami i innymi pojazdami silnikowymi. Nie wolno palić ognisk ani papierosów czy grillować. Obowiązuje bezwzględny zakaz wysypywania bądź wylewania jakichkolwiek odpadów komunalnych i przemysłowych. Na bada-

nym terenie wszelkie zakazy są jasno sformułowane na tablicach informacyjnych (fot. 2). Oczywiście dla wielu są to tylko puste słowa, bo bytomskie obszary chronione, zapewne podobnie jak i inne na terenie kraju, są odwiedzane przez wandalów – ślady po dzikich ogniskach, śmieci rozmaitego pochodzenia „witają” spacerowiczów w różnych miejscach. Trudno bagatelizować takie zachowanie. Ale na analizowanych terenach chronionych ważne są przede wszystkim działania podejmowane zarówno przez naukowców, ekologów, decydentów, jak również inicjatywy społeczności lokalnej. Można zauważyć, że promocja terenów zielonych i upowszechnianie aktywnego trybu życia na tym obszarze odbywa się w sposób kompleksowy. Na uwagę zasługują wydane w ostatnich latach książki i przewodniki, dofinansowane m.in. przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (np. *Miechowice i okolice. Przyroda i zabytki* autorstwa Edwarda Wieczorka i Leonarda Kłosa) oraz dofinansowane w ramach konkursu Śląskiej Organizacji Turystycznej (np. *Bytom i okolice* Edwarda Wieczorka i Leonarda Kłosa czy *Spacerem po Bytomiu* Anny i Tomasza Śmiałków oraz Macieja Dronia). Co ważne, wszystkie pozycje dostępne są również w wersji elektronicznej.

W ramach promocji miasta i terenów zielonych w 2012 r. zrealizowano dwa krótkometrażowe filmy (dofinansowane z WFOŚiGW), które w korzystnym świetle przedstawiają walory turystyczno-rekreacyjne wcześniej zdegradowanych, a obecnie chronionych terenów Bytomia²². Wspólne działania m.in. Wydziału Ekologii Urzędu Miejskiego, Stowarzyszenia „Nasze Miechowice”, Miechowskiego Towarzystwa Przyrodniczego, oddziału PTTK, Nadleśnictwa Brynek i Muzeum Miechowic doprowadziły do uruchomienia strony internetowej Miechowskiej Ostoi Leśnej, na której znaleźć można artykuły na temat przyrody i historii obszaru. Opracowano też internetową mapę ścieżek przyrodniczo-edukacyjnych. W terenie zaś ścieżki zyskały nowe tablice i oznakowanie.

Przedstawione w skrócie formy ochrony przyrody w mieście, stan ich zagospodarowania oraz wielokierunkowa promocja terenów zielonych przez Radę Miasta, liczne stowarzyszenia i samych mieszkańców pozwalają stwierdzić, że Bytom powoli tworzy swój nowy produkt turystyczny – zieloną turystykę. Wydaje się, że jej mocną stroną powinno być wyraźne podkreślenie i porównanie zdegradowanego kiedyś środowiska naturalnego ze stanem obecnym. Niewątpliwym walorem jest pokazanie wcześniejszego charakteru miasta, promocja własnego dziedzictwa i walka ze stereotypami. Zdecydowanym atutem produktu, wpisującym się we współczesne trendy w turystyce i rekreacji, jest jego powiązanie z turystyką aktywną (ścieżki rowerowe, piesze) i przyrodniczo-poznawczą (ścieżki dydaktyczne), w tym kształtowanie tożsamości kulturowej dzieci, młodzieży oraz osób starszych.

²² www.bytom.pl [15.05.2015].

Literatura

- <http://obszary.natura2000.org.pl/> [25.05.2015].
- <http://ostoja.miechowice.info> [22.05.2015].
- <http://przyroda.katowice.pl/pl/ochrona-przyrody/obiekty-ochrony-przyrody/rezerwaty-przyrody> [25.04.2015].
- <http://przyroda.katowice.pl/pl/ochrona-przyrody/obiekty-ochrony-przyrody/zespoły-przyrodniczo-krajobrazowe> [30.04.2015].
- <http://slaskie.naszemiasto.pl/> [4.05.2015].
- <http://turystyczna.kmtm.org.pl> [12.05.2015].
- Klajmon B. (2007), Bytom – potencjalne możliwości turystyki przemysłowej, w: T. Burzyński (red.), *Dziedzictwo kultury przemysłowej jako szansa rozwoju kultury europejskiej*, Katowice: Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa.
- Kłys G. (1994), Podziemia tarnogórskie – największe zimowisko nietoperzy (chiroptera) na Górnym Śląsku, *Rocznik Muzeum Górnośląskiego. Przyroda*, 14: 27-31.
- Krzymowska-Kostrowicka A. (1997), *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Warszawa: WN PWN.
- Mizerski W., Sylwestrzak H. (2002), *Słownik geologiczny*, Warszawa: WN PWN.
- Plan rozwoju Bytomia na lata 2011-2015 (2011), Bytom: Urząd Miejski w Bytomiu.
- Radziejowski J. (2011), *Obszary chronionej przyrody. Historia, stan obecny, wyzwania przyszłości*, Warszawa: Wszecznica Polska, Szkoła Wyższa Towarzystwa Wiedzy Powszechnej.
- Rozporządzenie nr 19/2002 z dnia 15 maja 2002 r. wojewody śląskiego, Dz. Urz. woj. śl. nr 36/02, poz. 1320.
- Rozporządzenie nr 49/2002 z dnia 28 października 2002 r. wojewody śląskiego, Dz. Urz. woj. śl. nr 79/02, poz. 2813.
- Staszewska-Ludwiczak A. (2005), Tramwaj nr 38 w Bytomiu jako uzupełnienie oferty turystyki przemysłowej, w: T. Burzyński, M. Łabaj (red.), *Dziedzictwo przemysłowe jako atrakcyjny produkt dla turystyki i rekreacji. Doświadczenia krajowe i zagraniczne*, Katowice: Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa.
- Ślęzak W. (1988), *Chronologiczny wykaz najważniejszych wydarzeń z dziejów Bytomia*, Bytom: Urząd Miejski w Bytomiu.
- Śmiałek A., Śmiałek T., Droń M. (2013), *Spacerem po Bytomiu*, Bytom: Urząd Miejski w Bytomiu.
- Uchwała nr XXIII/321/12 z dnia 25 stycznia 2012 r. Rady Miejskiej w Bytomiu, Dz.Urz. woj. śl. 2012, poz. 1052.
- Uchwała nr XXVIII/385/08 z dnia 27 maja 2008 r. Rady Miejskiej w Bytomiu, Dz.Urz. woj. śl. nr 130/08, poz. 2520.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz.U. nr 92, poz. 880 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska, Dz.U. nr 62, poz. 627 z późn. zm.
- Wieczorek E., Kłos L. (2013a), *Miechowice i okolice. Przyroda i zabytki*. Bytom: Urząd Miejski w Bytomiu.

Wieczorek E., Kłos L. (2013b), *Bytom i okolice*. Bytom: Urząd Miejski w Bytomiu.
www.bytom.pl [15.05.2015].
www.bytom.pl/zespol-przyrodniczo-krajobrazowy-zabie-doly [20.04.2015].
www.gornyslask.net.pl/miejsca/kolejka-waskotorowa-bytom-miasteczko [25.05.2015].
www.opera-slaska.pl [29.03.2015].
www.psh.gov.pl/ [4.05.2015].

From degraded to protected areas – the green tourism in black Bytom

Abstract. The exploitation of natural resources (mining, metallurgy of iron and non-ferrous metals as zinc, lead, and dolomites), that had lasted in the Bytom city for many centuries, resulted in both the transformation of many elements of the natural landscape and the perception on the city by the locals and incomers. Air, water, and soil pollution, worsening aesthetic landscape and impoverishment of biodiversity, numerous mining damages and the ensuing nuisance, is a picture of Bytom perpetuated over the years in the consciousness of the people. The paper presents other little-known green faces of the city. Nature rapidly occupied degraded and post-industrial areas with or without human assistance. Today, many of these areas are covered by legal protection: one is related to the protection of the area (nature reserve), and two additional forms of individual protection (documentation sites and three natural and landscape complexes). The author gave attention to touristic, recreational, and educational significances in both revitalized and protected green areas of the city.

Keywords: urban areas, degradation, protected areas, protected objects, Bytom, Silesian province

ARNOLD BERNACIAK*, RENATA WIŚNIEWSKA**

Możliwości turystycznego wykorzystania dawnych obiektów militarnych północnego odcinka Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

Streszczenie. Obiekty militarne w czasie swego istnienia mogą zmieniać pełnione funkcje. Wykorzystywane pierwotnie w celach wojskowych mogą stać się obiektami o znaczeniu turystycznym. Umiejętne wykorzystanie tych obiektów może być czynnikiem aktywizującym turystykę na obszarze danej jednostki przestrzennej. Zabudowania północnego odcinka Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego stanowią walor turystyczny gminy Bledzew. Walor ten jak dotychczas nie był wykorzystywany na szerszą skalę. Obecnie jest przedmiotem zainteresowania jedynie pasjonatów militariów z czasów II wojny światowej. Stworzenie odpowiedniego, opartego na tych obiektach produktu turystycznego mogłoby przyczynić się do ich ochrony i popularyzacji, a jednocześnie do aktywizacji turystyki i rekreacji na terenie gminy.

Słowa kluczowe: obiekty militarne, Międzyrzecki Rejon Umocniony, walory turystyczne, rozwój lokalny

1. Wprowadzenie

Istnieje wiele czynników, które mogą sprzyjać rozwojowi turystyki na danym obszarze. Ważne miejsce wśród nich zajmują walory turystyczne przestrzeni: atrakcyjny krajobraz, zabytki architektury, unikatowe walory przyrodnicze (Wodejko 1997: 25; Lijewski, Mikułowski i Wyrzykowski 2002: 15-16; Kruczała 1986: 13, za: Gaworecki 2003: 126). Powodują one, że ludzie chętnie odwiedzają dane miejsca i zachęcają do ich zwiedzania innych.

* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości, e-mail: arnold.berniaciak@wsb.poznan.pl, tel. 501 07 66 96.

** Wyższa Szkoła Biznesu w Gorzowie Wlkp., Wydział Nauk Społecznych, e-mail: arenata10@wp.pl.

Ważnym historycznym walorem turystycznym województwa lubuskiego jest Międzyrzecki Rejon Umocniony (niem. Festungsfront Oder-Warthe-Bogen) (Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020: 26). Należy on do najciekawszych obiektów fortyfikacyjnych w Polsce i zaliczany jest do głównych, obok linii Maginota, pozycji obronnych w Europie (Toczewski 2001: 6). Stanowi go wybudowany w latach 30. XX w. zespół poniemieckich fortyfikacji, na które składają się różne obiekty architektury wojskowej: schrony, grupy warowne i kazamaty połączone systemem podziemnych korytarzy. Fortyfikacje rozciągają się w układzie południkowym na obszarze ok. 100 km długości. System umocnień został podzielony na odcinki: południowy, centralny i północny. Najbardziej rozwinięty – zarówno kiedyś pod względem militarnym, jak i obecnie pod względem turystycznym – jest odcinek centralny. Również pozostałe odcinki posiadają znaczny, choć niewykorzystany dotąd potencjał turystyczny.

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja możliwości turystycznego wykorzystania obiektów północnej części Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, leżących na terenie gminy Bledzew. Podjęta zostanie w nim próba określenia czynników sprzyjających temu działaniu oraz wskazania korzyści, które mogłyby się dzięki temu ujawnić w systemie społeczno-gospodarczym.

Wiele dawnych obiektów militarnych w Polsce w okresie powojennym ze względu na swe niepolskie pochodzenie nie budziło zainteresowania. Często nie podejmowano żadnych działań, by w jakikolwiek sposób zapobiec ich dewastacji. Niektóre były zaś celowo niszczone. Pomimo braku zainteresowania oraz braku środków finansowych na ich utrzymanie obiekty te były miejscem penetracji miłośników historii, wojskowości czy architektury. Wiele z nich zachowało jednak znaczny potencjał turystyczny. Świadoma polityka władz lokalnych lub regionalnych może przyczynić się do przywrócenia ich społeczeństwu w innej roli niż militarna, dzięki czemu będą mogły stać się czynnikiem aktywizacji turystycznej i rekreacyjnej jednostek przestrzennych (Stach 2015).

2. Zmienność funkcji obiektów militarnych

Obiekty militarne po spełnieniu swojej podstawowej funkcji mogą zostać wykorzystane w różnorodny sposób. Mogą pełnić funkcje turystyczne, gospodarcze, kulturalne czy edukacyjne, przy czym różne funkcje mogą być wprowadzane do danego obiektu na poszczególnych etapach jego życia. W przypadku pojedynczego obiektu zmiany jego funkcji mogą następować nawet kilkakrotnie. Istnieją obiekty, które po spełnieniu funkcji militarnej zostały wykorzystane na potrzeby gospodarcze, a później przekształcone w atrakcje turystyczne.

Przykładem obiektu wielokrotnie zmieniającego swoje funkcje jest Twierdza Kłodzko. Obiekt ten został wzniesiony w 1680 r. w celach obronnych. Swoje znaczenie militarne utracił w drugiej połowie XIX w. (Rzeczycki 2012: 7). Wówczas zaczęto go wykorzystywać jako więzienie. Po I wojnie światowej po raz pierwszy stał się atrakcją turystyczną. W czasie II wojny światowej w twierdzy został utworzony podziemny zakład produkcyjny (Rzeczycki 2012: 7). Funkcję gospodarczą pełnił również w okresie powojennym. Powierzchnie obiektu dzierżawione były przedsiębiorstwom. W 1960 r. twierdza została uznana za zabytek i odtąd jest dostępna dla turystów.

Innym przykładem zmienności funkcji byłych obiektów militarnych, choć na znacznie mniejszą skalę, jest tunel schronowy pod Żarnowską Górą w gminie Strzyżów w województwie podkarpackim. Tunel został wydrążony w latach 1940-1941. Jego długość wynosiła 438 m. Pierwotnym przeznaczeniem obiektu była ochrona pociągu sztabowego w czasie działań wojennych. W okresie powojennym tunel został odpowiednio przystosowany i służył jako magazyn ryb. Obecnie wykorzystywany jest jedynie w celach turystycznych¹.

Przykładem obiektu, który po spełnieniu funkcji militarnej nie był przez długi czas wykorzystywany i któremu dopiero po wielu latach nadano charakter turystyczny, są podziemia Osówki. Zostały one wydrążone w latach 1943-1945 przez Niemców w zachodniej części Gór Sowich. Miały służyć jako kwatera główna wojska III Rzeszy lub – według innych koncepcji – jako hale dla podziemnych fabryk zbrojeniowych. Pierwsza, niedana próba turystycznego udostępnienia obiektu została podjęta w 1979 r. Uznano jednak, że podziemia są za mało atrakcyjne, by przyciągnąć turystów, w związku z czym pomysł nie został zrealizowany. Do koncepcji tej powrócono w latach 90. Dzięki zaangażowaniu władz samorządowych w 1996 r. otwarto dla celów turystycznych pierwszy odcinek podziemnej trasy (Rzeczycki 2012: 70). Obecnie poza rolą turystyczną obiekt pełni również funkcje rekreacyjne i kulturalno-oświatowe. Na jego terenie rozpoczyna się i kończy coroczny wyścig kolarski „Podziemia Osówki”. Podziemia służyły też jako plan filmowy i są przedmiotem badań naukowych.

Byłym obiektem militarnym spełniającym różne funkcje jest poznańska Cytadela. Obecnie pełni rolę parku miejskiego, jednak pierwotnie stanowiła centralny fort umocnień poligonalnych Twierdza Poznań. Na rozległym ponad stuhektarowym terenie znajdują się zarówno muzea, pomniki i cmentarze, jak również miejsca ekspozycji dzieł sztuki, amfiteatr, rosarium, place zabaw i obiekty gastronomiczne.

Różnorodność i zmienność funkcji zabytkowych obiektów militarnych wskazuje na dwie ważne kwestie. Po pierwsze, na ich dużą elastyczność funkcjonalną. Pomimo pełnienia różnych funkcji w kolejnych okresach wciąż odgrywają istot-

¹ www.strzyzow.pl/pol/pages/tunel [9.12.2015].

ną rolę w danej przestrzeni. Ciągłe istnieją możliwości dostosowania ich do aktualnych potrzeb społecznych. Po drugie, mimo utraty swej pierwotnej funkcji stanowią istotny potencjał rozwojowy danej jednostki przestrzennej. nadanie im nowych funkcji może przyczynić się do ożywienia dzielnicy, miasta, gminy czy powiatu.

3. Międzyrzecki Rejon Umocniony

Budowę niemieckich fortyfikacji w dolinie środkowej Odry, określanych mianem Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego (niem. Festungsfront Oder-Warthe-Bogen), rozpoczęto w okresie międzywojennym. Początkowo było to związane z planami militarnymi Niemiec zakładającymi nową wojnę na zachodzie (granica niemiecko-francuska). Obawiając się działań zaczepnych ze strony Polski (będącej sojusznikiem Francji), postanowiono zabezpieczyć ten teren odpowiednimi fortyfikacjami. Przyjęto, że jego wzmocnienie skutecznie zagrozi polskiej stronie drogę na Berlin. Pomimo tego, iż budowa obiektów militarnych na obszarze nadodrzańskim była zabroniona zapisami traktatu wersalskiego, umacnianie tego terenu rozpoczęto już w 1925 r. Szczególne natężenie prac budowlanych miało miejsce w latach 1934-1937. Zmiana sytuacji polityczno-militarnej na przełomie lat 30. i 40. doprowadziła do czasowego zaprzestania prac fortyfikacyjnych. Ruszyły one ponownie w 1944 r. Tym razem ich celem było umocnienie obszarów mogących stanowić teren przyszłych walk zblizającego się do granic Rzeszy frontu wschodniego (Toczewski 2001: 8-13).

Międzyrzecki Rejon Umocniony zajmował powierzchnię ok. 8 tys. m². Rozciągał się na długości ok. 100 km. Podzielony został na trzy odcinki: północny, środkowy (centralny) i południowy (Toczewski 2001: 8-13). Pierwszy z nich obejmował tereny od miejscowości Kursko na południu, przez Bledzew, po okolice Skwierzyny na północy. Drugi rozciągał się pomiędzy Międzyrzeczem a Paradyżem. Na południe od tej ostatniej miejscowości rozpoczynał się odcinek południowy, sięgając aż do wysokości Sulechowa (Miniewicz i Perzyk 1993: 2).

Podstawowym elementem fortyfikacji były tzw. panzerwerki (Pz.W.) – żelbetowe schrony z pancernymi kopułami. Miały one od jednej do czterech kondygnacji i były obsługiwane przez załogę od 60 do 100 żołnierzy. Obiekty były uzbrojone w broń maszynową, moździerze lub miotacze ognia. Niektóre pełniły funkcje obserwacyjne (Toczewski 2001: 27-40; Miniewicz i Perzyk 1993: 27-64).

Walki o Międzyrzecki Rejon Umocniony rozegrały się w dniach 29-31 stycznia 1945 r. i były związane z działaniami I Frontu Białoruskiego. Zdobycie tego terenu było zasługą 44. Brygady Pancерnej gwardii – jednostki wydzielonej z I Armii Pancерnej gwardii (Toczewski 2001: 50-51).

Po zakończeniu działań wojennych, wiosną 1945 r. fortyfikacje zostały pozabawione wartości bojowej. Wiele z nich zostało wysadzonych. Najwięcej zniszczeń dokonano w odcinku północnym. Do końca lat 40. zespół podziemi zajęty był przez wojska radzieckie. Po ich odejściu kontynuowano demontaż obiektów. Działania te były prowadzone zarówno przez koncesjonowane formy, jak i przez szabrowników (Miniewicz i Perzyk 1993: 78-80).

Funkcja turystyczna Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego zaczęła być rozwijana na przełomie lat 60. i 70. XX w. Początkowo związana była z odwiedzaniem miejsc dawnych walk przez radzieckich kombatantów. Obecnie do zwiedzania udostępniona jest część obiektów odcinka centralnego.

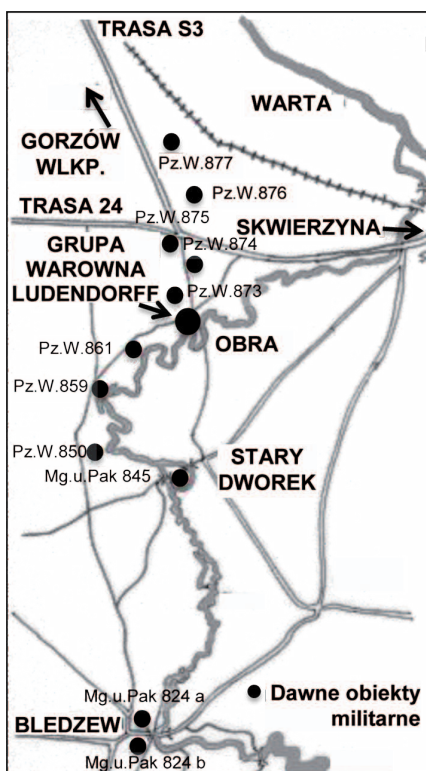
4. Dawne obiekty militarne na terenie gminy Bledzew

Bledzew to licząca ponad 4,5 tys. mieszkańców gmina wiejska leżąca w powiecie międzyrzeckim w województwie lubuskim. Na terenie gminy zlokalizowane są liczne były obiekty militarne północnego odcinka Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego. Należą do nich: Grupa Warowna Ludendorff oraz położone na północ i na południe od niej liczne mniejsze schrony (rys. 1).

Największym i najważniejszym z obiektów jest wzniesiona w latach 1935-1936 Grupa Warowna Ludendorff (Kędryna i Jurga 1995). Obiekty zostały zlokalizowane na zachód od Skwierzyny, w zakolu Obry, w okolicach miejscowości Stary Dworek. Zabudowania znajdują się na wzniesieniu Lisia Góra, położonym kilkadziesiąt metrów od drogi krajowej nr 24. Centralną część grupy stanowi schron oznaczony jako Pz.W.865 (fot. 1). Schron zaprojektowano jako zespół budowli połączonych podziemnymi chodnikami (Sadowski 2011: 22). Posiada on dwie kondygnacje, maszynownię i koszary. Obecnie w dobrym stanie zachowana została tylko część kondygnacji dolnej. Część czołowa z kopułą pancerną, wejściami oraz szybem do podziemi została wysadzona. Obiekt można stosunkowo łatwo odnaleźć w terenie.

W niewielkiej odległości od obiektu Pz.W.865 znajduje się schron Pz.W.864 (fot. 2). Jego zadaniem była obrona południowej strony wzniesienia i zachodniej części doliny rzeki Obry (Sadowski 2011). Główny schron bojowy Pz.W.864 stanowi jednokondygnacyjną budowlę o wymiarach całkowitych ok. 22,5 × 26,7 m. Ściany zewnętrzne i stropy mają grubość 1,50 m. Obiekt ten jak wiele innych został wysadzony silnym ładunkiem wybuchowym. W efekcie zachowało się zaledwie 20% pierwotnej konstrukcji.

Kolejnym obiektem jest schron bojowy Pz.W.863 (fot. 3). Jego zadaniem była obrona zachodniej części wzniesienia oraz zakola rzeki Obry. Schron został wy-

Rys. 1. Dawne obiekty militarne na terenie gminy Bledzew

Źródło: na podstawie http://fortyfikacjewpolsce.pl/owb/images/owb/mapy/nord_mapa2.gif [8.12.2015].

budowany w formie czterokondygnacyjnej podziemnej wieży (Sadowski 2011: 22). Również ten budynek został wysadzony. Eksplozję przetrwał jedynie strop najniższej kondygnacji budowli. Schron bojowy Pz.W.863 należy dziś do najbardziej niebezpiecznych do zwiedzania obiektów Grupy Warownej Ludendorff.

Schron bojowy Pz.W.866 to z kolei kazamata ze stanowiskiem armaty przeciwpancernej i ckm. Zadaniem tego stanowiska była obrona północno-wschodniej strony wzniesienia Lisia Góra. Schron nie posiadał wejścia głównego – stanowił wysunięty element schronu Pz.W.865. Prowadził do niego podziemny chodnik o wysokości 190 cm i szerokości 115 cm. Stopień zniszczenia obiektu jest stosunkowo duży – wynosi ok. 40%. Został on częściowo wysadzony i pozbawiony pancerzy, zachowały się jedynie pomieszczenia zaplecza izb bojowych. Pewne niebezpieczeństwo dla zwiedzających stanowi zachowany w jego pobliżu, prowadzący do systemu podziemnego szyb komunikacyjny (fot. 4).

Kolejny obiekt Grupy Warownej Ludendorff to schron bojowy Pz.W.867. Zadaniem schronu była obrona mostu na rzece Obrze oraz południowo-wschodniej podstawy wzniesienia. Był jednym z trzech pierwszych obiektów schronu bojowego Pz.W.865. Składał się z trójkondygnacyjnej podziemnej wieży zwieńczonej

Fot. 1. Schron bojowy Pz.W.865 (2015 r.) (fot. R. Wiśniewska)

Fot. 2. Schron bojowy Pz.W.864 (2015 r.) (fot. R. Wiśniewska)

Fot. 3. Schron bojowy Pz.W.863 (2015 r.) (fot. R. Wiśniewska)

Fot. 4. Schron bojowy Pz.W866 (2015 r.) (fot. R. Wiśniewska)

kopułą pancerną. Połączony był chodnikiem ze schronem centralnym, stąd nie posiada osobnego wejścia. Obecnie istnieje bezpośredni dostęp do niego dzięki oderwaniu części kopuły pancernej w efekcie wysadzenia ładunkiem wybuchowym. Wskutek wybuchu zasypany został podziemny chodnik, co uniemożliwia przedostanie się nim do schronu centralnego. W tym przypadku zachowane zostało ok. 35% konstrukcji obiektu (fot. 5).

Fot. 5. Schron bojowy Pz.W.867 (2015 r.) (fot. R. Wiśniewska)

Obiekt oznaczony jako Pz.W.868 to mały, jednokondygnacyjny schron bojowy z kopułą pancerną i stanowiskiem obserwatora (fot. 6). Jego zadaniem bojowym było kierowanie ogniem artylerii. Obiekt uległ bardzo silnemu zniszczeniu. Zachowało się jedynie 35% pierwotnej budowli.

Na północ od Grupy Warownej Ludendorff znajdują się schrony oznaczone jako Pz.W. 873-877. Schron bojowy Pz.W.877 został wzniesiony w 1938 r. jako obiekt jednokondygnacyjny. Został otoczony nasypem ziemnym zwiększającym jego rozmiary. Budowla została wysadzona silnym ładunkiem wybuchowym. Zachowało się zaledwie 20% pierwotnej konstrukcji. Również w 1938 r. został wzniesiony schron bojowy Pz.W.876. Wysadzenie obiektu spowodowało oderwanie stropu i przemieszczenie ścian. Zachowany został jedynie fragment

Fot. 6. Schron bojowy Pz.W.868 (2015 r.) (fot. R. Wiśniewska)

elewacji lewego skrzydła obiektu. W bliskiej odległości od skrzyżowania drogi nr 3 z drogą nr 24 znajduje się schron bojowy Pz.W. 875. Został on wzniesiony na przełomie lat 1935 i 1936. W odróżnieniu od dwóch powyższych obiektów ten zachował się w stosunkowo dobrym stanie (ok. 70% pierwotnej konstrukcji). Była to duża, dwukondygnacyjna budowla o charakterystycznym, przysadzistym kształcie (fot. 7).

Fot. 7. Schron bojowy Pz.W.875 (2015 r.) (fot. R. Wiśniewska)

Obiektem bardzo zniszczonym, który zachował się zaledwie w 20%, jest schron Pz.W.874 (fot. 8). Zlokalizowany jest w kilkudziesięciometrowej odległości od drogi nr 24. Obiekt został wzniesiony w 1938 r. jako jednokondygnacyjny, mały schron bojowy. Obecnie stanowi on dość duże zagrożenie dla zwiedzających z uwagi na strome, mocno popękane ściany z wystającymi z nich licznymi prętami zbrojeniowymi. Ponadto niektóre miejsca w obiekcie, zwłaszcza w okresie wiosennym i letnim, są silnie porośnięte roślinnością maskującą pęknięcia i szczeliny.

Na południe od Grupy Warownej Ludendorff zlokalizowane są dwa małe, jednokondygnacyjne schrony bojowe: Pz.W.861 i Pz.W.859. Obydwa pochodzą z 1938 r. i zostały w znacznym stopniu zniszczone przez eksplozje ładunków wy-

Fot. 8. Schron bojowy Pz.W.874 (2015 r.) (fot. R. Wiśniewska)

buchowych. W przypadku pierwszego z wymienionych schronów zachowało się 40%, a w przypadku drugiego – 20% pierwotnej konstrukcji. W podobnym stanie zachował się schron Pz.W.873 znajdujący się pomiędzy Grupą Warowną Ludendorff a schronem Pz.W.874. Wszystkie te obiekty wymagają dużej ostrożności przy ich zwiedzaniu.

5. Wykorzystanie turystyczne byłych obiektów militarynych – szanse i ograniczenia

Zlokalizowane na terenie gminy Bledzew obiekty militaryne utraciły swą pierwotną funkcję. Obecnie mają znaczenie jedynie historyczne. Jednakże posiadają pewien potencjał turystyczny, który dotychczas wykorzystywany był w niewielkim stopniu. Zainteresowanie nimi wyrażają jedynie osoby będące pasjonatami wojskowości czy architektury wojennej. Tymczasem potencjał nagromadzonych na terenie gminy Bledzew obiektów militarynych sprawia, że mogłyby być one udostępniane szerszemu gronu odbiorców. Wymagałoby to jednak podjęcia wielu działań, w tym: stworzenia koncepcji produktu turystycznego opartego na omawianych obiektach, określenia roli poszczególnych budowli, zabezpieczenia obiektów stwarzających zagrożenie czy wyznaczenia szlaku turystycznego (Chylińska 2006a; 2006b). Część obiektów, w szczególności budowle w większym stopniu zniszczone, mogłyby stanowić kolejne atrakcje szlaku. Większe obiekty, lepiej zachowane mogłyby stać się miejscami stałych lub czasowych wystaw związanych z historią danego miejsca, II wojną światową czy kulturą i sztuką regionu (tab. 1).

Z czasem funkcji turystycznej mogłaby towarzyszyć również funkcja rekreacyjna. Sprzyja temu bliskość ośrodków miejskich, takich jak: Skwierzyna, Mię-

Tabela 1. Możliwości wykorzystania obiektów militarnych na terenie gminy Bledzew

Symbol schronu	Poziom zachowania (%)	Możliwość wykorzystania
Pz.W.877	20	element szlaku turystycznego
Pz.W.876	20	element szlaku turystycznego
Pz.W.875	70	element szlaku turystycznego, podziemne muzeum, podziemna trasa turystyczna, sceneria dla rekonstrukcji historycznych
Pz.W.874	20	element szlaku turystycznego
Pz.W.873	20	element szlaku turystycznego
Pz.W.863	30	element szlaku turystycznego
Pz.W.864	20	element szlaku turystycznego
Pz.W.865	50	element szlaku turystycznego, podziemne muzeum, podziemna trasa turystyczna, sceneria dla rekonstrukcji historycznych
Pz.W.866	40	
Pz.W.867	35	
Pz.W.868	35	element szlaku turystycznego
Pz.W.861	30	element szlaku turystycznego
Pz.W.859	20	element szlaku turystycznego

Źródło: opracowanie własne.

dzyrzecz i Gorzów Wlkp., oraz duża dostępność komunikacyjna terenu. Obszar, na którym znajdują się omawiane obiekty militarne, pokryty jest roślinnością leśną – stanowi atrakcyjny teren do wycieczek pieszych i rowerowych. Połączenie historycznego znaczenia obszaru z jego leśnym charakterem stwarza dogodne warunki do organizacji rekonstrukcji historycznych czy zabaw i zawodów paintballowych.

Odpowiednie przygotowanie i wypromowanie byłych obiektów militarnych mogłyby przynieść wiele korzyści społecznych. Warto wymienić wśród nich: popularyzację historii, podnoszenie poczucia tożsamości lokalnej i regionalnej mieszkańców oraz zachowanie dla przyszłych pokoleń ważnych pamiątek historycznych. Miejsca te mogłyby też zostać udostępnione dla potrzeb naukowych i dydaktycznych.

Ponadto należy wspomnieć o niewątpliwych korzyściach dla samorządu lokalnego w postaci promocji gminy, stworzenia nowych miejsc pracy oraz wzrostu dochodów budżetowych.

Oczywiście należy zdawać sobie sprawę z licznych trudności i ograniczeń związanych z ewentualnym wykorzystaniem turystycznym omawianych obiektów. Należy do nich niewątpliwie konieczność zgromadzenia odpowiednich środków finansowych na realizację przedsięwzięcia, rozwiązanie ewentualnych problemów prawno-własnościowych, uzyskanie odpowiednich pozwoleń od organów administracji publicznej oraz stworzenie produktu turystycznego i jego

wypromowanie. Są to wyzwania dla władz lokalnych bądź regionalnych. Jedynie przy ich udziale i wsparciu istnieje możliwość przewrócenia społeczeństwu niszczących pamiątek historii.

6. Podsumowanie

Victor Middleton wskazuje pięć głównych składników produktu turystycznego: atrakcje i środowisko miejsca docelowego, jego infrastrukturę i usługi, dostępność, wizerunek oraz cenę (Middleton 1996: 89). W świetle tego wydaje się, że istnieją możliwości stworzenia produktu turystycznego, którego podstawą będą były obiekty militarne gminy Bledzew. Teren gminy, obok nagromadzonych na nim, omawianych wyżej atrakcji historycznych, charakteryzuje się bogactwem środowiska przyrodniczego. Lesistość gminy wynosi ponad 50%, przez jej teren przepływa rzeka Obra, a po całym obszarze rozsiane są zbiorniki wodne z najbardziej znanymi – jeziorem Chycina i Zalewem Bledzewskim. Analizowany obszar charakteryzuje się dużą dostępnością komunikacyjną. Przebiegają przez niego drogi o znaczeniu krajowym, położone w niedużej odległości od analizowanych obiektów militarnych. Wizerunek tego miejsca nie został jeszcze stworzony. Należy jednak pamiętać, że owe budowle wojenne stanowią część Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego, który jest znany w skali regionalnej, a nawet ponadregionalnej. Na analizowanym obszarze dostępne są również usługi noclegowe i gastronomiczne: na terenie gminy (np. nad jeziorem Chycina), w bliskiej odległości – w miejscowości Skwierzyna czy w odległym o ok. 30 km Gorzowie Wlkp.

Wszystkie te czynniki wskazują na znaczne możliwości aktywizacji turystycznej analizowanego obszaru, z wykorzystaniem znajdujących się na nim zabytkowych obiektów militarnych. Mogą one również sprzyjać rozwojowi na tym terenie rekreacji. Należy jednak pamiętać, że czynniki te mają charakter warunków koniecznych niewystarczających. Aby mogło dojść do wykreowania takiego produktu, konieczna jest odpowiednia polityka władz lokalnych, zaangażowanie zainteresowanych podmiotów oraz znalezienie odpowiednich środków finansowych na zrealizowanie przedsięwzięcia.

Literatura

Chylińska D. (2006a), Formy ekspozycji i udostępnienia turystycznego obiektów militarno-wojskowych z czasów II wojny światowej. Rozwiązania polskie a praktyka europejska, *Folia Turistica*, vol. 17: 77-98.

- Chylińska D. (2006b), Obiekty militarno-wojskowe z czasów II wojny światowej na Dolnym Śląsku jako produkt turystyczny: aktualne wykorzystanie i szanse rozwoju, *Turyzm*, vol. 16: 5-19.
- Gaworecki W.W. (2003), *Turystyka*, Warszawa: PWE.
- Kędryna A., Jurga R. (1995), *Grupa Warowna Werkgruppe „Ludendorff”*, Kraków: Donjon.
- Kruczała J. (1986), *Zagospodarowanie turystyczne*, Kraków: Akademia Ekonomiczna w Krakowie.
- Lijewski S., Mikułowski B., Wyrzykowski J. (2002), *Geografia turystyki Polski*, Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.
- Middleton V.T.C. (1996), *Marketing w turystyce*, Warszawa: Polska Agencja Promocji Turystyki.
- Miniewicz J., Perzyk B. (1993), *Międzyrzecki Rejon Umocniony 1934-1945*, Warszawa: MBP-Militaria Bogusława Perzyka.
- Rzeczycki T. (2012), *Podziemne trasy turystyczne Polski*, Kraków: Technol.
- Sadowski J. (2011), *Grupa Warowna Ludendorff*, Gliwice: Infort J. Sadowski.
- Stach E. (2015), Wykorzystanie potencjału militarno-historycznego dla potrzeb turystyki na przykładzie Szlaku Frontu Wschodniego I wojny światowej w województwie małopolskim, *Turystyka Kulturowa*, vol. 5: 39-54.
- Strategia rozwoju województwa lubuskiego 2020, www.bip.lubuskie.pl/system/obj/14608_SRWL_2020_z_zalacznikami_1.pdf [8.12.2015].
- Toczewski A. (2001), *Międzyrzecki Rejon Umocniony*, Zielona Góra: Muzeum Ziemi Lubuskiej.
- Wodejko S. (1997), *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Warszawa: Wyższa Szkoła Handlu i Prawa.
- www.stryzow.pl/pol/pages/tunel [9.12.2015].
- www.fortyfikacjewpolsce.pl [5.12.2015].

The possibilities of using former military facilities for tourism in the northern section of the Międzyrzecz Fortified Area

Abstract. Military installations can change their function in their life cycle. Originally, places used for military purposes can become objects of importance for tourist. Skilful use of these facilities may become a factor of tourism development in a given area. The buildings of the northern section of the Międzyrzecz fortified area are of tourist value to the community of Bledzew. This value has not yet been used on a wider scale. Currently, it is an area of interest only to enthusiasts of the military in World War II. Creating a tourism product, based on these objects could contribute to their protection and popularization while developing tourism and recreation in the community.

Keywords: historic military sites, Międzyrzecz fortified area, tourist values, local development

MATEUSZ ROGOWSKI*, MARCIN NADOLSKI**

Turystyka rowerowa w aglomeracji poznańskiej w opinii mieszkańców

Streszczenie. Turystyka rowerowa w polskich aglomeracjach rozwija się z każdym rokiem, co ma wpływ na planowanie przestrzeni miast i stref podmiejskich uwzględniających postulaty cyklistów jako istotnej grupy użytkowników dróg. Rowerzyści, wypowiadając się w prezentowanych badaniach ankietowych, wskazali atuty i słabości infrastruktury rowerowej oraz najatrakcyjniejsze i najpopularniejsze obszary dla turystyki rowerowej w rejonie aglomeracji poznańskiej. Są to Puszcza Zielonka, jeziora w obrębie granic miasta oraz Wielkopolski Park Narodowy, które stanowią pierwszorzędne obszary pod kątem monitoringu stanu przystosowania i zagospodarowania dla potrzeb turystyki rowerowej. Aglomeracja poznańska jest na ogół pozytywnie postrzegana przez rowerzystów, ale aby utrzymać ten dobry wizerunek, należy nieustannie dbać o podnoszenie jakości infrastruktury rowerowej.

Słowa kluczowe: turystyka rowerowa, aglomeracja poznańska

1. Wprowadzenie

Jazda na rowerze należy obecnie do najpopularniejszych form aktywności fizycznej, czego dowodem jest 8. miejsce Polski w Europie pod względem wysokości dochodów z turystyki rowerowej (Borawska-Melnyk 2016). Ponadto nasz kraj został zaliczony do 10 krajów w Europie, w których wydatki na turystykę rowerową są najwyższe i wynoszą ok. 2 mld euro (Demińska 2016). Dzięki temu stanowi on atrakcyjny kierunek, zwłaszcza dla turystów z południowej części Europy.

---

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Katedra Turystyki i Rekreacji, e-mail: mateusz.rogowski@amu.edu.pl, tel. 502 081 654.

** Wyższa Szkoła Handlu i Usług w Poznaniu, e-mail: manad@op.pl.

Eksperti wskazali również na korzystne sąsiedztwo z rynkiem niemieckim, który generuje największe przychody z tego typu aktywności turystycznej (prawie 11,4 mld euro) (Dembińska 2016).

Znaczenie turystyki rowerowej w naszym kraju potwierdza również to, że w czasie targów turystycznych Tour Salon 2016 odbyła się konferencja pt. „Czy turystyka rowerowa może stać się narodowym produktem turystycznym w Polsce?”. Ważnym czynnikiem rozwoju turystyki rowerowej według Aleksandry Borawskiej-Melnyk (2016) jest tworzenie atrakcyjnych i wysokiej jakości tras z bogatą ofertą noclegową i kulinarną w obszarach cennych pod względem przyrodniczym i kulturowym. Szczególnie istotnymi zagadnieniami stają się więc: analiza stanu rozwoju turystyki rowerowej w obszarze aglomeracji oraz opinie cyklistów na ich temat, które powinny być brane pod uwagę w planowaniu rozwoju infrastruktury. Celem artykułu jest prezentacja wyników badań ankietowych realizowanych wśród rowerzystów aglomeracji poznańskiej na temat aktualnego stanu oraz perspektyw rozwoju turystyki i infrastruktury rowerowej.

Aglomeracja poznańska jest rozumiana jako miejski obszar funkcjonalny Poznania, opisany w poświęconym jej dokumencie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego. Zdaniem Tomasza Kaczmarka (2014) region ten jest miarę spójny geograficznie i topologicznie – ściśle odpowiada granicom pięciu powiatów: poznańskiego miejskiego, poznańskiego ziemskiego, gnieźnieńskiego, wrzesińskiego i szamotulskiego.

2. Turystyka rowerowa jako forma aktywności fizycznej

Z uwagi na długą i bogatą historię roweru jako środka transportu na tle rozwoju turystyki bardzo szybko i wyraźnie wykształciła się turystyka rowerowa. Jako datę początkową przyjmuje się rok 1886, czyli założenie Warszawskiego Towarzystwa Cyklistów, które działa aż do tej pory (Stasiak, Śledzińska i Włodarczyk 2014a). Od początku kolarstwo rozumiano nie tylko jako sport, ale i rekreację. Dzisiaj rower przeżywa ponownie swoją młodość.

Spośród wielu podziałów turystyki bardzo istotne z punktu widzenia turystyki rowerowej jest wyróżnienie turystyki aktywnej i kwalifikowanej, z którymi wiąże się turystyka poznawcza (Rogowski 2015). Owa aktywność o różnym stopniu natężenia odbywa się w środowisku naturalnym, co wiąże ją z turystyką wypoczynkową (Wyrzykowski 2010). W ramach turystyki rowerowej można wyróżnić wiele form w zależności od następujących kryteriów: motyw (turystyka rowerowa wypoczynkowa, poznawcza, kwalifikowana), typ krajobrazu (turystyka rowerowa nadmorska, pojezierna, nizinna, górską, miejską), odległość

(turystyka rowerowa krótko- i długodystansowa), wiek (turystyka rowerowa dzieci, młodzieży, osób dorosłych, rodzin z dziećmi, seniorów), rodzaj użytkowanego roweru (turystyka kolarska, górską MTB, trekkingowa, miejska).

Uwarunkowania rozwoju turystyki rowerowej można podzielić na pięć grup: ekonomiczne, demograficzne, prawno-polityczne, społeczno-kulturowe i psychologiczne (Nieżgoda 2012). W przypadku aspektów organizacyjnych i prawnych widoczna jest potrzeba uporządkowania regulacji dotyczących szlaków rowerowych (Boroński 2007) i turystyki rowerowej (Gospodarek 2012). Bardzo ważnym obszarem uprawiania turystyki rowerowej są obszary cenne przyrodniczo (Pisarska i Pisarski 2012), w tym tereny leśne (Rothert i Kacprzyk 2012) i parki narodowe (Kozieł 2011). W wielu pracach analizowane są możliwości rozwoju turystyki rowerowej na obszarach o różnym statusie ochrony, m.in. w Rezerwacie Biosfery „Polesie Zachodnie” (Gołoś 2012), Rostoczańskim Parku Narodowym (Prószczyńska-Bordas i Fedczyszyn 2012), Nadmorskim Parku Krajobrazowym (Majdak 2012), a także na terenach zurbanizowanych, np. w aglomeracji śląskiej (Kopia 2012).

Niezależnie od motywów cyklistów istnieje szereg urządzeń i udogodnień ułatwiających, a niekiedy umożliwiających uprawianie turystyki rowerowej, do których można zaliczyć: drogi rowerowe, mapy i aplikacje rowerowe, zagospodarowane miejsca odpoczynku, parkingi rowerowe, informację turystyczną i wypożyczalnie rowerów. To właśnie drogi rowerowe stanowią najbardziej powszechny element zagospodarowania turystycznego. Można je podzielić na:

- samodzielne drogi rowerowe (zazwyczaj poza miastami),
- samodzielne drogi rowerowe w pasie jezdni (biegnące obok jezdni, często rozdzielone pasem zieleni),
- wydzielone z jezdni za pomocą niskiego krawężnika lub namalowanej linii (pas dla rowerów, pas rowerowy, kontrapas – umożliwiający jazdę tylko w jednym kierunku),
- wydzielone z chodnika za pomocą niskiego krawężnika, koloru nawierzchni lub namalowanej linii (znaków poziomych) (Stasiak, Śledzińska i Włodarczyk 2014b).

W miastach bardzo często można spotkać kombinację wydzielonej drogi dla rowerów i drogi dla pieszych, popularnie nazywaną ciągiem pieszo-rowerowym lub ścieżką rowerową (Stasiak, Śledzińska i Włodarczyk 2014b). Tradycyjne szlaki rowerowe oznaczane są poprzez znaki podstawowe, dodatkowe (drogowskazy i tablice informacyjne) oraz obiekty uzupełniające (Dronka 2012). Znakowanie szlaków rowerowych wykonywane jest w celu wyprowadzenia rowerowego ruchu turystycznego z dróg i ulic o dużym natężeniu ruchu samochodowego na bezpieczne drogi rowerowe i różnego rodzaju spokojne drogi boczne (Boroński 2007). Obecnie, jak wynika z oficjalnych statystyk, w Polsce istnieje 19,5 tys. km szlaków rowerowych, z czego najwięcej występuje w województwach: zachodnio-

pomorskim, lubuskim, małopolskim i wielkopolskim (GUS 2015). Najwyższy wskaźnik gęstości szlaków rowerowych występuje zaś w województwach: małopolskim, lubuskim, zachodniopomorskim i śląskim (Śledzińska 2012).

Z uwagi na dynamiczny rozwój technologii cyfrowych warto zwrócić uwagę na duży wybór map i aplikacji rowerowych, które są bardziej dokładne i aktualne od tradycyjnych map papierowych. Aplikacje umożliwiają dostęp do najnowszych map oraz wielu dodatkowych opcji, takich jak: określenie prędkości, dystansu, czasu przejazdu, wysokości n.p.m., profilu przejazdu i liczby spalonych kalorii. Na praktyczne zastosowanie takich aplikacji zwraca uwagę m.in. Andrzej Kaleniewicz (2012). Do najciekawszych można zaliczyć: iMapMyRIDE, Bike Repair HD, Move! Bike Computer, Strava Cycling, Endomondo Sports Tracker, Cycstastic GPS. Korzystanie z map i aplikacji rowerowych ułatwia i uprzyjemnia przejażdżki rowerowe, dając przy tym poczucie bezpieczeństwa oraz możliwość kontrolowania siebie i swoich dokonań poprzez analizę i obserwację wyników. Dzięki takim programom można niemal natychmiast uzyskać wszystkie interesujące nas dane i wyliczenia.

Badania ankietowe cyklistów przeprowadzane są w celu poznania ich preferencji oraz opinii na temat dotychczasowych przedsięwzięć i inwestycji rowerowych. Należy do nich zaliczyć prace autorstwa Piotra Majdaka (2012) na Półwyspie Helskim, Aliny Zajadacz (2012) w regionie leszczyńskim, Hanny Prószyńskiej-Bordas i Michała Fedczyszyna (2012) w Roztoczańskim Parku Narodowym. Do najważniejszych prac z perspektywy niniejszego opracowania należy zaliczyć analizy uwarunkowań rozwoju turystyki rowerowej i infrastruktury w Puszczy Zielonka (Billert 2012), wykorzystania rowerów przez studentów w Poznaniu (Graja-Zwolińska i Spychała 2012) i w Warszawie (Zawadka 2012), opinii cyklistów na temat turystyki rowerowej w Gdańsku (Szatkowski 2009), Warszawie (Iwińska 2012), Krakowie (*Krakowski dialog...* 2013) i Szczecinie (*Bike_S...* 2015) oraz wyników badań ankietowych dotyczących rekreacyjnej aktywności fizycznej studentów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu (Łuczak i Kroma 2015), przestrzenno-ekonomicznych uwarunkowań aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej (Zamelska i Kaczor 2015) oraz oferty turystycznej liniarnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania (Styperek 2015).

3. Zarys rozwoju infrastruktury rowerowej w aglomeracji poznańskiej

Tradycje rowerowe Poznania sięgają końca XIX w., kiedy ok. 1880 r. pojawiły się pierwsze rowery (Łuczak 2015). Pierwsza organizacja o nazwie Der Posener Radfahrer-Verein powstała w 1886 r., jako odpowiedź na ruch w ramach

poznańskiego gniazda Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Natomiast pierwsze drogi rowerowe powstały w latach 30. XX w. i zostały zaprojektowane przez przedwojennego architekta Władysława Czarneckiego, późniejszego profesora Politechniki Poznańskiej, który wraz ze słynnym profesorem Adamem Wodzicką opracował dla Poznania system zieleni zwany pierścieniowo-klinowym, do dziś uznawany na świecie za wzorcowy (Łuczak 2015).

Obecnie niemal 10% wszystkich szlaków rowerowych Wielkopolski skupionych jest w powiecie poznańskim (990 km) (*Diagnoza turystyki...* 2015), do których należy dodać 129 km dróg i ścieżek rowerowych w mieście. Drogi rowerowe łączą dwa największe poznańskie osiedla: Piątkowo i Rataje, a także Starołękę, Dębinę, Ławicę oraz Trasę Hetmańską. Istotną częścią jest oś rowerowa¹ oraz ring miejski². Do najważniejszych szlaków rowerowych w rejonie aglomeracji należy zaliczyć:

- międzynarodowe: EuroVelo EV 9 (szlak bursztynowy; Morze Bałtyckie – Morze Adriatyckie), EuroVelo EV 2 (Galway – Moskwa),
- transregionalne: Pierścień Rowerowy dookoła Poznania, Cysterski Szlak Rowerowy, Nadwarciański Szlak Rowerowy, Piastowski Trakt Rowerowy, Szlak Stu Jezior, Transwielkopolska Trasa Rowerowa, tworzące Wielkopolski System Szlaków Rowerowych (WSSR)³,
- pozostałe, m.in.: „Darz Bór”, do Rezerwatu Gogulec, doliną Cybiny do Parku Krajobrazowego Promno, doliną Głuszynki do Kórnik, nad Jezioro Lu-sowskie, wzdłuż Warty do Wielkopolskiego Parku Narodowego czy „Szlak Kazi-ka”, tj. słynnego poznańskiego podróżnika Kazimierza Nowaka (Łuczak 2009).

Konieczność rozwoju infrastruktury rowerowej dostrzeżona została przez Radę Miasta Poznania, która w ramach realizacji polityki transportowej przyjęła program rowerowy na lata 2007-2015, obejmujący m.in. możliwości poprawy bezpieczeństwa i warunków ruchu rowerowego, wdrażanie nowej formy przemieszczania się rowerami publicznymi, usprawnienia w przebiegu tras rowerowych na terenie miasta, turystyczne i wypoczynkowe trasy rowerowe oraz

¹ Trasa prowadząca z Piątkowa wzdłuż ulic Szeligowskiego i Księcia Mieszka I oraz przez wzgórze św. Wojciecha. Natomiast z Rataj do centrum i na Stary Rynek dojeżdża się wzdłuż trasy tramwajowej z osiedla Lecha lub ulicami Piłsudskiego albo Bolesława Krzywoustego (Łuczak 2015).

² Trasa obejmuje II ramę komunikacyjną Poznania, do której należą ścieżki, drogi rowerowe lub pieszo-rowerowe na ulicach: Hetmańskiej, Zamenhofa, Jana Pawła II, Podwale, Prymasa Augusta Hlonda, na moście Lecha, Serbskiej, Alei Solidarności, Witosa, Niestachowskiej, Żeromskiego i Przybyszewskiego [...]. Do całkowitego „domknięcia” ringu pozostało niewiele, brakuje już tylko ścieżek rowerowych na Reymonta i fragmencie Hetmańskiej (Łuczak 2015).

³ Tworzony od 2001 r. system liczy 9 transregionalnych tras o łącznej długości blisko 1800 km. Wszystkie szlaki oznakowane są zgodnie z kodeksem drogowym oraz instrukcją znakowania PTTK i prowadzą łatwo przejezdnymi drogami, o niewielkim natężeniu ruchu, umożliwiającymi dotarcie do najdalszych zakątków Wielkopolski. Na wszystkich trasach ustawione zostały wiaty przystankowe oraz tablice informacyjne (Kaleniewicz 2016).

promocję ruchu rowerowego (*Program rowerowy... 2007*). Jego efekty zostały zauważone m.in. przez Sylwię Graję-Zwolińską i Aleksandrę Spychałę (2012), które podkreślają, że władze Poznania propagują rozwój infrastruktury rowerowej poprzez organizowanie nowych ścieżek i kolejnych stacji rowerowych. W takim przypadku coraz ważniejszą rolę pełni Poznański Rower Miejski (PRM), którego działalność zapoczątkowano 15 kwietnia 2012 r., jako drugi system rowerowy w Polsce. Obecnie skupia on 37 stacji i 443 rowery. Jak wynika z danych na stronie internetowej operatora, od początku działalności dokonano 281 tys. wypożyczeń, z czego w rekordowym 2015 r. było ich 123 tys., co stanowiło wzrost o 117 p.p. w stosunku do roku poprzedniego (w 2014 r.: prawie 56 tys. wypożyczeń). Również MaltaBike nieopodal Jeziora Maltańskiego oferuje możliwość wypożyczenia różnych typów rowerów (m.in. rowery miejskie, rowery e-bike, a także przyczepki i siedziska rowerowe dla najmłodszych). Rozwój sieci wypożyczalni rowerowych oraz ich rosnąca dostępność sprzyjają upowszechnianiu turystyki rowerowej i powodują wzrost zainteresowania tego typu aktywnością.

W przypadku aglomeracji poznańskiej powstały interesujące opracowania przewodnikowe i mapy dla rowerzystów. Warto wymienić osiem edycji przewodników rowerowych autorstwa Jacka Y. Łuczaka wydawanych przez Zarząd Dróg Miejskich w Poznaniu, w których autor opisuje liczne trasy i wycieczki rowerowe. Warto zainteresowania są też mapa „Poznań na dwóch kółkach” (2013) oraz zamieszczona w Internecie „Rowerowa mapa Poznania”. Oba opracowania są jak najbardziej aktualne i szczegółowe, zawierają bowiem wszystkie informacje potrzebne cyklistom, do których można zaliczyć opisy różnych kategorii tras (drogi rowerowe, łączniki, oznakowane szlaki trasy rowerowe, wydzielone drogi dla rowerów, drogi pieszo-rowerowe i kontrapasy), utrudnienia i ułatwienia (np. strefa 30) oraz stacje rowerów miejskich.

4. Opinie cyklistów o stanie rozwoju infrastruktury rowerowej w aglomeracji poznańskiej

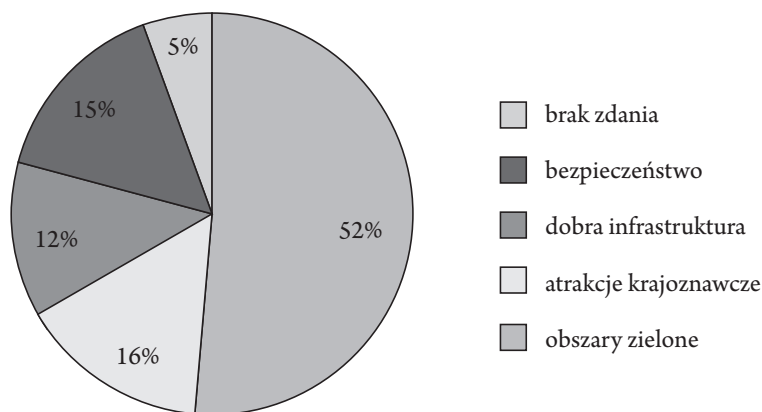
Opinie, motywy i preferencje dotyczące uprawiania turystyki rowerowej w obrębie aglomeracji poznańskiej zostały zebrane w czasie badań ankietowych prowadzonych wśród uczestników dwóch imprez rowerowych odbywających się na terenie gminy Suchy Las. Były to: XVIII Rajd Rowerowy im. Wojciecha Bogusławskiego GLINNO, zorganizowany 18 maja 2014 r., na trasie z Poznania do Biedruska i XV Herbowy Rajd Rowerowy, zorganizowany 15 czerwca 2014 r., na trasie z Poznania do Chłudowa. W badaniach wzięli także udział miłośnicy „dwóch kółek” z Koła Turystyki Rowerowej Viator zlokalizowanego w gminie

Czerwonak oraz Poznańskiego Towarzystwa Cyklistów z siedzibą w Poznaniu. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Kwestionariusz ankiety składał się z 15 pytań o charakterze otwartym i zamkniętym. W wyniku przeprowadzonych badań uzyskano odpowiedzi od 80 osób.

Uczestnikami badań byli rowerzyści zamieszkujący aglomerację poznańską, z czego 2/3 to mieszkańcy Poznania. Pozostałe osoby zamieszkiwały gminy Suchy Las, Czerwonak oraz Murowaną Goślinę. W przewadze byli mężczyźni (55%), osoby w wieku 18-45 lat (61%), z wykształceniem wyższym (70%). Niemalże wszyscy (96% respondentów) zadeklarowali, że wykorzystują rower w celach turystyczno-rekreacyjnych, z czego 1/3 korzysta z niego również w celach komunikacyjnych, np. przy dojeździe do pracy. Kilka osób wykorzystuje rower wyłącznie w celach sportowych. Ponadto ankietowani aktywnie uczestniczą w rajdach rowerowych organizowanych na terenie aglomeracji poznańskiej, co potwierdza 88% badanej społeczności, z czego połowa przynajmniej kilka razy do roku.

Na początku badania respondenci zostali poproszeni o wskazanie, jakie warunki powinien spełniać szlak lub trasa rowerowa, by były atrakcyjne dla rowerzystów. Połowa ankietowanych wskazała na przebieg trasy w otoczeniu terenów zielonych, potwierdzając preferencje naturalnego krajobrazu jako obszaru o największym potencjale dla turystyki rowerowej. W przypadku aglomeracji poznańskiej są to tereny leśne, parki miejskie oraz okolice zbiorników wodnych, co składa się na tzw. poznański klin zieleni. Dla ankietowanych rowerzystów ważny jest bliski kontakt z przyrodą, wyciszenie się oraz ucieczka od miejskiego zgiełku i hałasu. Dla kolejnych 16% respondentów o atrakcyjności szlaku rowerowego decyduje istnienie obiektów krajoznawczych na trasie przejazdu, co wiąże się

Wykres 1. Czynniki decydujące o atrakcyjności turystycznej szlaków i tras rowerowych

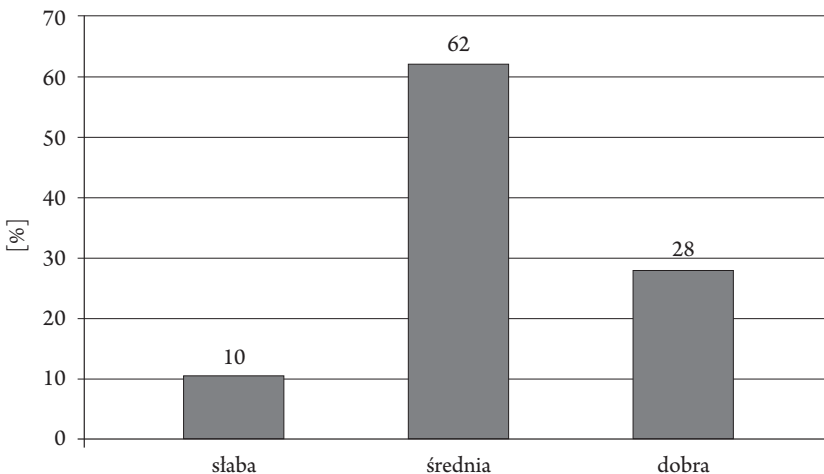

Źródło: badania własne.

z motywami poznawczymi rowerzystów interesujących się dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym. 14% ankietowanych uznało, że ważne jest bezpieczeństwo, szczególnie w przypadku wyjazdów rodzinnych. Następnymi 12% badanych uznało, że na atrakcyjność wpływa dobrze rozwinięta infrastruktura rowerowa, na którą składa się m.in. oznakowanie czy istnienie zagospodarowanych miejsc odpoczynku. Należy podkreślić, że wszystkie zestawione odpowiedzi (wykres 1) nawiązują do składowych atrakcyjności turystycznej zdefiniowanych przez Teofila Lijewskiego, Bogdana Mikułowskiego i Jerzego Wyrzykowskiego (2002), obejmujących walory turystyczne, dostępność komunikacyjną i zagospodarowanie turystyczne.

W dalszej kolejności ankietowani zostali poproszeni o ocenę szlaków i tras rowerowych na terenie aglomeracji poznańskiej w skali od dobrej, przez średnią, po słabą. Respondenci najczęściej wskazywali ocenę średnią (62%), dodając, że ich stan nie jest zły, ale należy dążyć do jego poprawy. 28% respondentów oceniało szlaki dobrze, podkreślając zadowolenie z obecnego stanu rozwoju infrastruktury rowerowej. Jedynie co dziesiąty respondent słabo ocenił infrastrukturę rowerową, co z pewnością wiąże się z brakiem ciągłości niektórych szlaków i tras w wielu miejscach aglomeracji oraz ich niewystarczającym oznakowaniem (wykres 2).

Wykres 2. Ocena szlaków i tras rowerowych w aglomeracji poznańskiej

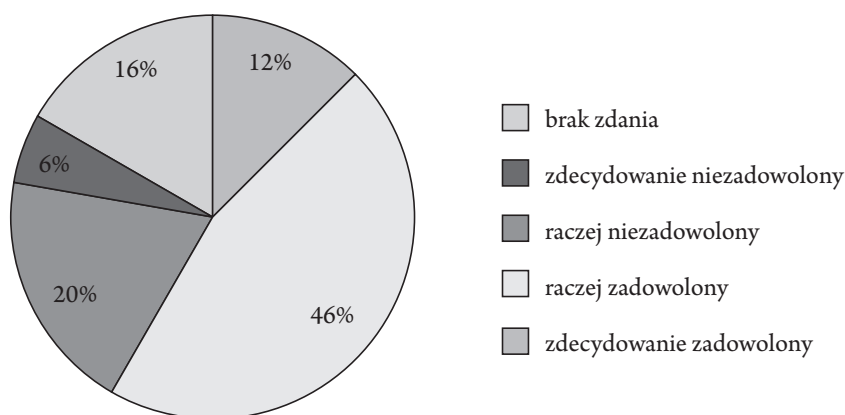
Źródło: badania własne.

W przypadku dostępności i poziomu rozwoju infrastruktury rowerowej w odpowiedziach zauważalny był wyraźny rozdźwięk między oceną pozytywną a negatywną. Niewielką przewagę (58%) osiągnęła grupa pozytywnie oceniająca

dostępność i stopień rozwoju infrastruktury rowerowej, zaś zdecydowanie pozytywnie wyraził się jedynie co dziesiąty respondent. Należy podkreślić, że są to osoby jeżdżące regularnie, zauważające ciągłą poprawę infrastruktury. Pozostałe 44% respondentów negatywnie oceniało dostępność i stan rozwoju infrastruktury rowerowej, z czego 8% było z niej zdecydowanie niezadowolonych. Osoby te sporadycznie korzystają z roweru, a jeżeli to robią, to przemieszczają się głównie stałymi trasami, które na przestrzeni ostatnich lat nie uległy poprawie. Negatywna ocena może być zatem wynikiem braku wiedzy o nowych inwestycjach w infrastrukturę rowerową (wykres 3).

Wykres 3. Stopień zadowolenia z dostępności i poziomu rozwoju infrastruktury rowerowej na terenie Poznania i okolic

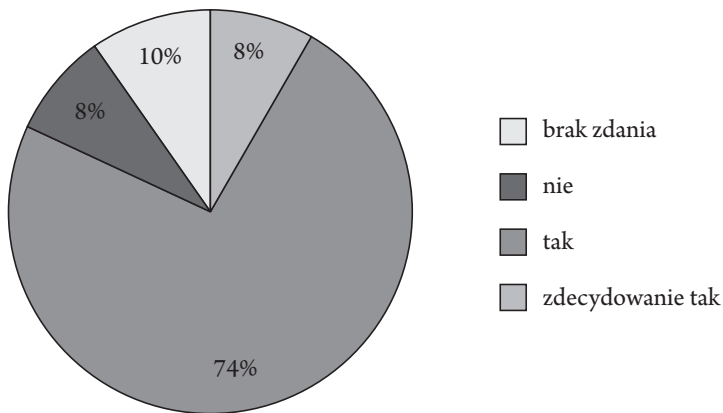

Źródło: badania własne.

Podobne wyniki uzyskano w przypadku oceny przebiegu szlaków rowerowych w aglomeracji poznańskiej. 56% respondentów pozytywnie ocenia istniejącą sieć szlaków i ścieżek rowerowych, 1/3 negatywnie, a co dziesiąty odpowiadający nie miał zdania na ten temat. Ze względu na to, iż w tym pytaniu zastosowano kafeterię półotwartą, respondenci mogli uzasadnić swoje opinie. Negatywną ocenę najczęściej uzasadniano złym przebiegiem, niejasnym oznakowaniem i brakiem ciągłości trasy lub brakiem trasy przy ruchliwych drogach.

Następne pytanie dotyczyło poczucia bezpieczeństwa na szlakach rowerowych. Wyniki jednoznacznie pokazują, że większość respondentów uważa, iż szlaki rowerowe na terenie aglomeracji poznańskiej są bezpieczne, co podkreśla ponad 80% badanych. Osoby te korzystają z dobrze wytyczonych tras rowerowych niekolidujących z ruchem samochodowym. Jedynie 8% respondentów wskazało, że nie czuje się bezpiecznie, jeżdżąc rowerem na terenie aglomeracji

Wykres. 4. Poczucie bezpieczeństwa rowerzystów w aglomeracji poznańskiej

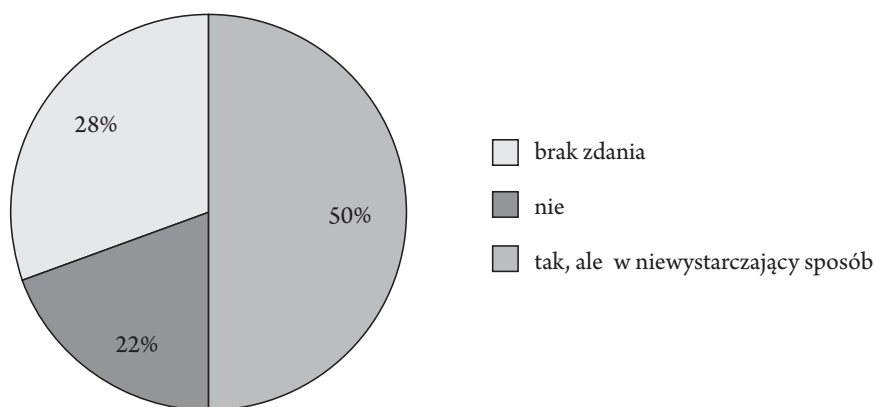
Źródło: badania własne.

poznańskiej, a co dziesiąty ankietowany nie wyraził żadnej opinii. Takich odpowiedzi udzielały osoby korzystające z miejskiej sieci tras rowerowych wytyczonych w sąsiedztwie ruchliwych ulic oraz torów tramwajowych (wykres 4).

Kolejne pytania związane były z oceną wsparcia i promocji turystyki rowerowej przez samorząd lokalny. W przypadku pierwszej kwestii połowa respondentów odpowiedziała, że samorządy lokalne aglomeracji poznańskiej wspierają turystykę rowerową, choć robią to w niewystarczający sposób. Oznacza to, że działania samorządów lokalnych podejmowane są na zbyt małą skalę. Powstające odcinki szlaków rowerowych i wypożyczalnie na terenie miast są doceniane, ale potrzeby są większe. Za mało jest infrastruktury rowerowej, niedostatecznie rozwinięta jest sieć szlaków rowerowych oraz brakuje promocji adekwatnej do potencjału i tworzonego dobrego wizerunku turystyki rowerowej. Kolejne 22% respondentów nie dostrzega wsparcia ze strony samorządów lokalnych, co może być rozumiane jako brak konkretnych działań w kierunku poprawy stanu infrastruktury rowerowej, która w podpoznańskich gminach nie zawsze uznawana jest za zadanie priorytetowe. Pozostałych 28% respondentów nie było w stanie odpowiedzieć na to pytanie, co może wynikać z tego, że ankietowani nie interesują się tą problematyką bądź działania władz lokalnych są niewidoczne dla przeciętnego mieszkańca i należałoby więcej wysiłków i środków włożyć we wspieranie i propagowanie tej formy aktywnego wypoczynku (wykres 5).

W zakresie promocji turystyki rowerowej w aglomeracji poznańskiej 58% respondentów pozytywnie ocenia tego typu działania, na które składają się m.in. organizacja imprez rowerowych, rozbudowa sieci tras rowerowych i infrastruktury oraz dostępność map i przewodników w punktach informacji turystycznej. Jed-

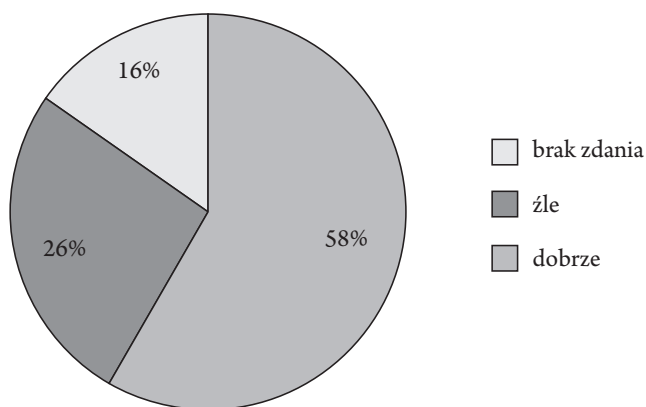
Wykres. 5. Ocena wsparcia turystyki rowerowej na terenie aglomeracji poznańskiej

Źródło: badania własne.

nak co czwarty badany uważa, że działalność promocyjna jest słaba, a kolejnych 16% nie potrafiło tego ocenić. Odpowiedzi tych osób potwierdzają, że działania promocyjne ze strony władz lokalnych są niewystarczające. Być może należałoby przeprowadzić właściwie zaadresowaną kampanię informacyjno-promocyjną, tj. wśród osób niezainteresowanych dotąd turystyką rowerową (wykres 6).

Wykres. 6. Ocena promocji turystyki rowerowej na terenie aglomeracji poznańskiej

Źródło: badania własne.

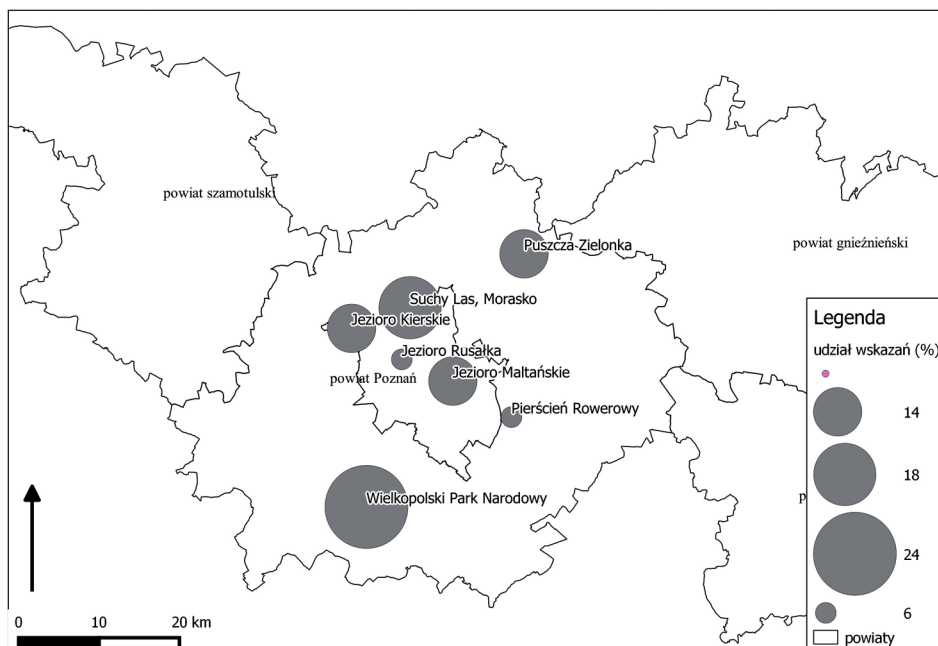
Uzupełnieniem zagadnień promocyjnych jest ocena dostępności materiałów informacyjnych dla cyklistów. 56% respondentów dobrze ocenia jakość i dostęp-

ność tych materiałów. Kolejnych 20% wskazało, że pomimo dostępności ilość tych materiałów jest niewystarczająca. Może to oznaczać, że większość osób objętych badaniem odwiedza punkty informacji turystycznej i dostrzega materiały promocyjno-informacyjne, mapy i przewodniki dla rowerzystów, które są dostępne za darmo lub za niewielką opłatą. Ich zdobycie może niekiedy okazać się trudne ze względu na niewielki nakład lub brak opracowania konkretnego zagadnienia, które może być zawarte w materiałach ogólnych. Jedynie 8% respondentów twierdzi, że materiały o tej tematyce nie są dostępne dla użytkowników jednośladów. Może to znaczyć, że osoby te wykazują niewielkie zainteresowanie tego typu aktywnością i nie korzystają z map i przewodników. Pozostałych 16% badanych nie miało zdania na ten temat, co może świadczyć o ich niewielkim zainteresowaniu tą kwestią.

Następne pytania dotyczyły korzystania z rowerów miejskich na terenie Poznania oraz dostępności informacji na ich temat. W tym przypadku jedynie co piąty ankietowany korzystał z takich wypożyczalni, co było motywowane głównie ciekawością. Większość rowerzystów, jeżdżąc po mieście, korzysta z własnego sprzętu. Pomimo tego 60% respondentów zauważa dobre oznakowanie i łatwość znalezienia informacji na temat rowerów miejskich oraz potrafi zlokalizować takie wypożyczalnie. Jedynie co trzeci ankietowany wskazuje na niewystarczający zakres informacji na ten temat lub nie ma zdania.

W kolejnych dwóch pytaniach respondenci zostali poproszeni o wskazanie najatrakcyjniejszych i najpopularniejszych wśród rowerzystów miejsc w rejonie aglomeracji poznańskiej. Najbardziej atrakcyjnym według rowerzystów jest Wielkopolski Park Narodowy, wskazywany przez 24% respondentów. Drugim z kolei obszarem jest północna część aglomeracji poznańskiej w rejonie Suchego Lasu i Góry Moraskiej (18% wskazań). Na kolejnym miejscu znalazły się Puszcza Zielonka oraz Jeziora Kierskie i Maltańskie (14%). W dalszej kolejności respondenci wskazywali Jezioro Rusałka i Pierścień Rowerowy wokół Poznania (po 6%) (rys. 1).

Wyniki te potwierdzają odpowiedzi dotyczące atrakcyjności szlaków rowerowych związanych z krajobrazami naturalnymi. W tym przypadku bardzo istotne są szlaki i trasy rowerowe oraz bliskość Poznania, które determinują taki wybór. Najpopularniejszym rejonem wśród rowerzystów zdaniem 1/5 respondentów jest Puszcza Zielonka z uwagi na rozwinięty system szlaków rowerowych i duk-tów leśnych oraz bliskość Poznania i dobre połączenie z wieloma podmiejskimi gminami. Popularnymi miejscami są również okolice Jezior Maltańskiego i Strzeszyńskiego (po 14%), Rusałka (10%) oraz Kierskiego (8%), które są głównymi rejonami rekreacji mieszkańców Poznania. Równie popularna jest północna część aglomeracji w rejonie Góry Moraskiej (8%). W dalszej kolejności wskazano niektóre szlaki należące do Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych (WSSR): Pierścień Rowerowy wokół Poznania, rowerowy Szlak Cysterski

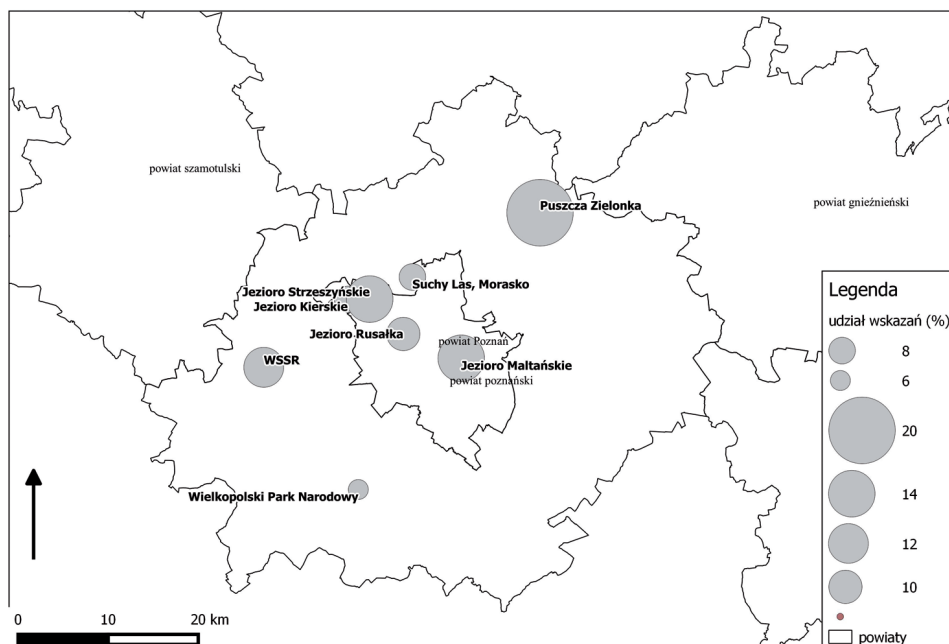

Rysunek 1. Najatrakcyjniejsze według respondentów obszary dla turystyki rowerowej na terenie aglomeracji poznańskiej

Źródło: badania własne.

oraz Nadwarciański Szlak Rowerowy (NSR). Uzupełnieniem tych wskazań jest Wielkopolski Park Narodowy (6%) – obszar równie często odwiedzany przez rowerzystów. Jedynie 8% respondentów nie wskazało żadnego miejsca. Powyższe wyniki potwierdzają opinię internautów (por. Łuczak 2009), że najlepszym miejscem na jazdę na rowerze jest Puszcza Zielonka, a następnie okolice Jeziora Maltańskiego, Cytadela oraz Jezioro Rusalka (rys. 2). Preferencje te potwierdzają wyniki badań prezentowanych przez Marie Zamelską i Beatę Kaczor (2015).

Podsumowując uzyskane wyniki dotyczące atrakcyjności i popularności poszczególnych obszarów w rejonie aglomeracji poznańskiej, można zauważyć dysproporcję w niektórych wskazaniach. Najbardziej jest to widoczne w przypadku Wielkopolskiego Parku Narodowego, który został uznany za najbardziej atrakcyjny, lecz jego popularność jest znacznie mniejsza. Może to być spowodowane gorszą dostępnością komunikacyjną tego obszaru w stosunku do mniej atrakcyjnej, ale najpopularniejszej Puszczy Zielonka. Dysproporcje te wynikają z różnego stopnia dostępności komunikacyjnej, obejmującej częstotliwość połączeń kolejowych, którymi można przewieźć rower, spójność szlaków i tras rowerowych, oraz odległością. Wszystkie te czynniki działają na niekorzyść parku narodowe-

Rysunek 2. Najpopularniejsze według respondentów obszary dla turystyki rowerowej na terenie aglomeracji poznańskiej

Źródło: badania własne.

go, który jest bardziej oddalony od centrum aglomeracji, posiada mniej połączeń kolejowych oraz niewielki stopień spójności sieci szlaków rowerowych z siecią poznańską.

5. Podsumowanie

Przedstawione wyniki mogą stanowić wprowadzenie do realizacji właściwych badań wśród rowerzystów na terenie aglomeracji poznańskiej. Miasto posiada wiele możliwości rozwoju turystyki rowerowej bazującej na istniejących walorach, jak również sieci szlaków i tras rowerowych. Pozyskane w ten sposób informacje są o tyle cenne, że same badania spotkały się z dobrym przyjęciem respondentów, którzy byli zainteresowani udzielaniem odpowiedzi z uwagi na ich wpływ na rozwój i modyfikację oferty dla cyklistów. Fakt ten wskazuje na potrzebę prowadzenia konsultacji społecznych w powyższej tematyce.

Na podstawie uzyskanych odpowiedzi sformułowano następujące wnioski:

1. Bardzo duże znaczenie dla uczestników ruchu rowerowego ma aspekt bezpieczeństwa, gdyż poruszany był często w wypowiedziach i należy o nim pamiętać, planując nowe trasy rowerowe.

2. Na turystyczną atrakcyjność tras rowerowych największy wpływ ma ich przebieg w naturalnym krajobrazie, umożliwiający aktywny wypoczynek na terenach zielonych (lasy, parki miejskie lub podmiejskie), z dala od uciążliwego ruchu miejskiego i hałasu, co zostało wskazane w przypadku Wielkopolskiego Parku Narodowego, Puszczy Zielonka, poznańskich klinów zieleni oraz północnej części aglomeracji.

3. Obszar aglomeracji poznańskiej jest przyjazny rowerzystom, zauważalna jest zarówno promocja, jak i wsparcie infrastruktury rowerowej ze strony samorządów, choć zdaniem respondentów ich zakres jest niewystarczający. Najlepszym przykładem tworzenia dobrego klimatu wokół aktywności rowerowych jest rozwijająca się sieć szlaków i tras rowerowych, wypożyczalni rowerów miejskich oraz organizacja imprez rowerowych.

4. Do największych słabości infrastruktury rowerowej można zaliczyć: brak ciągłości szlaków i tras rowerowych, niewystarczające oznakowanie czy przebieg w pobliżu ruchliwych miejsc.

Przedstawione wyniki stanowią przyczynek do realizacji badań sondażowych w kolejnych grupach cyklistów aglomeracji poznańskiej. Ich opinie powinny być uwzględnione przy modyfikacji istniejącej infrastruktury rowerowej lub nowych inwestycji w tym zakresie. Z uwagi na to, że jest to jedna z najpopularniejszych aktywności mieszkańców naszego rejonu, widoczne są coraz to nowe inwestycje w tym zakresie. Należy wspomnieć, że podobnie oceniana jest infrastruktura rowerowa w Krakowie, w przypadku której największe zastrzeżenia również budzi nieciągłość dróg rowerowych, bezpieczeństwo oraz nieadekwatność tempa rozwoju infrastruktury do inwestycji miejskich (*Krakowski dekalog...* 2013). Jednak atutem aglomeracji poznańskiej jest nie tylko rozwinięta sieć tras i szlaków rowerowych, ale także specyficzny układ pasm zieleni zwanych klinami, które są przystosowane do odpoczynku i regeneracji, stanowiąc dobre tereny do turystyki rowerowej (Styperek 2015).

Z uwagi na zauważalny w ostatnich latach wzrost zainteresowania aktywnością rowerową w polskim społeczeństwie ważne jest ciągle wspieranie przedsięwzięć związanych z rozwojem infrastruktury rowerowej w aglomeracji poznańskiej. Spójna sieć szlaków i dróg rowerowych umożliwia swobodne przemieszczanie się rowerzystów po obszarze miejskim i okolicach, co wpływa na poziom ich zadowolenia z użytkowania infrastruktury rowerowej. Z pewnością działania te przyczyniłyby się do ugruntowania wizerunku obszaru przyjaznego rowerzystom, na który powinny się składać m.in.: przebieg szlaków rowerowych, ich czytelne oznakowanie, poziom bezpieczeństwa oraz bliskość terenów zielonych. Należa-

łoby także opracować bardziej wyrazistą strategię marketingową, opartą na chwytliwym hasle lub sloganie, w pozytywny sposób kojarzącym Poznań z turystyką rowerową.

Rower sprzyja ponadto integracji międzyludzkiej, co warto byłoby uwzględnić w tworzeniu oferty imprez rowerowych w aglomeracji poznańskiej. W czasie wspólnej wyprawy rowerowej spotykają się ludzie w różnym wieku, z różnych grup zawodowych, o różnych doświadczeniach życiowych, których łączy po prostu pasja „dwóch kółek”. Rowerzyści są jak jedna wielka rodzina. Pomagają sobie w drodze, pozdrawiają się na trasie, chętnie ze sobą rozmawiają i wymieniają się doświadczeniami oraz dzielą wspomnieniami z rowerowych przygód.

Rekreacja rowerowa staje się coraz bardziej popularną formą spędzania wolnego czasu w dużych miastach i na obszarach podmiejskich oraz wiejskich. Wraz z rozwojem turystyki rowerowej zagęszcza się sieć szlaków rowerowych, a także pojawiają się inne udogodnienia w postaci parkingów czy wypożyczalni rowerowych. To z kolei budzi zainteresowanie tą formą aktywności u osób, które dotąd z roweru nie korzystały. Warto również wspomnieć o promowaniu turystyki rowerowej i zachęcaniu do uczestnictwa w niej poprzez organizację rajdów, spotkań integracyjnych czy krótkich wycieczek rowerowych poświęconych różnym wydarzeniom oraz osobistościom.

Podobną opinię wyrażają władarze miasta, gdyż w podsumowaniu Programu rowerowego dla miasta Poznania wskazali wiele korzyści – nie tylko wzrost udziału ruchu rowerowego w ogólnej liczbie podróży, ale także:

- zapewnienie systemowi transportowemu zrównoważonego rozwoju,
- zmniejszenie kosztów inwestycyjnych i eksploatacyjnych,
- redukcję zagrożeń motoryzacyjnych: w postaci hałasu i emisji spalin,
- kształtowanie proekologicznych zachowań komunikacyjnych mieszkańców,
- umożliwienie rozwoju alternatywnych wobec samochodu form transportu,
- poprawę mobilności mieszkańców,
- poprawę zdrowotności społeczeństwa,
- poprawę wizerunku miasta i zwiększenie liczby turystów.

Na koniec należy podkreślić, że obecnie intensywnie rozwijający się ruch rowerowy w Poznaniu może być pośrednio związany ze słabą kondycją komunikacji miejskiej i wieloma długotrwałymi remontami.

Literatura

Bike_S w oczach jego użytkowników (2015), Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, Wydział Zarządzania i Ekonomii Usług.

- Billert A. (2012), Infrastruktura dla turystyki rowerowej w Puszczy Zielonka i w jej okolicach, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Borawska-Melnyk A. (2016), *Czy turystyka rowerowa może stać się narodowym produktem turystycznym w Polsce?*, <http://rowerowypoznan.pl/czy-turystyka-rowerowa-moze-stac-sie-narodowym-produktem-turystycznym-w-polsce/> [23.02.2016].
- Boroński Z. (2007), Organizacyjne i prawne problemy szlaków rowerowych w Polsce na tle wybranych państw w Europie, w: P. Kuleczka (red.), *Szlaki turystyczne a przestrzeń turystyczna*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj”.
- Dembińska M. (2016), *Turystyka rowerowa – narodowy produkt turystyczny Polski?*, <https://turystykawmiescie.org/2016/02/20/turystyka-rowerowa-narodowy-produkt-turystyczny-polski-relacja/> [20.02.2016].
- Diagnoza turystyki w województwie wielkopolskim (2014-2015)*, Poznań: Zarząd Województwa Wielkopolskiego, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego.
- Dronka T. (2012), System rowerowych szlaków turystycznych województwa łódzkiego, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Gołoś G. (2012), Turystyka rowerowa na obszarze Rezerwatu Biosfery „Polesie Zachodnie”, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Gospodarek J. (2012), Potrzeba regulacji prawnych w turystyce rowerowej, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Graja-Zwolińska S., Spychała A. (2012), Rower – alternatywa wypoczynku poznańskiego studenta, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- GUS (2015), *Turystyka w 2014 roku* Informacje i Opracowania Statystyczne, Warszawa. <http://macwyznawca.pl/mac/files/iPhone-jako-komputer-rowerowy.html> [7.11.2015]. <http://maltabike.pl/wypożyczalnia,20> [22.11.2015]. <https://nextbike.pl/miasta/poznanski-rower-miejski/aktualnosci-2/ponad-123-tysiac-wypozycczen-i-13-tysiecy-nowych-uzytkowownikow-w-poniedzialek-zakonczy-sie-rekordowy-sezon-poznanskiego-roweru-miejskiego-w-nowej-formule/> [7.11.2015]. <https://nextbike.pl/miasta/poznanski-rower-miejski/english-o-prm/> [12.11.2015]. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.endomondo.android&hl=pl> [7.11.2015]. <https://play.google.com/store/apps/details?id=pl.com.digita.BikeComputer&hl=pl> [7.11.2015]. <http://rowerowypoznan.pl/know-how/rowerowa-mapa-poznania/> [3.11.2015].
- Iwińska K. (2012), *Rowerzyści w Warszawie. Studia społeczne i polityczne*, Warszawa: Collegium Civitas.
- Kaczmarek T. (2014), Zasięg poznańskiego obszaru metropolitalnego w opracowaniach krajowych i regionalnych, w: T. Kaczmarek (red.), *Delimitacja poznańskiego obszaru metropolitalnego*, Poznań: Centrum Badań Metropolitalnych UAM.

- Kaleniewicz A. (2012), Projekt GPS Wielkopolska – zastosowanie nawigacji satelitarnej w turystyce rowerowej, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Kaleniewicz A. (2016), *Wielkopolski System Szlaków Rowerowych*, materiały z konferencji „Czy turystyka rowerowa może stać się narodowym produktem turystycznym w Polsce” organizowanej podczas Targów Turystycznych Tour-Salon, Poznań: Międzynarodowe Targi Poznańskie.
- Kopia A. (2012), Zagłębie Ruhry jako przykład dla rozwoju turystyki rowerowej w aglomeracji górnośląskiej, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Kozieł M. (2011), *Turystyka rowerowa w polskich parkach narodowych. Raport*, Lublin: Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej, Instytut Nauk o Ziemi.
- Krakowski dekalog cykliczny. Czego pragną rowerzyści*, raport z badania ankietowego potrzeb krakowski cyklistów pod kątem infrastruktury rowerowej, Kraków: Stowarzyszenie Kraków Miastem Rowerów.
- Lijewski T., Mikułowski B., Wyrzykowski J. (2002), *Geografia turystyki Polski*, Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Łuczak J., Kroma M. (2015), Rekreacyjna aktywność fizyczna w stylu życia studentów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, *Studia Periegetica*, nr 1(13): 123-143.
- Łuczak J.Y. (2009), *Rowerem po Poznaniu*, wyd. I, Poznań: Zarząd Dróg Miejskich w Poznaniu.
- Łuczak J.Y. (2015), *Rowerem po Poznaniu*, wyd. VII poszerzone, Poznań: Zarząd Dróg Miejskich w Poznaniu.
- Majdak P. (2012), Rowerem przez Półwysep Helski. Uwarunkowania, projekty, efekty, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Niezgoda A. (2012), Rynkowe uwarunkowania rozwoju turystyki rowerowej, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Poznań na dwóch kółkach* (2013), Warszawa: Wyd. Kartograficzne Daupol.
- Pisarska B., Pisarski Z. (2012), Aspekty rozwoju turystyki rowerowej na obszarach chronionych w Polsce, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Program rowerowy miasta Poznania na lata 2007-2015 (Rozwój infrastruktury rowerowej), Załącznik do uchwały nr XXX/296/V/2008 Rady Miasta Poznania z dnia 15 stycznia 2008 r., Poznań: Urząd Miasta w Poznaniu, Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej.
- Prószyńska-Bordas H., Fedczyszyn M. (2012), Turystyka rowerowa w Roztoczańskim Parku Narodowym, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Rogowski M. (2015), Subregiony turystyki rowerowej w Sudetach jako produkty turystyczne w: A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Wczoraj, dziś i jutro turystyki aktywnej i specjalistycznej*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.

- Rorthert M., Kacprzyk W. (2012), Turystyka rowerowa w Lasach Państwowych – stan obecny oraz wybrane dylematy i wstępne propozycje jej rozwoju, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Stasiak A., Śledzińska J., Włodarczyk B. (2014a), Szlaki turystyczne – zagadnienia terminologiczne i zasady klasyfikacji, w: A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Szlaki turystyczne od pomysłu do realizacji*, Warszawa – Łódź: Wyd. PTTK „Kraj”.
- Stasiak A., Śledzińska J., Włodarczyk B. (2014b), Rozwój znakowanych szlaków turystycznych w Polsce, w: A. Stasiak, J. Śledzińska, B. Włodarczyk (red.), *Szlaki turystyczne od pomysłu do realizacji*, Warszawa – Łódź: Wyd. PTTK „Kraj”.
- Styperek J. (2015), Propozycja oferty turystycznej linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania, *Studia Periegetica*, nr 1(13): 201-213.
- Szatkowski R. (2009), *Infrastruktura i rozwój ścieżek rowerowych w Gdańsku*, Gdańsk: Uniwersytet Gdański, Wydział Oceanografii i Geografii (maszynopis).
- Śledzińska J. (2012), Rowerem przez Polskę – działalność PTTK w zakresie turystyki rowerowej, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- www.bikerepairapp.com/ [7.11.2015].
- www.mapmyride.com/ [7.11.2015].
- www.tour-salon.pl/pl/wydarzenia/turystyka_rowerowa/ [17.11.2015].
- www.strava.com/ [7.11.2015].
- Wyrzykowski J. (2010), Wprowadzenie do turystyki, w: *Turystyka w ujęciu interdyscyplinarnym*, red. J. Wyrzykowski, J. Marak, Wrocław: Wyd. Wyższej Szkoły Handlowej.
- Zajadacz A. (2012), Zróżnicowanie form turystyki rowerowej w regionie leszczyńskim i południowej Australii, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.
- Zamelska M., Kaczor B. (2015), Przestrzenno-ekonomiczne uwarunkowania aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej, *Studia Periegetica*, nr 1(13): 105-121.
- Zawadka J. (2012), Rekreacja rowerowa wśród studentów SGGW w Warszawie, w: J. Śledzińska (red.), *Turystyka rowerowa w zjednoczonej Europie*, Warszawa: Wyd. PTTK „Kraj” – PTTK.

Inhabitant opinion on cycling in the Poznan agglomeration

Abstract. Bike tourism is still a developing phenomenon. The opinion of cyclists who are an important group of city street users should have a strong impact on urban planning. The Poznan agglomeration area has a favourable opinion among cyclists. The most attractive and popular areas in this region are Zielonka Forest, lakes in the city, and Wielkopolski National Park. The agglomeration is assessed positively as an area for cyclists, however, the infrastructure must be continuously improved.

Keywords: bike tourism, Poznan agglomeration

KRZYSZTOF SKIBICKI*

Slackline jako prozdrowotna forma aktywności fizycznej

Streszczenie. Z powodu ciągłej pogoni za sukcesem zawodowym życie człowieka wiąże się z permanentnym stresem. Jedną z form odreagowywania tego stresu jest ruch w różnych formach, coraz częściej ekstremalnych. Potrzebujemy odciążenia się od codzienności, przekierowania swojej uwagi na inny tor aktywności, dlatego coraz większą popularnością cieszą się imprezy, które zawierają elementy ekstremalności. Przy podejmowaniu takiej aktywności niezbędna jest silna wola i hart ducha, co pomaga w pokonywaniu własnych lęków i słabości. Poszukujemy nowych wrażeń, mogących dostarczyć nam odpowiedniej dawki adrenaliny. Jedną z takich form jest *slackline* – nowa, dynamicznie rozwijająca się forma aktywności fizycznej, szybko kształtująca nowe trendy i rekordy. *Slackline* jest wyrazem równowagi i polega na chodzeniu po taśmie rozpiętej między dwoma punktami. W aktywności tej biorą udział ludzie z całego świata, spotykając się na licznych zawodach i festiwalach. Chodzenie po taśmie to nie tylko cel sam w sobie, ale często styl bycia i filozofia życia.

Słowa kluczowe: *slackline, trickline, longline, waterline*, sporty ekstremalne, czas wolny

1. Wprowadzenie

Często używamy powiedzenia „w zdrowym ciele zdrowy duch”. Zachęcanie do aktywności fizycznej znane jest od IX w. p.n.e. – ćwiczenia i masaże zalecane były wówczas jako sposób leczenia reumatyzmu. Herodikus w V w. p.n.e. swoją działalność terapeutyczną opierał przede wszystkim na intensywnych ćwiczeniach fizycznych. Hipokrates ćwiczenia fizyczne zalecał przy chorobach psychicznych,

---

* Akademia Wychowania Fizycznego im. E. Piaseckiego w Poznaniu, Wydział Wychowania Fizycznego, Sportu i Rehabilitacji, e-mail: krzysztofskibicki@interia.pl, tel. 668 37 77 05.

a Heriofilus, Estratus oraz Asklepiades promowali długie spacery i bieganie (Dra-bik 1996).

W XX w. teoretycy wychowania fizycznego głosili swoje poglądy na temat aktywności ruchowej, dowodząc, że idzie ona w parze ze zdrowiem. W swoich pracach Maciej Demel, Henryk Grabowski i Zbigniew Krawczyk podkreślali związek aktywności fizycznej ze stanem zdrowia i samopoczuciem (Demel i Skład 1986). W ostatnich latach aktywność fizyczną uznano za podstawowy element:

- zdrowotnego stylu życia – sposób na dobre samopoczucie i czerpanie radości z życia, szansę na prawidłowy rozwój w dzieciństwie i przedłużenie aktywnego, niezależnego życia w starości,
- zapobiegania chorobom – zwłaszcza układu krążenia, które są główną przyczyną przedwczesnej niepełnosprawności i zgonów (obniżona aktywność fizyczna jest jednym z głównych czynników ryzyka miażdżycy i chorób krążenia),
- radzenia sobie ze stresem – którego dostarcza nam codzienne życie,
- terapii wielu zaburzeń i chorób (Osiński 2002).

W ostatnich latach bardzo popularna stała się turystyka ekstremalna, a także turystyka eventowa związana z imprezami sportowymi organizowanymi w poszczególnych miejscowościach. Coraz więcej osób planuje wyjazdy do różnych zakątków świata na podstawie kalendarza imprez sportowych, w których biorą udział. W ten sposób powstaje nowa grupa turystów, szukających nie tylko walorów związanych z danym miejscem (zabytki, przyroda), ale i z potrzebą większych doznań związanych z własną sprawnością fizyczną i psychiczną. Pragnienie samorealizacji, wyznaczanie coraz trudniejszych celów oraz chęć zdobywania i odkrywania nieznanymi miejsc jest dla wielu motywacją, która napędza ich do działania.

Człowiek od zarania dziejów jest istotą aktywną – ruch leży bowiem w naszej naturze, dlatego do pozytywnych efektów aktywności fizycznej nie trzeba nikogo przekonywać, jednak pęd życia i rozwój nowoczesnych technologii powodują, że często zapominamy o tym istotnym elemencie. Udogodnienia życia codziennego sprawiają, że mamy coraz mniej ruchu. W wyniku tego coraz częściej prowadzi się siedzący tryb życia i do minimum ogranicza aktywność fizyczną, która jest przecież biologiczną potrzebą organizmu ludzkiego (Jethon 1995). Potrzebę ruchu mamy zapisaną w naszym DNA (Kaiser i Sokołowski 2010) i choć może niewiele osób zdaje sobie z tego sprawę, brak tego czynnika powoduje wiele dolegliwości, a w późniejszym czasie chorób.

Potrzebujemy czasem odcięcia się od codzienności, przekierowania swojej uwagi na inny tor aktywności, dlatego coraz większą popularnością cieszą się imprezy które zawierają elementy ekstremalności. To, co dla jednych będzie ekstremalne, dla drugich może być średnio trudne. Przy podejmowaniu takiej aktywności niezbędna jest silna wola i hart ducha, gdyż pomaga to w pokonywaniu własnych lęków i słabości.

Poszukujemy nowych wrażeń mogących dostarczyć nam odpowiedniej dawki adrenaliny. Jedną z takich form jest *Slackline* – nowa, dynamicznie rozwijająca się aktywność ruchowa (Ashburn 2013; Geyer i Kößler 2011), szybko kształtująca nowe trendy i rekordy. *Slackline* jest wyrazem równowagi i polega na chodzeniu po taśmie rozpiętej między dwoma punktami. W aktywności tej biorą udział ludzie z całego świata, spotykając się na licznych zawodach i festiwalach. Chodzenie po taśmie to nie tylko cel sam w sobie, ale także styl bycia i filozofia życiowa. Regularne podejmowanie aktywności na taśmie to także metoda walki z ubocznymi skutkami szybkiego rozwoju cywilizacyjnego i znużenia zawodowego.

Celem opracowania jest przedstawienie *slackline* jako nowoczesnej formy aktywności fizycznej uprawianej w mieście i na łonie przyrody, podkreślenie związku tej formy aktywności ze stanem zdrowia i samopoczuciem oraz z radzeniem sobie ze stresem i zapobieganiem chorobom, a także charakterystyka imprez *slackline* odbywających się w kraju i za granicą.

2. Historia *Slackline*

Slackline narodził się w Kalifornii w dolinie Yosemite na początku lat 80. XX w. Za jego twórców uważa się Adama Grosowsky'ego i Jeffa Ellingtona. Wszystko zaczęło się od chodzenia po łańcuchach okalających parking. Szybko jednak opracowano sposób rozpinania taśm wspinaczkowych i chodzenia po nich. Wykorzystano dynamikę i elastyczność do wykonywania różnych trików (Tomlinson 1997). Niebawem *slackline* zyskał więcej miłośników; pojawiły się też pierwsze *Highline*. Początków *highline*, czyli przechodzenia po taśmie na dużej wysokości, można upatrywać w występach artystów przechodzących po stalowych linach na dużej wysokości w wyjątkowych miejscach: słynne przejścia Ivy Baldwin nad Kanionem Kolorado czy wyczyn Philippe'a Petita z 7 sierpnia 1974 r., który przeszedł po linii rozpiętej między wieżami World Trade Center w Nowym Jorku. Było to inspiracją dla dwudziestoletniego Scotta Balcoma i jego trzy lata młodszego kolegi Chrisa Carpentera, którzy jako pierwsi przeszli po taśmie rozpiętej między skałami Lost Arrow Spire w Yosemitech w 1983 r. na wysokości 880 m.

Pokazy *trickline* były z kolei częścią różnego rodzaju imprez sportowych, np. w 2012 r. podczas Super Bowl na koncercie Madonny swoje umiejętności prezentował Andy Lewis. Jego pokaz tak się spodobał, że zaproponowano mu wyjazd na trasę koncertową tej wokalistki.

Do Polski ta forma aktywności fizycznej zawitała na początku XXI w., dokładna data nie jest znana, ale dynamiczny rozwój rozpoczął się w 2006 r., kiedy po raz pierwszy odbyły się zawody *Slackline Masters 2006*. W tym samym roku zaczęły powstawać w Internecie pierwsze strony i fora tematyczne związane z tą

dyscypliną. W 2007 r. Jan Gałek jako pierwszy Polak pokonał najsłynniejszy *highline* na świecie Lost Arrow Spire w Yosemitech, a w 2013 r. do grupy tej dołączyła Barbara Sobańska z Poznania.

3. Formy *Slackline*

W Polsce często *slackline* określa się jako chodzenie po linie, co zapewne wynika z tłumaczenia „line” jako liny. Jednakże taśma, w odróżnieniu od lin używanych przez linoskoków, nawet po mocnym naciągnięciu, charakteryzuje się dużą rozciągliwością powodującą pionowe i poziome drgania podczas chodzenia. Dzięki swoim właściwościom taśma może przypominać nieco trampolinę, gdyż wybija nas i umożliwia akrobacje. Wymusza też nieco inny sposób utrzymywania równowagi.

Odmiany *slackline* zależą głównie od rodzaju taśm, jakie wykorzystuje się do jego uprawiania. Można wyróżnić dwie podstawowe, najczęściej spotykane szerokości taśm: 2,5 cm i 5 cm. *Slackline* wykorzystywał w swoich początkach taśmy jednocalowe (2,5 cm), które są idealne do takich konkurencji, jak *longline* oraz *highline*. Z kolei szersze taśmy (5 cm) ułatwiają wykonywanie akrobacji – *trickline*. *Trickline* to najczęściej taśmy o szerokości 5 cm i długości 10-25 m, mocno napięte, przeznaczone do różnego rodzaju akrobacji i tricków (podskoki, salta). Jest to bardzo efektowna i dynamicznie rozwijająca się gałąź *slackline* (fot. 1).

Longline to taśmy o szerokości 2,5 cm i długości 30 m i dłuższe – im dłuższa taśma, tym trudniej się po niej chodzi. Obecny rekord świata w długości przejścia wynosi ponad 700 m. Do zawieszenia takiej taśmy potrzebny jest zaawansowany sprzęt, jaki wykorzystuje się we wspinaczce. Przechodząc po taśmie, należy przesuwając stopy wzdłuż niej, tułów mieć cały czas wyprostowany, a unosząc wysoko ręce, utrzymywać równowagę podczas poruszania się (fot. 2).

Highline to najbardziej widowiskowa odmiana *slackline*. Taśma zawieszona jest na wysokości pomiędzy skałami, budynkami lub innymi konstrukcjami, do przejścia których potrzeba upręży i lonży ubezpieczającej. Największy na świecie festiwal slackowy odbywa się co roku w Lublinie, gdzie można zobaczyć najlepszych zawodników z całego świata, przechadzających się ponad głowami przechodniów na wysokości 20-40 m po taśmie o szerokości 2,5 cm. Branie udziału w *highline'ach* wymaga dużego doświadczenia technicznego podczas wstawiania i poruszania się po taśmie. Fot. 3 przedstawia zawodnika przechodzącego między przęsłami mostu Jordana w Poznaniu.

Waterline to – jak sama nazwa wskazuje – przechodzenie po taśmie rozwieszanej nad wodą. Trudność polega na tym, że z powodu fal ma się złudne wrażenie ruchu i trudno jest utrzymać stały punkt odniesienia. Po ześlizgnięciu się

Fot. 1. Zawody *trickline* podczas Mistrzostw Świata w Bydgoszczy 2014 r. (fot. K. Skibicki)

Fot. 2. Trening *longline* w Rokietnicy 2014 r. (fot. K. Skibicki)

Fot. 3. Przejście *highline* na moście Jordana w Poznaniu 2014 r. (fot. K. Skibicki)

Fot. 4. Przejście *waterline* na festiwalu OFCA w 2014 r. (fot. K. Skibicki)

z taśmy wpada się do wody, lub jeżeli jest to przejście na większej wysokości, to tak jak przy *highline* – zatrzymuje się na lonży (fot. 4).

W literaturze przedmiotu (Ashburn 2013) często można się spotkać ze skrótami, które określają rodzaj przejścia. Skrótów te wywodzą się z języka angielskiego:

- przejście w pierwszej próbie: *OS* – *On-sight*,
- przejście taśmy w obie strony: *FM* – *Full Man*,
- przejście w jedną stronę: *OW* – *One Way* lub *HM* – *Half Man*,
- przejście *highline* bez asekuracji: *FS* – *Free Solo*,
- pierwsza osoba dokonująca przejścia danego *highline'a*: *FA* – *First Ascent*.

4. Slackline a zdrowie

Człowiek cały czas poszukuje form aktywności fizycznej, które spełniają określone kryteria i pozwalają odpowiednio się zmęczyć, ale też zrelaksować fizycznie i psychicznie. Doskonale w te zasady wpisuje się *slackline*, który można określić mianem treningu propriocepcji. Propriocepcja to odczucie, jak ułożone są względem siebie części naszego ciała i jak się względem siebie poruszają – jest więc niezbędna do osiągnięcia prawidłowej koordynacji ruchowej, koniecznej w każdym sporcie. Połączenie wrażeń ruchowych z wzrokowymi odbywa się w mózdzku, do którego docierają informacje ze znajdujących się w mięśniach i ścięgnach receptorów. Badacze po raz pierwszy wyodrębnili ten zmysł w połowie XVI w., ale początek zorganizowanych badań nad nim przypada na początek XX w. Na-

Fot. 5. Festyn rodzinny, Jastrzębie-Zdrój 2014 r. (fot. K. Skibicki)

zwa „propriocepcja” pochodzi z łaciny i oznacza postrzeganie samego siebie. Na określenie tego zmysłu stosuje się również nazwy kinestezja i czucie głębokie (Petrozolin-Skowrońska 1998). Początkowo stosowano ćwiczenia poprawiające czucie głębokie w fizjoterapii, ponieważ stwierdzono, że pacjent wykonywujący te ćwiczenia w okresie rekonwalescencji dużo szybciej dochodzi do sprawności i nie forsuje zbyt mocno aparatu ruchowego. Trening kontroli nerwowo-mięśniowej po przebytych urazach stanowi jeden z ważniejszych elementów procesu rehabilitacji. Propriocepcja, czyli czucie głębokie, to zatem nic innego jak dostarczanie impulsów nerwowych ze stawów, mięśni i ścięgien, które są następnie przetwarzane w ośrodkowym układzie nerwowym, dając nam informacje o pozycji stawu i jego ruchach. Dzięki płaszczyźnie podparcia (którą jest wąska taśma) dla utrzymania równowagi organizm musi zaangażować dużą grupę mięśni, naprzemiennie kurcząc je i rozluźniając, co wpływa korzystnie na koordynację i równowagę. Spacer po długiej taśmie (*longline*) lub taśmie rozwieszanej na dużej wysokości (*highline*) poza wysoką sprawnością fizyczną wymaga także koncentracji i wysiłku.

Aby spróbować swoich sił w tych odmianach *slackline*, trzeba zacząć od podstaw, czyli chodzenia po taśmie zawieszanej na wysokości ok. 30 cm. Tak jak widać na fot. 5, rozpoczynamy od przejść z asekuracją. Gdy pokazuje nam to osoba, która zna już tajniki tej dyscypliny, wydaje się to bardzo proste, jednak gdy sami chcemy tego spróbować, szybko okazuje się, że trzeba poświęcić wiele czasu na opanowanie tej umiejętności. Z pozoru banalne ćwiczenie stania na taśmie może sprawiać dużą trudność i angażuje wiele grup mięśniowych. *Slackline* stanowi ciekawą formę aktywności ruchowej i to zarówno dla młodszych, jak i starszych zwolenników.

5. Imprezy *Slackline*

Na świecie odbywa się wiele imprez związanych z *slackline* i to zarówno z *trickline*, *highline*, jak i *longline*. Cykl zawodów *trickline* organizuje np. firma Gibbon, odbywają się one m.in. w Niemczech, Japonii, Brazylii, Czechach i mają na celu wyłonienie najlepszych zawodników na świecie. Poziom tych zawodów jest bardzo wysoki, dzięki czemu następuje rozwój poszczególnych tricków – jeszcze w 2012 r. salto w przód lub w tył było dużym wyzwaniem, obecnie robi się nawet salto podwójne z rotacją tułowia. Coś, co pozostawało kiedyś w strefie marzeń, teraz jest już realizowane. Inną firmą związaną ze sportami ekstremalnymi jest Red Bull, który dostrzegł duży potencjał w *slackline* i organizuje cykl imprez *trickline* na wysokości. Pierwsza taka impreza odbyła się we Włoszech, gdzie śmiałkowicie dokonywali różnego rodzaju ewolucji na taśmie rozpiętej między dwiema

kamienicami (dla bezpieczeństwa uczestników założona była specjalna siatka, która miała chronić przed ewentualnym upadkiem z dużej wysokości). W 2015 r. miała również miejsce pierwsza edycja Red Bull Slackship¹ organizowana w Polsce, gdzie taśma była rozpięta między masztami żaglowca Dar Młodzieży na wysokości 20 m, co robiło duże wrażenie zarówno na widzach, jak i zawodnikach. Kolejną ciekawą imprezą, tym razem *highline*, jest miting w Monte Piana², gdzie taśma rozpięta jest między szczytami alpejskich gór. W czeskim Ostrovie odbywa się zaś Girls Only Slackline Festival³, w którym mogą wziąć udział tylko kobiety, często ubrane w sukienki i buty na obcasach, by pokazać, że tak też można chodzić po taśmie. Poza oficjalnymi mitingami organizowane są wyjazdy mniejszych ekip w różne części świata – w 2015 r. polska grupa SlackHouse zorganizowała takie wyprawy m.in. do Norwegii i na Teneryfę.

Polska prężnie rozwija tę dyscyplinę dzięki cyklicznym imprezom organizowanym w naszym kraju. Jedną z najbardziej znanych jest Urban Highline Festival⁴ (fot. 6), który w 2015 r. miał swoją 7. edycję. Jest to największa tego typu impreza na świecie, na którą zjeżdżają się najlepsi zawodnicy – w ostatniej edycji uczestniczyło ok. 300 zawodników z całego świata. Możliwość wymiany doświadczeń między zawodnikami to nie jedyna rzecz, która przyciąga ludzi w to miejsce, to też wspaniała reklama miasta. Co roku do Lublina przyjeżdżają tysiące turystów, by zobaczyć śmiałków chodzących na taśmie między kamienicami lub wieżami kościoła. Poza konkurencjami dla zaawansowanych zawodników organizowanych jest wiele warsztatów, na których można spróbować swoich sił w *slackline* i jego odmianach. Zajęcia te cieszą się dużym zainteresowaniem i można na nich zobaczyć całe rodziny, co jest dowodem na to, że jest to sport, który wzmacnia więzi rodzinne.

Inne miasta w Polsce też mają swoje duże imprezy, które na stałe wpisały się do kalendarza. Jedną z takich imprez są Mistrzostwa Świata w przechodzeniu przez rzekę⁵. Zawody te odbywają się w Bydgoszczy, gdzie nad rzeką Brdą rozciągnięte są dwie taśmy na wysokości 9 m (fot. 7), po których ścigają się zawodnicy. Rywalizacja jest zacięta i towarzyszą jej wielkie emocje – niektórzy wyglądają, jakby przemierzali drogę po szerokim chodniku, a nie po taśmie mającej 2,5 cm szerokości. Nie wszystkim jednak udaje się przejść po taśmie w pierwszym podejściu, bo jak mówią: „pośpiech nie jest dobrym doradcą”. Jednak w zawodach, gdzie liczy się czas, wielu zawodników podejmuje to ryzyko w celu uzyskania lepszego wyniku.

¹ www.redbull.com/pl/pl/stories/1331734667632/video-red-bull-slackship-gdynia [8.01.2015].

² www.jebiga.com/slackline-festival/ [18.12.2015].

³ www.beontherope.com/fr/2015/10/girls-only-slackline-festival-2015/ [18.12.2015].

⁴ <http://sztukmistrze.eu/urban-highline-festival> [8.01.2015].

⁵ www.facebook.com/majowkawbydgoszczy [14.11.2015].

Fot. 6. Urban Highline Festival, Lublin 2014 r. (fot. K. Skibicki)

Fot. 7. Mistrzostwa Świata w przechodzeniu przez rzekę, Bydgoszcz 2014 r. (fot. K. Skibicki)

Są też mniejsze miasta, które w tej dyscyplinie sportu widzą możliwość promocji, np. Oleśnica, gdzie odbywa się festiwal OFCA⁶ (fot. 4). Jest to duże wydarzenie, które angażuje całe miasto. Można tam zobaczyć różne odmiany *slackline*,

⁶ www.festiwalofca.pl [14.11.2015].

porozmieszczane w różnych częściach miasta – są stanowiska do *longline*, *waterline*, *trickline*, ale największym zainteresowaniem cieszy się stanowisko *highline*. Jest ono umieszczone w centralnym punkcie miasta, na rynku, a taśma rozciągnięta jest od ratusza do przeciwległych kamienic. Drugim ciekawym miejscem jest tamtejszy zamek, na którego dziedzińcu też są założone stanowiska *highline*. Jak w każdej tego typu imprezie, nie może zabraknąć stanowisk dla początkujących, bo dzięki nim grupa ludzi uprawiających tę dyscyplinę wciąż się powiększa.

6. Podsumowanie

Świat to wielka przestrzeń z mnóstwem wyzwań. Można się nimi cieszyć, uprawiając różne sporty, które pozwalają stać się jego częścią. Aktywność fizyczna w codziennym życiu niezwykle sprzyja zdrowiu fizycznemu, psychicznemu i społecznemu.

Sport pozwala nie tylko zmienić styl życia na aktywny, ale jest też wyrazem wolnego wyboru i odpowiedzialności za swój rozwój. Aktywne formy wypoczynku mają istotny wpływ na poznanie się w grupie, jej integrację i przeciwdziałanie izolacji społecznej. Mają też duże znaczenie dla samopoczucia. Tworzy się swoisty akceptowany klimat społeczny, który wyzwala, a nie hamuje przejawy aktywności w innych dziedzinach życia jednostki i grupy. Wysiłek fizyczny stanowi główny komponent zdrowego stylu życia. Zdrowie jest zjawiskiem wielowymiarowym, obejmującym wzajemnie od siebie zależne aspekty fizyczne, psychiczne i społeczne. Zdrowie fizyczne wymaga ustawicznej troski o potencjał motoryczny oraz aktywne wykorzystanie go w życiu, szczególnie podczas aktywnego spędzania wolnego czasu. Należy zatem stale podnosić swoją zdolność do wszelkich aktywności fizycznych przez systematyczny trening. Jednorazowe działania w tym zakresie nie zastąpią bowiem codziennych form aktywności.

Ponadto wzmocnianiu sił fizycznych towarzyszy wzrost sił psychicznych, co wiąże się ze wzmocnieniem kondycji antystresowej, sprzyja pogodzie ducha i życzliwości dla innych. A przecież do zdrowia społecznego potrzebna jest akceptacja osoby w grupie, klubie sportowym czy sekcji sportowej. Inaczej grozi jej izolacja społeczna i samotność, maleją jej szanse na samorealizację w środowisku rówieśniczym, rodzinnym i szkolnym. Zaangażowanie emocjonalne jest więc niezbędnym warunkiem wszelkiego rodzaju maksymalnych wyczynów ludzkich. Doznania i przeżycia towarzyszące sportowym zmaganiom są nieodzownym elementem radosnych uniesień. Procesy te ogarniają cały organizm. Pojawiające się emocje pobudzają wszystkie istotne dla funkcjonowania organizmu organy i układy, poczynając od centralnego układu nerwowego, poprzez układ autonomiczny i związane z nim ośrodki podkorowe, po narządy wykonawcze. Zmienia

się akcja serca, ciśnienie krwi, tempo oddychania, napięcie mięśni szkieletowych, wzrost wydzielania niektórych substancji biochemicznych.

Z powodu ciągłej pogoni za sukcesem zawodowym życie człowieka wiąże się z permanentnym stresem. Jedną z form odreagowania tego stresu jest ruch w różnych formach, coraz częściej tych ekstremalnych.

Chcąc rozpocząć przygodę ze *slackline*, można zgłosić się do jednej z grup zlokalizowanych w Polsce. Najprężniej działające grupy można znaleźć w Warszawie, Poznaniu, Łodzi, Lublinie, Wrocławiu, Krakowie i Bydgoszczy.

Jest to dyscyplina, która z hobby może przerodzić się w pasję. Dla większości ludzi uprawiających tę aktywność ruchową *slackline* jest sposobem na życie, nauką pokory i cierpliwości, możliwością pokonywania swoich słabości i dążenia do wyznaczonych celów, a poza tym wspaniałym treningiem wszystkich partii mięśni oraz metodą relaksu.

Dzięki różnorodności *slackline* można go uprawiać wszędzie, nie tylko w parkach, nad jeziorami, w górach, ale również na terenach zurbanizowanych, czego dowodem są liczne imprezy organizowane na całym świecie, skupiające coraz większą rzeszę zwolenników.

Ta forma aktywności fizycznej może być traktowana jako aktywność autoteliczna – podejmowana dla samorealizacji, będąca wyrazem własnych zainteresowań, lub traktowana instrumentalnie – jako forma dbałości o sylwetkę, zdrowie, kondycję i sprawność fizyczną.

Trening priopriocepcji, który można realizować dzięki *slackline*, należy stosować w celu usprawnienia układu nerwowo-mięśniowego. Czucie głębokie i czucie ogólne swojego ciała na pewno przyczyni się do poprawy jakości wykonywania ćwiczeń, co przełoży się na uzyskanie lepszych wyników treningowych. Jak ogromne znaczenie ma koordynacja w sporcie, wie chyba każdy. Istnieją też dowody na to, że poprawa czucia głębokiego jest możliwa i że zmniejsza ryzyko wystąpienia kontuzji.

Slackline położony na grunt rodzinny stanowi nie tylko dobrą zabawę, ale i pracę nad sylwetką oraz wyrabianie pozytywnych nawyków ruchowych, integruje i wzmacnia więzi rodzinne, dając dużo satysfakcji i radości z czasu spędzonego z bliskimi.

Literatura

- Ashburn H. (2013) *How to Slackline! A Comprehensive Guide to Rigging and Walking Techniques for Tricklines, Longlines, and Highlines*, Helena, Montana: Falcon Guides How to Climb.
- Drabik J. (1996), *Aktywność fizyczna w treningu zdrowotnym osób dorosłych*, Gdańsk: Wyd. AWF.

- Demel M., Skład A. (1986), *Teoria wychowania fizycznego: dla pedagogów*, Warszawa: PWN.
- Geyer D., Kößler Ch. (2011), *Slackline – Handbuch für Freizeit, Schule und Verein*. Celle: Pohl-Verlag Celle.
- <http://sztukmistrze.eu/urban-highline-festival/> [8.11.2015].
- Jethon Z. (1995), Cele i zadania aktywności ruchowej w promocji zdrowia, *Oświata Zdrowotna. Biuletyn medyczno-informacyjny*, 56.
- Kaiser A., Sokołowski M. (2010), *Elementy promocji zdrowia rodziny w turystyce i rekreacji*, Poznań: Wielkopolska Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania w Poznaniu.
- Petrozolin-Skowrońska B. (1998), *Nowa encyklopedia powszechna PWN*, t. 3, Warszawa: WN PWN.
- Osiński W. (2002), *Zarys wychowania fizycznego*, Poznań: Wyd. AWF.
- Tomlinson J. (1997), *Encyklopedia ekstremalnych sportów*, Warszawa: Oficyna Panda.
- www.beontherope.com/fr/2015/10/girls-only-slackline-festival-2015 [18.12.2015].
- www.facebook.com/majowkawbydgoszczy [14.11.2015].
- www.festivalofca.pl [14.11.2015].
- www.jebiga.com/slacklinefestival/ [18.12.2015].
- www.redbull.com/pl/pl/stories/1331734667632/video-red-bull-slackship-gdynia [8.11.2015].

Slackline as a pro-health form of physical activity

Abstract. Due to the constant chase for achieving professional success, human life is tied to a permanent stress. One of the forms of releasing stress is various kinds of activity and increasingly ones that are extreme. We require a total cut-off from everyday life issue, redirecting our attention to another track. Events that include elements of extremes are getting more and more popular. Undertaking this kind of activity requires a strong will and fortitude, as it helps to overcome our own weaknesses and fears. We are looking for new experiences that could provide us with an adequate dose of adrenaline. One such form is the Slackline. It is a new and dynamic form of physical activity. Its history is relatively short, but it is fast in shaping new trends and records. Slackline is all about body balance and this is done by walking on a tape stretched between two points. This activity involves people from all over the world who meet together during many competitions and festivals. Walking on the tape is not the only goal in itself. Currently, it is often treated as a lifestyle and philosophy of life.

Keywords: Slackline, Trickline, Highline, Longline, Waterline, extreme sports, leisure time

OLGA SMOLEŃSKA*

Rozwój innowacyjnych obiektów noclegowych oraz środków transportu i rekreacji we współczesnym pokoleniu millenialsów i neonomadów

Streszczenie. Artykuł prezentuje problematykę innowacyjności w podróżowaniu, w tym aktualne i pojawiające się trendy w zakresie obiektów noclegowych oraz środków transportu i rekreacji, popularnych zwłaszcza wśród najmłodszych pokoleń, wchodzących na rynek usług turystycznych. Poprzez zmianę współczesnego turysty i charakterystyczne cechy pokoleń ludzi wkraczających w dorosłość w XXI w. obrazuje możliwe konsekwencje oraz rozwój obiektów noclegowych i form przemieszczania się. Poszczególne tendencje omawiane są na wybranych przykładach oraz sklasyfikowane. Artykuł zawiera również wyniki pilotażowego badania sondażowego, odzwierciedlające wskazany w teorii i praktyce kierunek, które mogą stać się podstawą dalszych pogłębionych badań.

Słowa kluczowe: przyszłość podróży, hotelarstwo, rekreacja, trendy, innowacyjność, innowacja, millenialsi, neonomada

1. Wprowadzenie

Współczesne podróżowanie i hotelarstwo wciąż zyskują nowe wymiary. W trendach na kolejne lata widoczne są zjawiska zupełnie zmieniające ten rynek – od podróżowania w coraz odleglejsze zakątki świata, głębiny morskie i przestrzenie kosmosu po zmiany w architekturze, wyposażeniu i sprzedaży usług (Smoleńska 2015; *Przyszłość podróży* 2015). Zmiany w architekturze hotelarskiej, rekreacji i transporcie widać już dziś, aczkolwiek nie są one jeszcze tak rozpowszechnione. Artykuł prezentuje wybrane trendy w zakresie innowacyjnych obiektów nocle-

---

* Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wydział Nauk o Ziemi, Katedra Geografii Przestrzennej i Turyzmu, e-mail: olgasmolenska@umk.pl, tel. 48 566 11 25 73.

gowych oraz środków transportu i rekreacji, zwłaszcza w odniesieniu do pokoleń i grup społecznych, które w największym stopniu zainteresowane są ich rozwojem i użytkowaniem – współczesnych nomadów i millenialsów (głównie pokolenia Y, ale również Z i R). Celem jest prezentacja i analiza przypadków potwierdzających tendencję do minimalizowania obiektów, ich coraz większej technologizacji i ekologizacji. Potwierdzają ją również wyniki przeprowadzonego sondażu pilotażowego.

2. Pokolenia millenialsów i neonomadów w rozwoju współczesnej turystyki

Pokolenie osób, które wkroczyły w dorosłość w XXI w., określa się ogólnie pokoleniem millenialsów, czyli urodzonych w latach 80. lub 90. XX w., których dzieciństwo i młodość zbiegły się w czasie z intensywnym rozwojem nowych technologii. Przewiduje się, że począwszy od 2015 r. ponad 50% podróżujących będą stanowić właśnie ich reprezentanci (Budyś 2015). Grupę tę tworzy przede wszystkim pokolenie Y, czyli osoby urodzone między 1980 a 2000 r., choć nadawanie pokoleniom tego rodzaju nazw to raczej domena kultury popularnej i mają one bardziej publicystyczny niż naukowy charakter, jak stwierdzają autorzy raportu *Odyseja 2014 (OMG... 2014)*¹. Pokolenie to cechuje się indywidualizmem, pewnością siebie, otwartością i tolerancją, ale też hedonizmem, poszukiwaniem nowości i zmian, kolekcjonowaniem doświadczeń i zaangażowaniem. W szczególności jednak związane jest z obecnością Internetu w codziennym życiu, w tym mediów społecznościowych. Sieć jest dla nich źródłem więzi społecznych, wiedzy i rozrywki (*OMG... 2014*). We współczesnej nauce, badaniach społecznych i marketingowych pojawiły się już klasyfikacje nowszych pokoleń, których przedstawiciele dopiero wkraczają na rynek. Jest to przede wszystkim pokolenie Z, czyli osób urodzonych po 1990 r., oraz najnowsze – R. Pokolenie Z jest jeszcze bardziej zaangażowane technologicznie, urodzone już w otoczeniu Internetu, żyjące w dobrobycie i w dużej mierze w świecie wirtualnym. Z kolei przedstawiciele nowej generacji – R, których zachowania i decyzje przeanalizowali niemieccy badacze w raporcie *Youth Shell 2015 (17th Shell Youth Study 2015)*, deklarują, że bardzo ważni są dla nich przyjaciele, rodzina i relacje partnerskie. Poszukują oni przede wszystkim bezpieczeństwa i pozytywnych relacji społecznych, nie idealizują jednak swojej przyszłości, lecz są gotowi zaryzykować, by była ona jak najlepsza.

¹ Firma *Odyseja Public Relations* specjalizuje się w badaniach i projektach związanych z komunikacją z młodym pokoleniem konsumentów. Swój raport opracowała wraz z *Mobile Institute* – agencją badawczą docierającą do konsumentów wyłącznie poprzez nowoczesne kanały.

Jak ci młodzi ludzie będą podróżować w przyszłości? Odpowiedź na to pytanie jest bardzo trudna, ale częściowo ukazuje ją opracowanie ekspertów Skyscanner (*Przyszłość podróży...* 2015), a także niektóre analizy UNWTO (*Tourism Towards 2030...* 2011). Mówi się jednak, że współczesny i przyszły turysta to przede wszystkim „nowoczesny nomada”. Analiza tego typu podróżników, ich sposobów przemieszczania się i używanych do tego celu obiektów i środków zmieniła dotychczasowe myślenie na ten temat (Klanten, Ehmann i Galindo 2015). Współcześni nomadowie mogą pracować z każdego miejsca na świecie i nieustannie zmieniać miejsce swojego pobytu. Taki tryb życia wynika jednak z ich świadomego wyboru, który odróżnia ich od pozostałych typów osobowości podróżniczej według Zygmunta Baumana² i jak twierdzi autor, jest ucieczką od cywilizacji i postindustrialnego zgiełku (1994). Neonomadę najlepiej charakteryzuje pragnienie ciągłego ruchu i zmiany, w odróżnieniu od przywiązanego do swojego stałego miejsca zamieszkania „zwykłego” turysty (Zielińska 2006). Jest to zazwyczaj osoba zamożna, którą stać na turystyczne dobra luksusowe. Julia Chaplin określiła ją nowym mianem: *gypset* (2012) (z ang. *gypsy* – cygan i *jet set* – dobrze sytuowana grupa społeczna), sama zaliczając się do tej grupy i tworząc o niej i dla niej platformę internetową z podróżniczymi poradami³.

3. Nowoczesne trendy architektoniczne w obiektach noclegowych

Architektura obiektów hotelarskich zmienia się dość często, wraz z trendami pojawiającymi się w tej dziedzinie budownictwa. Jednak zmiany dotyczące wyposażenia, wystroju czy architektury obiektów to nie tylko kwestia nowych materiałów czy pomysłów projektanta, ale również rozwoju technologii i oczekiwań ze strony gości. Opierając się na raportach Skyscanner (2015), można stwierdzić, że tendencje w tym obszarze zmierzają do projektowania hoteli budowanych z poszanowaniem środowiska, ale przede wszystkim wprowadzających wiele niewyobrażalnych jeszcze technologii. Architektura ta powinna jednak w dalszym ciągu spełniać założenia ponadpokoleniowego Le Corbusiera (1927; za Stępnik 2011), czyli zasad projektowania budynków jako funkcjonalnych „maszyn do mieszkania”. I tak, planuje się obiekty z interaktywnymi ścianami (w postaci cyfrowych paneli czy holograficznych wyświetlaczy z informacjami lub obrazami, których potrzebuje w danej chwili gość hotelowy) oraz o różnych oryginalnych kształtach i futurystycznych bryłach. Na uwagę w kwestii dostosowania obiektów do

² Oprócz nomady (wędrówca) wyróżnia on jeszcze spacerowicza, turystę i gracza.

³ www.gypset.com/ [23.11.2015].

potrzeb millenialsów i współczesnych nomadów zasługują jednak przede wszystkim hotele minimalistyczne i przenośne. Paweł Kobryński (2015) określa ten trend jako architekturę nomadyczną i uważa, że można mówić w architekturze o neonomadyzmie i neonomadach⁴. Są to gotowe obiekty lub ich projekty, dostosowane do dużej ruchliwości i zmienności przestrzennej wędrowców. Współczesny nomada może liczyć na wiele nowatorskich rozwiązań architektonicznych. Jednym z nich jest 1m² House, propozycja Van Bo Le-Metnzela⁵, obiekt noclegowy, który można zabrać ze sobą niemalże jak plecak. Taki pomysł, jak zauważa Kobryński (2015), można było już dostrzec w 1988 r. w pracach artystycznych Krzysztofa Wodiczki⁶. W ten trend wpisują się również istniejące od pewnego czasu hotele-tuby czy hotele-beczki, czyli materiały recyklingowe (nieużywane kręgi lub beczki) wykorzystane na rzecz minimalistycznych, ale komfortowo wyposażonych miejsc noclegowych, o znacznie niższych kosztach najmu niż tradycyjne obiekty. Ich przykładem może być Tubo Hotel w Meksyku czy Berlinie⁷. Na podobny pomysł, choć w formie prostej kubicznej bryły, wpadli też polscy architekci z grupy Front Architects, tworząc projekt Soc Hause (fot. 1), wzorowany na skandynawskich *hytte*, ogólnodostępnych chatkach dla turystów podróżujących po bezdrożach⁸.

W kraju i za granicą istnieją też ciekawe i ekskluzywne formy hoteli dla osób lubiących odludzie i przyrodę, takie jak mniej lub bardziej luksusowe formy domków na drzewach lub swoistych ziemianek ukrytych w środku lasu. Przykładem jest Tree Hotel w Harrads w Szwecji⁹ czy pierwszy tego typu obiekt polski – apartamenty W Drzewach¹⁰. Oba oferują przestrzenie od 15 do 30 m², o wysokim standardzie, zawieszane w koronach drzew, spełniające warunek ograniczania niekorzystnego wpływu na środowisko. Z kolei Kolarbyn Ecolodge to ekohotel znajdujący się w Szwecji, którego obiekty są minimalistyczne, wręcz survivalowe, ponieważ w stworzonych na potrzeby gości ziemiankach nie ma prądu ani bieżącej wody. Do dyspozycji gości są tylko drewniane łóżka i kominiek ogrzewany drewnem¹¹, choć nie są to wcale obiekty tanie. Uważa się bowiem, że z bezpłatnych czy tanich, a do tego stacjonarnych form noclegu nie skorzysta prawdziwy neonomada czy gypset.

⁴ <https://beslow.pl/slow/sen-o-wolnosc-nomadzi/> [20.11.2015].

⁵ www.designboom.com/architecture/van-bo-le-mentzel-one-sqm-house/ [20.11.2015].

⁶ <http://artmuseum.pl/en/filmoteka/praca/wodiczko-krzysztof-homeless-vehicle-project> [20.11.2015].

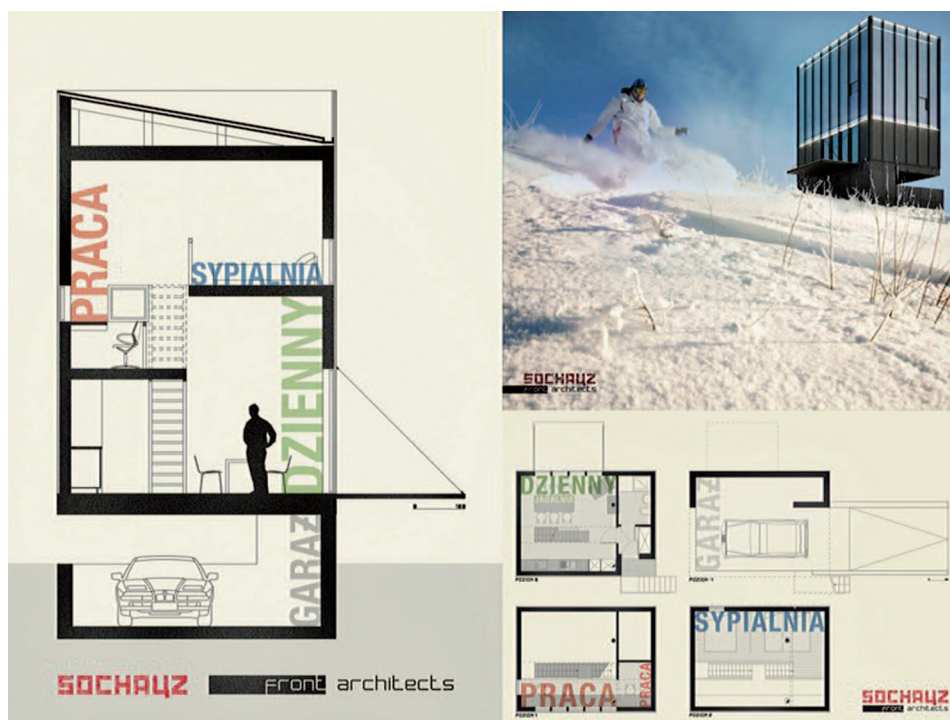
⁷ www.tubohotel.com/welcome/; <http://dornob.com/tube-hotel-stacked-sewer-pipes-take-hostel-to-new-heights/> [23.11.2015].

⁸ www.bryla.pl/bryla/1,86009,8721937,Soc_Hauz___dom_bez_wlasciciela.html [23.11.2015].

⁹ www.treehotel.se/en/ [25.11.2015].

¹⁰ www.wdrzewach.pl/ [25.11.2015].

¹¹ www.wildsweden.com/kolarbyn-ecolodge/ [25.11.2015].

Fot. 1. Projekt Soc Hause grupy Front Architects

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.frontarchitects.pl [23.11.2015].

Innymi rozwiązaniami są dość popularne w projektach sezonowych i społecznych, zwłaszcza dla bezdomnych, kontenery czy przenośne lofty. Trend ten przenosi się również na grunt hotelarstwa, gdzie np. spółka Snooze Box proponuje zamożnym Brytyjczykom noclegi w tego typu obiektach i planuje posiadanie co najmniej 5 tys. takich jednostek¹², zaś firma Gateway oferuje położone na odludziu kabiny¹³. Podobne rozwiązania zaproponował Loft Cube czy Micro Compact Home, z możliwością zakupu minimalistycznych, luksusowych kontenerów i domów, które można przenieść w dowolne miejsce i urządzić według własnego gustu¹⁴. Te przedsięwzięcia wykraczają już jednak poza działania związane z turystyką, gdyż dotyczą swoistego koczowniczego trybu życia i osiedlania się, łączą się jednak ze stałą cechą współczesnego nomady, jaką jest chęć zabierania ze sobą i przenoszenia własnej tożsamości i kultury.

¹² <http://snoozeboxhotel.co.uk/> [20.11.2015].

¹³ <http://getaway.house/> [20.11.2015].

¹⁴ www.loftcube.net/; www.microcompacthome.com/ [23.11.2015].

Z kolei Pop-Up Hotels opracowuje nietypowe lokalizacje luksusowo wyposażonych miasteczek namiotowych, umieszczając je w interesujących miejscach w Wielkiej Brytanii¹⁵. Taki trend, zwany *glamping* (od ang. *glamour* i *camping*), definiowany jest jako połączenie luksusu z tradycyjnym kempingiem, i obejmuje obiekty campingowe o bardzo wysokiej klasie i doskonałej lokalizacji¹⁶. Jego idea powstała na początku XX w. podczas safari. Glamping dotyczy głównie luksusowych namiotów, ale włączone w jego zakres zostały również inne obiekty o zbliżonej klasie i profilu (np. przyczepy, stodoły, gospodarstwa, domki, altany, jurty). Pierwszym obiektem tego typu w Polsce jest Glendoria Park¹⁷, którego przykładowy obiekt noclegowy prezentuje fot. 2.

Fot. 2. Glamping w Glendoria Park, Polska

Źródło: www.glendoria.pl/ [20.11.2015].

Zamożny, ale ruchliwy współczesny nomada wykorzystuje też inne rodzaje obiektów, np. „apartamenty na kółkach” – bogato, choć minimalistycznie wyposażone campery, przyczepy i inne obiekty noclegowe umożliwiające bezproblemo-

¹⁵ www.thepopuphotel.com/ [20.11.2015].

¹⁶ www.glamping.com/what-is-glamping/; www.fpiec.pl/post/2015/05/25/glampingbiwakowanieinabogato [20.11.2015].

¹⁷ www.glendoria.pl/glamping/ [20.11.2015].

we przemieszczanie się ze swoim dobytkiem. Jeden z najbardziej komfortowych i ekskluzywnych pojazdów tego typu oferuje grupa Kanus-Tabbert, jest to model campera zwany „Lifestyle”¹⁸. Jak określają go jego twórcy, to loft nad morzem, mobilna restauracja i rodzinny apartament w jednym. Przykładem współczesnego nomady, który podróżuje w ten sposób, jest Alessandro Puccinelli, jeżdżący w podobnej przyczepie po wybrzeżu Portugalii i tworzący projekt podróżniczo-fotograficzny „A Van in the sea”¹⁹.

Trudno określić, czy architektura nomadyczna na stałe wpisze się w trendy architektoniczne i podróżnicze turysty, którego eksperci Skyscanner określają skrótem TOM (ang. *Traveler of the Millenium* – podróżnik tysiąclecia). W Polsce wciąż widoczne jest duże przywiązanie do tradycyjnych wartości i posiadania stałego domu. Z pewnością jednak jest to trend, który rozwija się globalnie, a wiele krajowych pracowni architektonicznych czerpie z niego inspiracje.

Propozycja klasyfikacji pojawiających się trendów w zakresie architektury i budownictwa hotelarskiego dotyczy czterech tendencji:

- trendy i innowacje lokalizacyjne hoteli, w tym hotelarstwo neonomadyczne,
- trendy i innowacje architektoniczne, w tym futuryzm, cyfryzacja i automatyzacja obiektów,
- trendy i innowacje markowe – produktowe, w tym hotele ekologiczne i samoobsługowe,
- trendy i innowacje w usługach gościnności, w tym indywidualizacja i nowe technologie w usługach i sprzedaży (Smoleńska 2015).

W pilotażowym internetowym badaniu sondażowym, przeprowadzonym na potrzeby niniejszego artykułu, respondenci (w większości osoby do 30 lat, kobiety, mieszkające w miastach) deklarowali, że korzystali z tego typu technologii i obiektów w swoim doświadczeniu podróżniczym (40% odpowiedzi). Do wyróżniających się cech takich obiektów zaliczyli: interesującą i nowoczesną architekturę, automatyzację i sterowanie tabletem, tematyczność i bliskość natury (specyficzne położenie).

Wśród obiektów hotelowych, którymi respondenci byłiby zainteresowani w przyszłości, wskazywali: hotele o specyficznej lokalizacji – na drzewach (ponad 50% wskazań), pod wodą, a także hotele ekologiczne, przenośne i na kółkach oraz o nowoczesnej architekturze. Większość badanych podkreśliła jednak, że nawet posiadając taki obiekt na własność, nie byłaby raczej w stanie zrezygnować ze stałego miejsca zamieszkania czy domu (ponad 40% odpowiedzi; takiej samej liczbie osób trudno to określić).

¹⁸ <http://caravan-center-air.pl/index.php/component/k2/item/1-knaus-lifestyle-apartament-na-kolkach> [20.11.2015].

¹⁹ <http://pieceofglass.blox.pl/2011/06/wspolczesni-nomadzi.html> [20.11.2015].

4. Nowoczesne środki transportu i rekreacji

Podobne tendencje można zauważyć w rozwoju współczesnych środków rekreacji, a nawet transportu. Pojawiają się tu również coraz bardziej minimalistyczne, a przy tym zaawansowane technologicznie projekty. Przykładem są nie tylko proekologiczne i elektryczne samochody, ale także najnowsze, bezzałogowe prototypy pojazdów. Samochód bezzałogowy to pojazd sterowany przez komputer, który porusza się bez fizycznego udziału kierowcy. Używają one technik typu lidar, radar, GPS czy widzenia komputerowego w celu nawigacji i omijania przeszkód, a ich projekty opracowują już niemal wszystkie duże koncerny samochodowe. Najślynniejszy stał się jednak pojazd opracowany przez firmę Google²⁰, choć pomysł ten został zainicjowany i upowszechniony już w 2004 r. przez Defense Advanced Research Projects Agency – DARPA, amerykańską agencję rządową zajmującą się rozwojem technologii wojskowej w Departamencie Obrony. Bardziej śmiałe projekty zmierzają nawet w kierunku samochodów latających (np. słowacki Aeromobil 3.021). Pojazdy mechaniczne mają mieć przede wszystkim coraz mniejszy negatywny wpływ na środowisko oraz być mniej liczne, dlatego też równoległe intensywnie rozwija się idea car-poolingu, tj. udostępniania wolnych miejsc w samochodzie (np. inicjatywy BlaBlaCar czy Uber w Polsce), a także car-sharingu – publicznego najmu pojazdów w komunikacji miejskiej. W bardziej innowacyjny sposób, wykorzystując modele elektryczne, próbuje to wprowadzić zespół Toyoty w Grenoble²². Idee car-poolingu i car-sharingu z pewnością odpowiadają na potrzeby współczesnego TOM-a: zarówno neonomady, jak i millenialsa. Warto także zauważyć, że nowoczesny organizator turystyki nie potrafi się już obyć bez drona (ang. *unmanned aerial vehicle* – bezzałogowy statek powietrzny), umożliwiającego nie tylko promocję danego miejsca czy obszaru, ale także dotarcie do wielu miejsc dotąd niedostępnych. Ostatnią nowością opracowaną przez Chińczyków oraz węgierski zespół Bay Zoltán Nonprofit Ltd²³ są drony załogowe (fot. 3), które mogą zabrać na „podkład” nawet człowieka – potencjalnego turystę.

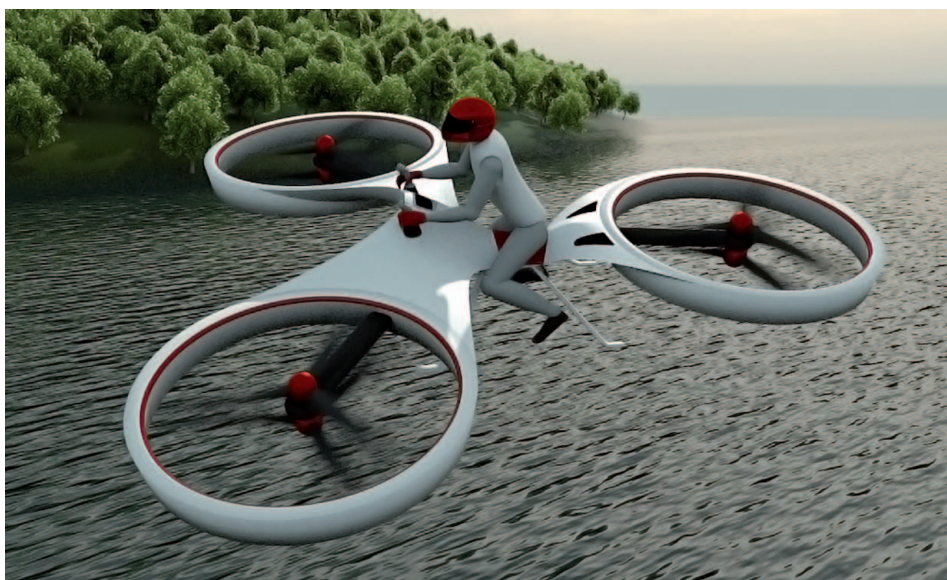
W przestrzeni turystycznej, zwłaszcza miejskiej, można również zauważyć rozwój innych środków transportu, odpowiadających zainteresowaniom prze-

²⁰ Samochody bezzałogowe w USA zostały dopuszczone prawnie do ruchu, m.in. w stanie Nevada, gdzie Google testuje swoje projekty.

²¹ www.aeromobil.com/ [26.11.2015].

²² www.toyota.pl/articles/cite-lib-by-hamo-nowy-model-transportu-miejskiego-w-oparciu-o-innowacyjne-pojazdy-elektryczne-toyoty-i-siec-komunikacji-miejskiej.json [23.11.2015].

²³ <http://whatisflike.com/> [26.11.2015].

Fot. 3. Projekt Flika – drona załogowego (flicoptera)

Źródło: <http://iq.intel.pl/flike-pierwszy-zalogowy-dron/> [26.11.2015].

mieszczających się millenialsów. To, poza dobrze już znanymi quadami czy skuterami, coraz bardziej powszechne i widoczne elektryczne modele znanych środków transportu i rekreacji – kajaków, rowerów, deskorolek czy hulajnóg. Jest to już na tyle zaawansowana forma urządzeń rekreacyjnych, że są co najmniej trzy typy tradycyjnych deskorolek:

- cruisery – przeznaczone do surfowania po mieście, szybkiego przemieszczania się, zwrotów i niektórych tricków,
- fishboardy – podobne do cruiserów, ale krótsze i węższe, a tym samym małe i lekkie, przeznaczone do jazdy po nierównościach,
- longboardy – deski o większych rozmiarach i wadze, przeznaczone głównie do zjazdów, porównywane do snowboardu, wśród których wyróżnia się dodatkowo dwa podtypy²⁴: deski do downhillu – szybkiego zjazdu z góry oraz deski do freestyle’u, czyli akrobacji²⁵.

Modeli z napędem elektrycznym nie ma jeszcze tak wiele, ale już można zauważyć na rynku kilka ich form, z których w Polsce najbardziej popularne są *teslaboards*²⁶ oraz wchodząca na rynek *electric balance board* (tzw. smartnoga). Po-

²⁴ Według M. Pietruńko – użytkownika i zawodnika imprez sportowo-rekreacyjnych związanych z longboardem.

²⁵ <http://allegro.pl/arttykul/rodzaje-deskorolek-cruiser-fishka-longboard-68403> [23.11.2015].

²⁶ <http://teslaboards.com/pl/> [23.11.2015].

nadto wśród środków komunikacji i rekreacji z elektrycznym napędem można wyróżnić następujące rodzaje:

– segway typu HT lub PT (ang. *Segway Human* lub *Personal Transporter*) – dwuśladowy, dwukołowy, jednoosobowy pojazd elektryczny, zasilany elektrycznie i sterowany komputerowo, który jest odpowiedzialny za utrzymanie równowagi (fot. 4).

Fot. 4. Wycieczka turystyczna segwayami

Źródło: <https://sunglidetours.wordpress.com/> [26.11.2015].

- *ekobike* – rower o napędzie elektrycznym,
- *electric-fishing-kayak* – kajak z napędem elektrycznym do podróżowania i łowienia,
- hulajnogi elektryczne i patrole hybrydowe – hulajnogi i jeździki z napędem elektrycznym lub hybrydowym.

Klasyfikacja pojawiających się trendów w zakresie środków transportu i rekreacji może być następująca:

- trendy i innowacje związane z nowymi technologiami, w tym pojazdy bezobsługowe i elektryczne,
- trendy i innowacje minimalistyczne, w tym ograniczające aktywność ruchową i ilościową pojazdów, ale zwiększające mobilność indywidualną,
- trendy i innowacje ekologiczne, w tym minimalizujące szkodliwy wpływ transportu na środowisko (Smoleńska 2015).

Taka klasyfikacja z pewnością nie obejmuje wszystkich pojawiających się sprzętów i innowacyjnych rozwiązań, ale porządkuje terminologię oraz rodzaje obiektów. Ponadto wskazuje na rosnące oczekiwania i tendencje w dziedzinie transportu i rekreacji. Jest to wyzwaniem nie tylko dla lokalnych władz, ale i organizatorów wypoczynku, aby tworzyć miejsca wypożyczania i korzystania z tego typu sprzętów, czego inicjatorem w Polsce w przypadku aut jest miasto Wrocław²⁷. Utrzymywana jest też jednak tendencja do dbania o aktywność fizyczną i zdrowie poprzez tradycyjne formy transportu i rekreacji (głównie rower) oraz tendencje eskapistyczne i ekologiczne w zakresie podróży i noclegów, zwłaszcza w przypadku starszych pokoleń.

We wspomnianym pilotażowym badaniu sondażowym ta sama badana grupa osób zgodnie wskazała, że wśród współczesnych form podróżowania i przemieszczania się dostrzega nowe trendy i technologie (80% odpowiedzi), a połowa już z nich skorzystała (były to głównie wypożyczalnie rowerów miejskich, car-sharing czy jazda na quadach). Większość respondentów deklaruje też chęć korzystania z takich form podróżowania lub komunikacji w przyszłości (podając liczne przykłady, w tym jazdę samochodem bezzałogowym, kajakiem elektrycznym, wykorzystanie drona lub car-sharingu), z różną częstotliwością (rekreacyjnie – zadeklarowało 40% badanych, jednorazowo lub regularnie – po 30%). Prawie wszyscy respondenci (90% odpowiedzi, 10% nie ma zdania) uważają, że przyszłość turystyki i transportu wiąże się z rozwojem takich form podróżowania i technologii, choć tylko 50% ma pewność, że to kierunek dobry (40% nie ma na ten temat zdania).

5. Podsumowanie

Prezentowany artykuł ma charakter przeglądu i przedstawia wybrane współczesne i przewidywane trendy w zakresie obiektów noclegowych i środków transportu w turystyce i rekreacji, dostosowanych do charakteru i wymogów pokolenia millenialsów i neonomadów. Porządkuje stan wiedzy i rozwoju przedmiotów zainteresowania, co wydaje się potrzebne do dobrego zrozumienia kierunków rozwoju współczesnej rekreacji i turystyki, a także ich badań. Jest to swoiste studium przypadków i próba klasyfikacji pojawiających się trendów, które może stać się podstawą dalszych badań. Wyraźnie wskazuje na tendencje do minimalistycznych, proekologicznych i zaawansowanych technologicznie obiektów i urządzeń w zakresie podróżowania w XXI w. Trudno określić, jaki jest stopień zaawansowania tego rodzaju przemieszczania się i noclegu w Polsce oraz jakie

²⁷ <http://blogi.wroclaw.pl/media-i-promocja/miejska-wypożyczalnia-pojazdow-elektrycznych-we-wroclawiu/> [23.11.2015].

będą jego skutki, lecz jest dużo przykładów w tej dziedzinie, również z Polski. Rozwój w kierunku technologizacji i zainteresowanie takimi formami noclegu czy przemieszczania się są dostrzegane również wśród młodych pokoleń, na co wskazują wyniki przeprowadzonego sondażu. Postęp technologiczny w dużym stopniu determinuje nie tylko naszą kulturę, ale i podróżowanie. Czy będzie to jednak technopol w pesymistycznym rozumieniu Neila Postmana (1992), czy też optymistyczne medium według Marshalla McLuhana (1964; 2004), trudno dziś jednoznacznie stwierdzić. Może to być jednak dobry kierunek analiz i badań rynkowych tego zjawiska.

Literatura

- 17th Shell YouthStudy 2015. Raport ekspertów Shell (2015), <http://s05.static-shell.com/content/dam/shell-new/local/country/deu/downloads/pdf/flyer-zur-shell-jugendstudie-2015-auf-englisch.pdf> [20.11.2015].
- Bauman Z. (1994), Ponowoczesne wzory osobowe, w: idem, *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*, Warszawa: Instytut Kultury.
- Budyś B. (2015), Design dla pokolenia millenialsów, *Hotelarz*, 10: 32-37.
- Chaplin J. (2012), *Gypset Travel*, New York: Assouline Publishing.
- <http://allegro.pl/arttykul/rodzaje-deskorolek-cruiser-fishka-longboard-68403> [20.11.2015].
- <http://artmuseum.pl/en/filmoteka/praca/wodiczko-krzysztof-homeless-vehicle-project> [20.11.2015].
- <http://blogi.wroclaw.pl/media-i-promocja/miejska-wypożyczalnia-pojazdow-elektrycznych-we-wroclawiu/> [23.11.2015].
- <http://dornob.com/tube-hotel-stacked-sewer-pipes-take-hostel-to-new-heights/> [23.11.2015].
- <http://getaway.house/> [20.11.2015].
- <http://iq.intel.pl/flike-pierwszy-zalogowy-dron/> [26.11.2015].
- <http://pieceofglass.blox.pl/2011/06/wspolczesni-nomadzi.html> [20.11.2015].
- <http://snoozeboxhotel.co.uk/> [20.11.2015].
- <http://teslaboards.com/pl/> [23.11.2015].
- <http://whatisflike.com/> [26.11.2015].
- <https://sunglidetours.wordpress.com/> [26.11.2015].
- Klanten R., Ehmann S., Galindo M. (2015), *The New Nomads: Temporary Spaces and a Life on the Move*, Berlin: Gestalten.
- Kobryński P., Sen o wolności (nomadzi), *czasopismo internetowe SLOW*, <https://beslow.pl/slow/sen-o-wolnosci-nomadzi/> [20.11.2015].
- McLuhan M. (2004), *Zrozumieć media: Przedłużenia człowieka*, Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne.
- OMG, czyli jak mówić do polskich milenialsów. Raport ekspertów Odyseja Public Relations (2014), <http://mobileinstitute.eu/files/omg-millenialsi-2014.pdf> [20.11.2015].

- Postman N. (1992), *Technopoly. The surrender of culture to technology*, New York: Knopf.
- Przyszłość podróży 2024. Raport ekspertów Skyscanner (2015), <http://www.skyscanner2024.com/#intr> [1.11.2015].
- Smoleńska O. (2015), Innowacyjność i futurologia w rozwoju destynacji, architektury oraz usług gościnności w hotelarstwie XXI wieku, w: R.D. Tauber, E. Mucha-Szajek (red.), *Współczesne problemy w turystyce i rekreacji*, Poznań: Wyd. WSHiG.
- Stępnik Ł. (2011), <http://teoriaarchitektury.blogspot.com/2011/02/le-corbusier-i-pierre-jeanneret-piec.html> [23.11.2015].
- UNWTO (2011), *Tourism Towards 2030. Global Overview*, Madrid.
- www.aeromobil.com/ [26.11.2015].
- www.bryla.pl/bryla/1,86009,8721937,Soc_Hauz___dom_bez_wlasciciela.html [23.11.2015].
- www.designboom.com/architecture/van-bo-le-mentzel-one-sqm-house/ [20.11.2015].
- www.fpiec.pl/post/2015/05/25/glampingbiwakowanienabogato [20.11.2015].
- www.frontarchitects.pl [26.11.2015].
- www.glendoria.pl/glamping/ [20.11.2015].
- www.gypset.com/ [23.11.2015].
- www.toyota.pl/articles/cite-lib-by-hamo-nowy-model-transportu-miejskiego-w-oparciu-o-innowacyjne-pojazdy-elektryczne-toyoty-i-siec-komunikacji-miejskiej.json [23.11.2015].
- www.treehotel.se/en/ [20.11.2015].
- www.tubohotel.com/welcome/ [23.11.2015].
- www.wdrzewach.pl/ [25.11.2015].
- www.wildsweden.com/kolarbyn-ecolodge/ [25.11.2015].
- Zielińska M. (2006), *Pielgrzym, nomada czy turysta? Problem mobilności studenckiej na przykładzie studentów Zagranicznych uniwersytetu w Linköping* (praca magisterska), Gdańsk: Uniwersytet Gdański.

The development of innovative accommodations and means of transport and recreation among contemporary generations of millennials and neonomads

Abstract. This article presents problems of innovations in tourism. The author presents current and future trends in accommodations and means of transport and recreation, which are popular especially among generations of the XXI century. Through the change in the modern tourists (neonomads) and characteristics of future generations (millennials), the author illustrates the possible consequences for the development of hotels and means of recreation. This article presents various trends by selected examples, as well as, an attempt to classify them. It also contains the results of a pilot survey, reflecting the direction indicated in theory and practice. These results can be an inspiration for further in-depth research.

Keywords: future of tourism, travel trends, innovation, hotels, recreation, generations, millennials, neonomads

KATARZYNA PUKOWIEC*, WOJCIECH KURDA**

Ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych na przykładzie Zamków nad Piotrówką

Streszczenie. Artykuł porusza nośny w ostatnim czasie temat zagospodarowania obiektów zabytkowych. Jego celem jest ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych. W ocenie uwzględniono również status własnościowy zabytków oraz dokonane w ostatnich dziesięcioleciach zmiany w architekturze budynków. Przedmiotem analiz są zamki i pałace tworzące szlak Zamków nad Piotrówką, tj. pałac w Kończycach Wielkich, zamek w Kończycach Małych, zamek w Zebrzydowicach w Polsce oraz pałac w Prstnej w Republice Czeskiej. W pracy wykorzystano metody studialne, terenowe oraz ocenę wartości turystycznej i kulturowej metodą bonitacji punktowej. Ponadto na podstawie obserwacji terenowych i materiałów źródłowych opracowano charakterystykę zagospodarowania i stanu zachowania obiektów zabytkowych. Wyniki oceny wskazują obiekty o najwyższej wartości kulturowej i turystycznej.

Słowa kluczowe: szlak Zamków nad Piotrówką, zagospodarowanie zabytków, wartość kulturowa zabytków, wartość turystyczna zabytków

1. Wprowadzenie

Sposób wykorzystania potencjału kulturowego, architektonicznego i historycznego obiektów zabytkowych jest zróżnicowany. Nierzadko w wyniku niewłaściwego gospodarowania obiekty zabytkowe tracą wybitne wartości architektoniczne. Panująca w dzisiejszych czasach moda na posiadanie pałacu prowadzi do

---

* Uniwersytet Śląski, Wydział Nauk o Ziemi, Katedra Geografii Regionalnej i Turyzmu, e-mail: katarzyna.pukowiec@us.edu.pl, tel. 32 368 95 17.

** Uniwersytet Jagielloński, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Zakład Gospodarki Turystycznej i Uzdrowiskowej, e-mail: wojciech.kurda@uj.edu.pl, tel. 12 664 52 95.

zamykania dostępu do obiektów związanych z kulturą i historią regionu poprzez tworzenie w nich hoteli, restauracji czy prywatnych mieszkań. Z drugiej strony obiekty pozostawione w gestii Skarbu Państwa i pełniące rolę placówek społeczno-kulturalnych często tracą swoje wartości architektoniczne, a te, które pozostały, nie są objęte dostateczną ochroną. Ponadto podlegają remontom, w których kwestia renowacji ogranicza się do podstawowych zabiegów budowlanych (malowanie ścian na przypadkowe kolory, kładzenie bezstyłowych kafelek, montowanie plastikowych okien w zabytkowych obiektach), zamiast skrupulatnej restauracji obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Zadaniem badawczym, jakie postawiono w artykule, jest odpowiedź na pytanie: Jak sposób zagospodarowania zabytkowych obiektów zamkowych i pałacowych wpłynął na ich wartość kulturową i turystyczną? Problem ten przeanalizowano na przykładzie szlaku Zamków nad Piotrówką, choć dotyczy on większości obiektów zamkowych i pałacowych na terenie Polski i pozostałych krajów dawnego bloku wschodniego. Celem artykułu jest ocena wartości kulturowej i turystycznej w świetle sposobu zagospodarowania obiektów zabytkowych.

2. Zakres tematyczny i stan badań

Tematycznie artykuł dotyka problemu przekształcania i zagospodarowywania zamkowych i dworskich obiektów zabytkowych, często niezgodnie z pierwotnym zamysłem architektonicznym i stylem. Na powszechność ingerencji w substancję zabytkową zwraca uwagę Bogusław Szmygin (2015), twierdząc, że pomimo braku wpływu na zmiany i zagospodarowywanie obiektów zabytkowych działania te powinny podlegać nadzorowi konserwatorskiemu. Obiekty zabytkowe ze względu na wiek, nietrwałość i niedoskonałość materiałów, z których zostały zbudowane, narażone są na uszkodzenia mechaniczne. Zabytki powinny podlegać remontom, które zgodnie z definicją podaną u Zbigniewa Paszkowskiego (2013) oznaczają wymianę zniszczonych elementów na takie same, lecz nowe, bez możliwości zmiany formy, funkcji i wielkości obiektu. Wartość zabytków odzwierciedla się w autentyzmie architektonicznym, wyrażanym poprzez formę, detale architektoniczne, proporcje, kolor, charakterystyczne użytkowanie, znaczenie kulturowe, a dokonywanie jakichkolwiek przekształceń i ingerencja w nie powoduje utratę znaczenia i pozbawienie wartości kulturowych (Paszkowski 2013: 181-186). Dlatego istotnym zagadnieniem przy zmianie funkcji i zagospodarowywaniu obiektów zabytkowych jest dbałość o utrzymanie pierwotnych założeń architektoniczno-estetycznych w celu zachowania ich wartości historycznych i kulturowych. Ponadto obiekty zabytkowe jako kulturowa spuścizna regionalna

powinny być udostępnione dla zwiedzających, nawet jeśli są własnością prywatną (choć udostępnienie obiektu zależy wówczas od dobrej woli właściciela, to można przynajmniej udostępnić część pałacu czy parku).

Zagadnieniem zagospodarowania obiektów pałacowo-parkowych w kontekście uwarunkowań własnościowych zajmowały się Katarzyna Ruszczycka (2014) i Jadwiga Gancarz-Zebracka (2013), zaś w odniesieniu do ogrodów i parków przypałacowych Dorota Sikora (2014). Z kolei Marek Gosztyła i Tomasz Huk (2014) zwracają uwagę na problem niedostatecznej dbałości o obiekty zabytkowe, a Zoriana Lukomska i Halyna Lukomska (2015) oraz Katarzyna Janicka (2014) podają przykłady właściwego zagospodarowania zabytkowych obiektów i zmiany ich funkcji. Sposób zagospodarowania obiektów zamkowych i ich ofertę turystyczną oceniał również Armin Mikos von Rohrscheidt (2010). Fakt, że większość publikacji na temat zagospodarowania zabytkowych obiektów powstała w ostatnich latach (2010-2015), świadczy o aktualności poruszanego problemu.

Przedmiotem badań są obiekty szlaku turystycznego Zamków nad Piotrówką, który jest lokalnym produktem turystycznym Śląska Cieszyńskiego. Do obiektów tych należą: pałace w Prstnej i Kończycach Wielkich oraz zamki w Zebrzydowicach i Kończycach Małych. Według Grzegorza Gołębskiego (1998) produktem turystycznym są wszystkie dobra i usługi tworzone i kupowane w związku z wyjazdem poza miejsce stałego zamieszkania zarówno przed rozpoczęciem podróży, jak i w jej trakcie. Jacek Kaczmarek, Andrzej Stasiak i Bogdan Włodarczyk (2005) produktem turystycznym nazywają zaś zbiór użyteczności związanych z podróżami turystycznymi, a więc dostępne dobra i usługi turystyczne umożliwiające ich planowanie, odbywanie, przeżywanie oraz gromadzenie doświadczeń. Ponadto dokonują klasyfikacji produktów turystycznych, wyróżniając: rzecz, usługę, wydarzenie, imprezę, obiekt, szlak i obszar.

3. Materiały i metody badawcze

Głównymi materiałami służącymi do opracowania zagadnienia były publikacje w formie książek, przewodników lub folderów oraz informacje internetowe na temat wartości kulturowej i historycznej zamków i pałaców położonych nad Piotrówką. Analizie poddano również publikacje naukowe o tematyce architektonicznej, konserwacji i ochronie zabytków, kreowaniu produktu turystycznego i sposobie zagospodarowania obiektów zabytkowych. Cennymi materiałami były wyniki obserwacji terenowych, prowadzonych latem i jesienią 2014 r. oraz wiosną i latem 2015 r. Sporządzono również dokumentację zdjęciową (sierpień

2015 r.). W celu oceny stanu zagospodarowania i autentyczności tkanki zabytkowej scharakteryzowano obiekty, uwzględniając: właściciela obiektu, stan zachowania, sposób wykorzystania, dostępność obiektu, przeprowadzone remonty i ingerencje w autentyczną formę obiektów, zabytkowe cechy architektoniczne (detale architektoniczne i wyposażenie), zaburzenia pierwotnych cech architektonicznych, stan zachowania parków przypałacowych oraz powiązania z lokalną kulturą.

Wartość kulturową i turystyczną Zamków nad Piotrówką określono, stosując metodę bonitacji punktowej. Obiekty podlegały osobnej ocenie pod względem wartości kulturowej i turystycznej. Za obiekt uznano kompleks (zespół) pałacowo-parkowy. W pierwszym etapie badań określono kategorie, według których oceniano wartość kulturową i turystyczną obiektów. Wartość kulturowa obiektów była oceniana według pięciu kategorii. W każdej kategorii obiektom przypisywano od 0 do 2 pkt według wcześniej ustalonych kryteriów (tab. 1). Przypisanie konkretnej wartości punktowej oznacza spełnienie przez obiekt wszystkich warunków określonych w kryteriach (np. autentyzm architektoniczny oceniony na 2 pkt oznacza zgodnie z zapisem kryterium, że w obiekcie nie występują zaburzenia w obrębie stylu ani bryły budynku). Również wartość turystyczną obiektów oceniano w pięciu kategoriach (tab. 2). Obiektom przypisywano od 0 do 2 pkt (maksymalnie w 5 kategoriach istniała możliwość przyznania 10 pkt). W ostatnim etapie badawczym na podstawie wyników oceny określono wartość kulturową i turystyczną obiektów według przyjętej skali.

Ocena wartości kulturowej i turystycznej obiektów szlaku Zamków nad Piotrówką, jak każda metoda waloryzacyjna obciążona jest subiektywizmem, jednak żadna metoda oparta na ocenie wartości nie jest w pełni obiektywna (Senetra i Cieślak 2004: 117).

4. Kryteria oceny wartości kulturowej i turystycznej

W celu zobiektywizowania oceny wartości kulturowej i turystycznej pałaców i zamków w dolinie Piotrówki przyjęto jednakowe kryteria oceny dla wszystkich obiektów. Wartość kulturową oceniano w kategoriach: stan zachowania obiektu, występowanie zabytkowych cech architektonicznych, za które autorzy uznają detale architektoniczne i możliwość identyfikacji stylu architektonicznego, autentyzm architektoniczny (tj. brak zaburzeń w bryle budynku i stylu wobec pierwotnego stanu), stan zachowania parku przypałacowego oraz powiązanie z lokalną kulturą. Szczegółowe kryteria oceny zawiera tabela 1.

Tabela 1. Kryteria oceny wartości kulturowej obiektów zabytkowych

Kategoria	Liczba punktów	Kryterium
Stan zachowania	0	obiekt popadający w ruinę
	1	zadowalający
	2	dobry lub bardzo dobry
Występowanie zabytkowych cech architektonicznych	0	brak detali architektonicznych, obiekt bezstylowy
	1	pojedyncze detale architektoniczne (do 5 rodzajów), możliwość identyfikacji stylu architektonicznego
	2	nagromadzenie detali architektonicznych (ponad 5 rodzajów), możliwość identyfikacji stylu architektonicznego
Autentyzm architektoniczny (oryginalność architektoniczna)	0	zaburzenia w obrębie stylu i bryły budynku
	1	zaburzenia w obrębie bryły budynku
	2	brak zaburzeń w obrębie stylu i bryły budynku
Stan zachowania parku przypałacowego	0	park zaniedbany, zarastający
	1	zadowalający
	2	dobry lub bardzo dobry
Powiązanie z lokalną kulturą	0	brak powiązań
	1	obecność placówki kulturalnej lub organizacja wydarzeń kulturalnych
	2	obecność placówki kulturalnej i organizacja wydarzeń kulturalnych

Źródło: opracowanie własne.

Wartość turystyczną obiektów oceniono w kategoriach: występowanie bazy noclegowej, bazy gastronomicznej, bazy towarzyszącej turystyce, którą Włodzimierz Kurek (2007) na podstawie pracy Jadwigi Warszzyńskiej i Antoniego Jackowskiego (1978) określa jako bazę gwarantującą turystom zaspokojenie innych potrzeb związanych z wyjazdem (np. urządzenia umożliwiające korzystanie z walorów turystycznych, usprawniające ruch turystyczny, urządzenia sportowo-rekreacyjne, urządzenia rozrywkowe i placówki handlowe), informacje turystyczne o obiekcie uwzględniające elementy promocji obiektów oraz informacje o udostępnieniu obiektów dla turystów. Przyjęte kategorie pozwalają oceniać jedynie część potencjału turystycznego obiektów (zagospodarowanie turystyczne i udostępnianie obiektów). Rozbudowa o dodatkowe kategorie znacznie skomplikowałaby proces oceny wartości turystycznej obiektów, a ze względu na ograniczoną bazę materiałów źródłowych na temat części zabytków jest niemożliwa (dotyczy to pałacu w Prstnej i pałacu w Kończycach Wielkich). Niemniej kompleksowa ocena potencjału turystycznego obiektów szlaku Zamków nad Piotrówką może

Tabela 2. Kryteria oceny wartości turystycznej obiektów zabytkowych

Kategoria	Liczba punktów	Kryterium
Baza noclegowa	0	brak możliwości noclegu
	1	baza noclegowa o przeciętnym standardzie (hostele, schroniska)
	2	baza noclegowa o wysokim standardzie (hotel, pensjonat)
Baza gastronomiczna	0	brak bazy gastronomicznej
	1	baza gastronomiczna o niskim standardzie (bistro, budki z jedzeniem typu fast food)
	2	baza gastronomiczna o wysokim standardzie (restauracja, kawiarnia)
Baza towarzysząca	0	brak obiektów bazy towarzyszącej
	1	od 1 do 3 obiektów bazy towarzyszącej
	2	powyżej 4 obiektów bazy towarzyszącej
Informacja turystyczna o obiekcie	0	brak elementów informacyjnych
	1	tablica informacyjna, foldery o obiekcie, strona internetowa
	2	tablica informacyjna, foldery o obiekcie, strona internetowa, publikacje popularnonaukowe, usługi przewodnickie
Udostępnienie obiektu	0	obiekt niedostępny dla zwiedzających
	1	obiekt częściowo udostępniony
	2	brak ograniczeń w możliwości zwiedzania obiektu

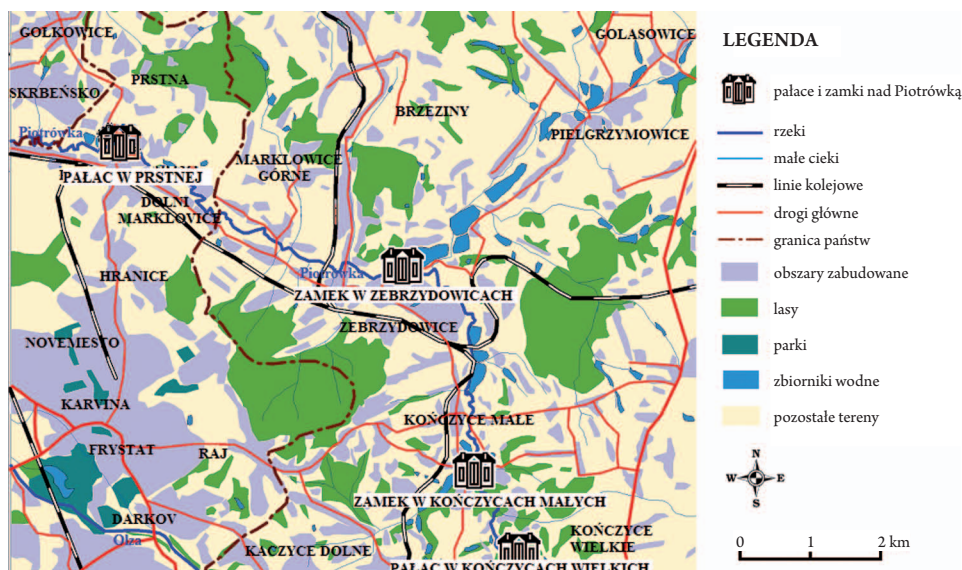
Źródło: opracowanie własne.

w przyszłości być celem badań. Szczegółową charakterystykę przyjętych kategorii wraz z kryterium oceny wartości turystycznych zawiera tabela 2.

Suma przyznanych punktów pozwala na określenie wartości kulturowej i turystycznej. Na podstawie liczby przyznanych punktów przyjęto przedziały: 9-10 pkt – bardzo wysoka wartość kulturowa lub turystyczna, 7-8 pkt – wysoka wartość kulturowa lub turystyczna, 5-6 pkt – średnia wartość kulturowa lub turystyczna, poniżej 4 pkt – niska wartość kulturowa lub turystyczna.

5. Charakterystyka obszaru badań

Obszarem zainteresowania jest dolina Piotrówki (rzeka posiada drugą nazwę: Pietrówka, a w języku czeskim Petrůvka) od jej źródeł do ujścia do Olzy. Piotrówka ma długość 31 km i ma swoje źródła na podmokłych łąkach w okolicy Pastwisk na północ od Cieszyna. Jest prawym dopływem Olzy, do której uchodzi w miejscowości Zavada w gminie Petrovice u Karvině w Czechach. Znaczny frag-

Rys. 1. Lokalizacja zamków i pałaców nad Piotrówką

Źródło: opracowanie własne na podstawie Mapy Topograficznej 1 : 50 000, arkusz Cieszyn.

ment rzeki położony jest na terytorium Polski: od źródeł do Zebrzydowic, następnie płynie przez czeską gminę Petrovice u Karvině, a od miejscowości Prstna aż do Zavady stanowi granicę państwa (Mapa Topograficzna 1 : 50 000, arkusze Cieszyn, Jastrzębie Zdrój, Gorzyce). Według podziału fizycznogeograficznego Jerzego Kondrackiego (2013) Piotrówka przepływa przez mezoregiony: Pogórze Śląskie (w makroregionie Pogórza Zachodniobeskidzkiego) i Wysoczyznę Kończycką (w makroregionie Kotliny Ostrawskiej) należące do prowincji Karpat Zachodnich z Podkarpaciem Zachodnim i Północnym. Pod względem kulturowym obszar ten położony jest w regionie Górnego Śląska, a dokładniej w jego specyficznej i odrębnej etnograficznie części: Śląska Cieszyńskiego (Rusek 2014: 42-57).

W dolinie Piotrówki już od XV w. szlacheckie rody Śląska Cieszyńskiego budowały swoje rezydencje. Do dziś zachowały się cztery obiekty, które tworzą tematyczny szlak turystyczny Zamków nad Piotrówką¹. Są to: klasycystyczny pałac w Kończycach Wielkich, renesansowy zamek w Kończycach Małych, gotycki zamek, później przebudowany na pałac w Zebrzydowicach oraz pałacyk myśliwski w stylu empire w Prstnej (pol. Pierstna) w Republice Czeskiej (rys. 1).

¹ Polska Niezwykła, www.polskaniezwykla.pl [24.07.2015].

6. Charakterystyka obiektów szlaku Zamków nad Piotrówką

W celu przybliżenia przedmiotu badań obiekty scharakteryzowano w sposób opisowy, uwzględniając informacje o czasie powstania, architekturze budynków, właścicielach i wydarzeniach historii regionalnej.

6.1. Klasycystyczny pałac w Kończycach Wielkich

Kończyce Wielkie administracyjnie należą do gminy Hażlach. Na terenie miejscowości na przełomie XVII i XVIII w. hrabia Wilczek wybudował barokowo-klasycystyczny zespół pałacowy (Rejestr Zabytków Województwa Śląskiego 2015), w skład którego wchodzi pałac na planie litery L, barokowa, przypałacowa kaplica pw. Opatrzności Bożej z 1776 r. oraz założenie parkowe w stylu angielskim (Makowski 2005: 350) (fot. 1). Na początku XX w. pałac odziedziczyła hrabina Gabriela von Thun und Hohenstein, dzięki czemu budynek został rozbudowany o dodatkowe piętro i taras, a w parku powstał staw. Po II wojnie światowej pałac wraz z całym majątkiem kończyckim został odebrany hrabinie, a władze Polski Ludowej utworzyły w nim Państwowy Dom Dziecka (Nowak 2010: 149-156). W 2006 r. zlikwidowano placówkę, a pałac sprzedano z zamiarem utworzenia obiektu hotelowo-kulturalnego z izbą pamięci hrabiny (Trzcionka 2007). Inwestycja nie doszła do skutku, a pałac ponownie został wystawiony na sprzedaż (informacja na dzień 31 sierpnia 2015 r.).

6.2. Renesansowy zamek w Kończycach Małych

Kończyce Małe położone są w gminie Zebrzydowice. Pierwszą budowlę obronną – drewniany dwór obronny – źródła datują na 1305 r., tj. czas powstania wsi². Za panowania rodu Czelów z Czechowic w XV w. powstał pierwszy murowany zamek, który w XVI w. został zamieniony w renesansową rezydencję rodu Sedlnickich herbu Odrowąż (fot. 2). Zamek posiadał cztery skrzydła z arkadowym dziedzińcem pośrodku. Był otoczony fosą, nad którą przerzucono most wjazdowy do zamku. Nad bramą wjazdową w jednym z narożników zamku umieszczono herb

² Polska Niezwykła, www.polskaniezwykla.pl [24.07.2015].

Fot. 1. Klasycystyczny pałac w Kończycach Wielkich (for. W. Kurda)

Fot. 2. Renesansowy zamek w Kończycach Małych (fot. K. Pukowiec)

rodowy Sedlnickich – Odrowąż. Materiałem budowlanym były kamień i cegła (Makowski 2000: 47). Kolejna przebudowa nastąpiła na początku XIX w., kiedy zamek otoczono romantycznym parkiem w stylu angielskim, a fosy zasypyano. Na przełomie XIX i XX w. zamek zakupił miejscowy junkier – Folwarczny, który dobra zamkowe przekształcił w nowoczesny folwark, a zamek wyremontował (Makowski 2005: 350). Podczas II wojny światowej budynek uległ znacznym zniszczeniom. Od 1946 r. zamek stał się siedzibą władz lokalnych oraz miejscowej przychodni lekarskiej, świetlicy i biblioteki (Żerański 2012: 312). Po przeniesieniu siedziby władz gromadzkich do Zebrzydowic zamek popadał w ruinę. Generalny remont wykonano dopiero w 1993 r., przywracając budynkowi cechy renesansowe i akcentując zabytkowe elementy konstrukcji (Jaszowski 2013: 16-33). Oryginalną część zamku stanowią dwa skrzydła z arkadowymi podcieniami (Thullie 1969: 266). Do zabytkowego renesansowego zamku dobudowano skrzydło z salą widowiskową. Obecnie w zamku znajduje się Gościniec Zamkowy z pokojami hotelowymi, świetlica gminna, gminna sala widowiskowa, Izba Regionalna i siedziba miejscowych zespołów folklorystycznych. Budynek zachował cechy renesansowe: oryginalne kraty w oknach, podcienia z murowanymi filarami, balkony, sklepienia lunetowe, kolebkowe i krzyżowo-kolebkowe, portale, gzymsy oraz bramę wjazdową (Szewczyk 2012: 128). Budynek jest jedynym pozostałym dworem obronnym na Śląsku Cieszyńskim.

6.3. Zamek w Zebrzydowicach

Zebrzydowice są siedzibą gminy Zebrzydowice z dawnym przejściem granicznym Zebrzydowice-Petrovice u Karvině. Do dziś stanowią ważny punkt na kolejowej mapie Polski. Pierwszy zamek powstał w Zebrzydowicach w XV w. w stylu gotyckim o czym świadczą pozostałości murów. Budowniczymi zamku była prawdopodobnie rodzina Liszków (Makowski 2000: 47). W połowie XVIII w. zamek przebudowała hrabiowska rodzina de Mattencloit, dla której dobra zebrzydowskie były główną siedzibą (fot. 3). Zamek został zamieniony w barokową rezydencję otoczoną parkiem w formie dwóch rozległych tarasów. Wprowadzono detale architektoniczne: lizeny z belkowaniem, gzymsy, ryzality, pilastry i mansardowy dach. Na frontowej fasadzie umieszczono herb rodziny baronów de Mattencloit (Kowalski 2009: 144). Zebrzydowice były własnością rodu do końca XIX w., po czym zostały sprzedane hrabiemu Henrykowi Larischowi von Mönlich. Podczas II wojny światowej pałac spłonął i popadł w ruinę. Rekonstrukcja nastąpiła dopiero na przełomie lat 50. i 60., a budynek przekazano lokalnemu samorządowi. Do zabytkowej bryły pałacu dobudowano salę widowiskową³. Obecnie w pałacu znajduje się Gminny Ośrodek Kultury i restauracja.

³ Polska Niezwykła, www.polskaniezwykla.pl [24.07.2015].

Fot. 3. Barokowy zamek w Zebrzydowicach (fot. W. Kurda)

6.4. Pałacyk myśliwski w Prstnej

Miejscowość Prstna (Pierstna) położona jest w gminie Petrovice u Karvině w Okresie Karvina w Republice Czeskiej. Jest to miejscowość przygraniczna z dawnym przejściem granicznym Prstna-Skrbeňsko. Pałac w Prstnej został wybudowany pod koniec XVIII w. w parku angielskim nad rzeką Piotrówką (fot. 4).

Budowniczym pałacu myśliwskiego był rycerz Wojciech Gussnar, który dobra zakupił od hrabiego Larischa von Mönnich. Pałac wybudowano w stylu empire. Niecałe 100 lat później Pierstną z powrotem nabyli hrabiowie Larisch von Mönnich, a pałac stał się ich główną rezydencją (Kowalski 2009: 144). Po śmierci właściciela pałac przeszedł we własność rodziny Larisch z Karviny, a następnie Towarzystwa Sokół Śląsko-Cieszyński. Podczas II wojny światowej pałac był wykorzystywany na cele wojskowe (skład amunicji i obóz internowanych). Od połowy lat 80. XX w. zarządzała nim spółdzielnia „Jedność” z Czeskiego Cieszyna, która prowadziła w nim hotel i restaurację (Żerański 2013: 312). Od 2012 r. znajduje się w rękach prywatnej firmy, która prowadzi w nim ekskluzywny hotel z restauracją oraz spa i wellness. Właściciele przeprowadzili generalny remont pałacu i parku przypałacowego.

Fot. 4. Myśliwski pałac w stylu empire w Prstnej (fot. W. Kurda)

7. Sposób zagospodarowania obiektów i stan ich zachowania

W celu oceny wartości kulturowych obiektów szlaku Zamków nad Piotrówką przeprowadzono ich inwentaryzację pod kątem stanu zachowania pierwotnej architektury oraz współczesnego zagospodarowania turystycznego. Informacje zebrane w trakcie inwentaryzacji (w sierpniu 2015 r.) i ze źródeł literaturowych przedstawiono w krótkim opisie, w którym zawarto dane dotyczące: własności obiektów, stanu zachowania, sposobu ich wykorzystania, dostępności, wartości architektonicznej i zmian w stosunku do stanu pierwotnego.

7.1. Klasycystyczny pałac w Kończycach Wielkich

Właściciel: do 2007 r. Skarb Państwa, od 2007 r. własność prywatna.

Stan zachowania: względnie dobry, ale jest to obiekt niszczący, popadający w ruinę.

Sposób wykorzystania obiektu: do 2006 r. Państwowy Dom Dziecka, od 2007 r. czasowo prywatne mieszkanie właścicieli, obecnie pustostan.

Dostępność obiektu: obiekt niedostępny, ogrodzony, zamknięty.

Ostatni przeprowadzony remont: częściowy remont na prywatne cele właścicieli w 2007 r., poprzednie bieżące prace w okresie funkcjonowania Domu Dziecka, generalny remont w latach 1980-1995.

Rozbudowa/przebudowa pałacu i jej zakres: w ostatnich latach nie wprowadzono zasadniczych zmian w oryginalną bryłę budynku, ostatnią rozbudowę przeprowadzili von Thunowie.

Zabytkowe cechy architektoniczne pałacu: fasada bogato zdobiona pilastrami, dekoracyjnymi obramieniami okien, gzymsem i rzeźbionym fryzem, parter z boniowaniem, zdobione narożniki, wieża z pilastrami, biforium i niewielką rozetą, przed wejściem portyk z kolumnami i filarami z boniowaniem, na I piętrze duży balkon z rzeźbioną balustradą, we wnętrzu zabytkowy kominek, parkiet, sztukateria na ścianach, lizeny.

Zaburzenie zabytkowego zamysłu architektonicznego: wymiana zabytkowych schodów na żelbetonowe, wymiana drewnianych belkowanych stropów na stropy z płyt, betonowe posadzki, ściany korytarza pomalowane farbą fiałową, brak oryginalnego wyposażenia.

Stan zachowania parku przypałacowego: park zarastający, zaniedbany, zachwaszczony, zarastający staw, alejki częściowo wyłożone płytami betonowymi, nasadzenia pojedynczych iglaków.

Powiązania z lokalną kulturą: aktualnie brak, w czasie funkcjonowania Domu Dziecka istniała wystawa na temat rodu von Thunów.

7.2. Renesansowy zamek w Kończycach Małych

Właściciel: Gmina Zebrzydowice.

Stan zachowania: dobry/bardzo dobry.

Sposób wykorzystania obiektu: restauracja Gościniec Zamkowy, karczma, pokoje hotelowe, Izba Regionalna, siedziby lokalnych zespołów folklorystycznych, filia Gminnej Biblioteki Publicznej, siedziby lokalnych stowarzyszeń i kół, sala widowiskowa, świetlica wiejska, Urząd Pocztowy.

Dostępność obiektu: obiekt dostępny dla osób korzystających z usług restauracji, karczmy, pokoiów hotelowych lub oferty kulturalnej Gminnego Ośrodka Kultury, poczty.

Ostatni przeprowadzony remont: gruntowny remont w 1993 r., odnowienie sal restauracji w 2015 r., bieżące prace naprawcze.

Fot. 5. Dobudowana sala widowiskowa do zamku w Kończycach Małych (fot. W. Kurda)

Rozbudowa/przebudowa pałacu i jej zakres: w 1960 r. dobudowano trzecie skrzydło zamku – salę widowiskową, zaburzając oryginalną substancję zabytkową (fot. 5).

Zabytkowe cechy architektoniczne pałacu: w fasadzie oryginalna brama wjazdowa, gzymsy, obramienia okien, kamienne podmurówki, od strony dziedzińca arkady i podcienia z murowanymi filarami, na piętrze balkon z drewnianymi słupami, mansardowy dach, we wnętrzach sklepienia krzyżowo-kolebkowe, lunetowe, kolebkowe, oryginalne kraty w oknach, odkryte ceglane ściany, kamienne podmurówki, belkowane stropy, zdobione obramienia okien, portale, elementy wyposażenia w większości stylowe, w części oryginalne, zbroje rycerskie.

Zaburzenie zabytkowego zamysłu architektonicznego: dobudowana sala widowiskowa, na podłodze betonowo-parkietowa posadzka, w części kafelki, na ścianach boazeria z lat 60.-70., część ścian obitych deskami, lamperia pomalowana farbą fталową, restauracja na I piętrze w zamku niedopasowana stylowo do okresu renesansu i obronnego charakteru obiektu – po remoncie w 2015 r. utraciła zamkowy charakter (przypomina raczej elegancki salonik francuskiego dworu).

Stan zachowania parku przypałacowego: z założenia park angielski, jednakże wskutek budowy kortów tenisowych, parkingu i drogi dojazdowej zatracił pierwotny charakter, w parku niszczące zabudowania gospodarcze zamku, starodrzew z zachowanymi alejami, np. do bramy głównej, staw przypałacowy zadbany, ze stylową, drewnianą kładką pośrodku.

Powiązania z lokalną kulturą: siedziba zespołów folklorystycznych, stowarzyszeń i kół działających na rzecz regionu, siedziba Izby Regionalnej Wsi Cieszyńskiej ze stałą wystawą oryginalnych, zabytkowych elementów wyposażenia gospodarstw.

7.3. Zamek w Zebrzydowicach

Właściciel: Gmina Zebrzydowice.

Stan zachowania: dobry/bardzo dobry.

Sposób wykorzystania obiektu: Gminny Ośrodek Kultury, restauracja Castello, Punkt Informacji Turystycznej, Gminne Centrum Informacji, Ośrodek Sportów Wodnych, Galeria nad Młyńszczokiem, świetlica wiejska.

Dostępność obiektu: dostępny dla osób korzystających z usług GOK-u lub gości restauracji.

Ostatni przeprowadzony remont: generalny remont w latach 60., na bieżąco prace w pałacu i parku przypałacowym.

Rozbudowa/przebudowa pałacu i jej zakres: dobudowanie dodatkowego skrzydła pałacu z salą widowiskową i zapleczem w stylu lat 70. – zniszczenie oryginalnej bryły pałacu (fot. 6).

Zabytkowe cechy architektoniczne pałacu: w fasadzie tympanon z herbem, zdobienia nad oknami i piętra, parter wysunięty na zewnątrz (dawna obronna część zamku), mansardowy dach kryty dachówką, gzymsy, lizeny, pilastry, w części restauracyjnej stylowe, zabytkowe meble, żyrandole, parawany i pozostałe elementy wyposażenia wnętrza.

Zaburzenie zabytkowego zamysłu architektonicznego: betonowe posadzki charakterystyczne dla okresu PRL-u, bezstylowe kafelki w głównym holu i salach GOK-u, w dobudowanej części luksfery w części okien, „urzędowe” wnętrza z meblami z płyty i wykładzinami dywanowymi, plastikowe okna, nowe drzwi, żaluzje w oknach, grzejniki i rury instalacyjne na zewnątrz ścian, tablice informacyjne i plakaty, „szkolne” gabloty, na zewnątrz banery reklamowe i elektroniczna reklama, nowy betonowy płot.

Stan zachowania parku przypałacowego: na przypałacowym stawie powstało molo z przystanią sprzętu wodnego, kąpielisko z plastikowymi zjeżdżalniami i bojami, wieżą ratowników, sztuczna plaża (fot. 7), w parku powstała betonowa muszla koncertowa, plastikowe kolorowe ławki, plac zabaw dla dzieci, alejki wybrukowane betonową kostką, nowe nasadzenia iglaków, miejsca parkingowe.

Powiązania z lokalną kulturą: imprezy regionalne organizowane przez GOK w Zebrzydowicach (wstęp dla wszystkich chętnych), Galeria nad Młyńszczokiem promująca lokalną działalność artystyczną.

Fot. 6. Dobudowana sala widowiskowa do zamku w Zebrzydowicach oraz banery i świecące reklamy przy zamku (fot. W. Kurda)

Fot. 7. Ośrodek sportów wodnych na stawie przyzamkowym Młyńszczok w Zebrzydowicach (fot. W. Kurda)

7.4. Pałacyk myśliwski w Prstnej

Właściciel: do 2012 r. Spółdzielnia „Jedność” z Czeskiego Cieszyna, od 2012 r. własność prywatna.

Stan zachowania: bardzo dobry.

Sposób wykorzystania obiektu: ekskluzywny hotel, restauracja, spa i wellness.

Dostępność obiektu: ograniczona, obiekt dostępny jedynie dla gości restauracji, hotelu, spa i wellness.

Ostatni przeprowadzony remont: sukcesywny remont poszczególnych części pałacu i otoczenia od 2012 r. do chwili obecnej (sierpień 2015 r.).

Rozbudowa/przebudowa pałacu i jej zakres: brak ingerencji w bryłę budynku, budowa spa i wellness w otoczeniu pałacu w parku, przebudowa parku przypałacowego.

Zabytkowe cechy architektoniczne pałacu: w fasadzie tympanon bez płaskorzeźby, pilastry jońskie przy balkonie na I piętrze, dekoracyjne obramienia okien, lizeny, kolumny podtrzymujące balkon, we wnętrzu zabytkowa boazeria angielska i drewniany parkiet.

Fot. 8. Nowoczesne rzeźby w zabytkowym parku przypałacowym w Prstnej (fot. W. Kurda)

Zaburzenie zabytkowego zamysłu architektonicznego: nowoczesne elementy wystroju wnętrza: współczesne szklane i metalowe żyrandole, jarzenio-we oświetlenie, olejne obrazy w jaskrawych kolorach i o nowoczesnej tematyce, współczesne meble w restauracji i hotelu, skrajnie nowoczesne rzeźby w parku przypałacowym, plastikowe dekoracje.

Stan zachowania parku przypałacowego: bardzo dobry, odnowione alejki, nasadzenia, parking, zadbane trawniki, elementem dysharmonijnym są nowoczesne rzeźby (fot. 8).

Powiązania z lokalną kulturą: organizacja imprez, np. winobranie (imprezy o charakterze zamkniętym).

8. Ocena wartości kulturowej i turystycznej

Obiekty zabytkowe szlaku Zamków nad Piotrówką podlegały ocenie według kryteriów przedstawionych w tabelach 1 i 2. Wyniki oceny metodą bonitacji punktowej zawiera tabela 3.

Tabela 3. Ocena wartości kulturowej i turystycznej obiektów szlaku Zamków nad Piotrówką

Wartość	Kategoria	Pałac w Kończycach Wielkich	Zamek w Kończycach Małych	Zamek w Zebrzydowicach	Pałac w Prstnej
Kulturowa	Stan zachowania	0	2	2	2
	Występowanie zabytkowych cech architektonicznych	2	2	2	2
	Audytyzm architektoniczny (oryginalność architektoniczna)	2	1	1	1
	Stan zachowania parku przypałacowego	0	1	2	2
	Powiązanie z lokalną kulturą	0	2	2	1
Suma		4	8	9	8
Turystyczna	Baza noclegowa	0	2	0	2
	Baza gastronomiczna	0	2	2	2
	Baza towarzysząca	0	2	2	1
	Informacja turystyczna o obiekcie	0	1	1	1
	Udostępnienie obiektu	0	1	2	1
Suma		0	8	7	7

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie kryteriów oceny wartości kulturowej, zgrupowanych w pięciu kategoriach, uwzględniających zarówno wartość architektoniczną, jak i stan zachowania, oceniono zabytkowe obiekty w dolinie Piotrówki. Bardzo wysoką wartością kulturową wyróżnia się zamek w Zebrzydowicach – 9 pkt (zgodnie ze skalą ocen najwyższy przedział 9-10 pkt). Wysoką wartość kulturową (przedział 7-8 pkt) prezentują zamek w Kończycach Małych i pałac w Prstnej. Niską wartością kulturową (4 pkt) cechuje się zaś pałac w Kończycach Wielkich.

Przyjęte kryteria oceny wartości turystycznej uwzględniają elementy zagospodarowania turystycznego i udostępnienia obiektu oraz pozwalają wskazać zamek w Kończycach Małych jako obiekt o wysokiej wartości turystycznej (8 pkt), najwyższej spośród wszystkich badanych. Również wysoką wartością turystyczną (przedział 7-8 pkt) odznaczają się zamek w Zebrzydowicach i pałac w Prstnej. Pałac w Kończycach Wielkich nie spełnia żadnego z uwzględnionych kryteriów (0 pkt). Oznacza to, że według przyjętych kryteriów oceny nie posiada żadnej wartości turystycznej.

9. Podsumowanie

Analizując uzyskane wyniki oceny wartości kulturowej i turystycznej, można stwierdzić, że największy wpływ na wyniki ocen ma stan zachowania i sposób zagospodarowania zabytków. Najwyższe wartości kulturowe i turystyczne prezentują obiekty stale użytkowane, bardzo dobrze zachowane, w całości zagospodarowane jako obiekty kulturalne i usługowe, z dominacją funkcji turystycznej. Przykładami takich obiektów są: pałac w Zebrzydowicach, pałac w Prstnej i zamek w Kończycach Małych. Zagospodarowanie obiektu wymusza dbałość o jego stan, dlatego obiekty niezagospodarowane (niszczące pustostany) tracą swą wartość kulturową (pomimo zachowania autentyzmu architektonicznego). Przykładem jest pałac w Kończycach Wielkich, w którym pomimo wysokiej oceny wartości architektonicznych (występowanie zabytkowych cech architektonicznych i autentyzm architektoniczny) ogólna ocena wartości kulturowej jest niska.

Zaburzenia w obrębie pierwotnej tkanki architektonicznej nie mają zasadniczego wpływu na wartość kulturową obiektów zabytkowych. Pomimo widocznych zmian zaburzających pierwotny wygląd zabytków (dobudowanie sal widowiskowych w Zebrzydowicach i Kończycach Małych) ich wartość kulturowa nadal jest wysoka. Wynika to z jednej strony z przyjętych kryteriów, uwzględniających oprócz autentyzmu architektonicznego również stan zachowania pałacu i parku oraz powiązania z lokalną kulturą, a z drugiej strony – z nadal widocznej wysokiej wartości architektonicznej (pomimo zaburzeń w pierwotnej bryle budynku możliwa jest identyfikacja stylu obiektów i poszczególnych detali architektonicznych).

Wartość kulturowa obiektów nie zależy od stanu ich własności. Świadczy o tym wysoka ocena zarówno obiektów należących do gminy Zebrzydowice (zamek w Kończycach Małych i Zebrzydowicach), jak i będących własnością prywatną (pałac w Prstnej). Jednakże status własnościowy zabytków przekłada się na ich udostępnianie – własność prywatna znacznie ogranicza możliwość zwiedzania obiektu (np. w Kończycach Wielkich).

Rozwój zagospodarowania turystycznego nie jest warunkowany przez wysoką wartość architektoniczną i kulturową. Na rozwój funkcji turystycznej w obiektach zabytkowych wpływają uwarunkowania własnościowe – tworzenie oferty turystycznej w dużej mierze zależy od właściciela lub zarządcy obiektu. Żaden z analizowanych obiektów nie jest w całości zaadaptowany do celów turystycznych. Każdy z nich pełni kilka funkcji: turystyczną, gastronomiczną, rekreacyjną i zdrowotną (spa i wellness), kulturalną (siedziba izb regionalnych, zespołów folklorystycznych) i stanowi siedzibę urzędów. Dodatkowo obiekty niebędące własnością prywatną spełniają funkcje społeczne, np. poprzez organizację wydarzeń kulturalnych dla mieszkańców i rekreację (kąpielisko w Zebrzydowicach, korty tenisowe w Kończycach Małych).

Pomimo położenia obiektów na terytorium dwóch państw sposób zagospodarowania i funkcjonowania obiektów jest podobny.

Literatura

- Gancarz-Żebracka J. (2013), Współczesne adaptacje historycznych założeń pałacowo-parkowych. Wybrane przykłady. *Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr.* – OL PAN, nr 9/2: 32-42.
- Gołębski G. (1998), *Przedsiębiorstwo turystyczne w gospodarce rynkowej*, Poznań: Wyd. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.
- Gosztyła M., Huk T. (2014), Rekonstrukcja czy imitacja domu Sokoła w Łąncucie. *Czasopismo Inżynierii Lądowej, Środowiska i Architektury*, z. 61, nr 3/II: 183-193.
- Janicka K. (2014), Adaptacja zabytkowych pałaców Kotliny Jeleniogórskiej na cele hotelowe. *Świat Nieruchomości*, nr 2(88): 39-43
- Jaszowski T. (2013), Z dziejów gmin cieszyńskiej krainy, w: M. Szteler-Furmaniuk (red.), *Kalendarz Golezowski 2013*, Golezów: Arka – gmina Golezów.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. (2005), *Produkt turystyczny: pomysł, organizacja, zarządzanie*, Warszawa: PWE.
- Kondracki J. (2013), *Geografia regionalna Polski*, Warszawa: WN PWN.
- Kowalski M. (2009), *Śląsk Cieszyński. Po obu stronach Olzy*, Kraków: Polska Turystyczna.pl.
- Kurek W. (2007), *Turystyka*, Warszawa: WN PWN.
- Lukomska Z., Lukomska H. (2015), Transformacja funkcji – nowe życie zabytku. Uzasadnienie wyboru funkcji, do której można przystosować zabytek architektury. *Architectus*, nr 1(41): 21-30.

- Makowski M. (2000), *Zamki nad Piotrówką. Kończyce Małe i Zebrzydowice*, Cieszyn – Zebrzydowice: Interfon.
- Makowski M. (2005), *Szlacheckie Siedziby na Śląsku Cieszyńskim*, Cieszyn: Regio, Muzeum Śląska Cieszyńskiego.
- Mapa topograficzna, skala 1 : 50 000, arkusze: Cieszyn, Jastrzębie Zdrój, Gorzyce.
- Narodowy Instytut Dziedzictwa: Rejestr Zabytków Nieruchomych – województwo śląskie, www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Zabytki_w_Polsce/rejestr-zabytkow/zestawienia-zabytkow-nieruchomych/ [20.08.2015].
- Nowak I. (2012), Dama dworu na podcieszzyńskich włościach Hrabina Gabriela von Thun und Hohenstein (1872-1957) jako przedstawiciela elit Śląska Cieszyńskiego w pierwszej połowie XX wieku, *Wieki Stare i Nowe*, tom specjalny: 149-156.
- Paszkowski Z. (2013), Wartość autentyczności w procesie rewitalizacji, w: B. Szmygin (red.), *Wartościowanie zabytków architektury*, Warszawa: Polski Komitet Narodowy ICOMOS – Muzeum Pałac w Wilanowie.
- Polska Niezwykła (2007), *Trasa wycieczki: Pałace i zamki nad Piotrówką. Mini przewodnik*, www.polskaniemzwykla.pl [24.07.2015].
- Rohrscheidt A.M. von (2010), Wykorzystanie średniowiecznych obiektów obronnych w Polsce w ramach różnych form turystyki kulturowej, *Turystyka Kulturowa*, nr 6: 4-25.
- Rusek H. (2014) „Inny” Śląsk – południowe rubieże województwa śląskiego, *Górnośląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa*, nr 5: 42-57.
- Ruszczycka K. (2014), Założenia dworsko-pałacowo-ogrodowe powiatu kętrzyńskiego, województwo warmińsko-mazurskie – stan zachowania, struktura własności, *Architektura Krajobrazu*, nr 4: 40-51.
- Senetra A., Cieślak I. (2004), *Kartograficzne oceny wyceny i waloryzacji przestrzeni*, Olsztyn: Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Sikora D. (2014), Stan zachowania i przyczyny degradacji parków i ogrodów zabytkowych w Polsce, *Czasopismo Techniczne. Architektura*, nr 5-A: 255-270.
- Szewczyk W. (2012), *Wokół Beskidu Śląskiego. Przewodnik turystyczny*, Kraków: Compass Int.
- Szmygin B. (2015), Ocena wartości zabytków w świetle rejestru i ewidencji zabytków, w: B. Szmygin (red.), *Systemy wartościowania dziedzictwa. Stan badań i problemy*, Lublin – Warszawa: Politechnika Lubelska – Polski Komitet Narodowy ICOMOS.
- Thullie C. (1969), *Zabytki architektoniczne województw katowickiego i opolskiego. Przewodnik*, Katowice: Śląsk.
- Trzcionka W. (2007), Pałac zamieni się w hotel, *Gazeta Codzienna*, www.gazetacodzienna.pl [10.08.2015].
- Zamek Kończyce, www.zamek.konczyce.pl [29.08.2015].
- Zamek Petrovice, www.zamecek-petrovice.cz [29.08.2015].
- Pałac w Zebrzydowicach, www.gok.zebrzydowice.pl [30.08.2015].
- Żerański M. (2013), *Śląsk Cieszyński. Od Bielska-Białej do Ostrawy. Przewodnik turystyczny*, Cieszyn: Pracownia na Pastwiskach.

The assessment of cultural and tourist value in developing historical buildings as exemplified by Castles on the Piotrówka River

Abstract. This paper focuses on the issue of developing historical buildings, which is popular in recent years. The objective of this study is to assess the cultural and tourist value in terms of developing historical buildings. The assessment also includes the ownership status of the historical buildings and the changes made in the building architecture over the last decades. The subject of analysis concerns the castles and palaces that form the trail of the Castles on the Piotrowka River (Zamki nad Piotrówką), i.e. Palace in Kończyce Wielkie, Castle in Kończyce Małe, Castle in Zebrzydowice in Poland, and the Castle in Prstna in the Czech Republic. The study uses the research and field method, as well as, the tourist and cultural value assessment by means of a score classification system. In addition, on the basis of field observations and source materials, characteristics of development and the state of preservation of the historical buildings have been elaborated. The results of the assessment indicate the buildings with the highest cultural and tourist value.

Keywords: trail of Castles on the Piotrowka River, development of historical buildings, cultural value of historical buildings, tourist value of historical buildings

Recenzenci „Studia Periegetica” nr 13-14 za rok 2015

Reviewers “Studia Periegetica” issues 13-14 of the year 2015

dr hab. Krzysztof Kasprzak	– <i>Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu</i>
dr hab. Beata Pluta	– <i>Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu</i>
dr hab. Tomasz Sahaj	– <i>Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu</i>
prof. dr hab. Aleksander Szwichtenberg	– <i>Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku</i>
dr hab. Alina Zajadacz	– <i>Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu</i>
dr Adrian Lubowiecki-Vikuk	– <i>Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy</i>
dr Magdalena Szczepańska	– <i>Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu</i>
dr hab. Jacek Kotus	– <i>Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu</i>
dr hab. Agnieszka Niezgoda	– <i>Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu</i>
dr hab. Rajmund Tomik	– <i>Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach</i>
dr hab. Sławoj Tanaś	– <i>Uniwersytet Łódzki</i>
dr Andrzej Stasiak	– <i>Uniwersytet Łódzki</i>

Wymogi edytorskie Wydawnictwa WSB w Poznaniu dla autorów

Tekst

- kompletny, 1 wydruk oraz plik (*.doc lub *.rtf)
- pozbawiony fragmentów pozwalających zidentyfikować autora, np. *Jak wskazałem w pracy...* należy zastąpić formą bezosobową: *Jak wskazano w pracy...*

Układ tekstu

- imię i nazwisko autora, stopień/tytuł naukowy
- afiliacja
- telefon, e-mail, adres
- tytuł artykułu po polsku i angielsku
- streszczenie po polsku i angielsku (do 1000 znaków ze spacjami)
- słowa kluczowe po polsku i angielsku (do 8 słów)
- wstęp
- tekst główny podzielony na rozdziały opatrzone tytułami
- zakończenie (wniosek)
- bibliografia

Objętość – do 1 arkusza wydawniczego wraz z rysunkami i tabelami (ok. 22 stron)

Marginesy – 2,5 cm z każdej strony

Numeracja stron – ciągła, u dołu strony

Tekst główny

- czcionka Times New Roman z polskimi znakami, 12 pkt
- odstęp między wierszami – 1,5 pkt
- wyróżnienia – pismem półgrubym
- słowa obcojęzyczne – kursywą
- nazwiska użyte po raz pierwszy – pełne imię i nazwisko, kolejne przywołanie – samo nazwisko
- skróty – za pierwszym razem pełny termin, a skróty w nawiasie; dalej – tylko skróty, np. *jednostki samorządu terytorialnego (JST)*
- liczby do 4 cyfr – bez spacji i kropek (5000, a nie: 5.000 czy 5 000), liczby powyżej 5 cyfr – ze spacjami co 3 cyfry, licząc od prawej (5 000 000, a nie: 5.000.000)
- w liczbach dziesiętnych – przecinek, nie kropka (z wyjątkiem tekstów angielskich)

Przypisy bibliograficzne

• umieszczone w tekście w nawiasach kwadratowych: nazwisko autora/redaktora, rok, strony:

[Meyer 2010: 31-40] lub [Dubisz (red.) 2003: t. 3, 104]

• jeśli autorów jest więcej niż trzech, należy podać tylko nazwisko pierwszego z nich, a po nim: i in.:

[Kaczmarek i in. 2005: 56-67]

• jeśli brak nazwiska autora/redaktora, należy podać kilka pierwszych słów tytułu książki/dokumentu:

[Zmiana studium uwarunkowań 2008]

• jeśli przywoływane są raporty, analizy itp., to należy podać nazwę instytucji i rok:

[Eurostat 2014] lub: [GUS 2015]

• w przypisie można zawrzeć dodatkowe informacje, np.:

[por. Hadzik 2009: 38] lub: [cyt. za Szromek 2010: 52]

• jeśli odwołanie dotyczy więcej niż jednej publikacji, należy je wymienić w kolejności chronologicznej:

[Mansfeld 1987: 101-123; Jagusiewicz 2001: 40-73; Meyer 2010: 89-101]

• jeśli autor wydał w danym roku więcej niż jedną publikację, to po dacie należy dodać kolejne litery alfabetu, np.

[Nowak 2014a, 2014b]

Przypisy objaśniające, polemiczne, uzupełniające tekst główny oraz **przywołujące akty prawne, wyroki i orzeczenia sądów i adresy stron WWW** – numerowane kolejno i **umieszczone u dołu strony**, czcionka 10 pkt, interlinia pojedyncza.

Bibliografia

- pozbawiona numeracji
- uporządkowana alfabetycznie według nazwisk autorów/redaktorów i tytułów prac niemających autora/redaktora, a jeśli jest więcej prac jednego autora, to należy je zestawić chronologicznie wg dat wydania
- **artykuł w czasopiśmie** – nazwisko autora, inicjał imienia, rok, tytuł artykułu (prosto), *tytuł czasopisma* (kursywą), nr czasopisma, zakres stron:
Borek M., 2000, Rola technik sekurytyzacyjnych, *Bank*, nr 12: 53-55.
- **pozycja książkowa** – nazwisko autora/redaktora, inicjał imienia, tytuł książki (*kursywą*), miejsce wydania: wydawnictwo:
Janowska Z., 2002, *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa: PWE.
- **rozdział pracy zbiorowej** – nazwisko autora rozdziału, inicjał imienia, rok, tytuł rozdziału (prosto), w.; inicjał imienia, nazwisko redaktora + (red.), *tytuł pracy zbiorowej* (kursywą), miejsce wydania: wydawnictwo, zakres stron:
Michalewicz A., 2001, Systemy informacyjne wspomagające logistykę dystrybucji, w: K. Rutkowski (red.), *Logistyka dystrybucji*, Warszawa: Difin, 102-123.
- **akt prawny**
Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, t.j. Dz.U. 2001, nr 142, poz. 1591.
Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej, Dz.U. nr 101, poz. 1178 z późn. zm.
Dyrektywa Rady 2004/67/WE z dnia 26 kwietnia 2004 r. dotycząca środków zapewnających bezpieczeństwo dostaw gazu ziemnego, Dz. Urz. UE L 127 z 29.04.2004.
- **raporty, analizy**
GUS, 2015, *Pomorskie w liczbach 2014*, Gdańsk.
- **źródło z Internetu** (w nawiasie pełna data korzystania ze strony WWW):
www.manpowergroup.com [dostęp: 28.05.2015].

Ilustracje

- edytowalne, wyłącznie czarno-białe,
- rysunki, wykresy i schematy – w plikach źródłowych (*.xls lub *.cdr)
- zdjęcia – w plikach źródłowych (najlepiej *.tif), rozdzielczość min. 300 dpi
- opatrzone numerem oraz źródłem (np. *opracowanie własne*)
- pozbawione napisów: półgrubych, wersalikami, białych na czarnym tle, czarnych wypełnień, dodatkowych ramek
- z odwołaniem w tekście (np. *zob. rys. 1*, a nie: *zob. rysunek poniżej/powyżej*)
- z objaśnieniem użytych skrótów

Tabele

- ponumerowane, opatrzone tytułem oraz źródłem (np. *opracowanie własne*)
- z odwołaniem w tekście (np. *zob. tab. 1*, a nie: *zob. tabela poniżej/powyżej*)
- każda rubryka wypełniona treścią
- skróty użyte w tabeli – objaśnione pod nią

Wzory matematyczne

- przygotowane w programie Microsoft Equation 3.0
- poprawnie zapisane potęgi i indeksy
- zmienne – kursywą, liczby i cyfry – pismem prostym
- znak mnożenia to: · lub × (nie gwiazdka czy „iks”)
- pisownia jednostek – według układu SI
- symbole objaśnione pod wzorem

The WSB Press Instructions for Authors Submitting Contributions in English

General requirements

- only complete submissions are accepted – single printed copy and electronic source file (*.doc or *.rtf format)
- ensure your text contains no phrases by which your authorship could be identified, e.g. *In my 2008 book I pointed out...* is not allowed and should be replaced with e.g. *In his 2008 book John Smith pointed out...*

Text layout

- author's first and last name, academic degree/title
- organization/institution (if applicable)
- phone number, e-mail address, mailing address
- title of book/paper in English and Polish
- summary in English and Polish (up to 1000 words including spaces)
- keywords in English and Polish (up to 8 words)
- introduction
- body text – organized into chapters, each with unique title
- conclusion (findings, recommendations)
- bibliography – complete list of sources referenced

Size limit – up to 40 000 characters (roughly 22 pages, 1800 characters per page) including tables and figures

Margins – 2.5 cm each

Page numbering – continuous throughout the text, using Arabic numerals, placed at the bottom of page (footer)

Body text

- typeface: Times New Roman, 12 pts
- line spacing: 1.5 line
- highlights or emphasis: apply **bold** print
- foreign (non-vernacular) words and expressions: *italicized*
- people's names: give full name (including all given names and last name) at first mention; for any further references – quote last name only
- abbreviations and acronyms: when first used, give complete phrase (name), including its abbreviation in brackets, e.g. *Information and Communication Technology (ICT)*; onwards – use abbreviation only
- numbers consisting of up to 4 digits: use no thousands separator (5000 rather than 5,000 or 5 000); numbers composed of 5 or more digits – insert space every three digits starting from right (5 000 000 rather than 5,000,000)
- decimal fractions should be separated by points (2.25)

In-text citations

- placed within the text and enclosed in square brackets: author's/editor's last name, publication year [colon], page or page range, e.g. [Meyer 2010: 31-40] or [Dubisz (ed.) 2003: vol. 3, 104]
- when there are more than three authors, give name of first (primary) author only, followed by the phrase *et al.*: [Kaczmarek et al. 2005: 56-67]
- in case no author/editor is indicated, three to five initial words from title (of published work) should be quoted instead: [The Norton Anthology 2012]
- if reports or studies are referenced, name of sponsoring institution and year of publication should be given: [Eurostat 2014] or [GUS 2015]
- additional information may be included if deemed necessary or appropriate, e.g.: [cf. Hadzik 2009: 38] or [as cited in Szromek 2010: 52]
- when simultaneously referencing more than single source, quote these in chronological order, separating them with semicolons: [Mansfeld 1987: 101-123; Jagusiewicz 2001: 40-73; Meyer 2010: 89-101]
- if citing multiple works published by same author in same year, subsequent letters of alphabet should be appended to publication year to disambiguate the references, e.g.: [Nowak 2014a, 2014b]

Other references and footnotes

- any additional **comments** or **explanations**, references to **legislation**, **court rulings** and **decisions**, as well as links to **Websites** that are provided outside body text must be numbered consecutively and placed at the **bottom of page (footnote)**
- footnotes should be typeset in 10 pt font with single line spacing

Bibliography

- apply no numbering
- order all items alphabetically by last name of author/editor, or by title of cited work in case authorship is not indicated; if more than single work by same author is referenced, order these chronologically by publication date
- **journal articles** – author's last name and first name initial, publication year, title of article [no italics], *name of periodical [italicized]*, volume/issue [colon], page range:
Spenner P., Freeman K., 2012, To keep your customers, keep it simple, *Harvard Business Review*, 90(5): 108-114.
- **books** – last name and first name initial of author/editor, publication year, *title of book [italicized]*, place of publication [colon], publisher:
Lane W.R., King K.W., Reichert T., 2011, *Kleppner's Advertising Procedure*, Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- **chapters in edited books** – last name and first name initial of chapter author, publication year, title of chapter [not italicized], in: first name initial(s) and last name(s) of editor(s) (ed. or eds.), *title of edited book [italicized]*, place of publication [colon], publisher, page range:
Cornwall W., 1991, The Rise and Fall of Productivity Growth, in: J. Cornwall (ed.), *The Capitalist Economies: Prospects for the 1990s*, Cheltenham, UK: Edward Elgar, 40-62.
- **legislation**
Council Directive 90/365/EEC of 28 June 1990 on the right of residence for employees and self-employed persons who have ceased their occupational activity.
Act of 4 February 1994 on Copyright and Related Rights, Journal of Laws No. 24, item 83, as later amended.
- **studies and reports**
World Energy Council, 2013, *World Energy Resources: 2013 Survey*, London.
- **online sources** [in square brackets, indicate when website was last accessed]
www.manpowergroup.com [accessed May 28, 2015]

Artwork and graphics

- editable, in black and white only, with no shading
- drawings, graphs and diagrams must be supplied in their native electronic formats (*.xls or *.cdr)
- photographs – supply source files (preferably *.tif); minimum resolution: 300 dpi
- number all graphical components consecutively using Arabic numerals
- for any artwork that has already been published elsewhere, indicate original source (or otherwise state *Source: own*)
- apply no lettering in white against black background, whether in bold or italics, and no black fills or excess frames
- if figure is referenced in the text, use its number rather than expressions such as "above" or "below" (e.g. *cf. Fig. 1*, not: *see figure above/below*)
- provide explanation of any abbreviations used

Tables

- numbered consecutively and consistently using Arabic numerals
- including caption and reference to data source (e.g. *Author's own research*)
- use its number to refer to table in the text rather than expressions such as "above" or "below" (e.g. *cf. Table 1*, not: *see table above/below*)
- with no blank cells
- any abbreviations used must be expanded below table

Mathematical formulas

- processed using Microsoft Equation 3.0
- special attention should be given to correct placement of any sub- or super-scripts
- variables – in *italics*; numbers and digits – in normal font style
- use "•" or "x" only as the multiplication sign (rather than e.g. asterisk or letter X)
- quantities should be represented in SI units only
- any symbols must be explained below formula